

(NE)NÁJDENÁ BEZPEČNOSŤ

Alena Feriánková
Nitra 2010

(Ne)nájdená bezpečnosť

*Československo, Nemecko a úpravy
medzinárodného systému v Európe 1922 – 1926*

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

Alena Feriancová

(NE)NÁJDENÁ BEZPEČNOST'

Československo, Nemecko a úpravy medzinárodného systému
v Európe 1922 – 1926

Nitra 2010

Recenzenti: PhDr. Jindřich Dejmek, DrSc.
Doc. PhDr. Ladislav Ruman, CSc.

Fotografia na obálke:

*Týždenník Wiener Bilder – Illustriertes Familienblatt, roč. 31, 12. september 1926,
s. 1. Zasadnutie Rady Spoločnosti národov v Ženeve v septembri 1926.*

*Zľava A. Chamberlain, E. Drummond, E. Beneš, A. Briand, V. Scialoja,
E. Vandervelde.*

© Mgr. Alena Feriancová, PhD.

ISBN 978-80-8094-689-0

EAN 9788080946890

PROLÓG

Československo a Nemecko v povojnovej Európe

*„Nikdy nesmíme spustiť s očí okolnosti, za jakých se budoval náš stát
za války a bezprostředně po válce.“¹*

(Československý minister zahraničních věcí E. Beneš
v spomienkach na prvú svetovú vojnu)

Koniec svetovej vojny priniesol do Európy rozsiahle zmeny. Politická mapa kontinentu dostala novú podobu. Ríše Habsburgovcov, Hohenzollernovcov, Romanovcov a Osmanská ríša sa rozpadli. Na väčšine kontinentu oficiálne zvíťazili právo národov na sebaurčenie, demokracia a republikánska forma vlády. Vznikom niekoľkých nových štátov boli na prvý pohľad uspokojené národnoemancipačné túžby vo viacerých častiach Európy. Vojna však problémy nevyriešila. Naopak, mnohé sa prehĺbili, niektoré sa prechodne utlmili, nové sa objavili. Európou prehmela vlna nepokojov, štrajkov, hladových demonštrácií, z frontu sa domov vracali tisíce vojakov, ktorých bolo nutné opätovne začleniť do života. Mnohým krajinám hrozil hospodársky kolaps, štátmi otriasali nepokoje, politické a sociálne zmeny. V januári 1919 sa Európa a svet iba pozvoľna spamätávali z prežitej vojny. Mierová konferencia otvorená 18. januára 1919 mala pred sebou neľahkú úlohu. Mala sa vyrovnat' s dedičstvom vojnového konfliktu dovtedy nepoznaných rozmerov, určiť a potrestať vinníkov, ale aj položiť základy pre mierové spolužitie a priniesť stabilitu do medzinárodných pomerov. Na parížskych predmestiach sa rozhodovalo nielen o osude a výzore Európy, ale aj o širších otázkach medzinárodného spolužitia.²

Paríž a okolie sa začiatkom roku 1919 stali centrom svetového diaľnia. Niekoľko mesiacov tu pobudli najmocnejší a najvplyvnejší muži sveta s početnými delegáciami poradcov a expertov. Bolo vypracovaných množstvo expertíz, správ, hraničné čiary boli mnohokrát prekreslené, bolo prezentovaných nespočetne veľa názorov, zvážených množstvo alternatív. Hovorilo sa o hraniciach, reparáciách, kolóniách, menšinách, zodpovednosti za vojnu, kolektívnej bezpečnosti. Hlavné slovo na konferencii mala Rada štyroch, ktorú tvorili hlavy štátov a predsedovia vlád štyroch víťazných veľmocí – USA zastupoval prezident W. Wilson, Veľkú Britániu

¹ BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce*. Praha : Čin; Orbis, 1930, s. 537.

² Účastníkom konferencie by sa len ťažko dala uprieť túžba vytvoriť podmienky, aby sa vojnový konflikt takých rozmerov už nikdy neopakoval. Paradoxne, komplex mierových zmlúv a tzv. versailský systém, býva často považovaný za jeden z hlavných dôvodov rozpútania druhej svetovej vojny. Por. FERENČUHOVÁ, Bohumila. Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fáze mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In ŠVORC, Peter – HARBULOVÁ, Ľubica. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848–1918*. Prešov : UNIVERSUM, 1999, s. 236–251.

- 8 • premiér D. Lloyd George, Francúzsko premiér G. Clemenceau a Taliansko predseda vlády V. Orlando.³ Títo muži schvaľovali záverečné znenia dokumentov a prijímali, často neľahké, politické rozhodnutia. Podkladové materiály pripravovali skupiny expertov a odborníkov, členmi komisií boli nielen politici, ale aj renomovaní odborníci, geografi, historici, ľudia oboznámení s problémami toho-ktorého regiónu. Posledné rozhodnutie však bolo na predstaviteľoch veľmocí, ktorí mohli a nemuseli odporúčania poradných orgánov akceptovať. Versailles, SaintGermain, Neuville, Sévres a Trianon dali mená jednotlivým mierovým zmluvám, ktoré spolu tvorili tzv. versaillský mierový systém – na jednej strane horúčkovo obhajovaný, na druhej strane nenávidený, v každom prípade však rámec povojnového usporiadania Európy.⁴

Pomery v strednej Európe prešli obzvlášť výraznými zmenami v porovnaní so stavom pred vojny.⁵ Rozpad Rakúsko-Uhorskej monarchie, vylúčenie Sovietskeho Ruska z európskej politiky a porážka Nemecka vytvorili v tomto priestore veľmocenské vákuum, ktoré sa snažili zaplniť Francúzsko a Taliansko, na čo sa s nevôľou dívala Veľká Británia. V kotle veľmocenských záujmov sa museli orientovať novozaložené štáty s neistými hranicami, neustále zápasiace s hospodárskymi problémami a politickou nestabilitou. Jedným z nových štátov v tomto priestore bolo Česko-

³ Pozícia Talianska na mierovej konferencii nezodpovedala mocenským aspiráciám tejto krajiny. Premiér Orlando svoju nespokojnosť demonštroval predčasným odchodom z Paríža. Monograficky sa otázke Talianska na mierovej konferencii venuje staršia práca ALBRECHT-CARRIÉ, René. *Italy at the Paris Peace Conference*. New York : Columbia University Press, 1938. Z novšej literatúry napr. BURGWIN, James. *The Legend of Mutilated Victory: Italy, the Great War and the Paris Peace Conference*. London : Greenwood Press, 1993.

⁴ K problematike Versaillskej mierovej konferencie vyšlo niekoľko monografických prác, analyzujúcich rôzne partikulárne problémy, a aj niekoľko zbierok dokumentov. Z novších prác možno uviesť napr. MACMILLAN, Margaret Olwen. *Mírotvorci: parížská konferencia 1919*. Praha : Academia, 2004. KRUMEICH, Gerd – FEHLEMANN, Silke (eds.). *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung*. Essen : Klartext, 2001. BOEMEKE, Manfred Franz (ed.). *The Treaty of Versailles: a Reassessment after 75 Years*. New York : Cambridge University Press, 1998. SHARP, Alan. *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris 1919*. Basingstoke : Macmillan, 1991. LENTIN, Antony. *The Versailles Peace Settlement: Peacemaking with Germany*. London : Historical Association, 1991.

⁵ Stredoeurópsky priestor je z hľadiska geografie ťažko vyčleniteľný, politicky sa meniaci a veľmi dynamický. Priestorové vymedzenie je variabilné a neexistuje všeobecne akceptovaná definícia. Pred vypuknutím prvej svetovej vojny sa hranice stredoeurópskeho priestoru pomyselne kryli s hranicami Rakúsko-Uhorskej monarchie. V medzivojnovom období sa do tohto priestoru radia krajiny, ktoré vznikli na troskách monarchie, teda Poľsko, Československo, Maďarsko, Rakúsko, z hospodárskeho a kultúrneho kontextu aj Rumunsko a Bulharsko. DANILÁK, Michal. Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1918. In ŠVORC, Peter – HARBUJOVÁ, Ľubica – SCHWARZ, Peter. *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1948*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, s. 15–27, tu s. 15.

slovensko. V prvých týždňoch po vyhlásení republiky bolo nutné konsolidovať vnútorné pomery a vytvoriť systém fungujúcej parlamentnej demokracie.⁶ Proces vnútornej konsolidácie sťažovali spory a nejasnosti týkajúce sa hraníc. V západnej časti republiky sa územia obývané nemeckým obyvateľstvom pokúsili, s odvolaním sa na právo národov na sebaurčenie, začleniť provincie Deutschböhmen, Sudetenland a oblasti Deutschsüdmähren a Böhmerwaldgau pod jurisdikciu Viedne, teda pod útvár, ktorý niesol názov Deutschösterreich – tzv. Nemecké Rakúsko.⁷ Situácia nebola o nič jednoduchšia ani vo východnej časti štátu. Novovzniknutá Maďarská republika si uplatňovala nároky na územie Slovenska, ktoré chápala ako historickú súčasť Uhorského kráľovstva. Nová, už demokratická, maďarská vláda sa odmietala tohto svojho nároku vzdať.⁸ Nejasnosti o územie Tešínska, na ktoré si uplatňovali nárok Československo a obnovené Poľsko, boli komplikáciou, ktorá sa pôvodne vôbec nepredpokladala. Pred politikmi a diplomatmi novej Československej republiky stála neľahká úloha obhájiť územné nároky, pričom vojenské a ľudské prostriedky, kto-

⁶ K problematike je dostupná početná literatúra. Spomenúť možno napr. OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha : Karolinum, 2000. KLIMEK, Antonín. *Boj o brad I. Vnitropolitický vývoj Československa 1918–1926 na půdorysu zápasu o prezidentské nástupnictví*. Praha : Panevropa, 1996. KLIMEK, Antonín. *Velké dějiny země koruny české XIII*. Praha : Paseka, 2000. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938) I. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha : Libri 2003. PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I. – IV*. Praha : Lidové noviny, 1991. ŠROBÁR, Vavro. *Oslíbené Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920*. Zv. II, Bratislava : Academic Electronic Press, 2004. TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919*. Bratislava : STATIS, 2007.

⁷ Podrobnejšie k týmto kontextom por. KURAL, Václav. *Konflikt místo spojení? Češi a Němci v československém státě*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1993. Rozsiahla štúdia HAAS, Hans. Konflikt při uplatňování nároků na právo na sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919. In MOMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří (eds.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matices Moravská, 2000, s. 113–177. LEMBERG, Hans. 1918: Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen. In BRANDES, Detlef – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jiří (eds.). *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989*. Essen : Klartext Verlag, 2007, s. 119–135. V týchto prácach aj odkazy na ďalšiu literatúru. Zbierka dokumentov k problematike. HARNA, Josef – ŠEBEK, Jaroslav (eds.). *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920*. Praha : Historický ústav, 2002.

⁸ IRMANOVÁ, Eva. *Maďarsko a versailleský mírový systém*. Ústí nad Labem : Albis International, 2002. HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998. KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Začleňovanie Slovenska do Československej republiky (1918–1920). In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 57–93. MICHELA, Miroslav. Maďarská politika a plány ozbrojenej akcie na Slovensku 1919–1920. In *Vojenská história*, 2008, roč. 12, č. 2, s. 64–83. ŠVORC, Peter. Štátotvorné predstavy a snahy stredoeurópskych národov a realita po skončení prvej svetovej vojny v r. 1918. In ŠVORC – HARBUTOVÁ – SCHWARZ, ref. 5, s. 161–181.

10 • rými disponovali, boli obmedzené a neochota veľmocí angažovať sa v teritoriálnych sporoch v strednej Európe sa nedala prehliadnuť. Napriek tejto neľahkej východzej situácii, hoci sa nevyhla použitiu sily, v priebehu niekoľkých mesiacov od skončenia vojny československá moc zaistila územia, na ktoré vzťahovala nároky.⁹ Definitívna podoba hraníc republiky a ich medzinárodnoprávne zakotvenie sa však spájajú až s mierovou konferenciou a podpisom mierových zmlúv.

Československo sa mierovej konferencii zúčastnilo ako víťazná krajina. Z hľadiska republiky išlo o zmluvné zakotvenie už de facto existujúceho stavu a vytvorenie podmienok pre pokojný vývoj a stabilizáciu. Rozpad Rakúsko-Uhorska bol všeobecne prijímaným faktom a Československo bolo politicky uznané zo strany rozhodujúcich veľmocí ešte pred začiatkom konferencie. Republika patrila počas konferencie medzi krajiny so „zvláštnymi záujmami“, a teda na rozdiel od krajín „so všeobecnými záujmami“ jej zástupcovia nemali možnosť spolupodrobovať o iných otázkach než o tých, ktoré sa ich bezprostredne týkali. Československú delegáciu na mierových rokovaniach viedol predseda vlády K. Kramář, jej hnacím motorom však bol minister zahraničných vecí E. Beneš, ktorý využil svoje diplomatické schopnosti, ale aj kontakty z čias svetovej vojny na presadenie záujmov republiky.¹⁰ Počas mierových rokovaní to bolo Fran-

⁹ Problematike utvárania hraníc sa venuje viacero prác. Uvedíme aspoň niektoré. PERMAN, D. *Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of Czechoslovak Boundaries, 1914–1920*. Leden : Brill, 1962. KLIMKO, Jozef. *Politické a právne dejiny hraníc predmnichovskej republiky (1918–1938)*. Bratislava : Veda, 1986. ŽUDEĽ, Juraj. Utváranie hraníc Slovenska. In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 222–234. HOENSCH, Jörg. *Geschichte der Tschechoslowakei 1918–1978*. Stuttgart; Berlin; Köln : Verlag W. Kohlhammer, 1978, najmä s. 27–34. HOUDEK, Fedor. *Vznik hraníc Slovenska*. Bratislava : Nákladom Prúdov, 1931.

¹⁰ K činnosti československej delegácie na konferencii vo Versailles por. SLNEKOVÁ, Veronika. Československo na rokovaniach Parížskej mierovej konferencie. In *Studia Historica Nitriensia*, 1993, roč. 1, č. 1, s. 96–124. GAJAN, Koloman. Masaryk, Beneš und Kramář und Ihre Einflussnahme auf die Gestaltung der Friedensverträge. In BOSL, Karl (ed.). *Versailles – St.Germain – Trianon. Umbruch in Europa vor fünfzig Jahren*. München; Wien : Oldenbourg, 1975, s. 25–36. KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919: Československo na konferenci ve Versailles*. Praha : Melantrich, 1989. ČAPKA, František. *Versailleská mírová konference a Československo*. Brno : CERM, 1999. MACMILLAN, ref. 4, s. 235–247. FERENCŮHOVÁ, ref. 2, s. 236–251. RASCHHOFER, Hermann. *Die tschechoslowakische Denkschriften für die Friedenskonferenz von Paris*. Berlin : Carl Hermann, 1937. Zbierka dokumentov týkajúcich sa problematiky Československa. DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (eds.). *Československo na parížské mírové konferenci 1918–1920*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů; Karolinum; Historický ústav Akademie věd ČR, 2001, zv. I. ŠOLLE, Zdeněk (ed.). *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby parížských mírových jednání v roce 1919*. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1994.

cúzska, ktoré sa najdôraznejšie zasadzovalo za československé záujmy.¹¹ Francúzsko malo záujem na posilnení nových štátov v stredoeurópskom priestore. Tie totiž vnímalo ako potenciálnych spojencov a protinemeckú bariéru v budúcnosti. Kardinálnou otázkou pre Československo bolo stanovenie a definitívne zakotvenie hraníc republiky. Československá delegácia obhajovala územné nároky na základe niekoľkých princípov. Na územie Čiech, Moravy a Sliezka, teda tzv. krajín českej koruny, sa vzťahovalo historické právo. Pri úsilí o pripojenie Slovenska bolo hlavným argumentom právo národov na sebaurčenie a etnický princíp, pri pripojení častí Tešínska okrem historického práva zohrávali úlohu aj hospodárske záujmy, v malých pohraničných oblastiach zase dominovali strategické potreby republiky. Keďže československé očakávania sa do značnej miery prekrývali s veľmocenskými záujmami a reflektovali zmenené mocenské pomery v Európe, väčšina očakávaní československej delegácie bola splnená. Republike boli priznané historické české krajiny, ku ktorým boli od Rakúska pripojené menšie územia Valticka a Vitorazska a od Nemecka Hlučínsko, ďalej sa súčasťou republiky stalo Slovensko (hoci československo-maďarská hranica sa odlišovala od pôvodných maximalistických požiadaviek československej delegácie) a Podkarpatská Rus. Zamietnutá bola požiadavka na koridor s Južosláviou a konferencia sa odmietla zaoberať problematikou Lužických Srbov. Priazeň, ktorej sa tešili československí predstavitelia, nebola bezbrehá. Škvrou na československej povesti sa stal československo-poľský spor o nevelké, ale pre obe strany strategické územie Tešínska,¹² ktorý prerástol do ozbrojeného konfliktu. Ozbrojené riešenie sporu medzi dvoma krajinami, ktoré sa počítali k víťazom vojny, neprispievalo k zvýšeniu prestíže a dôveryhodnosti novovzniknutých krajín a najmä britskí predstavitelia sa utvrdzovali v tom, že pomery v strednej Európe sú nestabilné a mimo rámca britských záujmov.¹³ Inak Československo sa ústami svojho ministra zahraničných vecí stavalo do pozície „miláčika Dohody“, teda krajiny, ktorá mala podporu a sympatie víťazných veľmocí.¹⁴ Delegácia odchádzala z mierovej konferencie spokojná.

¹¹ FERENCŮHOVÁ, Bohumila. Československá zahraničná politika a otázky medzinárodnej bezpečnosti. In ZEMKO – BYSTRICKÝ, ref. 8, s. 35-56, tu s. 38.

¹² Podrobne KAMIENSKI, Marek Kazimierz. *Konflikt polsko-czeski 1918–1921*. Warszawa : Instytut Historii PAN, 2004.

¹³ K britskému postoju počas mierových rokovaní so zvláštnym ohľadom na Československo por. DEJMEK, Jindřich. *Nenaplnené naděje*. Praha : Karolinum, 2003, najmä s. 15-39.

¹⁴ SLNEKOVÁ, ref. 10, s. 110. Presvedčenie o mimoriadnej náklonnosti voči Československu zo strany západných veľmocí prežívalo v Československu aj po skončení konferencie. V republike sa rozšírila ilúzia, že dohodoví štátnici prechováajú k Československu mimoriadne sympatie. Na konci tridsiatych rokov sa odvolávanie na nadštandardnú priazeň

- 12 • Podarilo sa jej naplniť väčšinu zámerov, s ktorými do Paríža odchádzala. Pre Československo sa povojnový poriadok stal alfou a omegou, systémom zakotvujúcim hranice a garantujúcim existenciu štátu.

Nemecko prešlo na jeseň 1918 výraznými zmenami. Najskôr bolo v priebehu októbra transformované na parlamentnú demokraciu. Rozhodnutie malo niekoľko dimenzií. Jednou z podstatných bola snaha zabezpečiť lepšiu východiskovú pozíciu pri rokovaní o prímerí a neskôr o mierových podmienkach. Zároveň to bola cesta, ako získať sympatie Američanov, najmä prezidenta W. Wilsona. Táto zmena bola totiž v súlade s programom obsiahnutým v „štrnástich bodoch“. Obdobie parlamentnej demokracie s cisárom na čele trvalo len niekoľko týždňov. Situácia v krajine bola napätá. Ukazovalo sa, že s cisárom na čele to ďalej nepôjde. Za dramatických okolností bola 9. novembra 1918 Philippom Scheidemannom, druhým mužom nemeckej sociálno-demokratickej strany, vyhlásená republika.¹⁵ Cisár utiekol do Holandska, monarchia sa zrútila. 11. novembra 1918 v Compiègne sa vojna skončila aj pre Nemecko. Koniec vojny nemeckú verejnosť zaskočil. Veď situácia nevyzerala beznádejne. Na východnom fronte nemecká armáda zvíťazila a brestlitovský mier z marca 1918 priniesol nemalé zisky a rozsiahle územia. Jednoduchou matematikou sa vojenské sily východného frontu mohli presunúť na západný front. Lenže nemecká armáda aj civilné obyvateľstvo už boli veľmi vyčerpané a hrozba postupne prichádzajúcich amerických vojakov, dobre živých a kvalitne vyzbrojených, menila operačné plány nemeckého vrchného velenia. 11. novembra 1918 boli nemeckí vojaci ešte na nepriateľskom území a vojna sa nedostala na nemeckú pôdu. Nemeckí vojaci stále bojovali, hoci boli na ústupe, ale k úplnému zrúteniu frontu nedošlo. Zmeny v Nemecku išli ruka v ruku s vojnovou porážkou. Pád monarchie sa nespájal so širokým hnutím za detronizáciu cisára, ale bol dôsledkom vojenských neúspechov. Preto mohla propaganda neskôr tvrdiť, že republika bola produkt

veľmocí ukázalo ako mylné. Vo chvíli, keď sa veľmocenské záujmy modifikovali a začali mocensky opúšťať stredoeurópsky priestor, stalo sa to pre republiku osudným.

¹⁵ K vyhláseniu republiky v Nemecku por. KOLB, Eberhard. 1918/1919: Die steckengebliebene Revolution. In WINKLER, Heinrich August – STERN, Carola (eds.). *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848–1990*. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuchverlag, 1994, s. 99–125. K dejinám Weimarskej republiky vzniklo viacero syntetických prác, por. napr. MOMMSEN, Hans. *Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918–1933*. München : Econ-Ullstein-List Verlag, 2001. WINKLER, August Heinrich. *Weimar 1918–1933*. München : Beck, 1993. GREVELHÖRSTER, Ludger. *Kleine Geschichte der Weimarer Republik*. Münster : Achendorf Verlag, 2002. NIEDHART, Gottfried. *Deutsche Geschichte 1918–1933*. Stuttgart : Kohlhammer Verlag, 1994. MORAVCOVÁ, Dagmar. *Výmarská republika*. Praha : Karolinum, 2006.

nemeckej porážky vo svetovej vojne – nemilovaná a nechcená.¹⁶ Nemecko bolo na kolenách, hospodársky vyčerpané, s problémami so zásobovaním, ohrozované vnútornými nepokojmi.

Pod vplyvom okolností sa v Nemecku o udalostiach novembra 1918 vytvorili legendy, ktoré sa podpísali na vývoji krajiny počas nasledujúcich rokov. Nepochybne najznámejšou je *Dolchstoßlegende*, teda teória o vojne, ktorú nemecká armáda neprehrala. Počas medzivojnového obdobia sa stala živnou pôdou pre antidemokratické sily a ospravedlnením vojenského neúspechu. Vojna zrútila ilúzie o výnimočnosti a poslaní nemeckého národa, o ktorých bola nemecká spoločnosť presvedčovaná počas predchádzajúcich desaťročí.¹⁷ Vojenský neúspech, nečakané vyhlásenie republiky, útek cisára a ďalšie okolnosti priniesli frustráciu, zhoršenie životných podmienok, ale aj presvedčenie o nespravodlivom riešení konca vojny. Nemecko bolo porazenou krajinou a víťazné krajiny tak k Nemecku aj pristupovali. Nemeckí predstavitelia mali minimálnu možnosť ovplyvniť mierové podmienky a dosiahnuť ich zmiernenie. Versaillská zmluva bola predložená v podstate vo forme ultimáta. Nemecko rozhodnutím víťazov stratilo značnú časť svojho územia, časť územia bola priamo okupovaná vojskom nepriateľa, krajina sa hospodársky rútila do chaosu. Mierové podmienky, ktoré na Nemecko uvrhli teritoriálne, hospodárske, vojenské, ale aj morálne sankcie, boli považované za mimoriadne tvrdé. Stratilo kolónie, ale zároveň aj niekoľko desiatok tisíc kilometrov štvorcových materuského územia. Mierová zmluva hovorila o de facto úplnom odzbrojení, za ponechania minimálneho množstva bezpečnostných zložiek nevyhnutných na udržanie pokoja, zrušená bola všeobecná branná povinnosť, zlikvidované loďstvo. Nemecku bola jednoznačne pripísaná vina za rozpútanie svetovej vojny, malo vydať cisára a niektorých generálov, platiť vojnové reparácie. Weimarská republika bola na medzinárodnej úrovni ostrakizovaná, prostredníctvom mnohých opatrení vylúčená z hospodárskeho života, vnútorne nekonsolidovaná a nútená riešiť početné problémy. Podmienky mierovej zmluvy boli vnímané ako nespravodlivé. Zmluva bola chápaná a označovaná za „diktát“ a v medzivojnovom období bola vďačným objektom propagandy. Spojenia ako „versaillský diktát“ či „versaillské okovy“ sa denne objavovali na stránkach tlače rôzneho politického zafarbenia. Versaillský mier sa stal nenávidenou okovou, zo zovretia ktorej sa

¹⁶ Pojem „nemilovaná“ či „nechcená“ republika sa používa v nemeckej historickej spisbe. Známa je najmä práca MICHALKA, Wolfgang – NIEDHART, Gottfried. *Die ungeliebte Republik. Dokumentation zur Innen- und Aussenpolitik Weimars 1918–1933*. München : Deutscher Taschenbuchverlag, 1980.

¹⁷ HARNA, Josef. *Křížové evropské demokracie a Československo 30. let 20. století*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006.

14 • Nemecko zúfalo snažilo uvoľniť. Versaillská zmluva sa stala akýmsi symbolom neprávosti. Zdôrazňovanie krívd, skutočných aj vykonštruovaných, sa stalo bežným.¹⁸ Podmienky zmluvy však neboli pre Nemecko fatálne. Nemecké územie nebolo priamo zasiahnuté vojnovými operáciami. Hoci krajina prišla o značnú časť územia, zostala teritoriálne kompaktnou, s výnimkou východného Pruska, ktoré bolo od materského územia Nemecka oddelené tzv. poľským koridorom. Krajina zostala vďaka svojmu ľudskému a hospodárskemu potenciálu veľmocou, hoci dočasne oslabenou.

Východisko bilaterálnych československo-nemeckých vzťahov bolo komplikované. Vznikom samostatného československého štátu sa na východnej hranici Nemecka objavil nový štátny subjekt. Z minulosti pretrvávalo na oboch stranách množstvo predsudkov. Obe krajiny vstupovali po vojne do medzinárodných vzťahov z odlišných pozícií. Kým v Československu bola zmena vítaná na námestiach v sprievode hlasného potlesku a nadšenia, v Nemecku vládla skepsa, obavy o nasledujúci vývoj a nedôvera k novému zriadeniu. Československo bolo novým štátom na mape Európy. Rozlohou sa radilo k malým, príp. stredným štátom. Republika sa musela vysporiadať s dôsledkami vojny, územie tvorili oblasti, ktoré bolo potrebné prepojiť infraštruktúrou, vytvoriť hospodárske zväzky, etablovať na medzinárodnej scéne. Naproti tomu Nemecko bolo už etablovanou krajinou, s hospodárskym potenciálom veľmoci, dobrou infraštruktúrou. Jedným zo základných antagonizmov medzi oboma krajinami bol postoj k versaillskému poriadku. Pre Československo bol základom existencie, pre Nemecko bremenom, od ktorého sa snažilo oslobodiť. Od začiatku sa susedské vzťahy krajín (najmä ústami československých predstaviteľov) definovali ako „korektné“.¹⁹ Nemecký konzul v Prahe bol prvým zahraničným predstaviteľom, ktorý po udalostiach 28. októbra 1918 uznal

¹⁸ Podobná situácia bola v Maďarsku, kde sa v analogických kontextoch hovorilo o trianonskej zmluve. MICHELA, Miroslav. Život kultu ukrivdenosti. In BYSTRICKÝ, Valerián – ROGULOVÁ, Jaroslava (eds.). *Storočie propagandy – Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEP, 2005, s. 65–74.

¹⁹ Pojem „korektné vzťahy“ nadväzuje na hodnotenie vzájomného vzťahu, ktoré použil 22. decembra 1918 prezident T. G. Masaryk, keď sa vyjadril, že „*k Nemecku se zachováme korektně*“. Citované podľa KUBŮ, Eduard. Křehké vztahy: Výmarské Německo a Československo. In HOENSCH, Jörg – KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání spolužití: Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha : Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 1993, s. 16–37, tu s. 22. U Beneša sa ním stretávame opakovane, napr. v expozé z 30. septembra 1919 pred plénom Revolučného národného zhromaždenia. BENEŠ, Edvard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*. Praha : Melantrich, 1924, s. 28. V hodnotení československej zahraničnej politiky 27. januára 1921 v expozé pred poslancekou snemovňou hodnotil doterajšie susedské spolužitie s Nemeckom: „*musíme však loyálně konstatovat, že vzájemný náš postup byl dosud naprosto korektní*.“ Ibidem, s. 111.

Československú republiku.²⁰ Snáď ani netreba dodávať, že sa to stalo v čase, keď ešte Československo, bojujúce na strane Dohody, bolo s Nemeckom formálne vo vojnovom stave. Akýmsi uľahčením pre vzájomné spolužitie bol fakt, že medzi oboma krajinami sa nerozhoreli hraničné spory. Nebol dôvod. Vytýčená hranica mala rovnaký priebeh ako stará hranica medzi Nemeckom a Rakúsko-Uhorskom. Mimo tejto pôvodnej hranice Československo získalo od Nemecka iba rozsahom malú oblasť Hlučínska, o ktorú v čase existencie Weimarskej republiky nejavila nemecká strana záujem a nestala sa predmetom sporov. Tieto okolnosti umožňovali Benešovi krátko po vojne, ale aj počas nasledujúcich rokov vyslovovať sebavedomé výroky o tom, že medzi Československom a Nemeckom neboli a nebudú spory o hranice.²¹ Pokiaľ išlo o územie Československa obývané nemecky hovoriacim obyvateľstvom, v prvých povojnových rokoch táto skutočnosť nepredstavovala problém, ktorý by bolo potrebné akútne riešiť, hoci prítomnosť a aktivity nemeckej menšiny v Československu do značnej miery determinovali úsilie a kroky československej zahraničnej politiky.²² V sledovanom období sa však výraznejšie nepremietali do bilaterálnych diplomatických vzťahov. Hranica s Nemeckom bola v dvadsiatych rokoch, spolu s hranicou s Rumunskom, pokojnou hranicou, na rozdiel od situácie s ďalšími susednými štátmi. Vďaka tomuto konštatovaniu bola vytvorená dobrá platforma pre budovanie „korektných“ vzťahov. To však neznamená, že by sa na udalosti rokov 1918/1919, spôsob začlenenia ne-

²⁰ ALEXANDER, Manfred. Die erste Phase der deutsch-tschechoslowakischen diplomatischen Beziehungen 1918/1919. In SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die böhmischen Länder zwischen Ost und West. Festschrift für Karl Bosl zum 75. Geburtstag*. München; Wien : Oldenbourg, 1983, s. 228-239. BURIAN, Peter. Deutsch-Tschechoslowakische Beziehungen 1918/1919. In KLUXEN, Kurt – MOMMSEN, Wolfgang (eds.). *Politische Ideologie und Nationalstaatliche Ordnung. Festschrift für Theodor Schieder*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1968, s. 359-376. DOLEZEL, Stephan. Die deutsch-tschechoslowakischen Beziehungen von Ihren Anfängen bis zum Ausgang der Ära Stresemann (1918–1929). In BOSL, Karl (ed.). *Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1975, s. 225-246.

²¹ BENEŠ, Edvard. *Reč k Slovákom*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej rady československej, 1934, s. 55.

²² K problematike nemeckej menšiny na československom území por. napr. JAWORSKI, Rudolf. *Na stráží německí nebo v postavení menšiny? Sudetoněmecký národnostní boj ve vzglazích výmarské republiky a ČSR*. Praha : Pražská edice, 2004. Další překlad klasické práce BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha : Academia, 2006. SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách: německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Praha : Pragma, 2002. MAJEWSKI, Piotr Maciej. *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*. Warszawa : DiG, 2001. KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1993. BENEŠ, Zdeněk – KURAL, Václav (eds.). *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutschen-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848–1948*. Praha : Gallery, 2002.

16 • meckého obyvateľstva či prípadné krivdy zabudlo. Nemecko však bolo príliš ponorené do riešenia vnútorných problémov a následne do konsolidácie medzinárodnej pozície, než aby sa intenzívnejšie zasadzovalo o predstaviteľov nemeckých menšín vo svete. Situácia sa začala meniť až so zlepšujúcou sa pozíciou Nemecka v medzinárodnej politike, keď sa napr. v súvislosti s prijatím Nemecka do Spoločnosti národov objavoval aj faktor ochrany a podpory nemeckých menšín vo svete. V bilaterálnych vzťahoch sa v sledovanom období Beneš pridržal stratégie ignorovania problematiky menšín v dvojstranných rozhovoroch. Podľa jeho argumentácie išlo o vnútornú záležitosť štátu, ktorá sa nemala preberať na medzinárodnom fóre. Z medzinárodného hľadiska Beneš považoval túto problematiku za vyriešenú prijatím zmluvy na ochranu národnostných menšín.²³

Existovalo viacero ďalších faktorov, ktoré vzájomný vzťah zatŕžovali. Vzťahy medzi oboma štátmi boli poznačené nedôverou, ktorá bola v prvej polovici dvadsiatych rokov niekedy viac a niekedy menej postihnutelná, ale nikdy nebola oficiálne vyslovená. Tesne po skončení vojny Nemecko nepredstavovalo bezprostrednú hrozbu. Bolo vojensky porazené, vnútorne otrasené, potrebovalo politickú a hospodársku konsolidáciu. Napriek tomu bol „germánsky element“ dlhodobo chápaný ako hrozba či konkurencia v stredoeurópskom priestore. Na vzájomnom vzťahu sa podpísali predsudky a nedorozumenia z minulosti. V dôsledku vojny sa síce snahy vtelené do Naumannovej koncepcie *Mitteleuropy*²⁴ stali nereálnymi, ale obavy z nemeckej dominancie v stredoeurópskom priestore pretrvávali. V budúcnosti sa Nemecko mohlo stať nielen partnerom, ale aj silným konkurentom, potenciálne aj hrozbou. Túto skutočnosť si uvedomovali prezident T. G. Masaryk aj minister zahraničných vecí E. Beneš. Preto bolo pre československých predstaviteľov jednou z prioritných úloh zaistiť republike *bezpečnosť*, aj voči prípadnému ohrozeniu zo strany Nemecka. V dvadsiatych rokoch vojenský aspekt vzájomných vzťahov nezohrával podstatnejšiu úlohu. Vojenské orgány na jednej aj na druhej strane

²³ Zmluvám o ochrane národnostných menšín sa venuje staršia práca VIEFHAUS, Erwin. *Die Minderheitsfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzverträge auf der Pariser Friedenskonferenz 1919*. Würzburg : Holzner, 1960. Z novších prác možno spomenúť napríklad FERENCŮHOVÁ, Bohumila. Ochrana národnostných menšín v Spoločnosti národov a československá politika (1919–1926). In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech*. Ústí nad Labem : Albis international, 2006, s. 107–138.

²⁴ NAUMANN, Friedrich. *Mitteleuropa*. Berlin : Reimer, 1915. JAWORSKI, Rudolf. Friedrich Naumann a Češi. In MOMMSEN – KOVÁČ – MALÍŘ, ref. 7, s. 195–206. Išlo o víziu konfederácie štátov v priestore medzi Severným, Baltickým a Jadranským morom, Alpami a Balkánom, pod patronitou Nemecka. Podobné projekty a návrhy sa objavovali už v 19. storočí u viacerých autorov. Spoločným znakom bola dominancia Nemecka a jeho rozhodujúca úloha v priestore.

síce mali vypracované analýzy a varianty pre rôzne alternatívy vojenského konfliktu, ale ozbrojený konflikt s Nemeckom v tomto čase nebol chápaný ako aktuálna hrozba. Formálne bolo Nemecko na základe Versaillskej mierovej zmluvy odzbrojenou krajinou, o možnosti jeho zrovnoprávnenia v otázke zbrojenia sa ani neuvažovalo. Možnosť reálnej vojenskej konfrontácie sa tak posúvala do bližšie neurčenej budúcnosti. Okrem toho, v medzinárodnom kontexte zažívalo rozmach pacifistické hnutie. Úsilie, aby spory medzi krajinami boli riešené mierovou cestou, dominovalo na medzinárodných fórach. S vysokou aktuálnosťou sa hovorilo o všeobecnom odzbrojení, aj keď reálna túžba zástupcov jednotlivých krajín presadiť takýto projekt bola minimálne otáznna. Zo správ československého vyslanectva v Berlíne je zrejmé, že československí zástupcovia pozorne sledovali aj túto oblasť, a pražské ministerstvo tak disponovalo správami mapujúcimi činnosť ilegálnych a pololegálnych organizácií. Rešpekt vzbudzovali aj správy komisárov, poverených sledovaním toho, či Nemecko dodržiavalo ustanovenia Versaillskej mierovej zmluvy o odzbrojení. Ich správy vo väčšine prípadov konštatovali nedodržovanie príslušných paragrafov mierovej zmluvy. Československo sa v dôsledku výsledkov vojny a príslušnosti k víťazom cítilo dostatočne silné a prípadné ohrozenie zo strany porazeného Nemecka chápalo ako minimálne. Z hľadiska Prahy boli vzťahy k Berlínu považované za prioritné, opäť to už neplatilo. Zo strany Nemecka bolo Československo akceptované, ale chápané ako krajina druhoradého významu a v chápaní nemeckej politiky primárne spojenc Francúzska a vykonávateľ francúzskej vôle na nemeckej východnej hranici. Vzťahy medzi Nemeckom a Československom mali aj hospodársku úroveň. Hospodárske previazanie oboch krajín siahalo ešte do čias existencie Rakúsko-Uhorska. Vojna na tomto konštatovaní nič nezmenila, hospodárske väzby zostali zachované, dokonca sa v mnohých aspektoch prehĺbili a Nemecko bolo v medzivojnovom období najväčším hospodárskym partnerom republiky.²⁵ V júni 1920 Československo a Nemecko uzatvorili hospodársku zmluvu obsahujúcu recipročnú doložku najvyšších výhod.²⁶ Hospodárske vzťahy do značnej miery determinovali aj možnosti

²⁵ Najpodrobnejšia práca venujúca sa tomuto aspektu vzájomných vzťahov KUBŮ, Eduard. *Nemecko – zahraničnopolitické dilemma Edvarda Beneše*. Praha : Karolinum, 1994. Z ďalšej literatúry por. napr. KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav (eds.). *Mýtus a realita hospodárskej vyspelosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000. BARTH, Boris (ed.). *Konkurrenzpartnerschaft: die deutsche und die tschechoslowakische Wirtschaft in der Zwischenkriegszeit*. Essen : Klartext, 1999. BOYER, Christoph. *Nationale Kontrahenten oder Partner? Studien zu den Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der ČSR (1918–1938)*. München : Oldenbourg, 1999.

²⁶ PEŠEK, Jiří. Wendepunkte in der modernen Geschichte der deutsch-tschechischen Beziehungen. In BRANDES – KOVÁČ – PEŠEK, ref. 7, s. 9–27. KUBŮ, ref. 19, s. 24.

18 • vzájomných politických vzťahov. Najbližším politickým spojencom republiky bolo Francúzsko, ale najväčším hospodárskym partnerom Nemecko. Pri jednotlivých krokoch bol československý minister zahraničných vecí nútený brať do úvahy aj túto skutočnosť.²⁷

Obdobie oslabenia Nemecka po svetovej vojne predstavovalo príležitosť na vytvorenie tradície vo vzájomných vzťahoch. V časoch, keď oficiálni predstavitelia weimarského Nemecka iba v kuloároch a medzi sebou hovorili o pripojení Rakúska alebo zrušení poľského koridoru, nebol akútny dôvod na obavy z nemeckého suseda. V tomto čase bol priestor na vytvorenie dobrých vzťahov a vyriešenie existujúcich problémov s Maďarskom, Poľskom, upevnenie malodohodového spojenectva a získanie dopĺňajúcich medzinárodných záruk. Otázku československo-nemeckých vzťahov nemožno vnímať iba na báze bilaterálnych vzťahov týchto dvoch krajín, ale do značnej miery reflektovali aj komplikované vzťahy stredoeurópskeho priestoru a v širšom meradle aj meniace sa európske pomery. V polovici dvadsiatych rokov sa zdalo, že situácia v Nemecku sa stabilizovala a demokratické princípy sa udomácnili v nemeckej spoločnosti. To bol dôležitý signál pre Československo, pretože situácia v Nemecku a jej prípadné zmeny hlboko ovplyvňovali vnútorné pomery v Československu.²⁸

K tvorbe a východiskám zahraničnej politiky

„Zahraniční politika státu velkého jest nepoměrně snažší nežli zahraniční politika států menších. Obtíže mezinárodní mobou se dotknouti států velkých silně, ale zřídka dotýkají se celé jejich existence. Obtíže mezinárodní pro státy malé znamenají téměř vždy hluboký otřes v celém jejich politickém, hospodářském a sociálním životě a velmi často přímo obrožení existence státu.“²⁹

(E. Beneš v knihe Zahraniční politika a demokracie)

V demokratickom systéme má zahraničnú politiku v kompetencii vláda. Návrhy a podklady, na základe ktorých sa rozhoduje, predostiera zodpovedné ministerstvo, teda ministerstvo zahraničných vecí. Podklady pre prácu ministerstva, v závislosti od povahy problému, sú v prípade potreby vypracované na základe stanovísk ďalších ministerstiev, najčastejšie ministerstva obrany a ministerstva hospodárstva. Za vykonanie vládneho roz-

²⁷ KUBŮ, Eduard. Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů. In BENEŠ – KOVÁČ – LEMBERG, ref. 23, s. 41-72, tu s. 64.

²⁸ HARNA, ref. 17, s. 16.

²⁹ BENEŠ, Edvard. *Zahraniční politika a demokracie*. Praha : Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1923, s. 17.

hodnutia je zodpovedné ministerstvo zahraničných vecí, resp. minister. Vláda sa zodpovedá parlamentu.

V politickom živote československého štátu mala zahraničná politika zvláštnu pozíciu. Dôvody možno hľadať ešte v časoch prvej svetovej vojny. Zahraničnopolitické aktivity zohrali dominantnú úlohu pri rozpade Rakúsko-Uhorskej monarchie aj pri vzniku a uznaní Československa z medzinárodného hľadiska. Diplomacia slávila úspechy aj počas Versaillskej mierovej konferencie, kde sa hovorilo o hraniciach nového štátu a dokázala zakotviť republiku v medzinárodnom systéme. Okrem toho, Československo, po zhodnotení svojich možností a potenciálu, bolo v prípade vojenského konfliktu nútené spoliehať sa na pomoc „zvonku“. V tomto prípade ide rovnako o priestor, ktorý má v kompetencii ministerstvo zahraničných vecí. Zahraničná politika zostala doménou predstaviteľov zahraničného odboja, ktorých kontakty a skúsenosti z čias prvej svetovej vojny boli tým, čím predstavitelia domáceho odboja nedisponovali.³⁰ V Československu si od vzniku republiky až do roku 1935 miesto ministra zahraničných vecí udržal E. Beneš.³¹ Vďaka stabilite na poste ministra boli smernice a línie zahraničnej politiky Československa stabilné. To prispelo k tomu, že republika sa vyhla výkyvom v zahraničnopolitickej koncepcii, ktoré postihovali okolité krajiny, kde sa striedali vládne kabinety aj ministri zahraničných vecí. Jeho pozícia bola naozaj vážne ohrozená iba raz, v roku 1926, keď sa seriózne uvažovalo o jeho odchode z postu. Túto krízu, aj vďaka pomoci prezidenta Masaryka, prekonal. Beneš držal zahraničnú politiku pevne vo svojich rukách. Je otázne, nakoľko sa na rozhodnutiach podieľali ďalší členovia diplomatického zboru, ako poradcovia, vyslanci či ďalší pracovníci. Tí väčšinou o udalostiach iba informovali, prípadne poskytli analýzy, konečné rozhodnutia vo väčšine prípadov robil Beneš sám. Ďalší pracovníci ministerstva boli skôr vykonávatelmi zahraničnej politiky. Pokiaľ ide o rozsah, akým sa na tvorbe zahraničnej politiky podieľala vláda, je zrejmé, že Beneš na zasadnutiach vlády väčšinou iba podal správu o výsledkoch svojich zahraničných ciest, prípadne o situácii na medzinárodnej scéne. Zasadanie sa obvykle končilo prijatím Benešovej správy, diskusie prebiehali iba príležitostne. Na medzinárodných konferenciách Beneš zvyčajne nebol viazaný záväznými inštrukciami, ako to bolo v prí-

³⁰ KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 10.

³¹ Obsiahla práca venujúca sa životu a práci E. Beneša v dvoch dieloch. DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část první, Revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha : Karolinum, 2006. DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část druhá, Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*. Praha : Karolinum, 2008.

20 • pade mnohých iných dobových politikov. Za výnimku možno považovať konferenciu v Locarne, na ktorú aj minister Beneš mieril s inštrukciami vlády. Pre úplnosť však treba dodať, že tieto inštrukcie na rokovaní vlády predložil sám a vláda predložený dokument schválila. Podobná situácia ako vo vláde bola aj počas zasadnutí zahraničného výboru poslaneckej snemovne. Tie sa konali nepravidelne a niekoľkokrát sa stalo, že sa ich minister nezúčastnil. Nebolo výnimkou, že sa poslanci vo výbore sťažovali na slabú informovanosť. Napriek tomu na tejto pôde prebiehala živšia diskusia ako vo vláde, keďže tu boli zastúpení nielen predstavitelia koalície, ale aj opozície. V drvivšej väčšine prípadov mal Beneš dostatočnú podporu a dôveru či už vo vláde, u tzv. skupiny Hrad a u prezidenta a svoje rozhodnutia nemusel korigovať. V Československu mal minister Beneš v oblasti zahraničnej politiky veľkú autoritu. V prvých rokoch republiky nemal výraznejšieho konkurenta, ktorý by mal bohatšie skúsenosti. Neznamená to, že by bol zbavený svojich ústavných povinností, ale nemožno popierať, že jeho pozícia sa odlišovala od pozícií iných členov československej vlády aj od pozícií kolegov na postoch ministrov zahraničných vecí. Rovnako to neznamená, že by sa neobjavili alternatívy ku koncepcii, ktorú Beneš zastával. Kritika sa zväčša ozývala z lavíc opozičných poslancov. Najčastejšie sa prejavovala vo forme nesúhlasu s konkrétnymi krokmi ministra, zahraničnopolitické smerovanie ako celok bolo kritizované iba výnimočne. K Benešovým najdôslednejším oponentom patrila Karel Kramář, ktorý preferoval orientáciu na východ, za predpokladu, že by sa zmenili tamojšie spoločenské pomery odštartované novembrom 1917 a Rusko by bolo transformované na demokratickú veľmoc.³² S vlastnou koncepciou zahraničnej politiky prichádzali tiež komunisti. Možno spomenúť aj marginálne hlasy, navrhujúce úplnú neutralitu Československa, ktoré by sa v takom prípade opieralo iba o Spoločnosť národov.³³ Napriek uvedenému možno konštatovať, že v sledovanom období bola dominantnou Benešova koncepcia zahraničnej politiky.

Množstvo kritiky, ktoré sa z času na čas na osobu ministra vznieslo, malo skôr charakter osobných útokov. Výhrady sa objavovali v čase, keď už boli známe výsledky rokovaní (napríklad kritika po skončení konferencie v Locarne), obviňujúc československú diplomaciu z nedostatočného obhájenia záujmov republiky. Ďalšia kritika sa sústreďovala na výdavky

³² LUSTIGOVÁ, Martina. *Karel Kramář : první československý premiér*. Praha : Vyšehrad, 2007. BĚLOŠEVSKÁ – SLÁDEK, Zdeněk (eds.). *Karel Kramář : studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí*. Praha : Euroslavica; Slovanský ústav, 2003. WINKLER, Martina. *Karel Kramář (1860–1937) : Selbstbild, Fremdwahrnehmungen und Modernisierungsverständnis eines tschechischen Politikers*. München : Oldenbourg, 2002.

³³ BENEŠ, Edvard. *Pět let zahraniční politiky československé*. Praha : Orbis, 1924, s. 23.

ministerstva zahraničných vecí (napr. kvôli sanácii Rakúska či počas zasadnutí Zhromaždenia Spoločnosti národov). Ani v tomto prípade nešlo o principiálny nesúhlas s vedením zahraničnej politiky. Beneš podával často rozsiahle a podrobné správy, či už na zasadaniach vlády, zahraničného výboru, alebo zasadaniach parlamentu. Zahraničná politika sa však na týchto miestach netvorila, nanajvýš sa mierne modifikovala. Štáty s rozlohou a potenciálom, aké malo Československo, medzinárodnú politiku v najširších kontextoch nevytvárajú, ale bývajú do podstatnej miery odkázané na lavírovanie medzi veľmocenskými záujmami. Československo, podobne ako ďalšie krajiny, muselo investovať veľa úsilia do upevnenia svojej pozície.

Pozícia nemeckého ministra zahraničných vecí bola odlišná. Jeho priestor pre samostatné konanie bol menší. Až po nástup G. Stresemanna do funkcie v roku 1923 sa ministri často striedali a na zahraničnú politiku silne pôsobili vnútropolitické, ale aj vnútrostranícke problémy. Na druhej strane, Nemecko bolo demokratickou krajinou (hoci možno polemizovať o stabilite demokracie vo Weimarskej republike) a v demokraciách zahraničná politika väčšinou nepodlieha prudkým a náhlým zmenám. Napriek zmenám vlád sa zahraničná politika väčšinou pridáva základných smerníc, hoci ten alebo onen aspekt môže byť vyzdvihovaný do popredia alebo naopak potlačený do úzadia, v závislosti od aktuálnej politickej konštelácie. V týchto intenciách prešla nemecká zahraničná politika od pasívnej *Erfüllungspolitik* po aktívnu *Gleichberechtigungspolitik*, teda od politiky, ktorej cieľom bolo dokázať víťazným krajinám, že plnenie mierových podmienok povedie Nemecko do záhuby, smerom k politike, ktorej ústrednou snahou bolo začleniť Nemecko do medzinárodného systému ako rovnocenného partnera, teda postupné zbavovanie sa „versailských okov“ a prinavrátenie veľmocenského statusu Nemecku. *Gleichberechtigungspolitik* znamenalo hľadanie cesty, ako v intenciách povojnového poriadku dosiahnuť zmiernenie povojnového usporiadania či dokonca revíziu v prospech Nemecka. Táto politika však mala aj ďalšiu rovinu a tou bolo postupné prepájanie Nemecka s povojnovým poriadkom a usporiadaním. Nemecko vnímalo podmienky mieru ako ponížujúce, boli tvrdou ranou pre krajinu, na územie ktorej sa vojna vlastne ani nedostala. Stresemannova jedinečnosť spočívala v schopnosti presadiť svoju koncepciu aj napriek meniacej sa vládnucej garnitúre. Domáce vnútropolitické otázky zase dokázal využiť navonok a v nutných prípadoch sa odvolať na nemeckú vnútropolitickú situáciu alebo verejnú mienku. K jeho najväčším devízam patrilo umenie používať rétoriku a diplomatické formulácie. Vďaka tomu presvedčil nemeckých národov (členov strany DNVP), aby zahlasovali za Locarno, a rovnakou zbraňou presvedčil A. Brianda, fran-

22 • cúzskeho ministra zahraničných vecí, o nevyhnutnosti opustiť Porúrie. Ak by sme však porovnali pasáže z protokolov zasadaní nemeckej a československej vlády, našli by sme rozdiely. Na zasadaniach nemeckého kabinetu sa o zahraničnej politike živo diskutovalo, minister bol na základe rozhodnutia vlády často nútený urobiť kroky, ktoré boli v protiklade s jeho pôvodnými zámermi. Príkladom môže byť zasadnutie vlády tesne pred odchodom na konferenciu do Locarna, kde prišli na pretras otázky nemeckej cti, otvárajúce staré rany. Išlo o kroky, voči ktorým sa minister Stresemann ohradil, ale v tomto bode sa mu nepodarilo presadiť svoj názor. Rovnako inštrukcie, s ktorými nemecké delegácie mierili na konferencie boli konkrétnejšie než v prípade československých zástupcov. Na vývoj krajiny a jej zahraničnú politiku vplývala aj hospodárska situácia. Obsadenie Porúria na jeseň 1923 a následné vyhlásenie pasívnej rezistencie znamenalo pád nemeckého hospodárstva na pomyselné dno. Po odvolaní pasívnej rezistencie a prijatí Dawesovho plánu sa Nemecko z dna odrazilo a nasledujúce dva roky sa niesli v znamení jeho opätovného začlenenia do ekonomických a následne aj do politických štruktúr. Vyvrcholením tohto vývoja boli rokovania v Locarne a vstup Nemecka do Spoločnosti národov, kde bol Nemecku navrátený veľmocenský status. Táto udalosť nepochybne patrila najvýraznejším úspechom stresemannovskej zahraničnej politiky.

Aké boli východiská československej zahraničnej politiky? Pri pohľade na mapu je zrejmé, že republika mala hneď niekoľko slabostí. Predĺžený tvar, nesúrodé regióny a etnická rôznorodosť sú iba niektoré z nich.³⁴ Pretiahnutý tvar republiky znamenal komplikácie pri prípadnej vojenskej obrane, spory so susedmi zase robili vojenský konflikt pravdepodobnejším. Zahraničná politika mala preto v živote štátu významnú úlohu a získanie bezpečnostných záruk patrilo k najväčším prioritám. Československo sa nachádzalo v exponovanom priestore medzi Nemeckom a Sovietskym Ruskom. V oboch prípadoch išlo o oslabené veľmoci, ale s netajenými aspiráciami. V tomto priestore vzniklo hneď niekoľko štátov s nezrelou politickou štruktúrou, neistými hranicami, komplikovanými hospodárskymi pomermi, často vybičovaným nacionalizmom. Podpísaním mierových zmlúv boli vytvorené podmienky, na podklade ktorých sa mali normalizovať pomery a jednotlivé krajiny sa mali postupne vnútorne konsolidovať. Prioritou Československa bolo zaistenie stabilného a nespochybniteľného miesta v povojnovej Európe a vytvorenie fungujúceho a spoľahlivého systému a mechanizmov v prípade ohrozenia republiky. Zahraničná politika

³⁴ Tieto argumenty sa objavili aj na rokovaní francúzskych expertov, ktorí pripravovali podklady na rokovania mierovej konferencie týkajúce sa československých záležitostí. Por. FERENCŮHOVÁ, ref. 2, s. 242-243.

Československej republiky sa pridržovala smerníc, ktoré minister Beneš precizoval pri viacerých príležitostiach. Bezpečnosť republiky mala stáť na niekoľkých pilieroch.³⁵

Kardinálnou otázkou pre existenciu republiky bolo **zachovanie povojnového status quo**. Československo sa snažilo vystupovať ako stabilizujúci faktor v strednej Európe a získať stabilné miesto v povojnových politických štruktúrach. Systém mierových zmlúv začleňoval republiku do povojnového sveta, určoval a zaistoval hranice. Už pomerne krátko po vojne začalo byť povojnové usporiadanie spochybňované. Diskusie o zmenách status quo, ak sa aj netýkali bezprostredne Československa, boli pre republiku nebezpečné, pretože mohli vytvoriť precedens do budúcnosti. Beneš vytrvalo pracoval na tom, aby sa všetky zmeny diali v rámci povojnového status quo. Podporoval projekty, ktoré vychádzali z povojnového usporiadania, odmietal diskusie, ktoré hovorili o zmene pomerov. Jeho možnosti ovplyvniť dianie boli značne limitované.

Československo sa malo vo svojej zahraničnej politike **orientovať na krajiny Dohody**. Pôvodne malo ísť o úzku spoluprácu s tromi víťaznými veľmocami – USA, Veľkou Britániou a Francúzskom. Vychádzalo sa z predpokladu, že spolupráca medzi týmito krajinami bude tvoriť chrbtovú kosť povojnového medzinárodného poriadku. Návrat USA k politike izolacionizmu a odloženie zmluvy, ktorá by poskytovala garancie pre Francúzsko, boli jasnými trhlinami pôvodnej koncepcie. Okrem toho, Veľká Británia zaujala voči stredoeurópskemu priestoru skeptický postoj. Dominantnou veľmocou na kontinente sa stalo Francúzsko, ktoré bolo zároveň najbližším československým spojencom. Československo malo s Parížom blízke vzťahy z čias vojny, ale obe krajiny si boli blízke aj v politických názoroch a mnohých otázkach medzinárodných vzťahov. Vzájomný vzťah komplikoval fakt, že krajiny nemali spoločnú hranicu. Okrem blízkeho vzťahu k Parížu sa Československo usilovalo o čo najbližšie vzťahy s Veľkou Britániou. Masaryk aj Beneš mali záujem zaangažovať Veľkú Britániu na osude strednej Európy. Československá diplomacia stabilné záruky mieru v Európe videla v úzkej spolupráci medzi Londýnom a Parížom, preto sa československý minister niekoľkokrát pokúsil medzi oboma krajinami o sprostredkovanie. Toto úsilie, aj po zhodnotení ob-

³⁵ BENEŠ, Edvard. Naše revoluce. Konference míru. Směrnice naší zahraniční politiky. In BENEŠ, Edvard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*. Praha : Melantrich, 1924, s. 7-32, tu s. 27. Analýza pozície Československa z hľadiska geopolitiky: KUBŮ, Eduard. Zátěž dějinného dědictví, chybné kalkulace, či neúprnsná logika vývoje? In *Soudobé dějiny*, 1995, roč. 2, č. 2-3, s. 254-268. IŠTOK, Robert. Geopolitická situácia v strednej Európe po skončení prvej svetovej vojny (1918–1920). In ŠVORC – HARBUTOVÁ – SCHWARZ, ref. 5, s. 269-274.

24 • jektívnych možností československej diplomacie, nemalo veľkú nádej na úspech a ani nemalo trvalejší výsledok. Nič to nemení na fakte, že E. Beneš záruky európskej bezpečnosti po svetovej vojne videl práve v blízkej francúzsko-britskej spolupráci, na ktorej by participovali ďalšie krajiny vrátane Československa. Problematickým bol aj vzťah k ďalšej víťaznej veľmoci – Taliansku, ktoré ašpirovalo na mocenský vplyv v stredoeurópskom priestore.

Okrem veľmocenského rámca zahraničnej politiky sa stabilnou súčasťou Benešových zahraničnopolitických kalkulácií stala úzka **spolupráca s Rumunskom a Kráľovstvom Srbov, Chorvátov a Slovincov**. Zo spolupráce, korene ktorej možno hľadať ešte v časoch existencie Rakúsko-Uhorska, sa postupne vyvinula bližšia kooperácia v politickej aj hospodárskej oblasti, finálne zakotvená systémom vzájomných zmlúv z rokov 1920 – 1921. Od roku 1923 spájala tieto tri krajiny vojenská konvencia. Ústredným motívom vzájomnej povojnovej spolupráce bol najmä boj proti maďarskému revizionizmu. Postupne sa začala pridružovať aj užšia spolupráca v hospodárskej oblasti. Zoskupenie vošlo do histórie pod označením Malá dohoda.³⁶ Zoskupenie dokázalo v priebehu svojej existencie niekoľkokrát úspešne zasiahnuť v prípade záležitostí spoločného záujmu. Malodohodové zoskupenie bolo ohrozované rozličným geopolitickým postavením jeho členov, ktorí mali rozdielne politické a ekonomické záujmy, neskôr sa pridružili rozdiely vo vývoji politických systémov. Československo v tomto zoskupení zohrávalo kľúčovú úlohu a Malej dohode bol v republike pripisovaný veľký význam. Ministri zahraničných vecí členských krajín sa pravidelne stretávali, diskutovali o všeobecných otázkach a problémoch európskej politiky, ale tiež koordinovali svoje stanoviská ku konkrétnym problémom. Na konci dvadsiatych rokov sa aktuálnou stala užšia hospodárska spolupráca a neskôr otázka integrácie krajín. Medzinárodné okolnosti, ale aj ďalšie súvislosti, znemožnili naplnenie týchto plánov.

Republika susedila hneď s niekoľkými krajinami, ktoré v svetovej vojne patrili k porazeným, preto bolo nutné nájsť cestu k vzájomnému spolužitiu. „*Budeme spravедliví a poctiví i ke svým sousedům, kteří byli našimi nepřáteli,*“ predstavil svoju víziu spolužitia minister Beneš.³⁷ Československo malo zachovávať **korektné a lojálne vzťahy ku všetkým susedným krajinám**. Toto konštatovanie však zostalo skôr na úrovni želania.

³⁶ Z literatúry napr. SLÁDEK, Zdeněk. *Malá dohoda 1919–1938*. Praha : Karolinum, 2000. FERENČUHOVÁ, Bohumila. *Sovietske Rusko a Malá dohoda*. Bratislava : Veda, 1988.

³⁷ BENEŠ, ref. 35, s. 27.

Vzťah s Maďarskom bol komplikovaný. Normalizovaniu vzťahov bránili historické skúsenosti, ale aj neúchádzajúce snahy maďarskej strany o revíziu mierovej zmluvy.³⁸ Maďarsko bolo krajinou, ktorá sa odmietala zmieriť s výsledkami vojny, presnejšie s následkami, aké mala vojna pre bývalé Uhorské kráľovstvo. Maďarský revizionizmus a snaha o zmenu pomerov neboli žiadnym tajomstvom. Krvavý spôsob, akým bolo do Československa začleňované územie Slovenska naznačuje, že vzťahy s Maďarskom patrili k vysoko aktuálnym problémom československej diplomacie. Situácia sa len málo zmenila po podpise Trianonskej zmluvy – slová o nespravodlivom prímerí nahradili vyjadrenia o nespravodlivom mieri. V dvadsiatych rokoch boli vzťahy s Maďarskom najväčším problémom mladej republiky. Proti maďarskému revizionizmu bola zameraná aj kooperácia Malej dohody. Revizionizmus v Maďarsku bol v dvadsiatych rokoch najsilnejší a z pohľadu československých predstaviteľov vzbudzoval najväčšie obavy. Československá diplomacia podnikla viaceré kroky na zlepšenie vzťahov s Maďarskom, ale bez úspechu, napätie vo vzájomných vzťahoch pretrvávalo.

Vzťahy s Rakúskom boli poznamenané rakúskymi anšlusovými náladami. Československo malo záujem na stabilizácii Rakúska a jeho etablovaní v povojnovej Európe, o čom svedčí aj finančná pomoc Viedni hneď na začiatku dvadsiatych rokov. Tesne po vojne to bol štát, ktorý bol oklieštený o značnú časť svojho územia, slabý a vyčerpaný. Začiatok bilaterálnych vzťahov dával nádej na vytvorenie dobrých susedských vzťahov. V decembri 1921 bola na zámku v Lánoch podpísaná bilaterálna politická zmluva.³⁹ Československo poskytlo Rakúsku úver a výrazne sa podieľalo na rokovaní Spoločnosti národov, ktoré boli venované problematike sanácie Rakúska. Bolo záujmom Československa, aby Rakúsko bolo životaschopné a aby sa etablovalo v povojnovej Európe.

Ani susedské vzťahy s Poľskom neboli na úrovni priateľstva. Poľsko síce malo podobnú východiskovú situáciu ako Československo, ale

³⁸ DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918–1992)*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 197–203. KOLÁŘ, František. Jednání o československo-maďarské hranici na mírové konferenci v Paříži 1919. In *Historické studie*, 43, 2004, s. 65–77. IRMANNOVÁ, Eva. Pařížská mírová konference 1919 a požadavky vůči Maďarsku. In *Z dějin vídeňského prostoru. Richardu Pražákovi ke pětasedmdesátinám*. Brno : Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 123–133. MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Bratislava : Kalligram, 2009. HETÉNYI, Martin. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra : UKF v Nitre, 2008, s. 13.

³⁹ DEJMEK, Jindřich. Politické vztahy mezi Československem a Rakouskem po smlouvě lánské (1922–1925). Ke Kroftově vyslanecké misi ve Vídni v první polovině dvacátých let. In *Moderní dějiny*, 1993, roč. 1, č. 1, s. 121–165. OLIVOVÁ, Věra. K historii československo-rakouské smlouvy z roku 1921. In *Československý časopis historický*, 1961, roč. 59, č. 2, s. 198–219.

26 • bilaterálne vzťahy boli dlhodobou poznačené nedôverou a drobnými spor-
mi, ktoré sa v medzivojnovom období nepodarilo prekonať. Vzájomné
vzťahy s Poľskom boli veľkým sklamaním. Obe strany si uvedomovali
výhodnosť spolupráce, ale nedokázali preklenúť vzájomné spory, rivalitu
o francúzske priateľstvo a pozíciu lídra v strednej Európe. Vlečúci sa spor
o Tešínsko znemožnil bližšiu spoluprácu. Vzťahy Poľska a Českosloven-
ska poznačili rozdielne záujmy a predstavy o ďalšom vývoji v stredoeuróps-
skom priestore. Nádej na zlepšenie vzájomných vzťahov vzrástla v roku
1921. V jeseni bola podpísaná obchodná zmluva a 6. novembra 1921 mi-
nistri zahraničných vecí E. Beneš a jeho kolega K. Skirmut podpísali
v Prahe aj politickú zmluvu. Tá však nakoniec nebola ratifikovaná. Čias-
točná konsolidácia vzťahov nastala až podpisom série zmlúv politického
a obchodného charakteru v apríli 1925, ktoré riešili aj rad praktických pro-
blémov vyplývajúcich zo susedských vzťahov. Vzájomné vzťahy však
napriek tomu neboli priateľské a sľubný vývoj prerušili udalosti v Poľsku
v roku 1926.⁴⁰

Stabilnou súčasťou snáh československej diplomacie bol **boj proti
úsiliu o pripojenie Rakúska k Nemecku (anšlus)**. Spojenie, ktoré malo
prívržencov ako v Nemecku tak v Rakúsku, predstavovalo pre republiku
riziko. Československá strana bola pripravená považovať takýto krok za
casus belli. Zákaz anšlusu bol zakotvený v systéme mierových zmlúv. Vola-
nie po spojení ríšskych a rakúskych Nemcov, ktoré sa ozývalo z viedenskej
metropoly, predstavovalo z pohľadu Československa hrozbu. Na jednej
strane by spojenie týchto dvoch krajín znamenalo výrazné posilnenie Ne-
mecka. Okrem toho by sa Československo dostalo do „nemeckého ob-
kľúčenia“.⁴¹ Na druhej strane by to znamenalo výraznú zmenu povojno-
vých pomerov a preskupenie síl na kontinente. *Mitteleuropa* bola stále hroz-
bou a spojenie Rakúska a Nemecka mohlo byť prvým krokom. Úsilie za-
brániť anšlusu nezostalo iba v rovine vyhlásení, ale aj konkrétnych krokov.
Československý minister neváhal finančne prispieť k stabilizácii Rakúska,
ale pri diskusii o možnostiach nemecko-rakúskeho spojenia neváhal pou-
žiť ostrejšiu rétoriku, ktorej sa inak vyhýbal.

⁴⁰ Por. napr. DEJMEK, ref. 38, s. 135-143. ŽÁČEK, Václav (ed.). *Češi a Poláci v minulosti*. Praha : Academia, 1967, zv. 2, s. 498-511.

⁴¹ HORČIČKA, Václav. Anšlus? Rakousko-německé vztahy v éře Gustava Stresemanna, 1923-1929. In *Dvacáté století*. Ročenka semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, 2004, s. 27-63. V neskoršom období sa problematike anšlusu venuje napr. príspevok ŠEPTÁK, Miroslav. Julius Curtius a německo-rakouská celní unie v roce 1931. In *Slovanský přehled*, 2008, roč. 94, č. 3, s. 357-371. K politike Talianska voči Rakúsku partikulárne štúdie. HOUŠKA, Ondřej. Českosloven-
sko, Itálie a projekty k upevnění nezávislosti Rakouska v roce 1925. In *Český časopis histo-
rický*, 2004, roč. 104, č. 2, s. 304-332.

Keď sa v roku 1921 Karol Habsburský prvýkrát pokúsil o návrat do Maďarska a reštauráciu monarchie, československá diplomacia spolu so spojencami z kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov a Rumunska nekompromisne vyjadrili stanovisko a Karol bol nútený krajinu opustiť. Rovnaký scenár sa zopakoval aj pri druhom Karolovom pokuse, kedy československá strana dala jednoznačne najavo svoju rozhodnosť.⁴² Podobne v septembri 1923, keď sa do Nemecka vrátil bývalý korunný princ, zaujala československá diplomacia rezolútne stanovisko. Úsilie o **zabránenie reštaurácie monarchie v stredoeurópskom priestore** patrilo k stabilným záujmom československej diplomacie. Prípadnú reštauráciu monarchie, či už v Maďarsku, alebo aj v Nemecku, považoval Beneš za vážne porušenie status quo. Návrat monarchov chápal ako snahu o návrat k pomerom z čias vojny a obával sa revizionistických síl, ktoré by sa v okolí navrátiacich monarchov mohli zoskupiť.

Medzinárodnú prestíž a uznanie československému ministrovi zabezpečila práca v rámci novovzniknutej **Spoločnosti národov**, ktorá mala dohliadať na povojnový mier a poriadok. V Ženeve sa aktívne podieľal na naštartovaní procesov, ktoré mali viesť k odzbrojeniu, participoval na vytvorení mechanizmov, ktoré mali vytvoriť fungujúci systém mierového riešenia sporov. Odvážne ambície vkladané do organizácie sa nepodarilo naplniť.

Uvedené princípy je možné v československej zahraničnej politike považovať za konštantné. Samozrejme, v špecifických podmienkach nebolo možné trvať na stanovených princípoch za každých okolností. Republika bola citlivá na zmeny medzinárodnej situácie. V zahraničnopolitickej oblasti musela často variovat' a prispôsobovat' sa okolnostiam. Pomery v Európe boli neisté, republika mala početných nepriateľov a priateľov neboli istí. Preto bolo dôležité nájsť si na kontinente stabilné, pevné a bezpečné miesto.

⁴² Problematike sa venuje staršia štúdia OLIVOVÁ, Věra. Československá zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburků v roce 1921. In *Československý časopis historický*, 1959, roč. 57, č. 4, s. 675-698.

Bezpečnosť po prvej svetovej vojne

„Otázka bezpečnosti má význam dalekosáhlý; vzťahuje sa k ní veľiká časť evropských politických udalostí posledných šesti let a řešení její může dát do veliké míry směrnici mezinárodní evropské politice na dlouhou řadu let.“⁴³

(E. Beneš vo verejnom prejave 1. apríla 1925)

Security – Sicherheit – sécurité – bezpečnosť. Pojem, ktorý v medzivojnovom období urobil úctyhodnú „kariéru“. Termín, s ktorým operovali politici, ktorý dominoval na prvých stránkach novín, ktorému bol venovaný široký priestor v dobových úvahách, pojem skloňovaný pri rôznych príležitostiach a v rôznych súvislostiach. Napriek tomu neexistovala konkrétna definícia bezpečnosti. Nebolo zrejmé, čo vlastne bezpečnosť je a, čo je ešte dôležitejšie, kedy bude dosiahnutá. Skúsme k odpovedi na vytýčenú otázku pristúpiť z opačnej strany. Z čoho pramenil pocit neistoty, ohrozenia, resp. nebezpečenstva? Odpoveď sa ponúka v traumatickej skúsenosti z nedávnej minulosti. Zážitok „veľkej vojny“ zanechal ešte nezaceľnú jazvu. Hlavným politickým cieľom nasledujúceho obdobia bolo získanie záruk, že nič podobné sa už nezopakuje. Okrem hrozby bezprostredného vojenského konfliktu, pocit neistoty vzbudzovalo aj vedomie narastajúcej sily či presily zo strany iných štátov, ktorých úmysly sa dali charakterizovať ako nepriateľské.⁴⁴ Aj moderná politológia vedie diskusie o pojme *bezpečnosť*. Pokiaľ ide o medzinárodnú bezpečnosť, najfrekvencovanejšie sú 3 definície: 1. relatívna neexistencia ohrozenia; 2. stav, keď nehrozí ohrozenie; 3. stav vyznačujúci sa zabezpečením poriadku, dodržiavaním pravidiel, úprav a dohôd.⁴⁵ Vonkajšia bezpečnosť je chápaná ako ochrana štátu pred ovládnutím alebo ohrozením existencie, neprítomnosť ohrozenia spoločenského systému a jeho hodnôt.⁴⁶ Bezpečnosť už dávno nie je iba doménou vojenstva, ale zahŕňa množstvo ďalších oblastí, od politického až po ekologický aspekt. Bezpečnosť môže pominúť rôznymi spô-

⁴³ BENEŠ, Edvard. Diplomatický boj o zajištění evropské bezpečnosti a o stabilisaci míru. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 301-324, tu s. 301. Prejav prednesený 1. apríla 1925 na pôde zahraničného výboru poslaneckej snemovne a senátu.

⁴⁴ Krátky slovník slovenského jazyka k pojmu *bezpečnosť* udáva nasledujúce významy: 1. istota, ochrana, zabezpečenie (osobná bezpečnosť, bezpečnosť práce, bezpečnosť jazdy, systém kolektívnej bezpečnosti štátu) 2. policajné orgány, polícia, policajný úrad, oznámiť niečo bezpečnosti (bezpečnostné opatrenia, bezpečnostné zariadenie, bezpečnostný referent). Pod pojmom *bezpečný* sú evidované nasledujúce významy: 1. poskytujúci ochranu pred nebezpečenstvom, istý; 2. ktorý je bez pocitu ohrozenia, istý; 3. nepochybny záručný, istý. DORUĽA, Ján et al. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava : Veda, 2003, s. 63.

⁴⁵ KULAŠÍK, Peter et al. *Slovník bezpečnostních vztahov*. Bratislava : Smaragd, 2002, s. 22.

⁴⁶ Ibidem.

sobmi: vojensky, hospodársky, cestou ideologickej nadvlády alebo vnútorným rozpadom. Pokiaľ ide o dobové chápanie termínu, v slovníkoch sa s ním nestretneme⁴⁷ napriek tomu, že termín sa, ako naznačuje aj úvodný citát, v dobových súvislostiach v politickom kontexte používal.

Ďalším významným fenoménom, ktorý sa na scéne objavil po prvej svetovej vojne, bola tzv. *kolektívna bezpečnosť* (v materiáloch československej proveniencie sa používal termín *všeobecná bezpečnosť*). Túto reprezentovala novovzniknutá Spoločnosť národov. Hoci sa termín kolektívna bezpečnosť (*collective security*) začal používať až začiatkom tridsiatych rokov, myšlienka poskytovania vzájomných záruk na všeobecnom princípe bola koncipovaná už počas prvej svetovej vojny.⁴⁸ Ide o systém, kde sa potenciálni účastníci konfliktov zaviazujú dodržiavať určité pravidlá, ktoré majú konfliktom zabrániť, prípadne ich vyriešiť. Hlavným znakom bolo, že tretia strana sa stávala garantom mieru, v prípade porušenia ustanovení sa zavazovala „zakročiť“ proti vinníkovi. Záruky kolektívnej bezpečnosti však neboli úplné, pretože sa nepodarilo nájsť účinný a dôveryhodný systém jej fungovania.

Čo si teda pod pojmom bezpečnosť v sledovanom období môžeme predstaviť? V prvom rade taký stav, kedy sa štát nemusí obávať vojenského napadnutia, resp. nemusí mať obavy o svoju územnú integritu. V prípade, ak už k ohrozeniu štátu dôjde, vytvorenie takých mechanizmov, ktoré by zaistili územnú celistvosť, či už z vlastných zdrojov (to je otázka vojenských a hospodárskych možností), alebo vďaka pomoci zvonku. Na zaistenie bezpečnosti slúži bezpečnostná politika. Tú reprezentuje snaha štátov alebo rozhodujúcich orgánov vytvoriť v spoločnosti bezpečnosť.⁴⁹ V súčasnosti možno povedať, že „za účelový prostriedok vytvárania bezpečného prostredia štátu možno považovať nadväzovanie priateľských a mierových vzťahov“.⁵⁰ Analogické konštatovanie možno použiť aj pre sledované obdobie. Bezpečnosť chápeme ako dynamickú veličinu, ktorá sa vyvíja podobne ako

⁴⁷ Ottův slovník naučný obsahuje iba pojem „bezpečnost (*in* stavební mechanice)“ rovnako ako Masarykův slovník či Komenského slovník. V politickom zmysle nie sú evidované ani termíny „*zajištění*“ príp. „*jistota*“. Por. Ottův slovník naučný. Praha : J. Otto, 1890 (zv. 3); 1898 (zv. 13); 1903 (zv. 20). Masarykův slovník naučný. Praha : Československý kompas, 1925 (zv. 1); 1927 (zv. 3); 1933 (zv. 7). Komenského slovník naučný. Praha : Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937 (zv. 1); 1938 (zv. 6); 1938 (zv. 8).

⁴⁸ EGERTON, George W. Great Britain and the League of Nations: collective security as myth and history. In *The League of Nations in Retrospect*. Proceedings of the Symposium organized by the United Nations Library and The Graduate Institute of International Studies. Geneva 6-9. November 1980. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1983, s. 95-117.

⁴⁹ SKLENÁR, Martin. Moderné vnímanie bezpečnosti. Dostupné na <http://mepoforum.sk/bezpecnostna-politika/analyzy/moderne-vnimanie-bezpecnosti/> Stav k 30. 04. 2010.

⁵⁰ Ibidem.

30 • medzinárodné vzťahy. Bezpečnosť nie je stav, ktorý by bol konečný. Ide o aktívny proces, meniaci sa podľa stavu medzinárodných vzťahov, fungujúci na princípe akcia – reakcia. Úroveň bezpečnosti závisí od toho, do akej miery sú potenciálnemu agresorovi obmedzené útočné intencie. Bezpečnostná politika sa často spája iba s vojenským potenciálom a strategickými úvahami. Bezpečnostná politika má však aj svoj diplomatický aspekt, ktorý spočíva v možnostiach redukcie potenciálneho ohrozenia, vytvárania vzájomnej podpory, intenzívnej kooperácie na medzinárodnej scéne a pod.

V staršej literatúre sa v súvislosti s bezpečnosťou stretávame s označením poskytovatelia a prijímatelia bezpečnosti.⁵¹ Toto rozdelenie zohľadňovalo mocenský potenciál krajín. Československo z tohto pohľadu patrilo k prijímateľom bezpečnosti. To však nezodpovedá skutočnosti, pretože aj Československo bolo poskytovateľom bezpečnostných záruk, aj keď možnosti republiky v porovnaní s veľmocami boli menšie. Predstava o bezpečnosti sa menila v jednotlivých štátoch zároveň s meniacimi sa hospodárskymi a politickými možnosťami presadenia tohoktorého variantu riešenia. Variabilitu chápania bezpečnosti možno ilustrovať na príklade otázky, ktorú v septembri 1924 položilo *Echo de Paris* vybraným respondentom. Otázka znela, za akých okolností by bolo možné považovať francúzsku bezpečnosť za zaistenú. O odpoveď bolo požiadaných niekoľko významných osobností. Generál A. E. Hirschauer, rovnako L. V. A. Bourgeois videli istotu v obsadení Porýnia a v ponechaní silnej francúzskej armády. Ďalší odpovedajúci, Frédéric François Marsal, považoval za najlepšiu formu ochrany britsko-francúzske alianciu.⁵² Senátor Henri Bérenger naproti tomu videl cestu v solidárnej spolupráci so spojencami z čias svetovej vojny.⁵³ Príklad poukazuje na širokú škálu názorov na zaistenie bezpečnosti vo francúzskom vnútropolitickom kontexte. Za povšimnutie stojí fakt, že ani jeden z oslovených neuviedol možnosť francúzsko-nemeckého zblíženia.

V európskych kontextoch z hľadiska bezpečnosti stáli v sledovanom období v popredí otázky francúzsko-nemeckých vzťahov. Napriek tomu nemožno zabúdať ani na ďalšie krajiny, ktoré boli na riešení bezpečnosti zainteresované. Práve vďaka francúzskym bezpečnostným požiadavkám boli na otázke zainteresované nielen krajiny v strednej Európe, ale aj Veľká Británia. Pokiaľ ide o Československo, možno súhlasiť s tvrdením, že bezpečnosť bola chrbtovou kosťou československej politickej koncep-

⁵¹ ORDE, Anne. *Great Britain and International Security*. London : Royal Historical Society, 1978, s. 2.

⁵² Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (ďalej PAAA), f. Abteilung II, sign. R70096/K474525, 16. september 1924.

⁵³ PAAA, f. Abteilung II, sign. R70096/K474532.

cie.⁵⁴ Dôležitosť, ktorú tejto otázke pripisoval československý minister, ilustruje nielen citát na začiatku textu, ale aj názov jedného z jeho najobľúbenejších diel: *Boj o mier a bezpečnosť štátu* (1934). Z hľadiska zahraničnej politiky bola bezpečnosť najvyššou prioritou, jednoznačne dominovala túžba po nespochybniteľnom zakotvení štátu v rámci povojnového usporiadania. Vztťah k Nemecku bol z hľadiska bezpečnosti republiky na popredných priečkach. Československo nebolo v pozícii, aby si zaistilo svoju bezpečnosť výlučne vlastnými prostriedkami. Toto riešenie prichádzalo do úvahy iba pre veľmoci, aj to len za určitých okolností. Nemecko malo naďalej hospodársky a ľudský potenciál, ale malo aj technologickú zdatnosť a priemyselný potenciál. Perspektívne malo predpoklady stať sa dominantnou veľmocou v Európe. Aliancia, ktorá ho porazila vo vojne, neexistovala. Sovietske Rusko sa topilo vo vlastných problémoch, Spojené štáty americké sa, napriek svojej ekonomickej zaangažovanosti, stiahli z európskeho politického diania. Veľká Británia bola rozdelená medzi svoje koloniálne záujmy v rámci impéria a európske záležitosti, inklinujúc viacej k tým prvým. Na kontinente zostalo oslabené Francúzsko so sieťou svojich spojencov.⁵⁵ Predstava o bezpečnosti tak variovala od štátu k štátu. Pojem mal inú náplň vo Veľkej Británii, ktorá sa rozkladala na ostrovoch, kde jej materské územie nebolo zatiahnuté do vojny. Po zničení nemeckej flotily iba ťažko chápala francúzsku posadnutosť bezpečnosťou. Krajina galského kohúta však bola v priebehu dvoch generácií dvakrát napadnutá zo strany Nemecka. Úplne odlišné boli starosti a požiadavky menších stredoeurópskych krajín, nových hráčov na medzinárodnej scéne, s predsudkami a vojnovým prežitkom, často s neskúsenými politikmi a diplomatmi a labilnou vnútropolitickou scénou. Pre tieto krajiny bola bezpečnosť výrazne závislá od usporiadania medzinárodného systému.⁵⁶

Povojnová Európa trpela americkým návratom k politike izolacionizmu. Fakt, že USA neratifikovali mierové zmluvy a nevstúpili do Spoločnosti národov, sa významným spôsobom podpísal na udalostiach nasledujúcich rokov. Rovnako zmeny na území Ruska vyvolali silný ohlas v povojnovej Európe. Revolučná vlna, ktorá sa v ich dôsledku kontinentom prehnala, bola silným mementom do budúcnosti. Vyjadrenia o svetovej revolúcii nebolo možné obísť bez povšimnutia. Do roku 1922 sa eu-

⁵⁴ KUBŮ, ref. 25, s. 36.

⁵⁵ AHMANN, Rolf – BIRKE, Adolf M. – HOWARD, Michael Eliot (eds.). *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918–1957*. London; Oxford : German Historical Institute London; Oxford University Press, 1993, s. 11.

⁵⁶ KRÜGER Peter. Uspořádání Evropy jako záruka bezpečnosti? Československo v německé koncepci mezinárodní politiky v éře Locarna. In BENEŠ – KOVÁČ – LEMBERG, ref. 23, s. 73–85, tu s. 78.

- 32 • rópske krajiny spamätávali z bezprostredných dôsledkov vojny. Až následne sa vytvorili podmienky na ďalšie diskusie a objavili sa prvé návrhy na riešenie bezpečnosti. V rokoch 1922 – 1926 sa v Európe dotváral a dopĺňal povojnový bezpečnostný poriadok. Pozvoľne sa menila pozícia Nemecka z objektu medzinárodnej politiky na aktívny subjekt medzinárodných vzťahov. V roku 1922 sa uzatvorením rapallskej dohody na diplomatickú scénu vrátili dovtedy ostrakizované krajiny Nemecko a Sovietske Rusko. Išlo o nový faktor, s ktorým bolo potrebné kalkulovať. Rovnako v roku 1922 sa objavili prvé návrhy na riešenie bezpečnosti na pôde Spoločnosti národov v podobe návrhu Zmluvy o vzájomnej pomoci. Na konci roku 1922 bola predstretá aj prvá nemecká ponuka na uzatvorenie paktu na Rýne. V roku 1926 sa Nemecko stalo členom Spoločnosti národov a formálne tak bolo zrovnoprávnené s víťazmi vojny, čím sa uzatvorila jedna kapitola povojnového vývoja. V priebehu prvej polovice dvadsiatych rokov bolo vypracovaných niekoľko alternatívnych návrhov na riešenie situácie v Európe, ktoré mali viesť ku konsolidácii pomerov. Časť z nich nebola dotiahnutá do konca, niektoré sa nerealizovali a ich potenciál nebol využitý. Aké existovali možnosti na riešenie bezpečnosti v Európe? O čo sa doboví súčasníci pokúsili? Bola príležitosť využitá alebo bolo veľa príležitostí premárnených? Akým spôsobom sa odrazil priebeh neraz komplikovaných politických rokovaní na vzájomných československo-nemeckých vzťahoch? Akú úlohu zohrávalo Nemecko v politických plánoch a koncepciách československej diplomacie, ktorá sa snažila aktívne zapájať do tvorby bezpečnostného poriadku v Európe? A naopak, akú úlohu zohrávalo Československo v politických úvahách nemeckého ministerstva zahraničných vecí? Vnímal Nemecko Československo a jeho ministra zahraničných vecí ako spojenca, partnera alebo ako konkurenta?

BEZPEČNOST V ROKOCH 1922 – 1923

Britsko-francúzska aliancia?

*„Francúzi by urobili takmer všetko, aby získali takúto alianciu. Bezpochyby mal tento návrh odstrániť dve podmienky, na ktorých najviac nástojili: po prvé vytvorenie medzinárodného vojska pripraveného použiť silu proti Nemecku pri prvom náznaku nemeckej vojenskej aktivity; po druhé vytvorenie nezávislej rýnskej republiky, ktorá by vystupovala ako „nárazníkový štát“. Samozrejme, podpis trojstrannej aliancie by zabezpečil, že všetky tieto opatrenia by sa stali nepotrebnými.“*¹

(člen americkej delegácie Robert Lansing na mierovej konferencii v úvahách týkajúcich sa navrhnutého trojstranného americko-britsko-francúzskeho paktu)

Politické, sociálne, spoločenské, ale aj kultúrne a ekonomické zmeny po prvej svetovej vojne boli nesmierne rozsiahle.² Mierové zmluvy z parížskych predmestí sa mali vyrovnat' s porazenými krajinami a zároveň zakotviť novovzniknuté štáty v medzinárodnom systéme. Jeden z hlavných cieľov mierovej konferencie splnený nebol. Nepodarilo sa vytvoriť systém, s ktorým by sa aspoň väčšina štátov stotožnila. Záruky, ktoré mierový systém ponúkal, boli z dobového pohľadu považované za nedostatočné. Samotní pripravovatelia mierových zmlúv v nich videli nebezpečenstvo pre ďalší vývoj.³ Ku kľúčovým otázkam konferencie patrilo upravenie vzťahu k Nemecku. Francúzska diplomacia sa usilovala začleniť do mierového systému také klauzuly, ktoré by Francúzsku zaistili bezpečnosť v dlhodobom horizonte. V čase mierových rokovaní to znamenalo v prvom rade dlhodobé oslabenie Nemecka z hospodárskeho aj vojenského hľadiska. S odvolaním sa na bezpečnosť Francúzska G. Clemenceau žiadal odtrhnutie Porýnia. Predstavitelia Veľkej Británie neboli natoľko striktní a snažili sa, aby podmienky uvalené na Nemecko neznemožnili jeho návrat do medzinárodného politického systému. Názorové rozdiely medzi víťazmi vojny boli zrejmé. Francúzsko počas rokovaní nepresadilo svoju predstavu o riešení bezpečnosti a vysporiadaní sa s Nemeckom. Ak by o podmienkach mieru rozhodovali iba zástupcovia z Paríža, boli by pre Nemecko podstatne tvrdšie. Za svoj „ústupok“ Francúzsko získalo prísľub bezpečnostných záruk zo strany Veľkej Británie a USA. V pláne bolo uzatvorenie dvoch vzájomne prepojených zmlúv. Návrh britsko-francúzskej zmluvy doslovne hovoril o pomoci v prípade budúcej nemeckej agresie. Súčasne

¹ LANSING, Robert. *The Peace Negotiations*. Westport : Greenwood Press, 1971, s. 179.

² HOBSBAWM, Eric J. *Věk extrémů. Krátké dvacáté století 1914–1991*. Praha : Argo, 1998, s. 117-150.

³ V tejto súvislosti možno spomenúť memorandum britského premiéra z 25. marca 1919. MICHAELIS, Herbert – SCHRAEPLER, Ernst (eds.). *Ursachen und Folgen. Die Weimarer Republik*. Berlin : Dokumentenverlag Wendler, 1961, zv. 6, dok. 1425, s. 668-669.

36 • mala byť uzatvorená aj francúzsko-americká zmluva. Oba dokumenty mohli do platnosti vstúpiť iba súčasne.

Na prvý pohľad sa mohlo zdať, že bol dosiahnutý kompromis. Situácia sa zmenila vo chvíli, keď USA neratifikovali mierovú zmluvu a po zohľadnení svojich záujmov ohlásili návrat k politike izolacionizmu. Nasledujúce obdobie bolo vyplnené hľadaním modelu, ktorý by uspokojil bezpečnostné požiadavky jednotlivých štátov. Francúzsko-americká zmluva sa nikdy nedostala pred senát USA, ale zároveň ani nikdy nebola zamietnutá. Pohľady Paríža sa začali upierať do Londýna. Otázka podoby francúzsko-britskej aliancie sa stávala naliehavejšou.⁴ Za nových okolností sa však britská strana s uzatvorením zmluvy neponáhľala. Vďaka „zmrazeniu“ francúzsko-americkej zmluvy existovala technická výhovorka, prečo vytrvalo odmietala hovoriť o novej podobe francúzsko-britskej aliancie. Francúzsko tak zostávalo bez bezpečnostných záruk. Sklamanie v krajine galského kohúta bolo veľké, túžba po bezpečnosti zostala nepochopená a nevypočutá. Britské stanovisko vyplývalo z tradičnej neochoty ostrovnej veľmoci angažovať sa na kontinente. Okrem toho Francúzsko vyšlo z vojny ako najsilnejšia kontinentálna veľmoc, Veľká Británia sa obávala upevnenia francúzskej pozície, čo mohlo narušiť Londýnom preferovanú rovnováhu síl. Trvalo takmer tri roky, kým sa otázka britsko-francúzskej aliancie a otázky súvisiace s bezpečnosťou stali aktuálnymi otázkami dňa.

Stretnutie v Cannes v januári 1922 sa venovalo najmä reparáciám. Na program sa však dostala aj otázka úpravy britsko-francúzskeho vzťahu.⁵ Britský premiér David Lloyd George predostrel ponuku: z britskej strany existovala ochota prísť Francúzsku na pomoc v prípade nevyprovokovaného nemeckého útoku. Obe krajiny sa mali podieľať na ochrane belgickej neutrality v prípade nemeckej agresie a navzájom konzultovať kroky v prípade porušenia štatútu Porýnia ako demilitarizovanej zóny. Dohoda mala byť uzatvorená na 10 rokov.⁶ Britský návrh narazil na nesúhlas. Francúzski zástupcovia ho považovali za nedostatočný. Rezignácia Aristide Brianda z postu francúzskeho premiéra a ministra zahraničných vecí znamenala koniec rokovaniu na podklade tejto propozície bez toho, aby bola docieľená dohoda.⁷ Novým francúzskym premiérom sa stal Raymond Poincaré. Výmena Brianda, ktorý bol v porovnaní s inými francúzskymi politikmi považovaný za umierneného a prístupného, za neústupného Poincarého dávala tušiť, že ďalšie rokovania o britsko-francúzskej

⁴ ORDE, Anne. *Great Britain and International Security*. London : Royal Historical Society, 1978, s. 7.

⁵ MARKS, Sally. *Illusion of Peace*. Basingstoke; Hampshire : Palgrave Macmillan, 2003, s. 42.

⁶ ORDE, ref. 4, s. 18.

⁷ Ibidem, s. 19.

aliancii nebudú jednoduché. Hlavným dôvodom boli odlišné, na mnohých miestach protichodné, stanoviská predstaviteľov Francúzska a Veľkej Británie. Francúzsko sa ústami Poincarého dožadovalo konkrétnejších záruk zo strany Veľkej Británie a otvorená bola otázka vojenskej konvencie, ktorej sa ostrovná veľmoc vytrvalo vzpierala. Hovorilo sa o viacerých alternatívach: o jednostrannom záväzku Veľkej Británie prísť Francúzsku na pomoc v prípade nevyprovokovaného útoku zo strany Nemecka, ale aj o variantoch, ktoré hovorili o vzájomných britsko-francúzskych záväzkoch. Žiadna z navrhnutých možností nepočítala s Nemeckom, vyslovene sa hovorilo o zmluve, aliancii či dohode, ktorá mala mať ustanovenia proti prípadnej nemeckej agresii. Dohodnúť sa na rozsahu a konkretizácii britských záväzkov bol väčší problém, ako sa pôvodne predpokladalo.

Priestor pre ďalšie rozhovory na tému britsko-francúzskeho vzťahu sa otvoril počas príprav na konferenciu v Janove. Nedorozumenia predchádzali už stanoveniu agendy konferencie.⁸ Konferencia bola otvorená 10. apríla 1922.⁹ Náplň janovských rokovaní bola rozsiahla. V prvom rade sa malo hovoriť o hospodárskej rekonštrukcii Európy, ktorá v tejto oblasti naďalej ťaživo pociťovala dôsledky vojny. Konferencia mala byť predzvesťou normalizácie vzťahov na starom kontinente. Bola to prvá konferencia od skončenia prvej svetovej vojny, na ktorej sa zúčastnili víťazi aj porazení z čias vojny. Stretnutie vzbudzovalo záujem aj v súvislosti s otázkou Sovietskeho Ruska a úvah, ako túto ostrakizovanú krajinu zapojiť aspoň do ekonomického života Európy. Išlo o niekoľko vzájomne prepojených problémov. Cieľom bolo presvedčiť sovietskych zástupcov, aby uznali dlhy cárskeho Ruska a zároveň ku spokojnosti všetkých zúčastnených vyriešiť otázku ruského nároku na vojnové reparácie. Rokovania sa posúvali dopredu len veľmi pomaly, pozitívne riešenie problémov bolo v nedohľadne. Hlavné predsavzatie sa nenaplnilo, účastníci sa so zástup-

⁸ KLIMEK, Antonín. Janovská konference roku 1922 očima Edvarda Beneše. In *Historie a vojenská*, 1994, roč. 43, č. 1, s. 77–103, tu s. 82. Pri tejto príležitosti sa zhostil úlohy sprostredkovateľa československý minister zahraničných vecí a podarilo sa mu prispieť k tomu, že predstavitelia Veľkej Británie a Francúzska dospeli k dohode o náplni konferencie. To umožnilo ďalšie napredovanie v riešení otázky bezpečnosti. DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš: politická biografie českého demokrata. Část první. Revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha : Karolinum, 2006, s. 323–324. FRANKE, Reiner. *London und Prag 1919–1938*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1982, s. 89–93.

⁹ Priebehu a výsledkom janovskej konferencie sa venovalo niekoľko monografických prác. Por. napr. FINK, Carole. *The Genoa Conference*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1984. WHITE, Stephen. *The Origins of Detente: the Genoa Conference and Soviet-Western Relations 1921–1922*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985. FINK, Carole – FROHN, Axel – HEIDEKING, Jürgen (eds.). *Genoa, Rapallo and European Reconstruction in 1922*. Washington; Cambridge : German Historical Institute; Cambridge University Press, 1991.

38 • cami Sovietskeho Ruska nedohodli. Naopak, necelý týždeň po zahájení konferencie sa sovietski zástupcovia stretli s predstaviteľmi Nemecka a podpísali tzv. rapalskú dohodu.¹⁰ „Pyžamová“ dohoda šokovala svet.¹¹ Hovorila o nadviazaní diplomatických stykov, vzájomnom zrieknutí sa nárokov na odškodnenie a reparácie, podpísaná bola aj hospodárska doložka najvyšších výhod. Dodatok o spolupráci vo vojenskej oblasti zostal utajený. Zblíženie dvoch krajín, ktoré boli doteraz vyradované z medzinárodného politického a aj ekonomického života, zmenilo európske pomery. Spolupráca týchto dvoch štátov vzbudila rešpekt v ostatných európskych metropolách. Nečakané porozumenie medzi Berlínom a Moskvou narušilo ďalší priebeh konferencie, ktorá sa už tak zmietala v beznádeji.

Pokrok nebol dosiahnutý ani v problematike britsko-francúzskeho paktu. Návrhy britskej strany, prednesené počas konferencie, nenašli pozitívnu odozvu. Lloyd George navrhol všeobecný pakt o neútočení, ktorý neobsahoval konkrétne záruky, ale iba prísľub, že každý signatár sa zdrží útoku proti hraniciam druhého štátu. V prípade agresie sa signatári mali zaviazat' použiť všetky dostupné prostriedky a mierovým spôsobom odstrániť príčinu konfliktu.¹² Išlo o projekt neurčitý a všeobecný,¹³ ktorý sa ani neusiloval presiahnuť záväzky obsiahnuté v Pakte Spoločnosti národov.¹⁴ Návrhy na jeho pozmenenie a úpravu neuspeli. Návrh Lloyd Georgea nenašiel odozvu vo francúzskych kruhoch ani v ďalších kraji-

¹⁰ Rapalská dohoda bola predmetom záujmu viacerých historikov. SALZMANN, Stephanie. *Great Britain, Germany and the Soviet Union: Rapallo and After, 1922–1934*. Woodbridge : Boydell Press, 2003. VOURKOUTIOTIS, Vasilis. *Making Common Cause: German-Soviet Secret Relations, 1919–1922*. Basingstoke; Hampshire : Palgrave Macmillan, 2007. KLÜMPEN, Heinrich. *Deutsche Aussenpolitik zwischen Versailles und Rapallo: Revisionismus oder Neuorientierung?* Münster : Lit., 1992. V širšom kontexte k nemecko-sovietskym vzťahom v medzivojnovom období por. KOENEN, Gerd. *Der Russland-Komplex: Die Deutschen und der Osten, 1900–1945*. München : Beck, 2005. HAIGH, R. H (ed.). *German-Soviet Relations in the Weimarer Era: Friendship from Necessity*. Aldershot : Gower, 1985.

¹¹ Dokonca ňou boli prekvapené aj širšie nemecké kruhy. Archiv ministerstva zahraničných vecí Praha (ďalej AMZV), Politické správy Berlín 1922, č. 55, Tusar do Prahy 22. apríla 1922. Analýza dôsledkov nemecko-sovietskej zmluvy por. AMZV, Politické správy Berlín 1922, č. 63, Tusar na Zamini 28. júla 1922. AMZV, Politické správy Berlín 1922, č. 75, Tusar 31. mája 1922.

¹² KLIMEK, ref. 8, s. 90. MAYER, Karl J. *Die Weimarer Republik und das Problem der Sicherheit in den deutsch-französischen Beziehungen 1918–1925*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1990, s. 97.

¹³ BENEŠ, Edvard. Diplomatický boj o zajištění evropské bezpečnosti a o stabilisaci míru. In Beneš, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 301–324, tu s. 304. Prejav bol prednesený 1. apríla 1925 na pôde zahraničného výboru poslaneckej snemovne a senátu. ORDE, ref. 4, s. 30.

¹⁴ ORDE, ref. 4, s. 30.

nách.¹⁵ Nepresiahol pôvodnú myšlienku a nepodniel ani diskusiu o konkrétnejších podrobnostiach.

Konferencie v Janove sa zúčastnil aj československý minister zahraničných vecí,¹⁶ a v tomto čase aj predseda československej vlády,¹⁷ Edvard Beneš. Spolupráca s Francúzskom a Veľkou Britániou mala byť podľa jeho predstáv chrbtovou kosťou československej zahraničnej politiky. Kooperácia s týmito dvoma krajinami mala byť zároveň zárukou československej bezpečnosti, integrity a nezávislosti. Beneš chápal význam konferencie aj v inom kontexte. Prvýkrát od skončenia vojny boli na medzinárodné stretnutie takéhoto rozsahu pozvaní zástupcovia porazených krajín. Záujmom československej zahraničnej politiky bolo, aby pri tejto príležitosti nedošlo k zmene stavu daného mierovými zmluvami a aby v žiadnom kontexte neboli otvárané otázky súvisiace s povojnovým usporiadaním. Nepripustné mali byť rokovania o hraniciach a o menšinách.¹⁸

Benešova predstava riešenia medzinárodnej situácie sa odvíjala od britsko-francúzskej spolupráce. Základom mal byť plánovaný britsko-francúzsky pakt, ktorý by sa následne rozšíril o ďalšie víťazné krajiny a neskôr by sa stal univerzálnym európskym paktom.¹⁹ Beneš sa zaujímal aj

¹⁵ MAYER, ref. 12, s. 99-102. Nemecko by podobný pakt bolo ochotné akceptovať v prípade, ak by poskytoval dostatočné záruky a zábezpeky pred francúzskymi akciami. Na druhej strane, Nemecko za akýchkoľvek okolností odmietalo opätovné uznanie stavu fixovaného Versaillskou mierovou zmluvou, čo bolo súčasťou Lloyd Georgeových návrhov.

¹⁶ Najpodrobnejšie k Benešovej účasti na konferencii KLIMEK, ref. 8, s. 77-103. KORCZYK, Henryk. Dyplomacia czechoslowacka w czasie konferencji ekonomicznej w Genii w roku 1922 w swietle dokumentów brytyjskich. In *Studia Historyczne*, 1978, roč. 21, č. 4, s. 562-586. Beneš do Československa posielal pravidelné správy o priebehu konferencie vo forme telegramov. Tieto sú publikované. ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.). *Edvard Beneš / diplomat na cestách / . Depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919–1928*. Praha : Karolinum, 2000, s. 34-48, dokumenty nečíslované.

¹⁷ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš jako předseda ministerské rady Československa (září 1921 – až říjen 1922). In *Český časopis historický*, 2004, roč. 102, č. 3, s. 475-520.

¹⁸ KLIMEK, ref. 8, s. 85. Benešove obavy, že by na konferencii mohli byť otvorené tieto otázky, sa ukázali ako opodstatnené. Ako príklad možno uviesť snahu maďarskej delegácie otvoriť otázku Maďarov žijúcich za maďarskými hranicami. DEJMEK, ref. 8, s. 328.

¹⁹ KUBŮ, Eduard. Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů. In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albis international, 2006, s. 41-72, tu s. 47. BENEŠ, Edvard. *Pět let zahraniční politiky československé*. Praha : Orbis, 1924, s. 24. MACKENZIE, Montague Compton. *Dr. Beneš*. Praha : Družstevní práce, 1947, s. 211. Benešova správa o priebehu a výsledkoch janovskej konferencie: Národní archiv České republiky Praha (ďalej NAČR), fond Předsednictvo ministerské rady (ďalej PMR), k. 4374, 62. schůzda, 22. máj 1922. Vzhľadom na zmenu konštelácie veľmocenských pomerov Beneš na zasadnutí avizoval, že úloha československej zahraničnej politiky mohla byť v budúcnosti komplikovanejšia.

40 • o Lloyd Georgeov návrh všeobecného paktu o neútočení a o tejto propozícii s ním hovoril osobne. Československý minister návrhu nedával veľkú nádej na úspech, za nutné považoval zosilnenie formulácií a osobne preferoval opätovné uznanie mierových zmlúv.²⁰ Benešove úvahy sa niesli v duchu snahy zaistiť sa proti potenciálnej snahe o revíziu mierovej zmluvy v budúcnosti. Vychádzal z presvedčenia, že zaistenie status quo, prípadne jeho mierne pozmenenej verzie, bolo v súlade s úvahami na Foreign Office a Quai d'Orsay. Až po vyriešení tejto otázky a zmluvného zakotvenia vzťahov malo podľa jeho predstáv dôjsť k integrácii Nemecka do politického života Európy. Beneš sa vo svojich rozhovoroch s politikmi a diplomatmi snažil nielen nájsť podporu myšlienke udržania status quo, ale aj jeho obrane. Hovoril dokonca o možnosti, že by versailské usporiadanie znovu prijali krajiny porazené vo vojne. K problematike vypracoval písomné stanovisko. To vychádzalo z myšlienky Lloyd Georgeovho návrhu paktu o neútočení. Všetky štáty sa mali zaviazat' nenapadnúť svojich susedov a dodržiavať mierové zmluvy. Skupiny štátov mali mať právo podpísovať špeciálne dohody, ktoré by zaist'ovali obranu pre prípad porušenia predchádzajúcich dvoch článkov a signatárske krajiny sa mali dohodnúť na postupe pre prípad porušenia paktu. Konvencia mala byť predpokladom k odzbrojeniu.²¹ Bezpečnosť a odzbrojenie sa tak postupne začali prepájať. Benešovi v britskom návrhu očividne chýbalo ošetrovanie problematiky sankcií v prípade nedodržania ustanovení paktu.²² Rovnako tu vidíme aj jeho snahu, podobne ako to bude zrejmé pri ďalších návrhoch, legálne zaistiť pôsobenie Malej dohody, resp. právo uzatvárať regionálne zmluvy.

Československý minister sa počas konferencie pokúsil o sprostredkovanie medzi francúzskou a britskou stranou,²³ ale výraznejší úspech nedosiahol. Stretnutie v Janove skončilo v rozladení a fakticky bez konkrétnych záverov. Navyše, Benešove kroky sa nestretli s pochopením predstaviteľov Foreign Office²⁴ a československo-britské vzťahy zasiahol tiež nedôvera. Lavírovanie medzi britskou a francúzskou delegáciou v sebe obsahovalo skryté riziká. V prípade neúspechu sa mohol ocitnúť v nezávideniahodnej pozícii. Tento neblahý scenár sa čiastočne naplnil a v britských

²⁰ KLIMEK, ref. 8, s. 90-92.

²¹ Ibidem, s. 93.

²² DEJMEK, ref. 8, s. 329.

²³ MAYER, ref. 12, s. 98. ZINNER, Paul E. Czechoslovakia: The diplomacy of Eduard Beneš. In GRAIG, Gordon – GILBERT, Felix (eds.). *The Diplomats*. Princeton : Princeton University Press, 1953, s. 100-122, tu s. 115-116.

²⁴ KLIMEK, ref. 8, s. 100-101. DEJMEK, ref. 8, s. 330.

kruhoch, predovšetkým u Lloyd Georgea, sa objavili pochybnosti o Benešových zámeroch aj o jeho dôveryhodnosti.²⁵

Konferenciou sa riešenie nepriblížilo, skôr sa objavili nové problémy. Nedorozumenia a nevyriešené otázky britsko-francúzskeho vzťahu komplikovali európske pomery a postupne menili aj československé možnosti zaistenia bezpečnosti krajiny. Veľká Británia sa netajila svojou neochotou preberať záväzky v Európe, jej politika bola v tomto čase imperiálna a v pravom zmysle veľmocenská. Z tohto pohľadu sa aj dívala na európske záležitosti. Prevziať akúkoľvek záruku za neisté hranice v strednej, východnej či južnej Európe bolo v rozpore s britskými záujmami. Nepodarilo sa vyriešiť ekonomické otázky a namiesto vyriešenia politických otázok sa objavilo ešte viac komplikácií. Sovietsko-nemecké zbliženie bolo faktom, s ktorým sa bolo potrebné vyrovnáť. Namiesto britsko-francúzskej dohody bola zrealizovaná dohoda sovietsko-nemecká. Tento scenár bol pre Československo nepriaznivý. Išlo totiž o spojenie dvoch štátov, dočasne hospodársky a politicky oslabených, ale s veľmocenským potenciálom. Krajín, ktoré netajili svoj nesúhlas s povojnovým stavom. To mohlo byť v budúcnosti hrozbou pre pokojný vývoj československého štátu. Nemeckí a sovietski vedúci predstavitelia sa netajili svojím záujmom angažovať sa v strednej Európe a zväčšiť svoj vplyv v tomto priestore. Veľká Británia sa v nasledujúcom období snažila zmenšiť rozsah svojich záväzkov na kontinente a pôvodne plánovanú britsko-francúzsku alianciu nahradiť paktom so všeobecnejším obsahom, ktorý by zároveň umožňoval prístupenie ďalších krajín. Komunikácia medzi Parížom a Londýnom v nasledujúcich mesiacoch pokračovala iba strohými výmenami názorov a stanovísk. Riešenie otázky francúzsko-britského pomeru bolo fakticky prerušené. Stagnácia v otázke francúzsko-britskej aliancie vyvolávala pochybnosti, či sa Francúzsko nebude snažiť zaistiť svoju bezpečnosť na vlastnú päsť a na úkor Nemecka. Tento scenár sa naplnil v januári 1923, keď francúzsko-belgické vojská vpochodovali do Porúria. V nasledujúcich rokoch existovali pokusy projekt britsko-francúzskej zmluvy nahradiť zmluvou na kolektívnej báze, či už to bola Zmluva o vzájomnej pomoci, alebo Ženevský protokol, ktoré vznikli v prostredí Spoločnosti národov. Posledným pokusom o britsko-francúzsky pakt boli úvahy vtedajšieho britského ministra zahraničných vecí A. Chamberlaina z prelomu rokov 1924/1925. Tieto sa nakoniec nerealizovali a vo Veľkej Británii bola daná

²⁵ DEJMEK, ref. 8, s. 330, pozn. 89. Autor zastáva názor, že Benešovo dobré meno na Foreign Office v konečnom dôsledku nebolo poškodené. Lloyd George mu však neváhal pripísať vinu za neúspech celej konferencie. MACKENZIE, ref. 19, s. 211-213.

- 42 • prednosť nemeckým návrhom, ktoré vyvrcholili podpisom locarnských dohôd.

Zmluva o vzájomnej pomoci

„Musíme urobiť všetko pre to, aby sme zo Spoločnosti národov vytvorili živý organizmus, nielen formálnu a príležitostnú inštitúciu, zvolávanú občas v prípade potreby, ale inštitúciu, ktorá bude vždy funkčná a ktorá bude ostrážito dohliadať nad zájmami národov.“²⁶

(W. Wilson o Spoločnosti národov na mierovej konferencii v Paríži, 25. január 1919)

O vzniku Spoločnosti národov bolo rozhodnuté počas mierovej konferencie v Paríži. Mala byť organizáciou dohliadajúcou na povojnové usporiadanie a prostredníctvom jej mechanizmov sa malo zabrániť vojnovým a ozbrojeným konfliktom. Zároveň to mala byť inštitúcia dozerajúca na proces odzbrojenia. Organizácia trpela od začiatku niekoľkými slabosťami. K najväčším patrila fakt, že USA odmietli do organizácie vstúpiť. Spoločnosť národov bola v medzinárodnej politike novým fenoménom a vládla prirodzená nedôvera k možnostiam a prostriedkom, ktoré mohla použiť pri riešení medzinárodných sporov.

V chápaní Spoločnosti národov bol každý člen potenciálnym agresorom a proti komukoľvek mohli byť uplatnené sankcie. „Nepriateľom“, v ponímaní ženevskej organizácie, sa stala vojna ako taká. To bol zásadný rozdiel od predchádzajúcej politiky aliancií. Ambíciou novovzniknutej organizácie bolo vytvoriť univerzálne, na každý prípad aplikovateľné pravidlá, ktoré mali ochrániť mier. Otázkami bezpečnosti sa zaoberali paragrafy 10 – 17 Paktu Spoločnosti národov. Tie určovali povinnosti členov, riešili otázky urovnávania sporov a zaoberali sa sankciami. Spoločnosť národov ponúkala vo svojom mechanizme možnosť mierového riešenia sporov prostredníctvom arbitráže či zmierovacieho konania. Ako skutočná a dôveryhodná záruka bezpečnosti mohla fungovať iba vtedy, ak by vedela svojim členom poskytnúť účinnú a dostatočnú pomoc v prípade vojenského konfliktu. Aby sa tak mohlo stať, musel by existovať presný a na každý prípad aplikovateľný postup, ako určiť, ktorý štát bol v konkrétnom prípade agresor. Zároveň by bolo nevyhnutné prijať účinné opatrenia na pomoc obeti agresie. Práve to bola slabosť, ktorá sa v medzivojnovom období ukázala ako neprekonateľná. Podľa Paktu Spoločnosti národov, určenie agresora prináležalo Rade Spoločnosti národov. Rozhodnutie Rady o agresorovi muselo byť jednohlasné. To, ako ukázali skúsenosti, nebolo

²⁶ WILSON, Woodrow. *The Messages and Papers of Woodrow Wilson*. New York : The Review of Reviews, 1924, zv. II, s. 620.

vôbec jednoduché. Ak by sa aj krajiny s rôznymi záujmami dohodli na tom, kto bol agresor, nastúpila ešte komplikovanejšia časť, a síce otázka sankcií. Na prvom mieste vojenských. Odporúčanie podieľať sa na sankciách dávala Rada Spoločnosti. Tieto odporúčania neboli v žiadnom prípade záväzné a bolo na úvahe konkrétnej krajiny, akým spôsobom, a či vôbec, sa bude na tomto type sankcií podieľať. Spoločnosť národov teda nebola nad štátom, konečnou inštanciou rozhodnutia o účasti na vojenských sankciách bol konkrétny štát. Pokiaľ išlo o sankcie ekonomické, hospodárske, diplomatické, tie mali byť, podľa textu Paktu, okamžité. Ale neexistovala žiadna forma záruky, že členské krajiny svoje záväzky vyplývajúce z Paktu dodržia a nikto ich nemohol nútiť.²⁷ Zo znenia Paktu Spoločnosti národov teda bolo evidentné, že na účinnú pomoc v podobe sankcií proti agresorovi sa nedalo úplne spoľahnúť. Spoločnosť národov nedisponovala vlastnými vojenskými jednotkami a najúčinnjšou formou nátlaku, ktorú mohla využiť, bol morálny tlak a odporúčania členom. Očividne existoval zásadný rozdiel medzi pravidlami v Pakte a reálnym správaním jednotlivých štátov.

Medzery v Pakte sa snažili politici vyplniť rôznym spôsobom, zväčša s minimálnym úspechom. Hoci teda myšlienka kolektívnej bezpečnosti bola príťažlivá a lákavá, s jej realizáciou to bolo už komplikovanejšie. Tak či onak, bola to práve Spoločnosť národov, ktorá mala byť ochrankyňou malých štátov. Mal to byť priestor, kde hlasy všetkých krajín mali mať rovnakú hodnotu.²⁸ Zároveň však vznikla ako organizácia, ktorej úlohou bolo dozerat' na povojnové usporiadanie. V tomto kontexte bola vnímaná ako spolok víťazov, ktorý mal za úlohu udržať porazené krajiny v podriadenej pozícii.²⁹ Z toho vyplývali aj početné výhrady porazených krajín k ženevskej organizácii, ktorá bola príliš úzko prepojená s nenávideným mierom a microvými zmluvami.

Spoločnosť národov zohrávala významnú úlohu v zahraničnej politike Československej republiky. Edvard Beneš pripisoval tejto organizácii

²⁷ STEINER, Zara. The League of Nations and the Quest for Security. In AHMANN, Rolf – BIRKE, Adolf M. – HOWARD, Michael Eliot (eds.). *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918–1957*. London; Oxford : German Historical Institute London; Oxford University Press, 1993, s. 35–70, tu s. 42–43.

²⁸ Synteticky k dejinám Spoločnosti národov napr. WALTERS, Francis Paul. *A History of the League of Nations*. London : Oxford University Press, 1952, zv. I, II. SCOTT, George. *The Rise and Fall of the League of Nations*. London : Hutchinson of London, 1973. NORTHEDGE, Frederick Samuel. *The League of Nations: its Life and Times 1920–1946*. Leicester : Leicester University Press, 1986. OSTROWER, Gary B. *The League of Nations from 1919 to 1929*. New York : Avery, 1996. SIERPOWSKI, Stanisław. *Liga Narodów w latach 1919–1926*. Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 2005.

²⁹ BAUMGART, Constanze. *Stresemann und England*. Köln; Weimar : Böhlau Verlag, 1996, s. 220–221.

44 • veľký význam, aj keď jej možnosti neprecieňoval.³⁰ Československá diplomacia sa nespoliehala iba na záruky Spoločnosti národov a hľadala bezpečnostné zaistenia aj mimo Ženevy. Zároveň však zmluvy, ktoré Československo uzatvorilo, boli v súlade s Paktom Spoločnosti národov. Ak sa podľa názoru československého ministra zahraničných vecí nejakým spôsobom Spoločnosť národov oslabovala alebo poškodzovala, bol ochotný a pripravený zasiahnuť. Bol pokladaný za politika s autoritou v ženevskej organizácii, človeka, ktorý sa vyznal v jej mechanizmoch a práci.³¹ Z času na čas sa dokonca objavili dohady, že by mohol byť vážnym kandidátom na miesto generálneho sekretára a vystriedať v tejto funkcii E. Drummonda. Beneš sa v Ženeve snažil viesť veľkorysú politiku a za výdavky československej delegácie bol neraz aj kritizovaný.³² Bola to práve Spoločnosť národov, ktorá mu dala rozmery európskeho diplomata.³³ Využíval každú príležitosť na prezentovanie svojich názorov a stretnutia v Ženeve na to poskytovali vhodný priestor. Politika v Spoločnosti národov bola jedným z pilierov, na ktorých mala stáť československá bezpečnosť. Beneš venoval práci v organizácii veľa času a úsilia, pracoval v rozličných inštitúciách organizácie, jej myšlienkam a cieľom sa venoval v početných prejavoch a článkoch.³⁴

V priebehu roku 1922 sa objavili prvé konkrétnejšie návrhy na báze kolektívnej bezpečnosti, prepájajúce bezpečnosť a odzbrojenie. Odzbroje-

³⁰ „Jsem si dobře vědom poměrně slabosti Společnosti Národů. Vím, že Společnost Národů nemůže dnes rozhodovat plně o politice evropské...“ ale na druhej strane zastával názor, že „by byla osudná chyba Společnost Národů nedoceňovat, její politiky nedělat, všude ji nepodporovat a k další síle ji nepomáhat.“ BENEŠ, Edvard. Náš cíl: politika rekonstrukce, míru a zajištění státu. In BENEŠ, Edvard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika Československá*. Praha : Melantrich, 1924, s. 261-277, tu s. 274. Prejav prednesený pred poslaneckou snemovňou 30. októbra 1923. Ani Beneš, ani Masaryk však nepodliehali falošným ilúziám o možnostiach Spoločnosti národov. KUBŮ, ref. 19, s. 46-47.

³¹ NOWINOWSKI, Slavomir M. Liga Narodów w polityce zagranicznej Eduarda Beneša (1919-1925). In *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Historica*, 1995, roč. 53, č. 1, s. 77-92. K politike Československa na pôde Spoločnosti por. napr. BURIAN, Peter. Die Tschechoslowakei als Mitglied des Völkerbunds. In BOSL, Karl (ed.). *Gleichgewicht – Revision – Restauration*. München : Oldenbourg, 1976, s. 183-200.

³² AMZV, f. II. sekce, k. 833, č. j. 151.983/1925, obal: Společnost národů, VI. Shromáždění S. N., čl. delegace. V správe pre vládu s dátumom 14. september 1925 Beneš zdôvodňoval rozsah československej delegácie a opodstatnenosť jej zloženia na zasadnutiach Spoločnosti národov. Podobne vysvetľoval a obhajoval zloženie delegácie a jej budúce výdavky aj v roku 1926. AMZV, f. II. sekce, k. 833, č. j. 128.965/1926, 24. august 1926, obal: Společnost národů, VII. Shromáždění, čl. delegace.

³³ V odbornej literatúre bola Ženeva dokonca označená za druhé sídlo československého ministerstva zahraničných vecí. ZINNER, ref. 23, s. 107.

³⁴ K Benešovým funkciám v rámci Spoločnosti národov por. TRÁVNÍČKOVÁ, Zuzana. Edvard Beneš a Společnost národů. In VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Edvard Beneš – Československo – Evropa*. Praha : Professional Publishing, 2005, s. 56-64, tu s. 57-59.

nie bolo nosnou témou čl. 8 Paktu Spoločnosti národov.³⁵ Ten hovoril o znížení zbrojenia na najnižšiu možnú mieru tak, aby vojenské prostriedky štátu postačovali na zaistenie bezpečnosti krajiny a na participáciu pri plnení medzinárodných záväzkov. V Ženeve síce boli vytvorené potrebné mechanizmy, komisie, podkomisie a ďalšie organizačné zložky, ktoré mali problém riešiť, ale nezáujem a neochota členských krajín prejsť v tejto oblasti ku konkrétnej práci sa nedala prehliadnuť. Predstavitelia členských štátov sa vôbec neponáhľali zverejniť údaje o stave ozbrojených síl či o výdavkoch na armádu. Problematika odzbrojenia bola neustále odkladaná.

Prvým konkrétnym návrhom na zníženie zbrojenia bol projekt lorda Reginalda Eshera, britského zástupcu v Dočasnej zmiešanej komisii pre odzbrojenie. Návrh vychádzal z jednoduchej myšlienky čiastočného odzbrojenia všetkých európskych krajín podľa určeného koeficientu. Návrh nezohľadňoval špecifické pozície jednotlivých krajín a bol zameraný vyslovene na odzbrojenie bez ďalších kontextov. Zámerom nebolo zníženie rizika vojny, ale zmenšenie predpokladov pre jej vypuknutie. Plán nenašiel dostatočnú podporu v jednotlivých krajinách.³⁶ V dobovom kontexte sa dostal do tieňa ďalšieho návrhu, ktorý zhodou okolností podchádzal od ďalšieho britského lorda.

Návrh lorda Roberta Cecila, známy ako Cecilov návrh alebo návrh Cecil – Réquin, pochádzal z rovnakého roku ako Esherov plán. Tento návrh v sebe obsahoval nový aspekt. Vychádzal z predpokladu, že jednotlivé krajiny nebudú ochotné odzbrojiť dovtedy, kým nedostanú bezpečnostné záruky a jednoznačný prísľub pomoci v prípade napadnutia. Odzbrojenie sa začalo prepájať s bezpečnosťou.³⁷ Cecil prezentoval svoje úvahy Dočasnej zmiešanej komisii pre odzbrojenie v júli 1922. V rámci komisie získal podporu a, ako bolo konštatované v sumárnej správe, „*návrh lorda Cecila byl považován všeobecně za zajímavější*“ v porovnaní s Esherovým plánom.³⁸

³⁵ Znenie Paktu Spoločnosti národov por. VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 57–67.

³⁶ AMZV, f. II. sekce, k. 777, č. j. 107410/1924, 17. júl 1922. ORDE, ref. 4, s. 38. Základnou jednotkou malo byť 30 000 mužov. Podľa tohto návrhu by napríklad ozbrojená sila Francúzska mala byť 6 jednotiek – teda 180 000 mužov, Taliansko a Poľsko mali mať 4 jednotky – 120 000 vojakov, Belgicko tri jednotky – 90 000 vojakov a pod. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96612/prílohy. KITCHING, Carolyn J. *Britain and the Problem of International Disarmament 1919–1934*. London; New York : Routledge, 1999, s. 60–63. Nemecko a ďalšie porazené krajiny mali zostať na úrovni, ktorú im stanovovala Versaillská mierová zmluva. WALTERS, ref. 28, zv. I, s. 220–222.

³⁷ BENEŠ, ref. 13, s. 305.

³⁸ AMZV, f. II. sekce, k. 777, č. j. 107410/1924, 17. júl 1922. Podporu nezískal v československých armádnych kruhoch, ktoré tento variant považovali za nedostatočný. „*Celkem přijetí smlouvy přineslo by jen velmi chabé zlepšení do těch poměrů, které vytvořil pakt o Společnosti Ná-*

46 • Návrh sa dostal pred plénum III. Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1922. Výsledkom bola tzv. XIV. rezolúcia, ktorá zhrnula Cecilove myšlienky a poverila komisiu prípravou textu Zmluvy o vzájomnej pomoci.³⁹ Hlavné princípy budúcej zmluvy mali byť odoslané na pripomienky do jednotlivých štátov.⁴⁰ V prezentovanej forme návrh skrýval niekoľko úskalí. Kým signatárske krajiny mali do značnej miery odzbrojiť a spoľahnúť sa na pomoc ostatných signatárov, štáty, ktoré by k pripravovanej zmluve nepristúpili, mali naďalej neobmedzenú slobodu konania, a to vrátane otázok odzbrojenia, či skôr zbrojenia. Návrh predpokladal pomoc obeti agresie iba v prípade, že napadnutá krajina splnila podmienky a odzbrojila na požadovanú úroveň.

Projekt od začiatku narážal na komplikácie. V nasledujúcich mesiacoch bolo do neho zapracovaných niekoľko pozmeňujúcich návrhov, aby sa zvýšila atraktivita pre potenciálnych signatárov. Najsilnejšia kritika prichádzala z Veľkej Británie,⁴¹ ktorá sa obávala, že by mohla byť nútená zasahovať mimo sféry svojho záujmu. Navrhované mechanizmy boli považované za nedostatočné a neúčinné. Návrh počítal aj s prístupím krajín porazených vo vojne. Preto k propozícií zaujala stanovisko aj nemecká strana. Už prvé správy o návrhu, ktoré do Berlína prichádzali, vyznievali nelichotivo. Nemecký zástupca vo Švajčiarsku Adolf Müller návrh označil za detinský a naivný, upevňujúci status quo.⁴² V poznámkach na okraj bol zase označený za nehotový a nedostatočne prepracovaný. V pozadí projektu bola videná snaha pripraviť zmluvu, ktorá by zodpovedala francúzskym potrebám a požiadavkám.⁴³ Presvedčenie o profrancúzskej orientácii návrhu bolo zo strany nemeckého ministerstva zahraničných vecí tlmočené aj nemeckej tlači.⁴⁴ Nemecká strana vnímala Spoločnosť národov ako organizáciu pod dominantným francúzskym vplyvom a na projekty prichádzajúce zo Ženevy sa dívala s nedôverou. Najväčším negatívom Spoločnosti národov mala byť snaha o udržanie status quo. Obavy Berlína podporoval aj jeden z článkov predloženého návrhu. Ten hovoril o zotr-

rodů. "AMZV, f. II. sekce, k. 768, č. j. 122415/II-4, 14. august 1922, obal: Společnost národů, III. Shromáždění S. N., omezení zbrojení, vyjádření M.N.O.

³⁹ *Zahraniční politika 1922*, s. 1443-1446, Rezoluce o omezení zbrojení, přijatá na 19. plenárním zasedání Společnosti národů 27. září 1922. K III. zasadaniu Zhromaždenia Spoločnosti národov a jeho agende por. DEJMEK, ref. 8, s. 336-341. KITCHING, ref. 36, s. 67-68.

⁴⁰ ORDE, ref. 4, s. 39.

⁴¹ Ibidem, s. 37-46.

⁴² PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96610/K661513-518, Müller z Bernu, 13. február 1923.

⁴³ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96610/K661519-521, príloha k sign. R96610/K661513-518.

⁴⁴ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96610/K661522-23, 16. február 1923.

vaní mierových zmlúv v platnosti a prípadný nemecký podpis pod zmluvou by teda formálne znamenal opätovné uznanie mierovej zmluvy a status quo.⁴⁵

Československá strana zaujala k veci vyčkávacie stanovisko. Cieľom bolo zistiť názor veľmoci pred definitívnym adoptovaním pozície. „*Jde o otázku dosti choulostivě*“, konštatoval Beneš.⁴⁶ Vypracovaných bolo viacero vojenských analýz na rôzne varianty predkladaného návrhu, ale vždy bol z vojenského hľadiska označený za nejasný a neurčitý,⁴⁷ z armádneho pohľadu za nedostatočný.⁴⁸ Československé stanovisko malo dátum 7. jún 1923. Československo vyjadrilo súhlas s princípmi XIV. rezolúcie. Avšak podpora Prahy nebola bezvýhradná. Kým XIV. rezolúcia hovorila o všeobecnom pakte, československá strana vyslovila pochybnosti voči takémuto modelu a jeho účinnosti. Ako alternatíva bol ponúknutý všeobecný garančný pakt, ktorý by pozostával z jednotlivých regionálnych zmlúv, v ktorých by sa signatárske krajiny zaviazali prísť si na pomoc.⁴⁹ Keďže uzatváranie takýchto zmlúv sa nedalo zabrániť, československá strana považovala za správnejšie postaviť ich pod správu Spoločnosti národov. Zároveň by týmto spôsobom bola signatárom všeobecného paktu poskytnutá väčšia miera záruk.⁵⁰ Toto stanovisko plne zodpovedá Benešovým snahám presadiť na pôde Spoločnosti národov princíp kolektívnej bezpečnosti akceptujúci regionálne zmluvy, ktoré vytrvalo zastával aj počas nasledujúcich rokov.

V priebehu roku 1923 prešiel návrh množstvom zmien v snahe urobiť ho prijateľným pre čo najväčší počet štátov. S najvýznamnejšími podnetmi prišiel francúzsky plukovník E. Réquin. Jeho návrh spájal systém vzájomnej pomoci štátov so systémom regionálnych obranných paktov a viacej sa venoval vojenskej časti problematiky. Počas zasadania Dočasnej zmiešanej komisie pre odzbrojenie v auguste 1923 bol Cecilov a Réqui-

⁴⁵ The Monthly Summary of the League of Nations. September 15th, 1923, zv. 3, č. 8.

⁴⁶ AMZV, f. II. sekce, k. 768, č. j. 9971/II-4, 17. január 1923.

⁴⁷ AMZV, f. II. sekce, k. 768, č. j. 46134/II-4, 17. marec 1923.

⁴⁸ AMZV, f. II. sekce, k. 768, č. j. 114994/II-4, 4. júl 1923.

⁴⁹ Československá odpoveď publikovaná por. A. 35. 1923. IX, 30. august 1923. Toto stanovisko sa zhodovalo so záujmami Paríža. 20. júna 1923 dorazila do Prahy správa I. Krna. Jej súčasťou bolo znenie francúzskej odpovede na návrh zmluvy a XIV. rezolúciu. Zároveň tu bolo vyslovené odporúčanie, aby v prípade, že československá odpoveď ešte nebola odoslaná, Praha vo svojej odpovedi reflektovala francúzsku odpoveď, a aby bol zdôraznený princíp regionálnych zmlúv. Masarykův ústav a Archiv České akademie věd ČR (ďalej MÚA AV ČR), f. Edvard Beneš I (ďalej EBI), k. 115, sign. R207/3, obal: Pípis vyslanectví v Paříži o notě S.N. ve věci odzbrojení ve smyslu čl. 8 paktu.

⁵⁰ AMZV, f. II. sekce, k. 764, č. j. 144403/II-4, 26. august 1923, Hodáčova správa zo 17. augusta 1923.

48 • nov návrh zlúčený do jedného textu.⁵¹ Nový text zohľadňoval predstavy štátov, ktoré mali záujem o zakomponovanie regionálnych zmlúv do všeobecného paktu a stával sa konkrétnejšou zárukou bezpečnosti.⁵² Upravený text sa stal podkladom pre rokovania o definitívnom znení Zmluvy o vzájomnej pomoci počas IV. Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1923. Živo sa diskutovalo najmä o uzatváraní regionálnych zmlúv v rámci Paktu. Tento bod bol akceptovaný až po namáhavých rozhovoroch. Výsledkom práce bol kompromisný text s názvom Zmluva o vzájomnej pomoci (Traité d'Assistance mutuelle; Treaty of Mutual Assistance). Návrh posilňoval právomoci Rady Spoločnosti národov, ktorá mala získať rozsiahle kompetencie pri určovaní agresora a mala tiež vyzývať na sankcie proti útočníkovi. Mechanizmus rozhodovania o agresorovi a následných krokoch sa mal v porovnaní s doterajším znením Paktu Spoločnosti národov zrýchliť a zefektívniť.⁵³ Práce na dokumente Beneš sledoval z bezprostrednej blízkosti ako spravodajca III. komisie.⁵⁴ Na návrhu textu zmluvy vyzdvihoval v prvom rade fakt, že podmienka odzbrojenia bola spojená so záväzkom pomoci napadnutej krajine. Vyhovovala mu aj skutočnosť, že bol akceptovaný princíp regionálnych zmlúv.⁵⁵ K definitívne-
mu schváleniu Zmluvy o vzájomnej pomoci počas IV. Zhromaždenia nedošlo. Ako sa hovorilo v sprievodnej správe, podľa názoru komisie nebolo možné, aby odporučila vládam prijatie textu Zmluvy o vzájomnej pomoci v predloženej forme, preto bol text zaslaný vládam iba na zaujatie stanoviska.⁵⁶

⁵¹ WALTERS, ref. 28, zv. I, s. 225.

⁵² ORDE, ref. 4, s. 43.

⁵³ STEINER, ref. 27, s. 45.

⁵⁴ Napriek tomu, jeho podiel na príprave dokumentu nebol taký bezprostredný ako v prípade Ženevského protokolu. Text zmluvy totiž priamo pripravovala Dočasná komisia pre odzbrojenie. III. komisia, ktorá mala na starosti problematiku odzbrojenia, text zmluvy „iba“ odobrovala. NOWINOWSKI, ref. 31, s. 86. BENEŠ, ref. 13, s. 305. Text Benešovho prejavu na IV. Zhromaždení por. *Zabraniční politika 1923*, s. 1257-1264, Minister Dr. Beneš o snížení zbrojení. Řeč Dra. Beneše jako spravodaje třetí komise IV. Shromáždění Společnosti Národů, přednesená v plenární schůzi 29. září 1923.

⁵⁵ BENEŠ, Edvard. Ženevský protokol a aktuální otázky naší zahraniční politiky. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost států*. Praha : Orbis, 1934, s. 268-300, tu s. 275-276. V jednej zo svojich správ, (ktorá bola neskôr v mierne pozmenenej forme publikovaná ako článok v časopise *Zabraniční politika*), Rudolf Künzl-Jizerský zdôrazňoval, že návrh Zmluvy o vzájomnej pomoci bol doplnený o myšlienku vybudovania „*obraných paktov*“ zásluhou Beneša. Tento bod mal pre Československo „*karidinální význam*“. MÚA AV ČR, f. EBI, k. 109, sign. R241/3, Künzl-Jizerský pre Beneša 18. augusta 1924. *Zabraniční politika 1923*, s. 1248-1255, KÜNZL-JIZERSKÝ, Rudolf: Stanovisko vlád k návrhu smlouvy o vzájemné pomoci.

⁵⁶ C. 659. M. 262. 1923. IX. Report of the Third Committee to the Fourth Assembly, 27. 9. 1923. „*The Committee is of the opinion that although it is at present impossible to recommend to the*

Samotný text bol výsledkom kompromisov. Už v priebehu Zhromaždenia boli stanoviská k zmluve ambivalentné. Nekompromisné odmietnutie zo strany USA a ZSSR v nasledujúcich týždňoch predznamenávalo neúspech projektu.⁵⁷ Stanovisko Veľkej Británie, napriek tomu, že to bol jej zástupca, kto bol hnacím motorom príprav, bolo skeptické a v podstate žiadna z relevantných inštitúcií sa nevyjadrila k návrhu pozitívne.⁵⁸ To predznamenalo osud projektu. Diskusia na britskej pôde nebola vôbec ostrá, naopak, nesúhlas s návrhom bol všeobecný.⁵⁹ Odmietavé stanovisko Londýna k Zmluve o vzájomnej pomoci bolo do Ženevy zaslané v júli 1924.⁶⁰ Jednoznačné britské nie vyvolalo neistotu na francúzskej strane, hoci ani tu projekt nebol považovaný za ideálne riešenie. „*Britská nóta* [vo Francúzsku – A. F.] *prirôdzene vyvolala veľiké prekvapenie*,“⁶¹ zhodnotil situáciu československý vyslanec v Paríži Štefan Osuský. Francúzsko bolo jedinou veľmocou, ktorá k návrhu vyjadrila pozitívne stanovisko.

Aj Nemecko bolo vyzvané, aby zaujalo k textu zmluvy stanovisko.⁶² V priebehu mája 1924 nemecký minister zahraničných vecí Gustav Stresemann zvolal stretnutie odborníkov z rôznych oblastí, ktorí mali k Zmluve o vzájomnej pomoci pripraviť memorandum. Zostavená komisia pozostávala z nezávislých odborníkov, univerzitných profesorov a právnikov.⁶³ Nemecká strana nebola zmluve naklonená priaznivo. Preto Stresemann preferoval, aby stanovisko k dokumentu vypracoval tím pozostávajúci z predstaviteľov, ktorí neboli zamestnancami Auswärtiges Amt. Nemecký minister sa snažil, aby odpoveď mala širší kontext a aby nesúhlas s dokumentom nebol dávaný iba do súvislosti s nemeckým ministerstvom zahraničných vecí.⁶⁴ Definitívne stanovisko nemeckej strany bolo negatív-

Governments the immediate adoption of this text, it represent alone the less, in view of present circumstances a step forward on the difficult path of armament reduction.“

⁵⁷ WALTERS, ref. 28, zv. I, s. 226.

⁵⁸ Predstavitelia MacDonalldovej vlády sa o návrhu Zmluvy o vzájomnej pomoci vyjadrovali ako o neuskutočniteľnom. AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 87a, Mastný na Zamini 12. apríla 1924. K návrhu prišlo na Foreign Office množstvo kritických poznámok zo strany relevantných inštitúcií. Por. KITCHING, ref. 36, s. 69-71.

⁵⁹ ORDE, ref. 4, s. 45.

⁶⁰ Text britskej odpovede *Zahraniční politika 1924*, s. 1075, Návrh smlouvy o vzájemné pomoci. Dopis britské vlády generálnému tajemníkovi Spoločnosti národů 5. července 1924. BRÄCH, Radko. Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924. In *Historie a vojensství*, 1992, roč. 41, č. 6, s. 30-47, tu s. 33.

⁶¹ AMZV, Politické správy Paríž 1924, č. 197a, Osuský pre Beneša 31. júla 1924, osobný dôverný list.

⁶² Na začiatku roka 1924 dorazil do Berlína list od generálneho sekretára Spoločnosti národov E. Drummonda so žiadosťou tohto znenia. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96614/K664560-569, 19. február 1924.

⁶³ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96611/K661716-721, 7. máj 1924.

⁶⁴ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96611/K661875-884.

50 • ne, so snahou o jeho zabalenie do čo najpozitívnejších diplomatických formulácií.⁶⁵

V priebehu roku 1924 dorazili do Ženevy aj ďalšie odpovede vlád členských krajín. Na Sekretariát Spoločnosti národov prišlo 28 odpovedí, z toho 3 od nečlenských krajín organizácie. Väčšina z nich uznávala myšlienky obsiahnuté v návrhu, ale mnohé odpovede nešetřili kritikou.⁶⁶ „*Odpovědi států dosud podané jsou však celkem jen negativní kritikou, z níž znovu vyplývají známé již obtíže, stavící se v cestu uskutečnění problému nad jiné vážného,*“ zhodnotil situáciu Rudolf Künzl-Jizerský.⁶⁷ Československá strana so zaslaním odpovede vyčkávala. Podobne ako veľakrát predtým, Beneš sa chcel najskôr oboznámiť so stanoviskom Veľkej Británie a Francúzska, než by zaujal definitívny postoj.⁶⁸ Pred definitívnym adoptovaním stanoviska bolo vypracované aj vojenské hodnotenie dokumentu. Vojenské stanovisko k textu bolo o niečo pozitívnejšie ako k predchádzajúcim variantom návrhu. „*Některá ustanovení jsou ze stanoviska československého velkým pokrokem oproti návrhům původním... ovšem též kopádnost pomoci, jak jest nastíněna v novém návrhu, vzbudzuje tytéž pochybnosti.*“⁶⁹ Definitívna československá odpoveď bola do Ženevy zaslaná 17. augusta 1924.⁷⁰ Beneš text odpovede pripravil sám. Vo svojej podstate bola kladná.⁷¹ Ako spravodajca III. komisie logicky ani nemohol vysloviť iné ako kladné stanovisko. Československo akceptovalo dokument, upozornilo však na nevýhody toho, aby rozhodnutia Rady Spoločnosti národov museli byť jednohlasné. Československá strana navrhovala, aby bola prijatá zásada väčšiny hlasov. Okrem toho bola položená otázka, nakoľko procedúry navrhnuté v texte zmluvy ovplyvnia rýchlosť zavedenia sankcií.⁷²

Zasadnutie Zhromaždenia v septembri 1924 nedávalo už projektu nádej na úspech. Mnohí pracovníci Auswärtiges Amt si vydýchli pri konštatovaní, že návrh Zmluvy o vzájomnej pomoci možno považovať za pochovaný.⁷³ Napriek neúspechu bol návrh na stránkach časopisu *Zabraněná politika* hodnotený ako pozitívny krok a posun v riešení bezpečnostnej

⁶⁵ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 822/24, Reisser z Bernu na Zamini 30. júla 1924.

⁶⁶ A.35.1924.IX. Société des Nations. Réduction des armaments. Traité d'assistance mutuelle. Réponses des gouvernements. Ženeva, 1. september 1924.

⁶⁷ MÚA AV ČR, f. EBI, k. 109, sign. R241/3, Künzl-Jizerský pre Beneša 18. augusta 1924.

⁶⁸ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 104, Beneš do Londýna 28. apríla 1924.

⁶⁹ AMZV, f. II. sekce, k. 768, č. j. 41923/II-4, 3. marec 1924.

⁷⁰ *Zabraněná politika* 1924, s. 1311-1316, Návrh smlouvy o vzájemné pomoci – List vlády československé generálnímu tajemníku Společnosti národů.

⁷¹ BŘACH, ref. 60, s. 34.

⁷² Ibidem, s. 33.

⁷³ PAAA, Referat Völkerbund, sign. R96613/K661920-922, Bernhard von Bülow 19. septembra 1924.

otázky.⁷⁴ Je na mieste zdôrazniť, že československá zahraničná politika preferovala univerzálne riešenie za predpokladu, že by neboli narušené existujúce regionálne zmluvy, a ani obmedzené právo zmluvy tohto typu naďalej uzatvárať. Návrh Zmluvy o vzájomnej pomoci, ako dávala tušiť aj československá odpoveď, nebol považovaný za ideálne riešenie. Napriek tomu to bol posun vpred v oblasti kolektívnej bezpečnosti.⁷⁵ Vzhľadom na priebeh diskusie možno polemizovať, či neúspech Zmluvy o vzájomnej pomoci bol „*velkým šokom pre Spoločnosť národov*“.⁷⁶ Návrh doplatil na nevyjasnené mechanizmy, ale aj na neupresnený význam termínov agresor, obranná vojna a pod. Zamestnával komisie, podkomisie, ale aj jednotlivé vlády bez toho, aby sa našlo priechodné riešenie. Išlo o jeden z prvých projektov na vytvorenie systému kolektívnej bezpečnosti, prehĺbenie Paktu Spoločnosti národov a prehĺbenie bezpečnostných záruk.⁷⁷ Tento pokus sa nevydaril. Prelom v otázke znamenal až V. zasadnutie Zhromaždenia Spoločnosti národov a práce na Ženevskom protokole.

Nemecké iniciatívy na riešenie bezpečnostnej otázky 1922 – 1923

„*V Nemecku naprástá bezradnosť ...*“⁷⁸

(18. september 1923, telegram pre ministra Beneša o situácii v Nemecku)

Okrem spomínaných projektov na riešenie bezpečnosti je potrebné spomenúť aj niekoľko návrhov nemeckej proveniencie. Nemecké iniciatívy z rokov 1922 a 1923 nenašli širšiu odozvu a ani neboli brané ako možný seriózny podklad pre rokovania. Osvetľujú však situáciu na medzinárodnej scéne.

Prvou ponukou bol tzv. Cunov návrh z decembra 1922, nazvaný podľa vtedajšieho nemeckého kancelára Wilhelma Cuna. Návrh bol prednesený pod jasnou hrozbou okupácie Porúria.⁷⁹ 31. decembra 1922 malo

⁷⁴ *Zahraniční politika 1924*, s. 1235-1248, CHMELÁŘ, Jozef: Ženevské dílo míru. Tu s. 1236.

⁷⁵ BENEŠ, ref. 13, s. 306.

⁷⁶ VAÏSSE, Maurice. Security and Disarmament: Problems in the Development of the Disarmament Debates 1919–1934. In AHMANN – BIRKE – HOWARD, ref. 27, s. 173-200.

⁷⁷ KUBŮ, ref. 19, s. 45.

⁷⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1225/23, Girsu pre Beneša do Ženevy 18. septembra 1923.

⁷⁹ Problematike obsadenia Porúria bola venovaná početná odborná literatúra. Por. napr. KRUMEICH, Gerd – SCHRÖDER, Joachim (eds.). *Der Schatten des Weltkrieges: Die Ruhrbesetzung 1923*. Essen : Klartext Verlag, 2004. STEEGMANS, Christoph. *Die finanziellen*

52 • Nemecku vypršať moratórium na zaplatenie reparačných záväzkov za rok 1922. Keďže Berlín svoje záväzky nesplnil, existovala reálna hrozba politiky aktívnych zástav, a teda okupácie časti nemeckého územia. Návrh na uzatvorenie paktu na nemeckej západnej hranici prvýkrát odznel v polovici decembra 1922 počas rozhovoru nemeckého veľvyslanca vo Washingtone Otta Wielfeldta s americkým ministrom zahraničných vecí Charlesom Evansom Hughesom. Nemecký veľvyslanec tlmočil stanovisko svojej vlády, že jeho krajina by bola pripravená uzatvoriť pakt pod patronátom USA, v ktorom by si na Rýne zainteresované mocnosti (menovite Francúzsko, Taliansko, Veľká Británia a Nemecko) navzájom prisľúbili neviesť proti sebe vojnu počas jednej generácie. Len v prípade, že by v referende bolo rozhodnuté inak, išlo by o legítimnu výnimku.⁸⁰ Wielfeldt formuloval nemecký návrh tak, že USA v ňom vystupovali aj ako iniciátor, aj ako garant, ale zároveň na seba v podstate nepreberali žiadne konkrétne záväzky. Počas rozhovoru nemecký veľvyslanec netajil, že jeho vláda si želala, aby vec mala vo svojej iniciatíve americká strana. Hughes prisľúbil pohovoriť o návrhu s ostatnými zainteresovanými krajinami.⁸¹ Svoj sľub splnil a 18. decembra 1922 hovoril s francúzskym veľvyslancom vo Washingtone. Ten už o tri dni Hughesovi oznámil rozhodnutie Paríža, kde bol návrh odmietnutý.⁸²

Hoci Nemecko nechcelo v tomto prípade figurovať ako iniciátor, informácia, že za ponukou stála iniciatíva z Berlína prenikla do diplomatických kruhov. 26. decembra 1922 obdržala nemecká strana oznámenie o zamietnutí návrhu francúzskou vládou.⁸³ Americká strana zároveň oznámila, že v dôsledku francúzskeho stanoviska odstúpila od informovania ďalších krajín. Napriek tomu, že kancelár Cuno už o zamietnutí návrhu zo strany Francúzska vedel, zverejnil svoju ponuku v silvestrovskom

Folgen der Rheinland- und Ruhrbesetzung 1918–1930. Stuttgart : Steiner, 1999. FISCHER, Conan. *The Ruhr Crisis 1923–1924.* Oxford : Oxford University Press, 2003. O'RIORDAN, Elspeth Y. *Britain and the Ruhr Crisis.* Basingstoke : Palgrave, 2001. LAUTER, Anna Monika. *Sicherheit und Reparationen: Die französische Öffentlichkeit, der Rhein und die Ruhr (1919–1923).* Essen : Klartext Verlag, 2006. SCHWABE, Klaus (ed.). *Die Ruhrkrise 1923: Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg.* Paderborn : Schöningh, 1984. V uvedených zborníkoch sú zastúpené aj príspevky francúzskych historikov, ktorí sa venovali tejto problematike z pohľadu francúzskej strany.

⁸⁰ MAYER, ref. 12, s. 124. KRÜGER, Peter. *Die Aussenpolitik der Republik von Weimar.* Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, s. 185.

⁸¹ MAYER, ref. 12, s. 125.

⁸² Vysvetlenie bolo nečakané: vo francúzskej ústave sa nepočítalo s plesbicitom.

⁸³ KUBŮ, Eduard. Československá zahraniční politika a německý návrh rýnského garančního paktu z roku 1922. In *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica*, 1985, roč. 30, č. 1, s. 7–24, tu s. 9.

prejave v Hamburgu.⁸⁴ Vtedy už hrozila akútna možnosť okupácie Porúria.⁸⁵ Zverejnením ponuky sa Cuno snažil získať aspoň morálny kapitál v boji, kde Nemecko nemalo k dispozícii veľa iných zbraní. Navrhnutý projekt bol pompézny a neohrabaný,⁸⁶ nie nerozumný, ale predostretý v nevhodnom čase.⁸⁷ Na Quai d'Orsay nebola ponuka posudzovaná seriózne. Poincarého vláda už bola rozhodnutá zahájiť okupáciu Porúria. Rozčúlenie francúzskeho ministerského predsedu, s akým reagoval na vystúpenie kancelára Cuna v Hamburgu, preto sotva prekvapuje. Poincaré návrh označil za klamný manéver, pascu a nebezpečné pokrytectvo.⁸⁸

Rozhodnutie zahájiť okupáciu Porúria malo politické aj ekonomické pozadie. Z hľadiska bezpečnosti to bol pre Francúzsko spôsob, ako zaistiť svoje pozície. Garancia bezpečnosti pre oblasť Porýnia bola, podľa mierovej zmluvy, 15 rokov, čo sa Quai d'Orsay zdalo nedostatočné. Preto sa hľadali dlhodobejšie a trvalejšie záruky pre nemecko-francúzsku hranicu. Z ekonomického pohľadu bolo obsadenie Porúria úzko prepojené s neustálym odkladaním reparačnej otázky. V čase, keď sa na diplomatickú scénu dostala Cunova ponuka, bolo už rozhodnuté o ďalších krokoch francúzskej zahraničnej politiky. 11. januára 1923 francúzske a belgické vojská vpochodovali do Porúria.⁸⁹ Ako bezprostrednú reakciu nemecká vláda vyhlásila hospodársky mimoriadne náročnú politiku pasívneho odporu. Od tejto chvíle sa zvýšil záujem Nemecka na vyriešení otázky bezpečnosti a vzrástla aj nemecká aktivita na medzinárodnej scéne v súvislosti s bez-

⁸⁴ *Akten der Reichskanzlei, Weimarer Republik, Kabinett Cuno*. Boppard am Rhein : Boldt, 1968, dok. 32, s. 103-109. Pre úplnosť treba dodať, že návrh bol už predtým, v dôsledku indiskrécie, zverejnený v americkej tlači. MAYER, ref. 12, s. 126.

⁸⁵ KUBŮ, Eduard. Príspevek k prehistórii Locarna (obsah a smysl německého návrhu bezpečnostního paktu z roku 1922). In *Československý časopis historický*, 1985, roč. 83, č. 5, s. 863-887, tu s. 867.

⁸⁶ KRÜGER, ref. 80, s. 195.

⁸⁷ RUIEPER, Hermann J. *The Cuno Government and Reparations 1922-1923*. Hague; Boston; London : Martinus Nijhoff, 1979, s. 72. Emotívny popis udalostí okolo nemeckej bezpečnostnej iniciatívy z roku 1922 ponúkajú pamäte pracovníka úradu vlády Maxa von Stockhausena. STOCKHAUSEN, Max von. *Sechs Jahre Reichskanzlei (von Rapallo bis Locarno). Erinnerungen und Tagebuchnotizen 1922-1927*. Bonn : Athenäum Verlag 1954, s. 55-56. 2. januára 1923 sa k Cunovmu návrhu vyjadril R. Poincaré. Označil ho za zbytočný. Časť Poincarého vystúpenia je publikovaná. Por. MICHAELIS – SCHRAEPLER, ref. 3, dok. 1316, s. 310.

⁸⁸ KUBŮ, ref. 85, s. 884.

⁸⁹ K československému stanovisku por. OLIVOVÁ, Věra. Československá diplomacie v době ruské krise roku 1923. In *Československý časopis historický*, 1958, roč. 56, č. 1, s. 59-70. ALEXANDER, Manfred. Die Tschechoslowakei und die Probleme der Ruhrbesetzung 1923. In *Bohemia*, 1971, roč. 12, s. 297-336. KUBŮ, Eduard. K československo-francouzským vztahům v letech 1921-1923. In *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Studia Historica*, 1991, roč. 23, č. 5, s. 91-103.

54 • pečnosťou. Hlavnou snahou nemeckej politiky sa stalo úsilie o prinavrátenie okupovaných území pod nemeckú správu.

Zmienky o reakcii Československa na Cunov návrh sú len veľmi stručné. Zvyčajne podrobne informované československé vyslanectvo v Nemecku nepodalo o tejto nemeckej iniciatíve žiadne informácie. Správy o ňom sa nenachádzali v pravidelnom politickom spravodajstve ani v telegramoch. Československá strana sa k návrhu nevyjadrovala. Mlčanie československého ministerstva sa dá chápať ako vyčkávanie na vierohodné informácie a na stanovisko francúzskeho spojencu.⁹⁰ To dorazilo do Prahy pomerne neskoro.⁹¹ Dokument odovzdaný do Černínskeho paláca hovoril v súvislosti s Cunovou ponukou o „istom nebezpečenstve“ pre francúzskych spojencov v strednej Európe.⁹² 11. januára 1923 Beneš odoslal informáciu na československé zastupiteľské úrady. V telegrame bolo francúzske odmietnutie nemeckých propozícií zúžené na snahu ochrániť francúzskych spojencov. Francúzsko údajne odmietlo nemecký návrh, lebo „*tím by Německo bylo kryto na západě a uvolněno na východě*“.⁹³ Argument, že francúzske odmietnutie nemeckého návrhu spôsobila skutočnosť, že propozícia nezahŕňala francúzskych východných spojencov a nezohľadňovala ich túžbu po bezpečnosti, sa objavil až dodatočne.⁹⁴ Oficiálne sa Československo k Cunovmu návrhu paktu nevyjadrilo. Po zahájení okupácie Porúria to bol mŕtvty projekt a nebolo nutné k nemu zaujať stanovisko. Vzhľadom na vývoj medzinárodnej situácie sa záujem čoskoro sústredil na iné súvislosti. Iste však nie je bez zaujímavosti, že Beneš, ktorý inak často a podrobne analyzoval medzinárodnú situáciu, sa k tomuto návrhu nevyjadril. Cunov návrh okrajovo spomenul až vo svojom expoé v apríli 1925.⁹⁵ Cunovým návrhom prelomila nemecká strana jednu bariéru. Dovtedy bola v Berlíne bezpečnosť chápaná ako záležitosť britsko-

⁹⁰ KUBŮ, ref. 83, s. 14.

⁹¹ AMZV, II. sekce, k. 351a, č. j. 6017/1923/II-1, obal: Neshoda Francie a Anglie v repa-
rační otázce.

⁹² KUBŮ, ref. 83, s. 15.

⁹³ AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 59-68/1923, Beneš na zastupitel'ské úrady.

⁹⁴ KUBŮ, ref. 83, s. 10.

⁹⁵ Ibidem, s. 19. BENEŠ, ref. 13, s. 309. Stručná zmienka o ponuke sa nachádza aj v časopi-
se *Zabranění politika*. Por. *Zabranění politika 1923*, s. 101-105, *Zahranicní přehledy* –
Německo, tu s. 102. „*Po celý prosinec, tak aspoň prohlásil dr. Cuno v zahraničním výboru, německá
vláda se marně pokoušela o přímá jednání s Francií... v této souvislosti německý kancléř kladl důraz
i na známý návrh na uzavření mírového paktu a vážání války na hlasování lidu.*“ Nemecká iniciatí-
va sa nestala predmetom diskusií na bilaterálnej úrovni. Zmienka o nej pochádza iba
z rozhovoru medzi nemeckým štátnym tajomníkom Ago Maltzanom a československým
vyslancom V. Tusarom. CAMPBELL, Gregory Fenton. *Confrontation in Central Europe.
Weimer Germany and Czechoslovakia*. Chicago : University of Chicago Press, 1975, s. 117.

francúzskeho vzťahu. Touto ponukou vstúpila nemecká strana aktívne do hry.

• 55

Na Auswärtiges Amt vznikli v roku 1923 aj ďalšie návrhy na riešenie bezpečnostnej otázky. Ich spoločným menovateľom bolo, že počítali s Nemeckom ako s jednou so signatárskych strán. 25. apríla 1923 bol hotový tzv. koncept Schubert – Gaus. Išlo o návrh paktu na Rýne, ktorý bol mixom územných garancií a záruk v podobe arbitrážneho a konciliačného konania na riešenie sporov. Platnosť paktu mala byť 99 rokov.⁹⁶ Návrh posúval myšlienky obsiahnuté v Cunových propozíciách ďalej. Novým aspektom bola ponuka arbitráže a konciliačného konania. Kým Cunov návrh hovoril o zrieknutí sa vojny, návrh Gaus – Schubert už viacej tendoval k uznaniu a garantovaniu stavu daného Versaillskou mierovou zmluvou. To bolo veľmi blízko k opätovnému uznaniu status quo. Išlo o významný posun. Dovtedy bolo nepredstaviteľné, aby Nemecko vôbec zvažovalo opätovné uznanie výsledkov vojny. Návrh nenašiel odozvu a načas upadol do zabudnutia. Auswärtiges Amt sa k nemu vrátil až na začiatku roku 1925. Právnická konštrukcia, ktorá bola obsiahnutá v tomto koncepte, bola do dôsledkov dotiahnutá v locarnskom pakte.

Ďalšia nemecká propozícia bola úzko spojená s problematikou reparácií. 2. mája 1923 rozposlala nemecká vláda nótu, ktorá sa v prvom rade zaoberala reparačnou otázkou. Nemecký zámer bol očividný. Francúzsko-belgická akcia v Porúří bola oficiálne ospravedlnená neplnením reparačných záväzkov. Nemecko v nóte predkladalo svoj návrh na riešenie vzniknutej situácie. V pozadí bola snaha dosiahnuť opustenie okupovaných území.⁹⁷ Okrem reparačných otázok sa nóta povrchne dotkla aj bezpečnosti. Nemecko v nóte vyjadrilo želanie riešiť všetky problémy európskeho mieru formou vzájomného porozumenia. Berlín bol pripravený prijať dohodu zaručujúcu mier v prípade, že by záruky boli vzájomné.⁹⁸ Návrh týkajúci sa bezpečnosti bol len veľmi neurčitý a nekonkrétny. Skôr vyjadroval ochotu rokovať, než solídnu bázu pre konkrétne diskusie. Reakcie na nemeckú nótu boli negatívne.⁹⁹ Takmer všetky odpovede sa sústredili

⁹⁶ MAYER, ref. 12, s. 144.

⁹⁷ Nóta navrhovala stanovenie výšky reparácií na 30 miliárd zlatých mariek. V prípade, že by bol tento návrh odmietnutý, nóta žiadala zriadenie komisie expertov, ktorá by preskúmala nemeckú hospodársku situáciu. Ibidem.

⁹⁸ Text nóty z 2. mája 1923. AMZV, II. sekce, k. 351, č. j. 77900/1923/II-1, obal: Otázka reparační, nota něm. Říš. vlády ze 2. května 1923. MAYER, ref. 12, s. 145.

⁹⁹ MAYER, ref. 12, s. 146. RUIEPER, ref. 87, s. 150. Francúzsko a Belgicko odpovedali obratom, bez konzultácií s Veľkou Britániou, čo vyvolalo nespokojnosť u zástupcov ostrovnej veľmoci. Ani Veľká Británia nemecké propozície neprijala s nadšením. Kritizovaná bola suma reparácií, aj nekonkrétne vyhlásenia týkajúce sa garancií. AMZV, Politické správy Londýn 1923, č. 93, Mastný na Zamini 31. júla 1923.

56 • na reparačnú časť nóty. Pasáže o bezpečnosti zostali bez povšimnutia. Na vzájomnosť garancií a bezpečnostných záruk ešte nedozrel čas. Aj Československo venovalo pozornosť finančnej a reparačnej časti nóty¹⁰⁰ a nekomentovalo jej politickú časť.

Podobný osud mala aj ďalšia nemecká propozícia. Nemecká strana opäť zvolila formu nóty. Hlavným obsahom boli reparácie a možnosti riešenia reparačnej otázky. Druhá nemecká nóta sa už problematike bezpečnosti nevrátila. Hoci v Londýne a Ríme bol tento návrh považovaný za možný základ pre rokovania, v Paríži bola označená za nehodnú odpoveď.¹⁰¹ Francúzsko vo svojej reakcii odmietlo diskusie o reparáciách dovtedy, kým trvala politika pasívneho odporu v Porúří. Britská vláda reagovala na nemecké iniciatívy v roku 1923 ústretovejšie ako francúzska strana, ktorá nemecké propozície odmietala bez toho, aby prichádzala s nejakými protinávrhmi na riešenie situácie. Treba však uviesť aj to, že nemecký návrh garantovať francúzsko-nemeckú hranicu nebol Quai d'Orsay tak vzdialený, ako sa Poincaré na prvý pohľad tváril. V júni 1923 československý vyslanec v Paríži Štefan Osuský hovoril s Phillipom Milletom. Časť ich rozhovoru sa týkala aj bezpečnosti. Správa československého zástupcu tvrdila, že *„převážná většina francouzského veřejného mínění by se nespokojila se všeobecným paktem, nýbrž žádá na západním břehu Rýna takové lokální garancie, které by nahradili v budoucnosti ty, jež zaručuje dnes spojenecké vojsko okupační a spojenecká komise v Koblenzi“*.¹⁰²

V roku 1923 však ešte nedozrel na podobné riešenia čas a prednosť malo ukončenie pasívneho odporu a vyriešenie reparačnej otázky. Na francúzskej strane vládla bezradnosť. Československý vyslanec nešetril kritikou: *„Francúzska vláda obsadila Porúrsko a podľa mojej mienky... ona by mala povedať pri akých podmienkach by Porúrsko evakuovala. Ale čo robí francúzska vláda? Prehlasuje, že nepovie, pri akých podmienkach by Porúrsko evakuovala, ale že Nemecko musí riecť, čo dá za to, keď Francúzsko z Porúrska vyťahne, tým však vzbudzuje na všetkých stranách podozrenie, vecne nesprávne, ale zjavne odôvodnené, že ona reparácie vlastne nechce, ale že bude spokojná, keď bude sedieť v Porúrsku.“*¹⁰³

Otázka reparácií, opustenia Porúria a ďalších horúcich politických tém sa neposúvala dopredu. Zároveň sa zhoršoval hospodársky stav Nemecka, ktoré sa rútilo do hyperinflácie. Každým ďalším dňom financovania pasívnej rezistencie sa situácia zhoršovala. To bolo hlavnou príčinou odchodu kabinetu Wilhelma Cuna. Ten bol v polovici augusta 1923 vy-

¹⁰⁰ AMZV, Politické správy Berlín 1923, č. 71, 8. jún 1923.

¹⁰¹ AMZV, Politické správy Berlín 1923, č. 75, 5. júl 1923. Nemecká nóta zo 7. júna 1923.

AMZV, Politické správy Londýn 1923, č. 95, Mastný na Zamini 10. augusta 1923.

¹⁰² AMZV, Politické správy Paríž 1923, č. 272, Osuský na Zamini 5. júna 1923.

¹⁰³ AMZV, Politické správy Paríž 1923, č. 278, Osuský na Zamini 8. júna 1923.

striedaný kabinetom pod vedením kancelára Gustava Stresemanna,¹⁰⁴ ktorý si zároveň ponechal aj kreslo ministra zahraničných vecí. Podľa hodnotenia československého vyslanectva v Berlíne nástup Stresemannovho kabinetu predstavoval radikálny obrat v nemeckej politike voči Francúzsku.¹⁰⁵ Toto hodnotenie sa už mohlo opierať o prvé Stresemannove aktivity. Krátko po svojom nástupe do úradu, 2. septembra 1923, predniesol Stresemann prejav v Stuttgarte. Pri tejto príležitosti predstavil ponuku na uzatvorenie paktu pre oblasť Porýnia.¹⁰⁶ Potvrdil nemeckú ochotu uzatvoriť pakt, v ktorom by sa na Rýne zainteresované mocnosti zaviazali zachovať existujúci územný stav v tejto oblasti.¹⁰⁷ Ak sa na Stresemannov prejav pozrieme bližšie, vidíme, že ponuka mala defenzívny charakter. Francúzska podpora separatistických tendencií na okupovanom území nebola tajomstvom a Stresemannova ponuka bola skôr snahou získať garancie pre Nemecko, aby zostalo v existujúcich hraniciach, než ponúknuť bezpečnostné záruky pre Francúzsko. Na ponuku nedostal žiadnu konkrétnu odpoveď. Nemecký kancelár sa touto cestou snažil plánované ukončenie pasívneho odporu prepojiť s prísľubom opustenia Porúria. Ukončením politiky pasívneho odporu sa mali, podľa vyjadrení Poincarého, otvoriť dvere k priamym rokovaniam, a tým pádom z nemeckého pohľadu aj k stanoveniu dátumu odchodu vojsk z okupovaných území. Nemecké úsilie bolo v tomto ohľade neúspešné.¹⁰⁸ Stresemann sa tak podujal na neľahký krok, ktorý spôsobil v krajine nemalé turbulencie. 26. septembra 1923 ohlásil koniec politiky pasívnej rezistencie¹⁰⁹ napriek tomu, že nedisponoval žiadnym konkrétnym prísľubom, kedy by mohli byť opustené okupované územia a dosiahnutý pokrok v otázke reparácií. Bol to posledný krok v rámci nemeckej *Erfüllungspolitik*, teda snahy plniť požiadavky kladené na Nemecko v záujme toho, aby sa tlak vyvíjaný na Berlín znížil. Ukončenie pasívneho odporu vnímala francúzska strana ako víťazstvo, aj keď to bolo Pyrrhovo víťazstvo. Napriek predchádzajúcim prísľubom, žiadne rokova-

¹⁰⁴ SCHULZE, Hagen. *Weimar. Deutschland 1917–1933*. Berlin : Wolf Jobst Siedler Verlag, 1994 (aktualizované a doplnené vydanie), s. 256–271. MORAVCOVÁ, Dagmar. *Výmarská republika: problémy demokracie v Německu 1918–1932*. Praha : Karolinum, 2006, s. 83–91.

¹⁰⁵ AMZV, Politické správy Berlín 1923, č. 89, 15. september 1923.

¹⁰⁶ MAYER, ref. 12, s. 167. Text návrhu rýnskeho paktu por. *Akten der Reichskanzlei, Weimarer Republik, Kabinette Stresemann I und II*. Boppard am Rhein : Boldt, 1978, zv. I, dok. 34, s. 169. Časť zo stuttgartskej reči por. STRESEMANN, Gustav. *Vermächtnis*. Leipzig : Ullstein, 1932, zv. I, s. 101–105.

¹⁰⁷ Bundesarchiv Berlin (ďalej BArch), f. Reichskanzlei, sign. R431/424, film č. 1–3. Materialien zur Sicherheitsfrage, bez dátumu.

¹⁰⁸ MAYER, ref. 12, s. 167.

¹⁰⁹ Ibidem, s. 168. K Poincarého reakcii na ukončenie politiky pasívneho odporu por. MACDOUGALL, Walter A. *France's Rhineland Diplomacy 1914–1924*. Princeton : Princeton University Press, 1978, s. 293 a nasl.

58 • nia o opustení Porúria neboli otvorené. Naopak, situácia v Nemecku sa prudko zhoršovala, hyperinflácia naberala na sile. Nemecko sa v nasledujúcich týždňoch ocitlo na pokraji kolapsu. Francúzsko nielenže neiniciovalo rokovania, naopak, naďalej podporovalo separatistické hnutia s cieľom vytvoriť bábkové republiky. Nemecké očakávanie, že ukončenie pasívneho odporu by mohlo byť prvým krokom k uvoľneniu vzťahu s Francúzskom a pozitívnym impulzom na začatie rokovaní, sa nenaplnilo.

V tomto čase Francúzsko požadovalo na uspokojenie svojej túžby po bezpečnosti teritoriálne záruky, ktoré ohrozovali integritu Nemecka. Krajina urýchlene potrebovala riešenia. Hlavnou otázkou bolo, ako uspokojiť francúzske túžby po bezpečnosti tak, aby Nemecko zároveň zostalo vo svojich existujúcich hraniciach. Okamžite bolo potrebné riešiť hospodárske problémy.¹¹⁰ Situácia v hospodárstve pôsobila ako katalyzátor na napätú situáciu v niektorých nemeckých oblastiach, v prvom rade v Bavorsku, kde zosilneli pučistické tendencie. Správy prichádzajúce z Nemecka boli znepokojujúce. Za týchto okolností nemecké bezpečnostné iniciatívy zapadli prachom. Propozícia z nemeckého prostredia sa stala aktuálnou až po vyriešení urgentných hospodárskych problémov. Bezpečnostné propozície zo začiatku roku 1925 boli zasadené do úplne odlišných kontextov a padli na úrodnú pôdu.

Pokiaľ išlo o československú reakciu na nemecké bezpečnostné iniciatívy z rokov 1922 – 1923, pozornosť im bola venovaná iba okrajovo. Zmienky o nich sa hľadajú iba ťažko a sú útržkovité. Dôvodov môže byť viacero. Je nepravdepodobné, že by unikli pozornosti československej diplomacie. Tá naopak sledovala kroky zo strany svojho západného suseda veľmi pozorne. Okolnosti, za ktorých sa tieto nemecké propozície objavili, nedávali veľkú nádej, že by sa mohli stať reálnym podkladom pre riešenie bezpečnosti. Beneš očakával riešenie na podklade britsko-francúzskej spolupráce, ktorá by poskytovala dostatočné záruky aj pre Československo. Žiadna z nemeckých ponúk nijako nezohľadňovala francúzskych východných spojencov. Okrem toho, ponuky, ktoré Nemecko predostrelo, boli špecifické v tom, že boli nekonkrétne (snáď až na Cunov návrh) a v žiadnej z veľmocí neboli chápané seriózne. Nebol teda dôvod na ich podrobnú analýzu. Beneš s najväčšou pravdepodobnosťou nepočítal s tým, že by sa bezpečnostná otázka mohla riešiť na podklade návrhov prichádzajúcich

¹¹⁰ AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1181/23, Girsu do Ženevy pre Beneša 7. septembra 1923. AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1188/23, Girsu pre Beneša do Ženevy 10. septembra 1923. AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1189/23, Girsu pre Beneša do Ženevy 11. septembra 1923. Telegramy hovoria o situácii v Nemecku a o snahe Nemecka začať rokovania s Francúzskom, ktoré by viedli k nejakému reparačnému plánu, príp. obnoveniu zastavených dodávok a pod.

z Berlína. Dominantnou alternatívou riešenia bezpečnosti v jeho chápaní bolo buď riešenie na pôde Spoločnosti národov vo forme univerzálneho paktu, alebo francúzsko-britská aliancia za účasti ďalších víťazov z čias prvej svetovej vojny vrátane Československa. Týmto spôsobom chcel republiku zaistiť pred tým, ako by sa Nemecko navrátilo do svojej veľmocenskej pozície. V prípade nemeckých návrhov z rokov 1922 – 1923 Beneš vyčkal, aké stanovisko zaujmú Veľká Británia a Francúzsko. Keďže nemecké propozície výraznejší záujem nevyvolali, nebol dôvod sa k nim podrobnejšie vyjadrovať. S odstupom ich hodnotil nasledovne: „*projery tyto nevedly k dalšímu jednání; byly pokládány všeobecně za taktické tahy k docílení evakuace Porúří.*“¹¹¹

Očakávalo Nemecko úspech návrhov z rokov 1922 – 1923? Tu nie je situácia jednoznačná. V prípade prvej, Cunovej ponuky, neexistovala nádej na úspech. Vo chvíli, keď ju kancelár zverejnil, už niekoľko dní poznal zamietavé stanovisko francúzskej vlády. Zverejnením sa snažil získať na svoju stranu svetovú verejnú mienku, presvedčiť o dobrých úmysloch Nemecka a vyvolať morálne odsúdenie už plánovanej okupácie Porúria. V prípade ostatných ponúk išlo o iný kontext. Porúrie už bolo okupované, krajina sa nachádzala na pokraji kolapsu, hrozila dezintegrácia republiky. Propozície neboli podrobnejšie vypracované, pôsobili skôr ako zúfalý pokus o záchranu situácie. Nevyvolali ani žiadnu konkrétnu reakciu. Znamenali však výrazný posun v uvažovaní o bezpečnosti u ministra Stresemanna, aj na Auswärtiges Amt. Tieto úvahy boli dotiahnuté do úspešného konca podpísaním locarnského paktu.

¹¹¹ BENEŠ, ref. 13, s. 310.

ÚSILIE O KONSOLIDÁCIU POMEROV

Zmluva s Francúzskom

„Nebezpečí falsifikátu tohto druhu spočívá především v tom, že jest s to otrávití politickou mezinárodní atmosférou a stížití styky jednotlivých států a občanů proti jimž intrika jest namířena.“¹

(úryvok zo správy čs. vyslanectva v Berlíne z 20. marca 1924)

Československá zahraničná politika bola od skončenia prvej svetovej vojny výrazne orientovaná na Francúzsko. Pôvodne sa počítalo s úzkou politickou spoluprácou so všetkými dohodovými spojencami z čias svetovej vojny,² teda aj s Veľkou Britániou a USA. Vývoj po vojne však viedol k tomu, že Československo sa dostalo do francúzskej mocenskej sféry. S krajinou galského kohúta ho viazali početné väzby rôznej povahy, ale najmä spoločný politický záujem o udržanie povojnového status quo. To ovplyvnilo pozíciu Československa v medzinárodnej politike a jeho vzťah k Nemecku.

Francúzsko bolo v sledovanom období najbližším československým spojencom, uzatvorenie vzájomnej zmluvy teda nebolo prevapením. Uzatváranie strategických aliancií v strednej Európe patrilo k stabilným črtám francúzskej politiky prvej polovice dvadsiatych rokov. Tie mali nahradit' stratu bývalého ruského spojencu,³ a aj stále nerealizovanú a neustále odkladanú aliančnú zmluvu s Veľkou Britániou a USA. Po návrate USA k politike izolacionizmu zostal iba prísľub aliancie s Veľkou Britániou. Uzatvorenie britsko-francúzskeho paktu sa neustále odďaľovalo, Paríž preto hľadal náhradu. Cieľom francúzskej zmluvnej politiky bolo udržanie status quo a zabezpečenie pred nepriateľmi z čias vojny,⁴ v prvom rade pocit'ovalo ohrozenie zo strany Nemecka. Najdiskutovanejšou zmluvou

¹ Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha (ďalej AMZV), Politické správy Berlín 1924, č. 13, 20. marec 1924.

² Východiská československej zahraničnej politiky analyzuje štúdia KUBŮ, Eduard. Zátěž dějinného dědictví, chybné kalkulace, osudová neschopnost, či neúprosná logika vývoje? In *Soudobé dějiny*, 1995, roč. 2, č. 2-3, s. 254-268. BENEŠ, Edvard. Naše revoluce. Konference míru. Směrnice naší zahraniční politiky. In BENEŠ, Edvard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*. Praha : Melantrich, 1924, s. 7-32. Prejav bol prednesený 30. septembra 1919 pred plénom Revolučného národného zhromaždenia.

³ BRÄCH, Radko. Francouzský alianční systém a Československo na počátku roku 1924. In *Historie a vojenství*, 1968, roč. 17, č. 1, s. 1-21, tu s. 2.

⁴ FERENČUHOVÁ, Bohumila. Rumunsko-francúzska zmluva z roku 1926 v medzinárodných súvislostiach. In FERENČUHOVÁ, Bohumila (ed.). *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly ke 70. narodeninám Valeriána Bystrického*. Bratislava : Prodama, 2006, s. 98-116, tu s. 105. Na ilustráciu možno uviesť vyjadrenia Julesa Larochea z 26. marca 1924. „Dohodami s Poľskom a so štátmi Malej doby máme v úmysle dosiahnuť hlavne udržanie politického statu nastoleného mierovými zmluvami, chceme sa vzájomne zabezpečiť proti bývalým protivníkom zodpovedným za poslednú vojnu, ktorí majú najväčší záujem spochybniť nové usporiadanie a môžu preto tvoriť najväčšiu hrozbu pre pokoj Európy.“

64 • bola francúzsko-poľská zmluva z februára 1921, ktorej súčasťou bola aj tajná vojenská konvencia.⁵ Rovnako bola známa aj úzka spolupráca medzi Československom a Francúzskom v politickej oblasti. Napriek tomu tento vzťah dlho nebol zakotvený zmluvne, čo vyvolávalo nepodložené dohady o forme a rozsahu spolupráce. Najmä v Nemecku sa často objavovali špekulácie, či medzi týmito dvoma krajinami neexistovali tajné dohovory, predovšetkým vojenského charakteru.⁶

Francúzsko sa o uzatvorenie zmluvy s Československom usilovalo už počas rokov 1920 – 1923, avšak zreteľnejšie kontúry začala budúca spojenecká zmluva dostávať až po návšteve francúzskeho generála Ferdinanda Focha v Prahe v máji 1923.⁷ Už samotný fakt, že sondážne rokovania o zmluvnej spolupráci viedol generál, naznačuje, že francúzska strana mala záujem o viac než len o politickú zmluvu. Od začiatku počítala aj s vojenskými záväzkami. Beneš sa zdráhal v tomto čase uzatvoriť s Parížom zmluvu a usiloval sa rokovania oddialiť.⁸ Iniciatíva na finalizáciu zmluvy prišla zo strany Paríža. Rokovania sa ťahli až do konca roka 1923 a v niektorých fázach boli veľmi náročné.⁹ Československý minister vytrvalo odmietal francúzske návrhy na uzatvorenie vojenskej konvencie a ponúkol vlastnú koncepciu zmluvy, ktorá neprekračovala rámec politic-

⁵ Text, komentár a dobové súvislosti zmluvy z pohľadu Poľska por. RUMAN, Ladislav. *Poľsko „v tieni“ Piłsudského*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2001, s. 16-19, pozn. 12. CIAŁOWICZ, Jan. *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921–1939*. Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, 1970.

⁶ Francúzske vojenské velenie vypracovalo niekoľko vojenských plánov pre prípad vojenského konfliktu s Nemeckom. V niektorých variantoch sa počítalo aj s aktívnou vojenskou podporou zo strany Československa v prospech Francúzska. Bližšie por. BRÄCH, Radko. Úvahy predstaviteľů francouzské vojenské mise z let 1919–1925 o úloze Československa v různých variantách konfliktu. In *Historie a vojenství*, 2003, roč. 52, č. 2, s. 284-311. MARÉS, Antoine. Francouzsko-československé vztahy v oblasti vojenství 1918–1924 z pohledu Paříže. In *Český časopis historický*, 1999, roč. 97, č. 1, s. 53-79.

⁷ BRÄCH, ref. 3, s. 2. K Fochovej návšteve v Prahe: Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (ďalej PAAA), f. Abteilung II, sign. R73764/bez čísla, 19. máj 1923. ALEXANDER, Manfred. Zur Reise von Marschall Foch nach Warschau und Prag im Frühjahr 1923. In *Bohemia*, 1973, roč. 14, s. 289-319.

⁸ AMZV, Telegramy došlé 1923, č. 771/23, Osuský na Zamini 27. júna 1923. Beneš sa snažil podpísať zmluvu oddialiť do francúzskych volieb. Por. BRÄCH, ref. 3, s. 7. GAJANOVÁ, Alena. *ČSR a středoevropská politika velmocí 1918–1938*. Praha : Academia, 1967, s. 146.

⁹ Počas návštevy ministra Beneša a prezidenta T. G. Masaryka v Paríži v októbri 1923 sa československým predstaviteľom dostalo pompézneho prijatia. Z francúzskej strany sa na návšteve nešetilo. Obnos žiadaný na tento účel bol 280 000 frankov. PAAA, f. Abteilung IIa, sign. R70668/L140684. Beneš v jednej so svojich správ do Prahy hovoril o náročných rokovaniach o budúcej vzájomnej zmluve. Por. ALEXANDER, Manfred. Das Scheitern von Benešs Vermittlungsdiplomatie im Frühjahr 1924. In *Bohemia*, 1976, roč. 17, s. 209-239, tu s. 217, pozn. 38.

kých dohovorov. Odmietal zmluvu, ktorá by bola uzatvorená proti nejakému konkrétnemu štátu, v tomto prípade proti Nemecku. V rozhovoroch s francúzskymi zástupcami konštatoval, že nebezpečenstvo zo strany Nemecka je vzdialené a potrvá niekoľko rokov, kým sa stane akútnym.¹⁰ Častejšia frekvencia stretnutí na najvyššej československo-francúzskej úrovni neunikla širšej medzinárodnej pozornosti. Beneš si uvedomoval, že o obsahu pripravovanej zmluvy sa môžu objaviť dohady.¹¹ Preto sa prípadné pochybnosti snažil rozptýliť ešte v zárodku.¹²

Československý záujem uzatvoriť s Francúzskom zmluvu sa zvýšil na jeseň 1923 v súvislosti s napätou situáciou v niektorých nemeckých oblastiach hraničiacich s Československom, ako aj v súvislosti s návratom korunného princa na nemecké územie.¹³ Práve tieto okolnosti do istej miery urýchlili finalizáciu dokumentu.¹⁴ V jeseni 1923 hrozil Nemecku hospodársky kolaps a krajinou prehrmeli politické turbulencie. Obavy o ďalší

¹⁰ Podrobnosti o rokovaní o obsahu zmluvy a konfrontácia stanovísk oboch strán s výsledným znením por. FERENCÚHOVÁ, Bohumila. Rokovanie o francúzsko-československú zmluvu o spojení a priateľstve (máj 1923 – január 1924). In *Slovanské historické štúdie*, 1997, roč. 23, s. 79-89. Analýza zmluvy staršieho dáta HARTMANN, P. C. Ein Aspekt der französisch-tschechoslowakischen Beziehungen von 1919 bis 1938: Der Vertrag von 1924. In BOSL, Karl (ed.). *Gleichgewicht – Revision – Restauration. Die Außenpolitik der Ersten Tschechoslowakischen Republik im Europasystem der Pariser Vorortverträge*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1976, s. 61-79.

¹¹ Beneš už počas októbrových rokovaní v Paríži poslal do Prahy správu, kde vyjadril svoje obavy ohľadom interpretácie rokovaní na medzinárodnej scéne. „Možná, že budou divoké kombinace a indiskrece.“ GAJANOVÁ, ref. 8, s. 147.

¹² Návšteva prezidenta Masaryka, sprevádzaného ministrom Benešom, sa neobmedzila iba na Paríž, ale zamierili aj do Bruselu a Londýna, kde boli prijatí najvyššími predstaviteľmi vrátane britského premiéra S. Baldwina. DEJMEK, Jindřich. Zahraníční itinerář ministra dr. Edvarda Beneše v letech 1920–1935. In *Moderní dějiny*, 1997, roč. č. 5, s. 279-314, tu s. 289. Počas pobytu v Londýne britskú stranu oboznámil s podrobnosťami rokovaní v Paríži. Pripustil, že na rokovania boli predložené materiály vojenského charakteru, ale podľa vlastných slov sa mu podarilo Francúzov presvedčiť, že „vojenské úmluvy by škodili“. AMZV, Telegramy došlé 1923, č. 1193, 1194/23, Beneš z Paríža 20. októbra 1923.

¹³ K návratu korunného princa na nemeckú pôdu por. KUBŮ, Eduard. *Německo – zahraniční politické dilemma Edvarda Beneše*. Praha : Karolinum, 1994, s. 122-127. HEIDEKING, Jürgen. Das Ende der Sanktionspolitik. Die Alliierten Mächte und die Rückkehr des deutschen Kronprinzen im November 1923. In *Francia*, 1980, roč. 7, s. 365-400. MAYER, Karl J. *Die Weimarer Republik und das Problem der Sicherheit in den deutsch-französischen Beziehungen 1918–1925*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1990, s. 177-180.

¹⁴ *Zahraníční politika 1924*, s. 1-6, VOCHOČ, Vladimír: Náš spolek s Francií. Autor článku pripúšťa, že rokovania o zmluve nabrali na rýchlosti po udalostiach v Nemecku na jeseň 1923. „Předce však poslední události politické, charakterisované výhrůžkou návratem bývalého korunného prince v rozbourání německé poměry a celou dále nebezpečně zvrženou monarchistické restaurace, patrně přispěly k formulování toho, co dávno bylo již zralé.“ Tieto súvislosti akcelerácie príprav uvádzalo aj nemecké ministerstvo zahraničných vecí. PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002626-629.

66 • vývoj boli pochopiteľné. Napriek tomu Československo stále odmietalo podpísať vojenskú konvenciu s Francúzskom. Záverečné rokovania o československo-francúzskej zmluve prebehli v decembri 1923 v Paríži. V tomto čase sa v metropole na Seine konalo zasadnutie Rady Spoločnosti národov, a to aj za účasti Beneša.¹⁵ Pri tejto príležitosti boli rokovania o československo-francúzskej zmluve dotiahnuté do konca. Beneš do Paríža priniesol vlastný návrh textu zmluvy. Francúzsky predseda vlády Raymond Poincaré opäť nastolil otázku vojenskej konvencie. Z parížskych rokovaní posielal Beneš do Prahy priebežné správy, ktoré naznačovali tvrdý politický zápas o charakter zmluvy, najmä pokiaľ išlo o otázku zmluvného podchytenia vojenskej spolupráce.¹⁶ Dňa 27. decembra 1923 československý minister oznámil do Prahy, že prijatá bola ním preferovaná formulácia zmluvy, s minimálnymi korektúrami a bez vojenskej konvencie.¹⁷ Výsledkom rokovaní bol kompromisný text, ktorý nepopieral prioritnú orientáciu Československa na Francúzsko, ale Prahe zároveň zostal aj dostatočný manévrovací priestor.¹⁸ Zmluva ponechávala mimo svoj rámec otázky vojenských dohovorov, čo v dobovej atmosfére mohlo vyvolať pochybnosti, či neexistuje ešte nejaký iný – tajný – dokument, ktorý by riešil tieto otázky. Najmä v Nemecku a Taliansku, kde už predtým vyjadrovali pochybnosti o charaktere československo-francúzskeho vzťahu, bolo vytvorené „podhubie“ dohadov o existencii tajných dohovorov.

Príprava zmluvy vzbudzovala pozornosť na medzinárodnej scéne, predovšetkým zo strany Nemecka. Záujem Berlína bol prirodzený, existencia vojenských záväzkov medzi Francúzskom a Poľskom bola známa a na Auswärtiges Amt panovali obavy z ďalšej zmluvy, ktorá by mohla byť namierená proti Nemecku. Napriek tomu analýzy nemeckého ministerstva pôvodne nepočítali s možnosťou uzatvorenia vojenskej konvencie. Pri hodnotení návštevy československých zástupcov v Paríži v októbri 1923,

¹⁵ Podľa informácií, ktoré dorazili na nemecké ministerstvo zahraničných vecí, Francúzsko naliehalo na zvolanie zasadania Rady Spoločnosti národov do Paríža pre to, aby priťiahlo Beneša k rokovaniam o zmluve, ktorým unikál. Keďže sa zasadanie Rady konalo v Paríži, nemohol sa rokovaniam s Poincarém vyhnúť. S týmto vysvetlením prišiel ešte v decembri 1923 nemecký zástupca v Berne Adolf Müller. PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002637-638. Por. BRACH, ref. 3, s. 7. Beneš preferoval, aby sa zasadnutie Rady konalo v Ženeve. AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1591/23, 3. december 1923.

¹⁶ Por. GAJANOVÁ, ref. 8, s. 152–153. Zároveň telegrafoval do Prahy: „... *mluvil jsem o smlouvě s Millerandem. Budou patrně dosti značné obtíže.*“ AMZV, Telegramy došlé 1923, č. 1491/23, Beneš z Paríža 19. decembra 1923. AMZV, Telegramy došlé 1923, č. 1500/23, Beneš z Paríža pre Švehlu 21. decembra 1923.

¹⁷ AMZV, Telegramy došlé 1923, č. 1508/23, Beneš z Paríža pre Švehlu 27. decembra 1923. V ten deň priniesla informáciu o zmluve aj agentúra Havas.

¹⁸ KUBŮ, Eduard. Československo-francouzská spojenecká smlouva a Německo I. In *Historie a vojenství*, 2000, roč. 49, č. 2, s. 266–293, tu s. 278.

nemecký vyslanec v Prahe dospel k názoru, že počas tohto pobytu nebola podpísaná vojenská konvencia.¹⁹ Štátny tajomník nemeckého ministerstva zahraničných vecí Ago von Maltzan v tejto súvislosti hovoril o francúzskych očakávaniach vkladných do uzatvorenia vojenskej konvencie s Československom, ktoré sa nenaplnili.²⁰

Beneš a Poincaré sa podpis zmluvy nesnažili tajiť, aj keď zverejnené informácie boli stručné. Prvé informácie priniesol francúzsky denník *Temps* na konci decembra 1923.²¹ Nemecký veľvyslanec v Paríži bol presvedčený, že Beneš samostatnosť Československa neobetoval.²² Auswärtiges Amt zaujal k zmluve stanovisko 29. decembra 1923. Predstaviteľom tlače bolo doporučené, aby zmluva dostala v tlači protinemeckú podobu, ale zároveň, aby sa o nej nepísalo s nenávisťou.²³ Nič nenasvedčovalo, že by nemeckí predstavitelia verili, že pripravovaná zmluva s francúzskom obsahovala vojenské ustanovenia namierené proti Nemecku.²⁴

Beneš sa snažil vyvracať podozrenia v predstihu.²⁵ V druhý januárový deň roku 1924 si k sebe pozval nemeckého vyslanca v Prahe W. Kocha. Ubezpečil ho, že zmluva, ktorú podpísal, nebola v žiadnom ohľade protinemecká. Informoval ho z vlastnej iniciatívy a snažil sa rozptýliť prípadné pochybnosti. Nemeckého vyslanca uistil, že vynaložil veľké úsilie, aby výsledný text bol iný než v prípade poľsko-francúzskej zmluvy. Neváhal svojho hosta ubezpečiť, že posilnenú pozíciu v Paríži využije aj na pomoc Nemecku, najmä v otázke reparácií.²⁶ V mnohom sa mu podarilo presadiť vlastnú predstavu o obsahu zmluvy a rozsahu záväzkov, ktoré mali byť zmluvne podchytené.²⁷ Podľa všetkého Koch v rozhovore neotvoril otáz-

¹⁹ *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik* (ďalej ADAP), séria. A, 1918–1925. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1990, zv. VIII, dok. 227, s. 583–585, tu s. 585, pozn. 6. Vyslanec Koch vo svojich ďalších správach vývoj záležitosti nesprávne odhadol. Predpokladal, že Praha splní francúzske požiadavky a podpíše vojenskú konvenciu. MORAVCOVÁ, Dagmar. Československo-nemecké vzťahy 1919–1935 očima nemeckého vyslanca v Praze Waltera Kocha. In *Český časopis historický*, 1993, roč. 91, č. 4, s. 594–611, tu s. 604.

²⁰ ADAP, ref. 19, dok. 227, s. 583–585.

²¹ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002623–624, Hoesch do Berlína 27. decembra 1923.

²² PAAA, f. Abteilung IIa, sign. R70668/L140692–696, Hoesch z Paríža 29. decembra 1923.

²³ KUBŮ, ref. 18, s. 287. Ministerský rada S. Sängner pred novinármi.

²⁴ Ibidem, najmä s. 286–289.

²⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1923, č. 1707–1712/23, Beneš 29. decembra 1923. „Na dosavadní naši politice nemění se tím nic, chceme jen politiku Francie dostat na cestu umírněnosti, rozvahy, Srazu Národů a vyrovnání s Německem.“

²⁶ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002444–446, Kochova správa do Berlína 2. januára 1924.

²⁷ Národní archiv České republiky (ďalej NAČR), f. Předsednictvo ministerské rady (ďalej PMR), k. 4379, 81. schůzda, 7. január 1924. Beneš vyzdvihoval fakt, že zmluva bola uzatvorená na podklade československých propozícií. Ako dôvod rozhodnutia, prečo ne-

68 • ku tajných klauzúl. Beneš sa snažil rozptýliť pochybnosti aj v ďalších krajinách, v prvom rade vo Veľkej Británii.²⁸ Československí zástupcovia mali inštrukcie vytrvalo vysvetľovať pozadie, ciele a obsah zmluvy a z Prahy bolo tlmočených niekoľko upokojujúcich vyhlásení.²⁹

Počas decembra 1923 sa v novinách objavili dohady o existencii tajného vojenského dodatku k zmluve.³⁰ Začiatkom roku 1924 boli aj v politických kruhoch vyslovené pochybnosti, či sa informácie tlače nezakladajú aspoň čiastočne na pravde. V polovici januára 1924 v dôvernom obežníku, ktorý zostavil riaditeľ II. oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí Gerhard Köpke,³¹ bola zmluva označená za úspech francúzskej politiky. Podľa Köpkeho sa Beneš síce veľmi zdráhal zmluvu uzatvoriť, ale jedným dychom dodal, že z nemeckého pohľadu nezáleží na tom, či zmluva obsahuje aj vojenské ustanovenia. Vývoj československo-francúzskych vzťahov bolo nutné podrobne sledovať. Obával sa či zmluva nebola začiatkom série podobných zmlúv Francúzska s ostatnými štátmi Malej dohody. Köpke v tomto obežníku pripustil možnú existenciu tajnej zmluvy.

Nasledujúci deň prišla do Berlína ešte konkrétnejšia správa o existencii tajnej dohody, tentoraz z Prahy. Vyslanec Koch zaslal do Berlína telegram, údajne založený na informáciách pochádzajúcich z Paríža, z bližšie neurčeného zdroja. Podľa tejto správy existovali dohody medzi francúzskym a československým generálnym štábom o vojenskom postupe proti Nemecku. Keďže z vojenského hľadiska išlo o nereálne údaje, sám Koch ich navrhoval overiť.³² Oficiálne miesta sa začali zaoberať možnosťou reálnej existencie tajnej vojenskej konvencie medzi Francúzskom a Československom a aktuálnou sa stala obava z klauzuly o automatickej vojenskej pomoci. Špekulácie sa na oficiálnych miestach objavili v čase, keď zmluva

uprednostniť zmluvu francúzsko-poľského typu, udával vzt'ah k ďalším európskym veľmociam, menovite k Veľkej Británii a Taliansku.

²⁸ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 4, Mastný na Zamini 4. januára 1924. Obsiahla správa a analýza britskej tlače k záležitosti. Beneš venoval veľkú pozornosť tomu, aké stanovisko k zmluve zaujme Veľká Británia. O necelé dva týždne nasledovala druhá správa o stanovisku britskej tlače. AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 10, Mastný 14. januára 1924.

²⁹ *Vossische Zeitung*, 11. 1. 1924, Abendausgabe, Benesch's Versicherungen.

³⁰ Vo večernom vydaní *Vossische Zeitung* z 29. decembra 1923 sa už otvorene písalo o existencii tajnej vojenskej dohody a o rozšírení vzájomnej vojenskej spolupráce. *Vossische Zeitung*, 29. 12. 1923, Abendausgabe, Kampf um die Bündnisse.

³¹ ADAP, séria. A, 1918-1925, Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1991, zv. IX, dok. 120, s. 314-315, tu s. 315, pozn. 2. Köpkeho správa por. Bundesarchiv Berlin (ďalej BAArch), f. Reichskanzlei, sign. R431/149, L149794-805, 14. január 1924. II. oddelenie nemeckého ministerstva zahraničných vecí malo vo svojej pôsobnosti záležitosti západnej a juhovýchodnej Európy.

³² KUBŮ, ref. 18, s. 290-291.

ešte nebola ani podpísaná. Množiace sa dohady sa Beneš rozhodol osobne vyvrátiť počas návštevy v Londýne v januári 1924. Hoci rozhodujúce miesta v metropole na Temži boli o priebehu rokovaní a o obsahu dohovorov informované priamo, zmluva medzi Parížom a Prahou sa tu nestretla s pochopením.³³ Londýn ju chápal ako upevňovanie francúzskej pozície a vplyvu na kontinente.³⁴ Britský minister zahraničných vecí G. Curzon nešetril kritikou a napriek veľkej snahe sa Benešovi nepodarilo podozrenia úplne vyvrátiť.³⁵ Hlasy proti zmluve medzi Československom a Francúzskom sa objavili aj na talianskej pôde, kde bola chápaná ako francúzska snaha o ovládnutie Malej dohody, a preto tiež ako ohrozenie talianskych záujmov, najmä v oblasti strednej Európy a Balkánu.³⁶

Československo-francúzska zmluva bola podpísaná 25. januára 1924 v Paríži.³⁷ Udalosť nemala slávnostný charakter a prebehla v tichosti, v Poincarého pracovni. Zmluva neobsahovala tajný protokol a nebola doplnená tajnou vojenskou konvenciou.³⁸ Počas nasledujúcich dní si ministri zahraničných vecí vymenili iba tajné nóty, ktoré hovorili o pokračujúcej spolupráci medzi generálnymi štábmi oboch krajín. Nóty predpokladali spoločné plány na obranu voči agresii zo strany spoločného nepriateľa a zaistenie vzájomnej pomoci v prípade ohrozenia spoločných záujmov. Nemali záväzný charakter, skôr deklarovali obojstranný záujem o spoluprácu.³⁹ Na rozdiel od poľsko-francúzskej zmluvy znenie československo-

³³ DEJMEK, Jindřich. *Nenaplněné naděje*. Praha : Karolinum, 2003, s. 98-99.

³⁴ BRÄCH, ref. 3, s. 5.

³⁵ Podrobnejšie informácie o priebehu rokovaní v Londýne por. DEJMEK, ref. 33, s. 99-100. KUBÜ, ref. 18, s. 279. Benešova cesta mohla byť reakciou na mimoriadne kritickú odozvu na zmluvu v britských novinách. *Times*, 1. 1. 1924, France and Czecho-Slovakia. Článok bol natoľko kritický, že naň Mastný na druhý deň reagoval. *Times*, 2. 1. 1924, France and Czecho-Slovakia by V. Mastný. Počas návštevy v Londýne mal Beneš možnosť hovoriť aj s novým britským premiérom a zároveň ministrom zahraničných vecí R. MacDonaldom.

³⁶ KUBÜ, ref. 18, s. 282. GAJANOVA, ref. 8, s. 154-155.

³⁷ Text zmluvy v českej mutácii por. *Zabraněni politika 1924*, s. 285-286. PETRUF, Pavol. Zmluva o spojeníctve a priateľstve medzi Česko-Slovenskom a Francúzskom z roku 1924 a jej odraz v slovenskej tlači. In *Historický zborník*, 2000, roč. 10, č. 2, s. 46-58. Tu je zmluva publikovaná ako príloha, s. 56-57.

³⁸ BRÄCH, ref. 3, s. 8.

³⁹ Stalo sa tak 26. januára 1924. CAMPBELL, Gregory Fenton. *Confrontation in Central Europe. Weimar Germany and Czechoslovakia*. Chicago : University of Chicago Press, 1975, s. 128-129. Výhodou výmeny nôt, ktoré mali formu listov, bolo, že na ich ratifikáciu nebol potrebný súhlas parlamentu. Na jednej strane bola aspoň čiastočne uspokojená francúzska požiadavka na zakotvenie vojenskej spolupráce, na druhej strane mohol Beneš tvrdiť, že neuzatvoril tajnú vojenskú dohodu. BRÄCH, ref. 3, s. 9. Na zasadnutí vlády konštatoval, že zmluva neobsahuje tajné vojenské klauzuly a nič nemení na doterajšom spôsobe spolupráce generálnych štábov. NÄČR, f. PMR, k. 4379, 84. schôdza, 31. január 1924.

70 • francúzskej zmluvy bolo pomerne všeobecné a nekonkrétne.⁴⁰ To sa stalo živnou pôdou pre špekulácie, na čom sa Paríž a Praha vlastne dohodli.

Dva dni po podpise zmluvy nemecké noviny, mnohé na prvej strane, publikovali jej text.⁴¹ Najväčší záujem tlače vzbudil piaty článok, ktorý sa priamo týkal Nemecka. V ňom zmluvné strany potvrdili záujem spoločne postupovať v prípade pokusu o reštauráciu Hohenzollernovcov v Nemecku.⁴² Ďalším bodom uverejneného textu nebola venovaná väčšia pozornosť. Publikovaním textu zmluvy sa situácia na niekoľko dní upokojila. Diskusia o tajnom dodatku sa na prvý pohľad uzatvorila. Sám Beneš vec považoval za vyriešenú a konštatoval upokojenie politických kruhov a verejnej mienky.⁴³ Toto jeho vyjadrenie sa nezhodovalo s názorom československého vyslanectva v Berlíne. V riadnej politickej správe za mesiac január 1924 sa konštatovalo: „*Celkový tón zdejšího tisku, který zabýval se naší smlouvou, byl celkem klidnějším a věcnějším než v tisku italském a polském. Přes to však lze pozorovati, že nálada jmenovitě ve stranách pravých jest i dnes – tedy již po rozčlenění prvních dnů po uzavření smlouvy – nám nepřátelská a že i celková zaujatost a nedůvěra, sesílená smlouvou nijak se neoslabuje.*“⁴⁴

Československí predstavitelia naďalej vytrvalo vysvetľovali obsah a ciele zmluvy. 29. januára 1924 na požiadanie štátneho tajomníka A. von Maltzana navštívil nemecké ministerstvo zahraničných vecí československý vyslanec Vlastimil Tusar.⁴⁵ Maltzan otvoril rozhovor otázkou, ktorá sa Nemecka bezprostredne dotýkala. Článok československo-francúzskej zmluvy súvisiaci s Hohenzollernovcami označil za neprípustné zasahovanie do vnútorných záležitostí Nemecka.⁴⁶ Tusar sa snažil tento krok československej diplomacie vysvetliť. Podľa jeho vyjadrenia Československo malo záujem najmä na tom, aby sa zabránilo možnému návratu Habsburgovcov do Maďarska, Francúzsko tlačilo na zakotvenie otázky Hohenzollernovcov v zmluve. Československo to najskôr odmietalo, pod francúzskym tlakom nakoniec ustúpilo.⁴⁷ Ďalšie správy, ktoré sa dostali do Berlína, týmto vyjadreniam odporovali. 15. februára 1924 poslal k tejto otázke stanovisko vyslanec Koch.⁴⁸ Ten Tusarovým vyjadreniam ohľadom Hohen-

⁴⁰ WANDYCZ, Piotr S. *France and Her Eastern Allies*. Minneapolis : University of Minneapolis, 1962, s. 302.

⁴¹ *Vossische Zeitung*, 27. 1. 1924, Sonntagsausgabe, Der französisch-tschechische Vertrag.

⁴² Iniciátorom v tejto časti textu zmluvy bolo Československo. FERENCÚHOVÁ, ref. 4, s. 85. KUBŮ, ref. 18, s. 268.

⁴³ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 78/24, Beneš na Zamini 22. januára 1924.

⁴⁴ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 4, 9. február 1924.

⁴⁵ ADAP, ref. 31, dok. 120, s. 314-315.

⁴⁶ Ibidem, s. 314.

⁴⁷ Ibidem, s. 315.

⁴⁸ Ibidem, s. 315, pozn. 3.

zollernovcov neveril. Okrem toho sa Beneš v rozhovoroch s nemeckým vyslancom nikdy netajil s tým, že v tejto veci bol iniciátorom on a nie Francúzi.⁴⁹

Tajné dodatky a konvencie Beneš niekoľkokrát poprel. Urobil tak aj v rozsiahlom expozé pred zahraničným výborom poslaneckej snemovne a zahraničným výborom senátu 6. februára 1924.⁵⁰ Zdalo sa, že situácia okolo zmluvy sa upokojila. Práve v tomto čase sa však na Auswärtiges Amt začali rozmnožovať správy, zo zdrojov rôznej dôveryhodnosti, ktoré spochybňovali obsah československo-francúzskych dohovorov. Niektoré z týchto správ boli doslova fantastické a ťažko uveriteľné. Ako príklad možno uviesť správu vyslanca Kocha z polovice februára 1924. Tá informovala o vojenských dohovoroch medzi Prahou a Parížom. Tie mali ošetrovať prípad nemecko-francúzskej vojny, pričom Nemecko by bolo podporované zo strany ZSSR. Za takýchto okolností malo Československo urobiť vojenské prípravy tak, aby bol francúzskym divíziám umožnený prechod cez Bádensko, Württembersko a Bavorsko, aby mohli zasiahnuť proti ZSSR (!). Další variant hovoril o konflikte medzi Juhosláviou na jednej strane a Maďarskom a Talianskom na strane druhej. Za predpokladu, že by došlo k obsadeniu časti Rakúska, Československo by to považovalo za casus belli a Maďarsku a Taliansku by vyhlásilo vojnu. Rovnako prípad anšlusu by Československo považovalo za casus belli. Francúzsko sa podľa tohto dokumentu malo za takýchto okolností zaviazat' poskytnúť Československu všetky možné prostriedky a podporu.⁵¹ V podobnom duchu sa niesla aj správa nemeckého vyslanca vo Švajčiarsku Adolfa Müllera. Ten informoval o existencii tajného protokolu medzi Československom a Francúzskom, s výrazným protinemeckým ladením. Informácie od nekonkretizovaného dôverníka obsahovali celú škálu variantov konfliktu, kedy sa Československo malo zaviazat' vstúpiť do vojny proti Nemecku.⁵²

⁴⁹ V jednom z ďalších rozhovorov medzi Benešom a Kochom československý minister podrobnejšie vysvetlil, prečo považoval otázku návratu Hohenzollernovcov za nebezpečnú. Podľa neho, obnovenie monarchie v Nemecku by vyvolalo paralelné pohyby v ZSSR, Poľsku, Rakúsku a Maďarsku, čo by znamenalo ohrozenie celého európskeho kontinentu. Ibidem.

⁵⁰ Text expozé BENEŠ, Edvard. *Pět let zahraniční politiky československé*. Praha : Orbis, 1924, s. 20. Vzťahy s Nemeckom už tradične označil ako „dobré, loyální a přímé“.

⁵¹ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002651-652, Koch do Berlína 15. februára 1924.

⁵² PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002482-485, Müller do Berlína 13. februára 1924.

Aféra tajných dodatkov

Niekoľko týždňov ležali na Auswärtiges Amt údajné tajné dohovory bez toho, aby im bola venovaná bližšia pozornosť. Zmena nastala začiatkom marca 1924. Carla von Schuberta, šéfa jedného z oddelení nemeckého ministerstva zahraničných vecí, ktorý bol v tomto čase zároveň poverený zastupovaním štátneho tajomníka ministerstva, navštívil britský veľvyslanec v Berlíne E. V. D'Abernon. Počas rozhovoru sa zo strany britského zástupcu objavila dôležitá otázka. D'Abernon sa informoval, či nemecké ministerstvo zahraničných vecí nemá bližšie informácie o tom, či v rámci československo-francúzskej dohody neboli podpísané vojenské dohovory. V Londýne, podľa veľvyslancovho stanoviska, pretrvávalo isté znepokojenie. Schubert prisľúbil informovať sa o stave situácie.⁵⁴ K rozhovoru sa vrátili 13. marca 1924. Pri tejto príležitosti Schubert britskému veľvyslancovi odovzdal text tajného dodatku k československo-francúzskej zmluve, ktorý pred niekoľkými dňami ministerstvo zahraničných vecí získalo od nemeckého ministerstva obrany. Podľa názoru štátneho tajomníka a názoru nemeckých znalcov veľa argumentov hovorilo v prospech autenticity odovzdaných dokumentov. V rozhovore spomenul aj návštevu nekonkretizovaného redaktora, ktorý so sebou priniesol dokumenty v podstate identické s tými, ktorými disponovalo nemecké ministerstvo zahraničných vecí a ktoré práve odovzdal D'Abernonovi. Redaktor sa údajne netajil svojím záujmom dokumenty publikovať. Auswärtiges Amt ho mal požiadať, aby od tohto zámeru ustúpil, čo redaktor odmietol a len prisľúbil odložiť zverejnenie o niekoľko dní. Vzápätí D'Abernon odhalil identitu „tajomného“ redaktora. Podľa neho to bol určite Theodor Wolff z *Berliner Tageblatt*.⁵⁵ Záznam a poznámky o spôsobe vedenia rozhovoru vyvolávajú otázku, či Schubert u D'Abernona nesondoval, ako by Foreign Office reagovala v prípade publikovania dokumentov. Okrem toho informovaním britského veľvyslanca si nemecké ministerstvo dopredu krylo chrbát, aby v prípade publikovania nebola vznesená námietka, že iniciatíva prišla z Wilhelmstrasse. Podľa Schubertových informácií dokumenty mali byť

⁵³ MÜLLER, Hans Jürgen. *Auswärtige Pressepolitik und Propaganda zwischen Ruhrkampf und Locarno (1923–1925)*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris : Peter Lang, 1991, s. 158–164.

⁵⁴ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30195/K002720, Schubertova správa o rozhovore s D'Abernonom 7. marca 1924.

⁵⁵ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30195/K002721–724, Schubertova správa o rozhovore s D'Abernonom 13. marca 1924.

publikované 17. marca 1924.⁵⁶ Keď na Wilhelmstrasse odovzdali D'Abernonovi texty falzifikátov, britskej strane už boli známe. Paradoxne, britskej Foreign Office ich tiež sprostredkovalo nemecké ministerstvo obrany, ktoré o tomto kroku neinformovalo ministerstvo zahraničných vecí.⁵⁷

O ďalších zámeroch Auswärtiges Amt s dokumentmi veľa napovedá šifrovaná inštrukcia ministra Stresemanna nemeckým zastupiteľským úradom, odoslaná v rovnaký deň ako prebehol rozhovor Schubert – D'Abernon. Nemecký minister v inštrukcii informoval o plánovanom zverejnení dokumentov. Telegram mal veľvyslancom a vyslancom poslúžiť ako súbor inštrukcií, podľa ktorých sa mali riadiť po vypuknutí aféry.⁵⁸ Dokumenty označil za „*evidentne autentický materiál*“. V obežníku Stresemann tvrdil, že Wolff získal informácie z vlastného zdroja, nie od Auswärtiges Amt. Nemeckí zástupcovia mali však v prípade otázok potvrdiť, že Wilhelmstrasse disponovala dokumentmi podobného znenia a prikláňala sa k ich autenticite. Stresemann tiež žiadal správy o účinku zverejnenia dokumentov v tamojších politických kruhoch.⁵⁹ V nadväznosti na Stresemannove inštrukcie odoslal stručnú informáciu na nemecké zastupiteľské úrady aj štátny tajomník von Maltzan. Plánované zverejnenie dokumentov sa podľa tohto telegramu dialo na zodpovednosť novín, ale s vyzumením Auswärtiges Amt.⁶⁰ Nemecké kruhy boli na publikovanie dokumentov pripravené a inštruované, ako postupovať.

Necelé dva mesiace po podpise zmluvy sa na stránkach denníka *Berliner Tageblatt* objavilo senzačné „odhalenie“ tajného dodatku k česko-slovensko-francúzskej zmluve. Obvinenie by nebolo také závažné, ak by denník, ktorý dokumenty uverejnil, nebol považovaný za mienkotvorný,

⁵⁶ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30195/K002736, Schubertova správa o rozhovore s D'Abernomom 15. marca 1924.

⁵⁷ D'Abernon pochyboval o autenticite odovzdaných dokumentov. Britský veľvyslanec si k sebe pozval berlínskeho korešpondenta britského denníka *Times* a varoval ho, že v Berlíne kolujú falošné dokumenty o tajných dohovoroch medzi Francúzskom, Československom a Juhosláviou. Upozornil ho, že by mohol byť prehováraný, aby ich publikoval. Nemýlil sa, krátko pred odhalením v *Berliner Tageblatt*, korešpondenta *Times* vyhľadal jeden z Wolffových redaktorov a naliehal, aby boli dokumenty publikované aj vo Veľkej Británii. Korešpondent *Times* to odmietol. AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 19a, 17. apríl 1924. KUBŮ, Eduard. Československo-francouzská spojenecká smlouva a Německo II. In *Historie a vojenství*, 2000, roč. 49, č. 3, s. 555–580, tu s. 574–575.

⁵⁸ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30195/K002725–727, Stresemannov telegram 13. marca 1924.

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30195/K002728, Maltzanov telegram, bez dátumu.

74 • serióznym, nezávislým, so štvrtmiliónovým nákladom.⁶¹ Aféra vypukla 19. marca 1924, keď noviny v rannom vydaní uverejnili niekoľko údajných tajných dokumentov. Ako bolo zvykom u správ takéhoto typu, vo večernom vydaní sa otázka tajných dohôd pretriasala na prvých stranách väčšej časti novín, bez ohľadu na politické zameranie.⁶² V ten istý deň sa prevzaté informácie objavili aj vo Švajčiarsku.⁶³ Záujem sa sústredil na tajné dokumenty, ktoré mali byť podpísané spolu s československo-francúzskou zmluvou 25. januára 1924.

– **V prvom dokumente** bola „odhalená“ snaha signatárskych krajín zapojiť do vzájomnej spojeneckej zmluvy Rumunsko a Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov. Dohady, že Francúzsko sa prostredníctvom Československa snažilo získať dominantný vplyv v Malej dohode sa tak ukázali ako „pravdivé“. Dokument, okrem iného, predpokladal zriadenie generálneho štábu spojeneckých vojsk v Prahe.

– **Druhý dokument** bol akosi smernicou pre spoločný postup Československa a Francúzska v rôznych alternatívach vývoja medzinárodných vzťahov. V prípade francúzsko-nemeckej alebo československo-nemeckej vojny hovoril o automatickom vypovedaní vojny Nemecku zo strany druhého spojencu. Klauzula o automatickej pomoci, o ktorej sa špekulovalo na prelome rokov 1923/1924, sa 19. marca 1924 stala „skutočnosťou“. V prípade vojny medzi Poľskom a Nemeckom dokument hovoril o okamžitej pomoci oboch zmluvných strán Poľsku. Ak by sa Poľsko dostalo do vojny so ZSSR, mali oba štáty zachovať neutralitu. Situácia by sa zmenila, ak by do sovietsko-poľskej vojny na strane ZSSR vstúpilo Nemecko. To by malo za následok automatické vyhlásenie vojny Nemecku zo strany Československa aj Francúzska. Ak by prišlo k reštaurácii monarchie v Nemecku, okamžite mali nastúpiť sankcie, ktoré však neboli bližšie špecifikované. Na pokus o anšlus Rakúska sa malo odpovedať vojenskými prostriedkami. Tento dokument sa, spomedzi piatich uverejnených, najviac dotýkal československo-nemeckých vzťahov. Československo tu bolo vykreslené ako krajina s výrazne protinemeckou politikou, pripravená a ochotná vstúpiť do vojny so svojím západným susedom. Jednostranná orientácia na Francúzsko bola, podľa tohto dokumentu, ne-

⁶¹ KUBŮ, ref. 57, s. 555. K osobnosti T. Wolffa a denníku *Berliner Tageblatt* por. SCHWARZ, Gotthart. *Theodor Wolff und das „Berliner Tageblatt“*. Tübingen : J.C.B Mohr, 1968. K obdobiu rokov 1923 – 1924 (od okupácie Porúria po Dawesov plán) najmä s. 157-176.

⁶² Por. *Berliner Tageblatt*, 19.3.1924, Morgenausgabe, Die geheimen Abmachungen zwischen Frankreich und der Tschechoslowakei. *Vossische Zeitung*, 19. 3. 1924, Abendausgabe, Geheimverträge zwischen Paris und Prag? *Kreuzzeitung*, 19. 3. 1924, Abendausgabe, Frankreichs Hegemoniebestrebungen. Die Geheimabkommen zwischen Poincaré und Benesch.

⁶³ AMZV, f. EB – SA 1919–1935, k. 35, Politické správy Bern 1924, č. 16, 17. apríl 1924.

odškriepiteľná. Jednotlivé body očividne preceňovali vojenské možnosti Československej republiky. Boli tiež jednostranné a nevyvážené, napr. Československo sa malo zaviazat' prísť na pomoc Poľsku bez toho, aby malo obdobný prísľub zo strany Poľska.

– **Tretí dokument** sa zaoberal možnosťou pristúpenia Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov k uzatvorenej československo-francúzskej zmluve. V spore s Maďarskom malo Francúzsko zachovať neutralitu, kým Československo a Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov si mali v tomto prípade sľúbiť vzájomnú pomoc. Ak by jedna zo zmluvných krajín bola napadnutá Nemeckom, tieto tri krajiny sa mali zaviazat' prísť s vojenskou pomocou. Zaujímavý bol desiaty bod „odhaleného“ dokumentu. Podľa neho sa Francúzsko a Československo dohodli na spoločnom postupe ako zabrániť Taliansku získať hegemoniu v stredomorskej oblasti (!). Dokument tiež popisoval rôzne modalítity vojny s Nemeckom a Maďarskom. Tento koncept zmluvy mal byť predložený juhoslovanskému ministrovi zahraničných vecí Momčilo Ninčičovi.

– **Štvrtým dokumentom** bol tajný protokol z belehradskej konferencie z 10. januára 1924, v ktorom juhoslovanský minister M. Ninčič pristúpenie svojej krajiny k tejto spojeneckej zmluve odmietol.⁶⁴

– **Piatym dokumentom** bola údajná dohoda z 11. decembra 1923 s názvom „Investičný program“. Dokument sa zaoberal pozíciou a postavením francúzskej vojenskej misie v Československu.

„Odhalené“ dokumenty obsahovali všetko, o čom sa v prechádzajúcom období špekulovalo. Existenciu záväzku automatickej pomoci medzi Československom a Francúzskom, snahu Francúzska o prepojenie na ostatné štáty Malej dohody, aj sankcie pre prípad anšlusu Rakúska a reštaurácie Hohenzollernovcov. Na prvý pohľad bola viditeľná snaha zatiahnuť do celej aféry ďalšie krajiny, čo podčiarkovalo medzinárodný charakter „odhalených“. Na scénu sa tak dostala klauzula o spolupráci v oblasti Stredomoria, ale aj alternatíva poľsko-sovietskej vojny. Pochybnosti o obsahu uzatvorenej zmluvy boli už staršieho dáta, dokumenty sa teda objavili v atmosfére, ktorá bola na ne pripravená. Obsahovali všetko, čo akoby na prvý pohľad v uzatvorenej zmluve chýbalo.⁶⁵ Nešlo iba o znenie údajnej tajnej zmluvy, ale aj ďalšie kroky a ciele francúzsko-československých rokovaní. Mohli pôsobiť o to dôveryhodnejšie, že odhaľovali aj neúspechy údajných rokovaní (odmietnutie zo strany Kráľovstva Srbov, Chorvátov

⁶⁴ *Berliner Tageblatt*, 19. 3. 1924, Die geheimen Abmachungen zwischen Frankreich und der Tschechoslowakei. Juhoslovanský minister podľa tohto „odhaleného“ protokolu vyjadril súhlas s československo-francúzskou zmluvou (por. KUBŮ, ref. 57, s. 557), ale zároveň odmietol pristúpenie svojej krajiny k dohovoru, por. MÜLLER, ref. 53, s. 160.

⁶⁵ MÜLLER, ref. 53, s. 159.

76 • a Slovincov).⁶⁶ Dokumenty uverejnené v *Berliner Tageblatt* vyvolali v Nemecku, Rakúsku a Taliansku značný záujem. Aféra sa stala námetom článkov významných európskych novín, dokonca sa informácie o nej objavili aj v USA.⁶⁷

Odpoveď Československa na zverejnenie dokumentov bola promptná.⁶⁸ Beneš takmer ihneď reagoval na pôde zahraničného výboru poslaneckej snemovne. Vec označil za neserióznú a hlúpu.⁶⁹ Ďalej uviedol: „*Již několikrát jsem prohlásil, že tajných smluv nedělám a nepodepisuji. Nedělal jsem je a nebudu je také dělati ani v budoucnosti.*“⁷⁰ Dementi vydali aj československé zastupiteľské úrady. Jedným z najdôležitejších bol článok československého vyslanca Tusara, ktorý vyšiel 20. marca 1924 v rannom vydaní, na prvej strane denníka *Vossische Zeitung*.⁷¹ V článku sa prihovárал k nemeckému obyvateľstvu a s nadhľadom sa zamýšľal nad jednotlivými bodmi „tajných“ zmlúv, ich obsahom a formou. Analýzou sa snažil podať dôkazy o nepravosti uverejnených dokumentov. Racionálnou argumentáciou sa pokúsil čitateľov presvedčiť, že uzatvorenie tajnej zmluvy s Francúzskom by bolo z pohľadu československej diplomacie nelogickým krokom. Priпомenul snahu o udržanie dobrých vzťahov s Nemeckom. Vo svojej argumentácii Tusar nenašiel odpoveď na otázku, prečo by Československo malo záujem na protinemeckej politike alebo dokonca záujem napadnúť Nemecko a dostať sa s ním do vojny. Pozornosť obrátil aj na otázku, kto by mohol profitovať zo zhoršenia vzťahov medzi Nemeckom a Československom.

Aféra prebiehala v prvom rade na stránkach novín. Hlavný boj medzi sebou zvädzali *Berliner Tageblatt* a *Prager Presse*,⁷² z ktorých preberali

⁶⁶ Ibidem.

⁶⁷ KUBŮ, ref. 57, s. 557. PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002500, telegram Wielfeldta z 24. marca 1924. Americkým žurnalistom boli dokumenty známe už od februára.

⁶⁸ Ivan Krno, legačný radca československého vyslactva v Paríži, sa takmer okamžite obrátil na Quai d'Orsay a požiadal o vydanie úradného dementi. AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 356/24, Krno na Zamini 19. marca 1924. Dementi z Paríža nenaznačovalo väčšie rozrušenie. Bolo stručné a dokumenty označilo za vymyslené. *Vossische Zeitung*, 21. 3. 1924, Morgenausgabe, Das Dementi Quai d'Orsay.

⁶⁹ KUBŮ, ref. 57, s. 558–559.

⁷⁰ Ibidem, s. 559. PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002503–504. Záznam z rokovania zahraničného výboru. Por. Archiv poslanecké snemovny Federálního shromáždění (ďalej APS–FS), f. Poslanecká sněmovna I – zahraniční výbor (ďalej PSI–ZV), k. 107, inv. č. 1925, 57. schůdza, 19. marec 1924.

⁷¹ Berlínsky liberálny denník, v istom zmysle konkurenčný *Berliner Tageblatt*. *Vossische Zeitung*, 20. 3. 1924, Morgenausgabe, TUSAR, Vlastimil: Deutschland und die Tschechoslowakei.

⁷² *Prager Presse* bol denník blízky tzv. skupine Hrad. Blížšie por. KÖPPOVÁ, Barbara. Československá demokracie a německé Prager Presse. In *Společnost v přerodu. Češi ve 20. sto-*

informácie ďalšie denníky. Na stránkach *Prager Presse* sa postupne objavilo niekoľko argumentov, ktoré vyvracali tvrdenia o pravosti dokumentov. K najzávažnejším patrilo objavenie predlohy pre jeden z dokumentov. Po porovnaní zmluvy Andrassy – Bismarck zo septembra 1879⁷³ a jedného z odhalených dokumentov sa ukázalo, že boli takmer identické. Pozmenené boli len najnevyhnutnejšie formulácie. Tento argument možno považovať za jasný dôkaz nepravosti dokumentov.⁷⁴ Okrem analýzy doterajších krokov československej zahraničnej politiky, ktorá vylučovala podobné aktivity, sa objavilo niekoľko ďalších, menej závažných argumentov, ktoré poukazovali na nízku „kvalitu“ falzifikátov. Československé vyslanectvo v Berlíne upozornilo, že francúzsky premiér sa nikdy nepodpisoval ako Raymond Poincaré, ale ako R. Poincaré. Aj v podpise československého ministra boli nezrovnalosti. Beneš sa podľa tejto správy na francúzskych listinách nikdy nepodpisoval ako Eduard, ale používal formu Edouard. Bolo nepravdepodobné, aby sa tieto a ďalšie pochybenia objavili v dokumente pripravenom na Quai d'Orsay a aby sa obaja zástupcovia podpísali inak, ako to robili celý život.⁷⁵ Dokumenty analogického znenia sa pred časom objavili v novinách v susednom Rakúsku.⁷⁶ Švajčiarsko dostalo ponuku na ich odkúpenie,⁷⁷ rovnako niekoľko dní pred „odhalením“ údajne aj Praha.⁷⁸

Ak by sme sa pokúsili hľadať odpoveď na otázku, kto bol autorom falzifikátov, narazili by sme na niekoľko možností. Falzifikovanie zmlúv v skúmanom období nebolo ničím výnimočným, práve naopak. Výroba falzifikátov bola výnosným obchodom. „Tajné“ zmluvy sa objavovali v rozličných variáciách a kombináciách. Správy podobného typu sa často uverejňovali v novinách, zväčša však nevyvolali silnejšiu odozvu. V československej tlači prevládal názor, že išlo o intrigu nemeckého ministerstva zahraničných vecí.⁷⁹ Aj oficiálne *Prager Presse* dávali aféru do pria-

letí. *Shorník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 69–78.

⁷³ Zmluva bola publikovaná v knihe PRZIBRAM, Alfred Franzis. *Die politische Geheimverträge Österreichs-Ungarn 1874–1914*. Wien : Wilhelm Braumüller, 1920. Bola teda verejne prístupná už niekoľko rokov pred odhalením, por. KUBŮ, ref. 57, s. 561.

⁷⁴ KUBŮ, ref. 57, s. 567.

⁷⁵ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 13, 20. marec 1924.

⁷⁶ KUBŮ, ref. 57, s. 563, pozn. 24. Údajné zmluvy z 28. októbra 1918 boli publikované v júni 1922 v lokálnych rakúskych novinách *Innsbrucker Nachrichten* a Auswärtiges Amt ich mal k dispozícii.

⁷⁷ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 400/24, Robert Flieder na Zamini 28. marca 1924.

⁷⁸ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002590, 22. marec 1924.

⁷⁹ Pri príležitosti uverejnenia Tusarovho nekrológu Zahraniční politika uviedla: „Ještě v posledních dnech svého života zasáhl se vši energií proti pokusům z některých říšsko-německých stran

78 • mej súvislosti s ríšskou vládou. Tieto domnienky sa nepodarilo ani potvrdiť, ani vyvrátiť. Na československej strane záujem zistiť, kto sa za „odhalenými“ dokumentmi skrýval, pretrval niekoľko rokov. Nové súvislosti sa objavili v roku 1929, keď v USA prebiehal proces proti známemu falšovateľovi Vladimirovi Orlovovi.⁸⁰ Vtedy Hubert R. Knickerbocker, berlínsky korešpondent novín *New York's Evening Post*, povedal, že mu nemecký diplomat Paul Schwarz (krátky čas konzul v Československu a hlavný aktér tzv. špionážnej aféry, vypovedaný z republiky) rozprával o svojich dávných kontaktoch s Orlovom. Orlov mu mal údajne ponúknuť aj československo-francúzsku zmluvu.⁸¹ Na tvrdenie, že práve Schwarz bol spojovacím článkom medzi falšovateľmi a oficiálnymi nemeckými miestami, nie je dostatok dôkazov,⁸² ani nevieme, ako Schwarz na Orlovovu ponuku zareagoval. Okrem tohto variantu sa objavili úvahy, či pôvod falzifikátov nehľadať vo Viedni v niektorej z tamojších falšovateľských dielní.⁸³

Zrejme viac ako autorstvo dokumentov je zaujímavá otázka, akú úlohu v afére zohralo nemecké ministerstvo zahraničných vecí. Na nemeckom ministerstve boli dokumenty známe už pred ich publikovaním a o plánovanom zverejnení bola Wilhelmstrasse informovaná. Nemecké ministerstvo zahraničných vecí malo dokumenty k dispozícii od nemeckého ministerstva obrany a údajne mu boli známe od 7. marca 1924.⁸⁴ Okrem „tichého“ súhlasu s publikovaním v *Berliner Tageblatt* dôležitú úlohu zohrala ešte jedna skutočnosť. Informáciu priniesla aj agentúra *Wolffs Telegraphisches Büro* (W. T. B.). Tá ju šírila dokonca s predstihom a informácie od nej preberali aj ďalšie agentúry, napr. dánska agentúra Ritzax ju vydala už 18. marca 1924, takže ranné dánske noviny informácie o „odhalení“ pri-

o sklení dosavadného československo-nemeckého poměru kampaní s falešnými dokumenty.“ *Zahraníční politika* 1924, s. 370.

⁸⁰ Malo ísť o človeka, ktorý bol údajne autorom tzv. Zinovjevovho listu. List v roku 1924 rozpútal aféru vo Veľkej Británii a mal dohru na najvyšších politických miestach. Por. napr. GRANT, Natalie. The „Zinoviev Letter“ Case. In *Soviet Studies*, 1967, roč. 19, č. 2, s. 264-277. CROWE, Sibyl. The Zinoviev Letter: A Reappraisal. In *Journal of Contemporary History*, 1975, roč. 10, č. 3, s. 407-432. Orlovovo meno sa spájalo aj s aférou brania úplatkov od Sovietov americkými senátormi W. E. Borahom a Williamom Norrisom. V tomto prípade išlo o aféru tzv. Borahových listov.
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,732701-1,00.html> 30. 4. 2010.
<http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,732701-2,00.html> 30. 4. 2010.

⁸¹ AMZV, f. VI. sekce, k. 214, č. j. 61505, 11. máj 1929.

⁸² KUBŮ, ref. 57, s. 575. AMZV, f. VI. sekce, k. 214, č. j. 74014, Havlíček na Zamini 8. júna 1929. Havlíček pripustil, že kontaktnou osobou mohol byť práve Schwarz.

⁸³ KUBŮ, ref. 57, s. 566.

⁸⁴ Ibidem, s. 572

niesli zároveň s *Berliner Tageblatt*.⁸⁵ W. T. B. môžeme považovať za oficiálnu, resp. polooficiálnu agentúru. Ako istú protislužbu za mesačné subvencie sa W. T. B. zaviazala na želanie Auswärtiges Amt niektoré správy alebo rozšíriť, alebo zatlačiť do úzadia. Dohoda bola písomná, ale mala dôverný charakter.⁸⁶ Bola to práve W. T. B., ktorá zohrala pri šírení aféry významnú úlohu. Nemecké ministerstvo zahraničných vecí disponovalo možnosťami a prostriedkami ako aféru zastaviť, ale tieto neboli využité.

Auswärtiges Amt sa nielenže nesnažil zabrániť uverejneniu dokumentov, ale dokonca umožnil ich rozšírenie vlastnými kanálmi. Aké ciele týmito krokmi Berlín sledoval? Opäť sa objavilo viacero vysvetlení v rozličných kontextoch. Československý chargé d'affaires v Berlíne František Havlíček v jednej zo svojich správ uvádzal vnútropolitické súvislosti spojené s Hitlerovým procesom. Bližšie nekonkretizované „kruhy“ mali mať záujem na tom, aby boli dokumenty uverejnené ešte pred plánovaným procesom. Odhalené dokumenty mali poukázať na to, aké by boli dôsledky, ak by sa pravicový puč podaril, a odstrániť extrémistické kruhy od ďalších akcií, pretože ich konanie mohlo mať, podľa textu „odhalených“ dokumentov, za následok vpád francúzskych a československých oddielov na nemecké územie.⁸⁷ Existovali aj ďalšie vysvetlenia. Najmä vo francúzskej tlači sa objavili dohady, či záležitosť nemala hospodárske pozadie a či zámerom nebolo vyvolať špekulácie na burze s cieľom znížiť hodnotu francúzskeho franku a vzbudiť nedôveru voči francúzskej mene v USA a Veľkej Británii.⁸⁸ Nie je však dostatok dôkazov, ktoré by potvrdzovali tieto teórie. V československej tlači bola populárnejšia alternatíva, že išlo o intrigu nemeckého ministerstva zahraničných vecí.⁸⁹ Aktivita Auswärtiges Amt v tejto záležitosti bola nesporná a neprehliadnuteľná.

⁸⁵ Ibidem, s. 558. V Dánsku sa uverejnenie dokumentov posudzovalo ako snaha o vyvolanie zmätku na burze. AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 364/24, Božinov na Zamini 21. marca 1924.

⁸⁶ PAAA, f. Presseabteilung, sign. R122203/bez čísla, Heilbronn 27. marca 1923. Podľa týchto záznamov sa W. T. B. pod vplyv Auswärtiges Amt dostávala postupne. Vzájomný vzťah sa prehĺbil po skončení vojny v dôsledku finančnej situácie agentúry. V zmluve medzi W. T. B. a ministerstvom zahraničných vecí sa doslovne uvádzalo: „... das W.T.B. verpflichtet sich, der Presseabteilung von allen ihm zugehenden politisch wichtigen Meldungen sogleich, soweit es möglich ist vor deren Veröffentlichung, telefonisch Mitteilung zu machen und auf Verlangen der Presseabteilung Nachrichten im In- und Auslande zu verbreiten oder ihre Verbreitung zu unterlassen.“ PAAA, f. Presseabteilung, sign. R122203/bez čísla.

⁸⁷ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 15, 15. apríl 1924. K tomu ručne písaný list Havlíčka pre Beneša AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 17a, 10. apríl 1924.

⁸⁸ KUBŮ, ref. 57, s. 569-570. AMZV, Politické správy Paríž 1924, č. 86, Osuský pre Beneša 22. marca 1924. Český historik E. Kubů pripomína, že ak sa aj udial pokus ovplyvniť týmto spôsobom vývoj francúzskeho franku, bol neúspešný. Konkrétne sa spomínalo meno vienského finančníka Camilla Castiglioni.

⁸⁹ KUBŮ, ref. 57, s. 569.

80 • Prečo mohlo mať Nemecko politický záujem na rozšírení dokumentov? Na jeseň 1923 bolo pred kolapsom. Existovali obavy, či Francúzsko nezneužije situáciu a nepokúsi sa (aj s pomocou svojich spojencov) zaistiť svoju bezpečnosť na úkor Nemecka, čo by mohlo viesť až k dezintegrácii krajiny. Okrem toho podozrenia vzbudzovali aj československo-talianske kontakty zo začiatku roka 1924.⁹⁰ Na Wilhelmstrasse vládli obavy, či sa Beneš nesnaží pôsobiť ako prostredník medzi Talianskom a Francúzskom. Nemecká strana vyjadřila obavy, že Benešova cesta do Ríma by mohla znamenať nepriame posilnenie francúzskej pozície.⁹¹ Stresemannovi sa kroky československého ministra nepozdávali a mal záujem na tom, aby bolo Benešovi naznačené, že jeho politika sa nestretáva s pochopením v krajinách, ktoré sa cítili ohrozené francúzskym hegemonizmom.⁹² Istú úlohu pri rozhodnutí, ako sa nemecké ministerstvo zachová v súvislosti s „tajnými“ dokumentmi, mohli zohrať aj tieto úvahy.⁹³ Význam mali aj ďalšie zahraničnopolitické súvislosti. Uverejnenie dokumentov mohlo poukázať na mocenské postupy Francúzska, mimochodom pripravujúceho sa na voľby, a získať Nemecku sympatie Veľkej Británie. Význam tohto konštatovania narastá v súvislosti s očakávanými rokovaniami o reparáciách. Nádeje, že uverejnenie dokumentov by mohlo mať tento účinok,

⁹⁰ V tomto čase prebiehali československo-talianske rokovania, ktoré vyvrcholili Benešovou návštevou v Ríme v máji 1924 a podpisom vzájomnej politickej zmluvy. GAJANOVA, ref. 8, s. 162-167. Vzťahy Československa s Talianskom ovplyvňoval fakt, že Taliansko sa na Československo a jeho ministra zahraničných vecí dávalo s nedôverou a považovali ho jednak za vykonávateľa, ale aj za inšpirátora snáh o zmenšenie talianskeho vplyvu v stredoeurópskej oblasti. HOUSKA, Ondřej. Československo-italská politická smlouva z roku 1924. In *Český časopis historický*, 2009, roč. 107, č. 1, s. 95-118, tu s. 99. Pre Československo bol podpis zmluvy s Talianskom možnosťou, ako sa vymaniť z obvinení, že zmluvou s Francúzskom sa československá zahraničná politika dostala do francúzskeho tieňa. Záležitosť naberá inú dimenziu pri pripomenutí taliansko-francúzskeho súperenia o vplyv na Balkáne a v oblasti Podunajska. CACCAMO, Francesco. Československo v italské zahraniční politice dvaciatých let I. In *Střední Evropa*, 1998, roč. 14, č. 82, s. 109-117. CACCAMO, Francesco. Československo v italské zahraniční politice dvaciatých let II. In *Střední Evropa*, 1998, roč. 14, č. 83, s. 79-90. Talianska a československá koncepcia sa zásadne odlišovali a nič na tom nezmenil ani podpis vzájomnej zmluvy. Taliansky fašistický režim podporoval, hoci najmä verbálne, maďarské revizionistické požiadavky a mal tiež politické a mocenské ambície v Rakúsku. Tieto konštatovania boli z hľadiska Československa dôvodom na ostrážitosť.

⁹¹ „Auf jeden Fall haben wir ein Interesse daran, die voraussichtlichen Bemühungen Beneš einen Ausgleich zwischen Italien und Frankreich herbeizuführen, nach Möglichkeit zum Scheitern zu bringen, da jede Verständigung mit anderen Ländern die Position der französischen Regierung stärkt und ihre Unnachgiebigkeit wird die sich daraus ergeben Hindernisse einer Verständigung mit uns erhöht.“ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30261/E446688-693, Stresemannov cirkulár.

⁹² Ibidem.

⁹³ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30261/E446679, Koch do Berlína 13. marca 1924.

upevňovali správy, ktoré hovorili o nevôli, s ktorou bola zmluva prijatá v Ríme a Londýne,⁹⁴ ale napríklad aj vyjadrenia britského veľvyslanca D'Abernona.

Na mieste je otázka, či nemecká strana verila v autenticitu dokumentov. Ani na ňu nie je jednoznačná odpoveď, nejednotnosť vládne aj v historiografii. Na jednej strane bolo Stresemannovo vyjadrenie, v ktorom publikované dokumenty označil za „*evidentne autentický materiál*“,⁹⁵ na druhej strane existujú oprávnené pochybnosti, nakoľko ho možno brať doslovne. Aj Schubert v rozhovore s veľvyslancom D'Abernonom tvrdil, že mnoho argumentov hovorilo v prospech autenticity dokumentov.⁹⁶ V nemeckom diplomatickom zbore sa však objavilo aj varovanie, aby sa Auswärtiges Amt nekompromitoval pochybnými dokumentmi. Varovanie z pera nemeckého veľvyslanca v Paríži Leopolda von Hoescha prišlo ale neskoro.⁹⁷ V odpovedi Auswärtiges Amt Hoeschovi sa konštatovalo, že na nemeckom ministerstve boli dokumenty považované za pravdivé. Nezrovnalosti v texte odhalených dokumentov mohli údajne vzniknúť pre to, že prostredník mal dokumenty k dispozícii iba na obmedzený čas a mnoho údajov musel doplniť z pamäti.⁹⁸ Nemecké ministerstvo bolo o existencii dokumentov informované, nepochádzali však z vnútorných zdrojov a neboli ani vyrobené na objednávku. Auswärtiges Amt sa k nim s najväčšou pravdepodobnosťou dostal náhodou. Pôvodne sa zrejme ani neuvažovalo o ich diplomatickom využití. Až neskôr, zrejme pod vplyvom informácií o plánovanom publikovaní v *Berliner Tageblatt*, bol tento postup revidovaný.

⁹⁴ Správa o reakcii v Taliansku PAAA, f. Abteilung II, sign. R70669/L140735-738. Správa o reakcii vo Veľkej Británii PAAA, f. Abteilung II, sign. R70669/L140739-740.

⁹⁵ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30195/K002725-727, Stresemann 13. marca 1924. KUBŮ, ref. 57, s. 572. To, že Stresemann veril v autenticitu dokumentov, netreba podľa autora brať doslova. Citovaný telegram podľa neho obsahuje účelové tvrdenia. Iný názor zastáva P. S. Wandycz, ktorý tvrdí, že Stresemann skutočne veril v existenciu tajnej vojenskej konvencie. Por. WANDYCZ, ref. 40, s. 303. Rovnako G. F. Campbell sa domnieva, že predstavitelia nemeckého ministerstva zahraničných vecí verili, že „odhalené“ zmluvy boli pravé. CAMBPELL, ref. 39, s. 133.

⁹⁶ Toto hodnotenie preberá aj nemecký historik H. J. Müller, ktorý tvrdí, že nemecké ministerstvo zahraničných vecí sa k dokumentom najskôr stávalo skepticky a až neskôr začalo zvažovať ich autenticitu. Podľa neho samotné ministerstvo patrilo k oklamaným a len tesne uniklo blamáži. MÜLLER, ref. 53, s. 159.

⁹⁷ Hoeschovo pochybnosti o pravosti dokumentov sa opierali o analýzu československej zahraničnej politiky a jej záujmov. PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002531-532, Hoesch z Paríža 21. marca 1924.

⁹⁸ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002535-536, 24. apríl 1924.

82 • Aféra zmizla z titulných stránok rýchlo. Životnosť správ podobného typu nebola veľmi dlhá. Oficiálne nemecké miesta sa k veci nevyjadřili.⁹⁹ Stresemann zaujal oficiálne stanovisko so značným časovým odstupom. 28. apríla 1924 bolo v novinách publikované jeho stručné vyjadrenie: „Zabraníť úrad sa nepodieľal na uverejneniach Berliner Tageblatt z 19. a 21. marca. Ani nedal podnet k rozširovaniu týchto správ.“¹⁰⁰ Stalo sa tak v čase, keď bola aféra už len epizódnou záležitosťou. Auswärtiges Amt sa snažil vyvrátiť podozrenia a priame spojenie s aférou. Na tlačovej konferencii 22. marca 1924 sa zástupca tlačového oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí Hans Saller musel brániť pred výčitkami, že W. T. B. zverejnila dokumenty unáhle. Od aféry sa dištancoval tvrdením, že dokumenty boli publikované výhradne na zodpovednosť Berliner Tageblatt, a že W. T. B. si plnila iba svoju povinnosť informovať.¹⁰¹ Aj inštrukcie na nemecké zastupiteľské úrady sa niesli v duchu, aby záležitosť bola ignorovaná, nemeckí zástupcovia sa k nej nemali vracat.¹⁰²

Otázne je, ako sa redaktor T. Wolff k dokumentom dostal. Štátny tajomník Maltzan tvrdil, že Wolff získal dokumenty od dôveryhodného zdroja, blízkeho jednému z veľvyslanectiev nachádzajúcich sa v Berlíne. Viacej však Maltzan nenaznačil. Chargé d'affaires Havlíček ako potenciálny zdroj označil talianskeho veľvyslanca v Berlíne A. Bosdariho. Dokonca zvažoval možnosť, že iniciátorom akcie mohol byť práve tento diplomat.¹⁰³ Okrem toho sa objavili informácie, že Wolff dokumenty získal od človeka s kontaktmi na britské veľvyslanectvo v Berlíne.¹⁰⁴

S aférou sa spájala ešte jedna udalosť. 23. marca 1924 zomrel československý vyslanec v Berlíne Vlastimil Tusar, len pár hodín pred plánovanou tlačovou konferenciou na tému tajných zmlúv.¹⁰⁵ Kondolenčná návšteva nemeckého vyslanca u prezidenta Masaryka a ministra Beneša bola oficiálnou dohrou aféry. Prijatie nemeckého vyslanca nebolo práve

⁹⁹ Minister G. Stresemann spolu s kancelárom W. Marxom boli v čase vypuknutia aféry na oficiálnej návšteve vo Viedni. Historik E. Kubů načasovanie návštevy vo Viedni a publikovanie dokumentov dáva do priamej súvislosti. Por. KUBŮ, ref. 57, s. 572.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 563.

¹⁰¹ MÜLLER, ref. 53, s. 163.

¹⁰² PAAA, f. Gesandtschaft Prag, k. 50, bez čísla.

¹⁰³ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 16a, 8. apríl 1924, Havlíčkov osobný list pre Beneša. Taliansky diplomat mal povest' intrigána. „Je to nebezpečný diplomat,“ konštatoval Havlíček. Československý chargé d'affaires sa vylučovacou metódou dopracoval k tomu, že veľvyslanectvo, ktoré Maltzan v rozhovore spomínal, mohlo byť iba talianske veľvyslanectvo. „V keruzích berlínských italských žurnalistů jest verse o roli Bosdariho rozšířena a také se jí i v nejserioznějších keruzích věří.“ Zároveň však uvádzal aj domnienku, či Maltzanove výroky o „jednom berlínskom veľvyslanectve“ neboli iba taktikou.

¹⁰⁴ PAAA, f. Gesandtschaft Prag, k. 50, bez čísla. KUBŮ, ref. 57, s. 572.

¹⁰⁵ Vossische Zeitung, 23. 3. 1924, Sonntagsausgabe, Gesandter Tusar †.

prívetivé. O odhaleniach *Berliner Tageblatt* začal Koch hovoriť z vlastnej iniciatívy. Kým Masaryk sa snažil pôsobiť konciliačne, Benešove vyjadrenia boli prudkejšie: „*Pro mě byl, stejně jako pro vyslance Tusara, postup Německa ve věci dokumentů trpkým sklamáním a urážkou.*“¹⁰⁶ Na oficiálnej úrovni sa o záležitosti prestalo hovoriť. Informácie o kauze sa vytratili aj z novín. V polovici apríla chargé d'affaires Havlíček konštatoval, že „*případ s „dokumenty“ jest po stránce vnější vyřízen,“*“ hoci „*zanechal rozkladění.*“¹⁰⁷

Aféra bola uzatvorená. Poukázala na nedôveru a podozrievanie vo vzájomných vzťahoch. Protičeskoslovenské kampane v nemeckej pravicovej tlači neboli nezvyčajné. Katastrofické správy sa objavovali pri rozličných príležitostiach. Zväčša nemali silnejšiu odozvu. Aj rozličné zmluvy a dodatky k zmluvám sa objavovali v tlači často a, samozrejme, netýkali sa iba Československa. Pochybný pôvod týchto informácií bol známy už v dobovom kontexte. Aféra vykresľovala Československo ako nespoľahlivého partnera, veď podľa kampane československý minister zahraničných vecí otvorene a úmyselne klamal, keď v januári 1924 tvrdil, že vojenskú konvenciu s Francúzskom nepodpísal. Československo a Francúzsko boli vykreslené ako krajiny obchádzajúce Spoločnosť národov. Aféra bola dôkazom, aká veľká nedôvera existovala medzi vedúcimi predstaviteľmi Nemecka a Československa. Hoci sa obmedzila na noviny, netreba zabúdať, že práve noviny boli v tomto období najdostupnejším a najvýznamnejším masovokomunikačným prostriedkom a nepochybne zohrávali významnú úlohu pri formovaní verejnej mienky. Pokiaľ išlo o priamy dopad na československo-nemecké vzťahy, na oficiálnej úrovni neboli konštatované nijaké zmeny. Vzťahy zostávali „korektné“.¹⁰⁸

¹⁰⁶ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30194a/K002705-706, Koch do Berlína 24. marca 1924.

¹⁰⁷ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 15, 15. apríl 1924.

¹⁰⁸ G. F. Campbell ich označuje ako „chladne korektné“. Záležitosť mala, podľa neho, podiel na ochladení československo-nemeckých vzťahov. CAMPBELL, ref. 39, s. 134-135.

Dawesov plán

„Páni, silným možno byť v pozícii veriteľa, ale silným možno byť aj v pozícii dlžníka. Len je nutné mať dost dlhov. Treba mať toľko dlhov, aby veriteľ pocíťoval obťaženie svojej existencie v prípade, ak by sa dlžník položil ...“¹⁰⁹

(G. Stresemann v prejave 14. decembra 1925)

V širších medzinárodných kontextoch prvej polovice roku 1924 dominovali ekonomické otázky. Nemecká kríza na jeseň 1923 presiahla pôvodnú finančnú a hospodársku rovinu a pretavila sa do politickej krízy, ktorá ohrozovala samotnú podstatu krehkej weimarskej demokracie. Rok 1924 bol, po strastiach predchádzajúceho roku, v Nemecku očakávaný s nádejami. Krajina, ktorá v jeseni roku 1923 bola na pokraji hospodárskeho kolapsu, sa pomaly spamätávala. Ekonomická stabilita Nemecka bola dôležitá aj pre Československo. Prichádzajúce správy boli optimistické. *„Několik symptomů nasvědčuje tomu, že tento rok bude hospodářsky a politicky pro Německo příznivější. Je to hlavně stabilisace marky, vyjasňování dosavadní napjaté atmosféry mezi Německem a Francií a shroucení separatistického hnutí ve Falcí,“*¹¹⁰ konštatovala správa československého zastupiteľstva v Berlíne. Udalosti v Nemecku v poslednej štvrtine roku 1923 nenechali chladnými ani predstaviteľov veľmocí, mnohých situácia vystrašila. Neľahké rozhodnutia ohľadom nemeckých reparácií a režimu ich splácania už nebolo možné ďalej odkladať. Výsledkom neľahkých hospodárskych rozhovorov bolo prijatie Dawesovho plánu v lete 1924.

Rok 1924 možno zveličene označiť za rok čísel. Ekonomika sa dostala na diplomatický stôl a politici mierili na rokovania vyzbrojení znalosťou čísel o počte ton uhlia, o množstve dreva, o finančných splátkach. Rokovania o nemeckých reparáciách nemali iba ekonomickú rovinu, ale aj rovinu politickú. Znamenali významný posun v riešení hospodárskych problémov, ale boli dôležitým impulzom v ďalšom riešení otázky bezpečnosti. Výrazný vplyv na posun v riešení načrtnutých problémov mali vnútropolitické zmeny vo Veľkej Británii a Francúzsku. V Londýne v januári 1924 nastúpila labouristická vláda Ramsaya MacDonalda a o niekoľko mesiacov, v máji 1924, sa v Paríži ujala moci vláda ľavého kartelu Edouarda Herriota.¹¹¹ Britský premiér, a zároveň aj minister zahraničných vecí, ná-

¹⁰⁹ PAAA, f. Nachlass Stresemann, zv. 33, sign. H160740-792, Stresemannov prejav v Berlíne 14. decembra 1925.

¹¹⁰ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 4, 8. február 1924.

¹¹¹ BŘACH, Radko. Československá zahraniční politika v politických proměnách Evropy 1924 (nástup MacDonaldovy a Herriotovy vlády.) In *Československý časopis historický*, 1970, roč. 68, č. 1, s. 49-83. K osobnosti MacDonalda a k nástupu labouristickej vlády por.

stojil na vyriešení reparačnej otázky, skôr než by sa Veľká Británia začala zaoberať riešením bezpečnosti. Francúzska strana uprednostňovala presne opačný scenár, teda najskôr bezpečnosť, potom reparácie,¹¹² prípadne riešiť obe otázky súčasne.¹¹³ Nakoniec prevážilo britské stanovisko a priestor pre riešenie bezpečnostných otázok sa otvoril až po londýnskej konferencii a prijatí Dawesovho plánu.¹¹⁴ Fakt, že Francúzsko pristúpilo na model najskôr ekonomika, potom bezpečnosť, otvorilo nové štádium v európskych vzťahoch. Krajina galského kohúta postupne prechádzala do defenzívnej pozície. Ekonomika tvorila významné pozadie ďalších udalostí¹¹⁵ a ovplyvnila pokračovanie rokovaní o bezpečnosti.

Rokovania o zmene režimu splácania nemeckých reparácií sa začali už počas októbra 1923, kedy bolo rozhodnuté o zostavení komisie znalcov.¹¹⁶ Týmto rozhodnutím sa otázka nemeckých reparácií odpolitizovala, čo bolo základným predpokladom pre objektívne posúdenie situácie v krajine. Internacionalizácia nemeckých hospodárskych problémov Weimarskej republiky vyhovovala. Na oživení nemeckého hospodárstva mali záujem viaceré krajiny a zároveň to znamenalo, že krajina nebude vystavená na milosť a nemilosť Francúzska.¹¹⁷ Nemecký pohľad na splácanie reparácií bol formulovaný jednoznačne. Predpokladom pre obnovenie schopnosti splácať reparácie bolo obnovenie hospodárskej integrity nemeckého územia, a teda prinávratenie obsadených oblastí Porýnia a Porúria pod nemeckú správu.¹¹⁸ Do Berlína dorazili dva výbory odborníkov, ktorých úlohou bolo analyzovať ekonomickú situáciu Nemecka. Úlohou prvého výboru bolo zistiť rozpočtové a menové pomery a pripraviť plán, ktorý by viedol k sanácii meny. Predsedom tohto výboru bol americký ekonóm

napr. MAISEL, Ephraim. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919–1926*. Brighton : Sussex Academic Press, 1994, s. 130–133.

¹¹² AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 86a, Masťný na Zamini 7. apríla 1924.

¹¹³ WURM, Clemens A. *Die französische Sicherheitspolitik in der Phase der Umorientierung 1924–1926*. Frankfurt am Main; Bern; Las Vegas : Peter Lang, 1979, s. 198.

¹¹⁴ MAYER, ref. 13, s. 227. WURM, ref. 113, s. 200.

¹¹⁵ Z početnej literatúry napr. RUIEPER, Hermann J. *The Cuno Government and Reparations 1922–1923*. Hague; Boston; London : Martinus Nijhoff, 1979. POHL, Karl Heinrich. *Weimars Wirtschaft und die Aussenpolitik der Republik 1924–1926*. Düsseldorf : Droste Verlag, 1979. KENT, Bruce. *The Spoils of War. The Policy, Economics and Diplomacy of Reparations 1918–1932*. Oxford : Clarendon Press, 1989, najmä s. 246–286. SCHUKER, Stephen A. *The End of French Predominance in Europe. The Financial Crisis of 1924 and the Adoption of the Dawes Plan*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 1976.

¹¹⁶ Myšlienka zvolania kolégia znalcov, ktorí by posúdili platobnú schopnosť Nemecka, odznela už v decembri 1922 v prejave amerického ministra zahraničných vecí Ch. H. Hughesa v New Haven. KUBŮ, ref. 13, s. 27.

¹¹⁷ KRÜGER, Peter. *Die Aussenpolitik der Republik von Weimar*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, s. 219.

¹¹⁸ Ibidem, s. 220.

86 • Charles Dawes.¹¹⁹ Druhý výbor mal za úlohu zistiť približnú hodnotu nemeckého kapitálu, ktorý bol presunutý do zahraničia, a zistiť možnosti jeho repatriácie, aby sa aj tieto zdroje mohli podieľať na ekonomickej produkcii štátu.¹²⁰ Výsledkom činnosti výborov bola nielen analýza stavu, ale aj plán na hospodársku obnovu a upravenie režimu splácania reparácií harmonogramom. Dokument hovoril aj o nutnosti poskytnúť Nemecku pôžičku. Balík analýz a návrhov opatrení vošiel do histórie ako Dawesov plán.¹²¹ Plán bol pripravený už v priebehu apríla 1924. Na jeho prijatie však bolo potrebné dosiahnuť politický konsenzus a trvalo niekoľko mesiacov, kým bol schválený.

Po nástupe vlády Pavého kartelu bola dohoda medzi Veľkou Britániou a Francúzskom pravdepodobnejšia, keďže Pavý kartel a labouristi si boli politicky bližšie než predchádzajúce garnitúry.¹²² Na ďalšom postupe sa britský a francúzsky premiér dohodli na stretnutí v Chequers 21. – 22. júna 1924.¹²³ Jednou z riešených otázok bolo, ktoré krajiny sa vlastne mali pripravovanej konferencie o nemeckých reparáciách zúčastniť. Táto otázka bola dôležitá aj z pohľadu Československa. Beneš so svojou účasťou na konferencii počítal ako s veľmi pravdepodobnou.¹²⁴ MacDonald bol tomto bode zásadový. Apeloval, aby sa znížil počet krajín, ktoré sa konferencie mali zúčastniť. Beneš sa pokúsil svoju účasť zaistiť prostredníctvom Francúzska.¹²⁵ Úprava nemeckých reparácií, na verejnosti prezentovaná

¹¹⁹ USA mali na vyriešení otázky nemeckých reparácií a medzispojeneckých dlhov záujem najmä kvôli pôžičkám z čias vojny, ktoré bývalí členovia Dohody neboli schopní splatiť ani po piatich rokoch.

¹²⁰ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 6, 15. február 1924.

¹²¹ Plán komisie odborníkov bol dokončený 9. apríla 1924. Jeho znenie v českej mutácii por. *Zabraněná politika 1924*, s. 578-584.

¹²² DEJMEK, ref. 33, s. 103.

¹²³ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 145, Mastný na Zamini 23. júna 1924. Výsledky stretnutia zhrnul československý vyslanec v nasledujúcej správe AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 146, 24. júna 1924. Správa z Paríža venujúca sa tomuto stretnutiu AMZV, Politické správy Paríž 1924, č. 169, Osuský na Zamini 1. júla 1924.

¹²⁴ Chcel kvôli tomu posunúť rokovania Malej dohody. AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 606,608/24, 30. júna 1924.

¹²⁵ Osuský sa vyjadril pred francúzskymi zástupcami v tom zmysle, že by bolo pre Československo nepríjemné, ak by sa okrem veľmocí konferencie zúčastnili aj iné štáty a Československo by tam nebolo prítomné. Požiadal šéfa politickej sekcie Quai d'Orsay E. Perretiho, aby Francúzsko prijalo toto československé stanovisko a sprostredkovalo ho Veľkej Británii. To mu Perreti prisľúbil. AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 712/24, Osuský z Paríža na Zamini 27. júna 1924. Podobné správy, teda že konferencie sa majú zúčastniť len krajiny zainteresované na nemeckých reparáciách, prišli aj z Londýna. AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 715/24, Mastný na Zamini 28. júna 1924. Poľsko a Československo by tak z účasti na rokovaniach boli vylúčené. Podľa tejto správy si však Francúzsko prialo, aby boli zastúpené všetky spojenecké štáty, obzvlášť si prialo Benešovu osobnú účasť.

ako samostatný problém, tvorila základ pre riešenie ďalších reparačných otázok a medzispojeneckých dlhov, na ktorých bolo Československo bezprostredne zainteresované. Okrem toho sa všeobecne očakávalo aj otvorenie ďalších otázok, napr. politického charakteru, ktoré sa Československa dotýkali síce nepriamo, ale zásadným spôsobom. Preto československá diplomacia vynaložila značné úsilie, aby bola na rokovaniach prítomná.¹²⁶ Zo strany Veľkej Británie však bolo Československu naznačené, aby nenaliehalo zúčastniť sa na konferencii.¹²⁷ Beneš teda poopravil taktiku a vyjadril sa v tom zmysle, že by privítal, keby sa konferencie zúčastnili iba veľmoci, lebo *„postavení malých bylo by pak k velikým snažší, poněvadž by neměli zodpovědnosti za snížení reparací plynoucí z rapportu Dawesova a mohli by snáze klásti své požadavky ve věci mezispojeneckých dlhů“*. Ak by však boli pozvané niektoré menšie krajiny, trval na tom, aby boli pozvané aj Československo a Poľsko.¹²⁸

Na začiatku júla bol predložený kompromisný návrh: konferencie sa mali zúčastniť krajiny, ktoré boli na nemeckých reparáciách zainteresované priamo, teda na konferencii v Spa im bola pridelená konkrétna čiastka, minimálne 1%. Ostatné krajiny, majúce iba teoretický záujem, ktorým bol priznaný nárok na reparácie, ale nebol presne vyčíslený a bol pod 1%, napr. Československo a Poľsko, mali byť o priebehu konferencie informované a mali mať právo predkladať predsedovi konferencie svoje pripomienky a návrhy.¹²⁹ Výsledok československého úsilia o pozvanie na londýnsku konferenciu možno označiť ako neúspech.¹³⁰ Beneš bol odhodlaný poslať aspoň formálny protest proti tomuto postupu prostredníctvom britského vyslanca v Prahe G. Clerka. Zastupovaním československých záujmov na konferencii poveril československého vyslanca v Londýne V. Mastného.¹³¹ Priamej účasti na konferencii sa to však nevyrovnalo. Odôvodnenie, kvôli ktorému menšie krajiny neboli pozvané, znelo síce logicky, ale obsahovalo varovanie do budúcnosti. Bola to snaha obchádzať menšie krajiny, ktorá sa v nasledujúcich rokoch objavovala častejšie. Nóta protestujúca proti československej neúčasti na konferencii bola

¹²⁶ KUBŮ, ref. 13, s. 30.

¹²⁷ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 718/24, Mastný z Londýna 30. júna 1924.

¹²⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 609/24, Beneš 30. júna 1924.

¹²⁹ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 748/24, Mastný z Londýna na Zamini 8. júla 1924. Okrem Československa a Poľska sa táto vec týkala Brazílie, Libérie a Siamu. AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 755/24, Osuský na Zamini 10. júla 1924. AMZV, f. IV. sekce, k. 832, prísne dôverná správa Mastného pre Beneša spolu s britskou nótou, obal 1, č. j. 2475/24.

¹³⁰ KUBŮ, ref. 13, s. 31.

¹³¹ AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 652/24, 9. júl 1924.

88 • odovzdaná v polovici júla 1924.¹³² Medzi riadkami bolo možné vyčítať oprávnené obavy československej strany zo zvoleného postupu. Francúzsko čoraz viac akceptovalo britskú koncepciu bezpečnosti a riešenia súvisiacich otázok. Z československého pohľadu to prinášalo riziká pre republiku v budúcnosti.

Spojenecká konferencia, ktorá prerokovala návrh komisie znalcov, sa konala od 16. júla do 16. augusta 1924 v Londýne.¹³³ 31 dní trvajúce stretnutie bolo náročné, rozhovorom niekoľkokrát hrozil krach. Francúzsko prijalo početné ústupky týkajúce sa reparačných mechanizmov a harmonogramu opustenia Porúria.¹³⁴ Pokiaľ išlo o Československo, Mastný hlásil nedostatočné informovanie zástupcov tých krajín, ktoré neboli priamo zastúpené na konferencii.¹³⁵ Nemeckí zástupcovia sa na konferencii nezúčastňovali od začiatku, ale až od chvíle, kedy ostatné krajiny dosiahli principiálnu zhodu. Krajinu na rokovaníach v Londýne zastupovali kancelár W. Marx, minister zahraničných vecí G. Stresemann a minister financií H. Luther. Nemecká delegácia prvý raz na rokovaní participovala 5. augusta 1924. Zástupcovia Berlína sa okrem ekonomických otázok snažili otvoriť aj otázky politické, týkajúce sa opustenia okupovaného územia Porúria. Túto požiadavku kládli ako podmienku prijatia plánu. Dohoda o finančných a hospodárskych problémoch bola dosiahnutá, skôr ako dohoda o vojenských a politických otázkach. Výsledkom dlhých diskusií bol prísľub, že Porúrie bude opustené najneskôr 15. augusta 1925. Aby Herriot ukázal dobrú vôľu, niekoľko dní po skončení konferencie dal neočakávaný príkaz opustiť Offenbach a Appenweiner.¹³⁶ Nemecká delegácia odchádzala z Londýna s prísľubom, že Porúrie bude opustené do jedného roka, a zároveň s pôžičkou na naštartovanie hospodárstva. Cieľom bolo dostať Nemecko do pozície, aby mohlo opäť začať platiť reparácie.¹³⁷ Pre krajinu mali rokovania veľký význam a priniesli Nemecku značné ekonomické výhody v porovnaní s dovtedajším stavom.¹³⁸ Oproti riešeniu

¹³² AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 162, Mastný na Zamini 14. júla 1924. „Ježto program je striktně omezen na plán Dawesův, předpokládáme, že konference se nebude a nemůže zabývatí ničím, co by dotýkalo se práv a povinností Československa vůbec.“

¹³³ WANDYCZ, ref. 40, s. 319. Priebeh a úskalia konferencie boli priblížené aj československej verejnosti. Por. *Zahraniční politika 1924*, s. 979-988, Konferencie o reparaciích v Londýně.

¹³⁴ DEJMEK, ref. 33, s. 106.

¹³⁵ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 777-778/24, Mastný z Londýna na Zamini 21. júla 1924.

¹³⁶ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 65, 1. október 1924.

¹³⁷ HILDEBRAND, Klaus. *Das vergangene Reich: deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871-1945*. Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 1995, s. 448.

¹³⁸ *Akten der Reichskanzlei: Weimarer Republik. Kabinette Marx I. und II.* Boppard am Rhein : Boldt, 1973, zv. I, s. 35.

z roku 1921 sa znížili ročné sumy splátok reparácií (plán splácania však ešte stále neurčoval ich konečnú výšku) a bol predĺžený čas splatnosti. Vďaka francúzsko-belgickému prísľubu opustiť Porúrie sa Stresemannovi podarilo zlomiť odpor nacionalistickej opozície pri schvaľovaní Dawesovho plánu v Reichstagu. Herriot odchádzal z konferencie so záväzkom opustiť Porúrie a neurčitým prísľubom zo strany Veľkej Británie, že francúzske bezpečnostné požiadavky sa budú riešiť.

Počas rokovaní hlavnú úlohu zohrávala ekonomická stránka problémov, ale konferencia mala silné politické pozadie. Zrejším sa stalo francúzsko-britské „zblíženie“. Rokovania tiež indikovali zmenu postavenia Nemecka. Najmä Veľká Británia si uvedomovala nevyhnutnosť ekonomickej konsolidácie Nemecka. Po nej sa dala očakávať politická stabilizácia. Rokovania predstavovali pre nemeckú stranu úspech. Prvý raz od konca vojny Nemecko rokovalo s bývalými nepriateľmi¹³⁹ a malo možnosť predniesť svoje požiadavky. Na rokovaníach sa dospelo k spoločnej dohode. Nešlo iba o priamu finančnú injekciu, do úvahy je potrebné vziať aj investície, ktoré do krajiny prišli v dôsledku politických zmien. Po tom, ako sa Nemecko začalo ekonomicky vzťahovať, mohlo robiť aj aktívnejšiu politiku.¹⁴⁰

Dôsledky Dawesovho plánu sa odrazili aj na štátoch strednej Európy. „*Je to největší událost, skýtající vyhlídky na rozřešení reparační otázky, avšak poskytující i možnost, že brzy nastane dohoda v otázce garancie, čímž bude Evropa pacifikována*“,“¹⁴¹ hodnotil udalosti chargé d'affaires Havlíček. Minister Beneš sa v kľúčových prejavoch niekoľkokrát vyjadril, že očakáva návrat Nemecka do európskej politiky.¹⁴² Zmeny v ekonomickej oblasti boli predzvesťou emancipácie v politickej sfére.¹⁴³ Aj keď sa Dawesov plán nedotýkal priamo československo-nemeckých vzťahov, mal na ich ďalší vývoj vplyv. Akákoľvek zmena, napätie, ale aj uvoľnenie vzťahu medzi Nemeckom a Francúzskom, sa museli prejaviť aj na vzťahu Nemecka a Českosloven-

¹³⁹ „.... Nemecko úplně jako rovnoprávní činitel, jehož práva ničím nebyla zmenšena.“ *Zabranění politika 1924*, s. 988. Konferencie o reparáciách v Londýne. SCHMIDT, Paul. *Štatista na diplomatickej scéne*. Bratislava : EPOCHA 1969, s. 39.

¹⁴⁰ MICHALKA, Wolfgang – LEE, Marschall M. *German Foreign Policy 1917–1933, Continuity or Break?* Leamington Spa : Berg, 1987, s. 91.

¹⁴¹ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 50, Havlíček 5. augusta 1924.

¹⁴² „V edle spojeneckého bloku jest blok německý, který se snaží o svou konsolidaci vnitřní a vyhojení z ran, jež mu válka zasadila, který však pozorně sleduje události v Evropě, aby mohl ve vhodném čase a celou silou do mezinárodních poměrů zasáhnouti a brát v politice Evropy roli, která je přiměřena jeho síle.“ BENEŠ, Edvard. *Utvoření Malé dohody. Důvody jejího vzniku. Její politika*. In BENEŠ, Edvard. *Problémy nové Evropy a zabranění politika československá*. Praha : Orbis, 1924, s. 83-99, tu s. 89. Prejav bol prednesený pred zahraničným výborom poslaneckej snemovne 1. septembra 1920.

¹⁴³ HILDEBRAND, ref. 137, s. 449.

ska. Pozícia Berlína sa stabilizovala. Tento fakt sa nedal prehliadnuť.¹⁴⁴ Dawesov plán a dočasné vyriešenie reparačnej otázky otvorili priestor pre riešenie otázky európskej bezpečnosti. Československo na jednej strane víťalo ekonomickú konsolidáciu svojho najväčšieho suseda, na druhej strane vládli prirodzené obavy z neúmerného nemeckého rozmachu. Kľúčovou otázkou sa stalo: „... jak dát Německu možnost, aby splnilo své reparační závazky, jak na druhé straně zabrániti takovému výrobnímu a vývoznímu rozmachu Německa, který by ohrozil soutěživost jiných zemí, zejména oněch, jejichž hospodářství jest z velké části odkázáno na vývoz... I když by oživení německé produkce v důsledku velmi těžkých a blízkých hospodářských vztahů mezi oběma sousedními zeměmi přineslo i některé výhody našemu vývoznímu průmyslu... byla by soutěž německá způsobená stupňovanou výrobou a expanzí pro nás na zahraničních trzích v budoucnu velmi nebezpečná.“¹⁴⁵ Československá strana mala záujem na zbieraní informácií o účinkoch Dawesovho plánu na hospodársky stav Nemecka, na nemeckú konkurencieschopnosť a v konečnom dôsledku aj na zachovanie odbyťisk československého priemyslu.¹⁴⁶ Zmena v rozložení mocenských síl v Európe, ktorú londýnska konferencia signalizovala, sa mala naplno prejavíť počas nadväzujúcich rokovaní o bezpečnosti. Francúzsko postupne ustupovalo zo svojich pozícií a akceptovalo britskú predstavu riešenia situácie v Európe. Zmeny vo versaillskom systéme sa dali očakávať v dohľadnom čase. Opäťtovná emancipácia Nemecka, snažiaceho sa o revíziu versaillského usporiadania, v ktorom bola zakotvená samotná existencia Československa, bola z hľadiska Prahy dôvodom na zvýšenú pozornosť, a napokon aj na obavy.

¹⁴⁴ V článku venovanom sumarizácii diania za rok 1924 v Nemecku sa písalo: „... a tím [prijaťím Dawesovho plánu – A. F.] byl položen základní kámen nejen pro úpravu reparací, nýbrž také pro nový přátelštější poměr mezi spojenci a Německem.“ *Zabranění politika 1925*, s. 63-66, KUČERA, A.: Nemecko (Německo v uplynulém roce), tu s. 63.

¹⁴⁵ AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 43, 8. júl 1924.

¹⁴⁶ AMZV, f. IV. sekce, k. 832, č. j. 165.591/1924/IV-3, 13. október 1924.

Ženevský protokol

„Domnívám se, že je správné, býti velmi opatrným, aby se nepřeceňoval Svaz národů a neukládati mu více, než může snést. Ale na druhé straně zdůrazňuji, že jestliže dnes Svaz národů nemá potřebné síly, že musí býti našim zájmem a naší snahou, aby ji měl a že musíme pracovati k tomu, aby této síly co nejdříve získal.“¹⁴⁷

(E. Beneš na pôde zahraničného výboru
poslaneckej snemovne 17. decembra 1924)

Konferencia v Londýne a prijatý Dawesov plán dávali tušiť zmeny na mocienskej šachovnici. Následné politické rokovania boli dohrou predchádzajúcich ekonomických diskusií. Počas londýnskej konferencie sa otázka bezpečnosti oficiálne nepreberala. Herriot však na stretnutí v Londýne dostal prísľub, že po vyriešení reparačnej otázky sa Británia bude zaoberať bezpečnosťou.¹⁴⁸ V Paríži sa teda oprávnenne očakávalo splnenie sľubu. V čase vlád Herriot – MacDonald sa zlepšili francúzsko-britské vzťahy, ale skôr sa priblížilo francúzske stanovisko tomu britskému, než naopak.¹⁴⁹ Oba zástupcovia sa počas schôdzky v Chequers v júni 1924 dohodli, že sa osobne zúčastnia zasadnutia Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1924.¹⁵⁰ Od tohto stretnutia sa mala odvíjať ďalšia diskusia o bezpečnosti.

Zatiaľ posledným projektom v oblasti bezpečnosti diskutovaným na medzinárodnej scéne bola Zmluva o vzájomnej pomoci. Tá už niekoľko rokov robila starosti ministerstvám zahraničných vecí v jednotlivých krajinách. Napriek mnohým doplneniam a zmenám nenachádzala dostatočnú podporu. Bolo teda potrebné prísť s novým riešením problematiky odzbrojenia a bezpečnosti. Politici v Londýne tesne pred zasadnutím V. Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1924 uistovali o svojej ochote podpísať nejaký, zatiaľ bližšie nekonkretizovaný, pakt o neútočení.¹⁵¹ Začalo sa teda uvažovať o návrhoch, ktoré by mohli byť prijateľnejšie pre ostrovnú veľmoc. MacDonaldova vláda chcela uzatvorením všeobecného paktu uspokojiť francúzske bezpečnostné požiadavky

¹⁴⁷ APS-FS, f. PSI-ZV, k. 107, inv. č. 1930, 62. schôdza, 17. december 1924, poobedné zasadnutie, s. 53.

¹⁴⁸ WURM, ref. 113, s. 200.

¹⁴⁹ Ibidem, s. 208.

¹⁵⁰ DEJMEK, ref. 33, s. 104.

¹⁵¹ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 920/24, Veverka z Bernu do Prahy 28. augusta 1924. Veverka v telegrame informoval aj o tom, že Veľká Británia bola ochotná pristúpiť na povinnú arbitráž, a hovoril o ochote Londýna dať k dispozícii vojenské sily na obranu voči uznanému útočníkovi. Plány britskej delegácie na nadchádzajúce Zhromaždenie označil ako všeobecné.

92 • a splniť svoj sľub o zaistení bezpečnosti Francúzska. Problematika britsko-francúzskeho paktu sa v priebehu roku 1924 riešila v zmenenej podobe, na pôde Spoločnosti národov. Z bilaterálnej roviny sa preniesla na úroveň kolektívnej bezpečnosti. Zhromaždenie Spoločnosti národov v septembri 1924 a následne prijatý Ženevský protokol v sebe skrývali viacej medzinárodných súvislostí, ako sa na prvý pohľad mohlo zdať: mali byť splnené sľuby Veľkej Británie voči Francúzsku a tiež mala byť vyriešená otázka odzbrojenia. Nešlo teda iba o posilnenie kolektívnej bezpečnosti, ale aj o splnenie starých sľubov a záväzkov.

Pozornosť sa začala upierať na Ženevu, kam krátko po londýnskej konferencii mierili najvýznamnejší európski politici. Herriotova, ako aj MacDonaldova vláda zdôrazňovali významnú úlohu Spoločnosti národov vo svojej politike. Od stretnutia sa teda oprávnené očakával vznik reálneho projektu. Veľká koncentrácia najvýznamnejších osobností dobovej diplomatickej scény dávala tušiť význam nadchádzajúceho stretnutia. V prvých dňoch absolvovalo Zhromaždenie povinné procedúry. Následne sa ukázala bezradnosť, akým smerom sa zasadnutie Zhromaždenia malo uberať. Pokračovať v začatej práci a pracovať na podklade Zmluvy o vzájomnej pomoci, proti ktorej bolo vznesených toľko námietok? To bolo veľmi nepravdepodobné. Po odmietnutí zmluvy zo strany Veľkej Británie si totiž už len málokto neuvedomoval, že to bol v podstate mŕtvý projekt. Akú cestu teda zvolit? Predložiť nový projekt? Precizovať Pakt Spoločnosti národov? V Ženeve panovala neistota.¹⁵² S napätím sa preto očakávali prejavy šéfov francúzskej a britskej delegácie.

Dňa 4. septembra 1924 predniesol prejav britský premiér a minister zahraničných vecí R. MacDonald. Vo svojom vystúpení odmietol bezpečnostné záruky viažuce sa na vojenské garancie. Tie podľa neho nepredstavovali záruku mieru, ale naopak, vďaka nim visel nad Európou Damoklov meč vojny. Nie vojenské garancie, ale obligatórne rozhodnutia arbitrážneho charakteru mohli predstavovať záruku mieru a bezpečnosti. Možnosti medzinárodnej arbitráže neboli dostatočne vyčerpané a práve tu videl MacDonald priestor pre ďalšie kroky na poli bezpečnosti. Nevyhol sa ani otázke odzbrojenia a nutnosti pripraviť a zvolať odzbrojovaciu konferenciu.¹⁵³ MacDonaldov prejav nesplnil očakávania, ktoré sa s ním pôvodne spájali. Niektorí účastníci Zhromaždenia neskrývali sklamanie. Propozície,

¹⁵² *Zahraniční politika 1924*, s. 1235-1248, CHMELÁŘ, Josef: Ženevské dílo míru, tu s. 1237-1238.

¹⁵³ *League of Nations, Verbatim Records, 5. Assembly*. 6th plenary meeting. Thursday, September 4th, 1924. Geneva, 1924, s. 1-5. W. T. B., roč. 75, č. 1799, 4. september 1924.

ktoré predniesol, považovali za málo konkrétne.¹⁵⁴ Nepredostrel žiaden konkrétny návrh riešenia, ale pasáže o arbitráži napriek tomu predstavovali dôležitý impulz k ďalšej práci. Myšlienka povinnej arbitráže nebola nová, bola však prednesená s novým zánietením.¹⁵⁵ V prejave sa v plnej miere ukázala britská neochota k vojenským záväzkom. Arbitráž bola dominujúcim prvkom MacDonaldovho vystúpenia. Otázkam vojenských sankcií a vojenskej bezpečnosti sa snažil čo najviac vyhnúť, s odvolaním sa na Pakt Spoločnosti národov, ktorý podľa neho problematiku sankcií riešil dostatočne.

Nasledujúci deň vystúpil s prejavom E. Herriot. V princípe súhlasil s MacDonaldovou tézou o nutnosti posilnenia arbitráže v medzinárodných vzťahoch, pričom za agresora mal byť označený ten, kto by odmietol arbitrážne rozhodnutie. Súhlasil aj s prípravou a zvolaním odzbrojovacej konferencie. Francúzsko sa však, ústami Herriota, nemienilo vzdať vojenských záruk. Vo vojenských garanciách videl dôležitú súčasť bezpečnosti. Sankcie, príp. hrozbu sankcií, považoval za dôležitý nástroj k dosiahnutiu bezpečnosti a spravodlivosti. Arbitráž chápal ako jeden z pilierov bezpečnosti, ale nemienil sa s ním uspokojiť. Vo svojom prejave Herriot pomenoval tri stĺpy, na ktorých mali stáť mier a pokoj v budúcnosti: arbitráž – bezpečnosť – odzbrojenie, zároveň ich označil ako neoddeliteľné.¹⁵⁶

Oba uvedené prejavy boli presýtené veľkými slovami. Pri ich podrobnejšej analýze však sotva uniknú pozornosti názorové rozdiely medzi britským a francúzskym stanoviskom. Britské zdôrazňovanie univerzality arbitráže a francúzska túžba po vojenských garanciách predstavovali dva rozličné postoje. Aby práce V. Zhromaždenia mohli pokračovať, bolo nevyhnutné dospieť k zjednoteniu východiskovej tézy. Tu sa otvoril priestor pre československého ministra zahraničných vecí E. Beneša. Ten sa vo svojom prejave pred plénom Zhromaždenia pokúsil o syntézu britského a francúzskeho poňatia bezpečnosti.¹⁵⁷ Beneš bol v roku 1923 spravodajcom III. komisie, ktorá sa podrobne zaoberala Zmluvou o vzájomnej pomoci. Patril teda k mužom, od ktorých sa očakávalo, že by mohli prísť s návrhom, ako pokračovať ďalej. Benešov prejav bol bližšie francúzske-

¹⁵⁴ BŘACH, Radko. Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924. In *Historie a vojenství*, 1992, roč. 41, č. 6, s. 30-47, tu s. 37. CHMELAR, ref. 152, s. 1239. WALTERS, Francis Paul. *A History of the League of Nations*. London : Oxford University Press, 1952, zv. I., s. 269.

¹⁵⁵ Pre úplnosť treba dodať, že s myšlienkou povinnej arbitráže na zasadnutie V. Zhromaždenia prišli aj americkí zástupcovia T. Bliss a I. T. Shotwell. WALTERS, ref. 154, s. 269-270. BŘACH, ref. 154, s. 36.

¹⁵⁶ *League of Nations, Verbatim Records, 5. Assembly, 8th plenary meeting, Friday, September 5th, 1924. Geneva, 1924, s. 1-4. W. T. B., roč. 75, č. 1805, 5. september 1924.*

¹⁵⁷ BŘACH, ref. 154, s. 39.

94 • mu stanovisku, ale snažil sa nájsť styčné body medzi prejavmi Herriota a MacDonalda.¹⁵⁸ Pokúsil sa nájsť medzi nimi priesečník, od ktorého by sa dalo prejsť ku konkrétnej práci. Pripojil sa k navrhovanému postupu posilnenia povinnej arbitráže. Zároveň však pochyboval o tom, že by arbitráž bez sankcií mohla byť dostatočnou zárukou bezpečnosti. Beneš tiež obhajoval zachovanie regionálnych zmlúv, ktoré považoval za jeden zo základných pilierov československej bezpečnosti. Ako primárnu tézu pre ďalšie rokovania podporil Herriotove vyjadrenia o arbitráži – bezpečnosti – odzbrojení. To bol oporný bod, z ktorého sa malo ďalej vychádzať.¹⁵⁹

Ďalšiu prácu V. Zhromaždenia určovala rezolúcia MacDonald – Herriot. Výrazný podiel na znení tejto rezolúcie mal aj minister Beneš, s ktorým obaja politici o záležitosti podrobne hovorili.¹⁶⁰ Zhromaždenie rezolúciu, ktorá určovala prácu v komisiách a ich agendu, jednohlasne schválilo.¹⁶¹ Od všeobecných prejavov sa prešlo ku konkrétnej práci v jednotlivých komisiách a subkomisiách. Rezolúciou vyšlo Zhromaždenie z mŕtveho bodu, na ktorom sa ocitlo po odmietnutí Zmluvy o vzájomnej pomoci.¹⁶² Gro ďalšej práce spočívalo na pleciach I. a III. komisie a na subkomisiách, ktoré boli vytvorené v rámci nich. Beneš zohrával kľúčovú úlohu v III. komisii, ktorej bol spravodajcom. Zároveň sa stal predsedom

¹⁵⁸ *League of Nations, Verbatim Records, 5. Assembly, 9th plenary meeting, Friday, September 5th, 1924.* Geneva, 1924, s. 3-8. V českej mutácii: *Zabraníční politika 1924*, s. 1316-1324, Snížení zbrojení – Řeč ministra dra Beneše v deváté plenární schůzi pátého Shromáždění v pátek dne 5. září 1924. DEJMEK, Jindřich. Politické vztahy Československa a Velké Británie v době první labouristické vlády (leden – listopad 1924.) In ŠESTÁK, Miroslav – VORÁČEK, Emil (eds.). *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací ke sedmdesátinám Jaroslava Valenty.* Praha : Historický ústav AV ČR, 2000, s. 321-337, tu s. 332. „Řeč měla veliký úspěch, osvětlila všem celou otázku, ospravedlnila naše smlouvy a působila silně,“ psal Beneš manželce Hane. Por. ŠETŘILOVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.). *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových.* Praha : Česká expedice; Riopress, 1996, dok. 68, s. 94-95.

¹⁵⁹ „Výmluvná slova p. Herriota zdůraznila dnes mohutně tři veliké zásady, vzájemně na sobě závislé; prohlášení p. Ramsaya MacDonalda obsahovala v podstatě tytéž myšlenky, třebaže vysvětlené jiným způsobem.“ *Zabraníční politika 1924*, s. 1316-1324, Snížení zbrojení – Řeč ministra dra Beneše v deváté plenární schůzi pátého Shromáždění v pátek dne 5. září 1924, tu s. 1324.

¹⁶⁰ *Zabraníční politika 1924*, s. 1255-1263, KRČMÁŘ, Jan: Vznik protokolu o smírném vyřizování mezinárodních neshod, tu s. 1257. BŘACH, ref. 154, s. 39. V telegame pre predsedu vlády Beneš uviedol: „... navrhl jsem známou resoluci, kterou oba premiéři přijali nejdříve v soukromém jednání.“ AMŽV, Telegramy došlé 1924, č. 972/24, Beneš pre Švehlu 19. septembra 1924. Priebeh prípravy rezolúcie je popísaný v liste pre manželku Hanu. ŠETŘILOVÁ – ČECHURA, ref. 158, dok. 68, s. 94-95.

¹⁶¹ Sprivodné prejavy Herriota a MacDonalda odobrujúce rezolúciu por. *League of Nations, Verbatim Records, 5. Assembly, 11th plenary meeting, Saturday, September 6th, 1924.* Geneva, 1924, s. 7-9. Text rezolúcie: C. 582. M199. 1924. IX – Arbitration, Security and Reduction of Armaments.

¹⁶² KRČMÁŘ, ref. 160, s. 1257.

tzv. IV. subkomisie, ktorá bola plénom III. komisie poverená vypracovať návrh textu protokolu. Agenda bola rozdelená do dvoch komisií. Beneš bol spojovacím článkom medzi oboma, bol hnacím motorom príprav dokumentu. Práca komisií narážala na množstvo problémov. Nebolo jednoduché zladit' a skoordinať predstavy a požiadavky zástupcov členských krajín. Členovia subkomisií pracovali neúnavne dlho do noci, rezignujúc dokonca aj na bežné zdvorilosti, obvyklé v diplomacii.¹⁶³ Práca prebiehala pod utajením, aby verejnosť nebola predčasne informovaná o ešte nehotovom návrhu,¹⁶⁴ a aby sa tak zvýšili nádeje na úspech. Téza arbitráž – bezpečnosť – odzbrojenie našla v Benešovi nadšeného stúpenca. Projekt, ktorý vstúpil do histórie pod názvom Ženevský protokol, mal ambíciu doplniť Pakt Spoločnosti národov. Právnicki mali nájsť formulácie politických zámerov, akceptovateľné pre politikov v rôznych krajinách. Jedným z hlavných cieľov bolo vysvetlenie pojmov a definovanie termínov ako útočník, arbitráž, sankcie, odzbrojenie. Podklady k textu, s ktorým sa pracovalo v subkomisiách, vychádzali priamo z návrhu, ktorý vypracoval Beneš.¹⁶⁵ Keďže pracoval na znení dokumentu, mal bezprostrednú príležitosť presadiť svoje predstavy. Práca v Ženeve vyžadovala veľa úsilia a Beneš sám ju pociťoval ako osobne veľmi náročnú. V úspech stretnutia však neochvejne veril.¹⁶⁶

Úsilie zladit' rozličné predstavy narážalo na niekoľko zásadných problémov. Kým so zavedením povinnej arbitráže súhlasili takmer všetci zástupcovia, problém sa objavil v súvislosti s otázkou sankcií. Prediskutovali sa všetky typy sankcií: ekonomické, diplomatické a, samozrejme, aj vojenské. Posledný typ predstavoval kameň úrazu, najmä u zástupcov Veľkej Británie, ktorá tradične odmietať vojenské záväzky. Snahu presvedčiť Veľkú Britániu, aby akceptovala vojenské záväzky, možno označiť za najťažšiu politickú úlohu počas prác na protokole. V ženevskej atmosfére sa na prvý pohľad podarilo v tomto bode dosiahnuť úspech. 19. septembra 1924 Beneš nadšené telegrafoval do Prahy: „*Jedná se o úplné zamezení války... po těžkém jednání dala Anglie konečně úplný závazek.*“¹⁶⁷ Hoci si Beneš uvedomoval výrazný pokrok, konečným výsledkom si ešte nebol istý. „... *předce však jen je tu nejistota a stále jsou obavy, zda skutečně k pozitivnímu výsledku*

¹⁶³ P. Walters píše napr. o neštandardnom oblečení – len v košeliach, oslovujúc sa iba priezviskami a pod. WALTERS, ref. 154, s. 272.

¹⁶⁴ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 975/24, Beneš do Prahy 21. septembra 1924.

¹⁶⁵ CHMELÁŘ, ref. 152, s. 1246. Podľa Jana Krčmáře sa prvým návrhom osnovy textu protokolu Beneš prišiel už 11. septembra 1924 a predložil ho československému právnikovi na preštudovanie a pripojenie poznámok. KRČMÁŘ, ref. 160, s. 1258.

¹⁶⁶ ŠETŘILOVÁ – ČECHURA, ref. 158, dok. 68, s. 94-95; dok. 72, s. 97-98.

¹⁶⁷ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 972/24, Beneš do Prahy 19. septembra 1924.

96 • *dojde... v posuzování jsem zdrženlivý... je třeba zatím vyčkatí.*¹⁶⁸ Po namáhavej práci v IV. subkomisii bol 23. septembra 1924 pripravený návrh predložený III. komisii na záverečnú diskusiu.¹⁶⁹ Text Beneš označoval ako „*můj projekt*“. V nasledujúcom období sa mali prerokovávať iba details, v hlavných bodoch bol nájdený konsenzus.¹⁷⁰ Počas práce v III. komisii sa urobili niektoré korektúry, ale do merita veci sa už nezasahovalo.¹⁷¹ Práca III. komisie sa skončila v noci z 27. na 28. septembra 1924.¹⁷² Po dokončení prác I. komisie a záverečnej redakcii podkladov mohla byť konečná forma dokumentu predložená pred plénom Zhromaždenia Spoločenosti národov.¹⁷³

Zhromaždenie protokol schválilo 2. októbra 1924. V sprievode horlivých prejavov a za búrlivého potlesku odporučilo svojim členom jeho ratifikáciu.¹⁷⁴ Projekt bol schválený všetkými 47 prítomnými členskými štátmi.¹⁷⁵ Zástupcovia 10 krajín ho hneď aj podpísali,¹⁷⁶ ostatní dali súhlas za svoju delegáciu a o schválení protokolu sa malo rozhodnúť po ich návrate do vlasti. „*Mění to politické poměry evropské... bude-li ovšem Anglie a Francie ratifikovati... bude-li Anglie ratifikovati, bude to veliký úspěch. Dosud jsou obavy ...*“,¹⁷⁷ informoval Beneš do Prahy. V. Zhromaždenie Spoločenosti národov trvalo takmer o týždeň dlhšie, ako sa pôvodne predpokladalo. Konalo sa množstvo zasadnutí, rokovaní komisií, vrátane niekoľkých nočných. Pri prijíma-

¹⁶⁸ Ibidem.

¹⁶⁹ Benešovu reč por. *Zabranění politika 1924*, s. 1325-1332, Výklad ministra Beneše jako spravodaje o pracích čtvrté subkomise ve třetí komisi.

¹⁷⁰ „*V celku se to pokládá za veliký významný krok v před, zejména povinná arbitráž, záruček Anglie přispěti v každém případě všemi svými silami, překvapil kde koho. Úspěch ve věci pokládám dnes za možný, ba téměř jistý.*“ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 985/24, Beneš prezidentovi a předsedovi vlády 23. septembra 1924.

¹⁷¹ CHMELÁŘ, ref. 152, s. 1246.

¹⁷² BŘACH, ref. 154, s. 41.

¹⁷³ *Zabranění politika 1924*, s. 1338-1342, Arbitráž, bezpečnost a snížení zbrojení – Všeobecná správa předložená pátému Shromáždění jménem první a třetí komise panem Politisem (Řecko), zpravodajem první komise, a panem Benešem (Československo), zpravodajem třetí komise. Zhromaždeniu bol ďalej predložený rozbor návrhu, skladajúci sa z dvoch častí: Politisovej správy o činnosti I. komisie por. *Zabranění politika 1924*, s. 1342-1355 a Benešovej správy o činnosti III. komisie por. *Zabranění politika 1924*, s. 1356-1363. Tieto správy boli chápané ako oficiálny výklad protokolu. C. 582. M. 199. 1924. IX, s. 3-22.

¹⁷⁴ A. 135. 1924, Annex I. Benešov prejav 1. októbra 1924 por. *Zabranění politika 1924*, s. 1332-1338, Reč ministra dra. Beneše v plenární schůzi dne 1. října 1924. Znenie protokolu v českej mutácii por. *Zabranění politika 1924*, s. 1332-1338, Protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů.

¹⁷⁵ KRČMÁŘ, ref. 160, s. 1262.

¹⁷⁶ Albánsko, Bulharsko, Estónsko, Francúzsko, Grécko, Juhoslávia, Litva, Poľsko, Portugalsko a Československo. W. T. B., roč. 75, č. 1961, 2. október 1924.

¹⁷⁷ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 1003/24, Beneš do Prahy.

ní protokolu sa nešetřilo veľkými slovami, vysokým hodnotením jeho významu a dôležitosti pre svet, mier, Spoločnosť národov. Prijatie protokolu patrilo k najsvetlejším dňom Benešovej diplomatickej kariéry.¹⁷⁸ Už v dobových kontextoch sa uznával Benešov podiel na jeho príprave, v historiografii býva označovaný ako „Benešovo duchovné dielo“¹⁷⁹ či „Benešovo životné dielo“.¹⁸⁰

Ženevská dohra

Po návrate zo Švajčiarska sa začal v jednotlivých krajinách boj o osud protokolu. Dokument vyvolal vlnu nádejí, na čo mala vplyv najmä atmosféra, v akjej bol schválený. Beneš nepochyboval, že Praha protokol ratifikuje.¹⁸¹ V Československu proces schvaľovania nenarazil na žiadne komplikácie, súhlasné stanovisko k nemu vyslovilo aj ministerstvo obrany: „... *řešení tohto problému* [bezpečnosti – A. F.] *jak je navrženo v Ženevském protokolu jeví se velmi šťastným*,“¹⁸² písalo sa v správe. Schválenie privítala aj väčšina československej tlače.¹⁸³ Diskusia vo vláde bola krátka a bezproblémová, vláda následne protokol schválila.¹⁸⁴ Aby dokument mohol vstúpiť do platnosti, nebolo potrebné schválenie parlamentom, postačovali súhlas vlády a podpis prezidenta. Ten protokol podpísal 28. októbra 1924. Beneš patril k obhajcom protokolu, v nasledujúcich týždňoch bol však nútený svoje nadšenie tmiť. Vo vnútropolitickom kontexte sa nie raz vyjadril v tom zmysle, že

¹⁷⁸ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první – revoluce a diplomat (1884–1935)*. Praha : Karolinum, 2006, s. 384. ZINNER, Paul E. *Czechoslovakia: The diplomacy of Eduard Beneš*. In GRAIG, Gordon – GILBERT, Felix (eds.). *The Diplomats*. Princeton : Princeton University Press, 1953, s. 100-122, tu s. 118.

¹⁷⁹ WANDYCYZ, Piotr S. Die Außenpolitik von Edvard Beneš 1918–1938. In MAMATEY, Viktor S. – LUZA, Radomir (eds.). *Geschichte der Tschechoslowakischen Republik 1918–1948*. Wien : Böhlau, 1980, s. 232-256, tu s. 242.

¹⁸⁰ BRÄCH, Radko. *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1996, s. 90.

¹⁸¹ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 972/24, Beneš do Prahy 19. septembra 1924.

¹⁸² AMZV, f. II. sekce, k. 775, č. j. 192.361/24, obal: Společnost Národů, odzbrojení, Ženevský protokol. Pozitívne sa o protokole vyjadril aj generál Vojtěch Klecanda vo svojom hodnotení, so zvláštnym zreteľom na dopad protokolu na armádu. Poskytované záruky hodnotil ako dostatočné a podľa neho tvorili dobrú východiskovú bázu pre odzbrojenie. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (ďalej MÚA AV ČR), fond Edvard Beneš I (ďalej f. EBI), k. 109, sign. R241/4, obal: Generál Klecanda, Ženevský protokol a možné důsledky pro čsl. armádu.

¹⁸³ „Listy s uspokojením vítají schválení protokolu.“ AMZV, f. Kabinet ministra, k. 20, obal 5, telegramy Z. O. Z., Hájek pre Beneša do Ženevy 3. októbra 1924. Neskôr sa objavilo aj niekoľko kritických hlasov, napr. zo strany denníka *Venkov*. PAAA, f. Abteilung IIb, sign. R70064/K118742-746, 10. december 1924.

¹⁸⁴ NAČR, f. PMR, k. 4380, 114. schôdza, 27. október 1924.

98 • bude treba ešte veľa času a diskusií, než sa protokol, alebo niečo jemu podobné, stane skutočnosťou.¹⁸⁵

Aj vo Francúzsku bol protokol prijatý bez výraznejších komplikácií. Francúzsky zástupca dokument podpísal priamo v Ženeve. Po návrate do Paríža boli odozvy, napriek skeptickému postoju armády,¹⁸⁶ prevažne pozitívne. Hoci v Berlíne bol tento projekt chápaný ako zhmotnenie francúzskej predstavy o bezpečnosti, nadšenie z protokolu nebolo ani v krajine galského kohúta bezvýhradné. Vo vnútorných analýzach na francúzskych ministerstvách obrany a zahraničných vecí sa objavilo hneď niekoľko kritických interpretácií. Kým politická časť dokumentu bola považovaná za dostatočnú, výklad vojenských ustanovení neprinášal úplné uspokojenie. Nedostatky vojenského charakteru však mali byť kompenzované inými výhodami. Ako veľké pozitívum dokumentu bola vyzdvihnutá „legalizácia“ regionálnych zmlúv medzi štátmi. Protokol okrem toho predpokladal ďalšie uzatváranie takýchto zmlúv v budúcnosti. Tento fakt zvyšoval ich politickú a morálnu hodnotu.¹⁸⁷ Na Quai d'Orsay – ako sa ukázalo neadekvátne optimisticky – sa hovorilo o tom, že za týchto okolností padali všetky námietky Veľkej Británie proti uzatvoreniu francúzsko-britského paktu, pretože by to bola zmluva podpísaná v rámci protokolu.¹⁸⁸ V tomto smere sa v Paríži rozbehli aj prvé úvahy týkajúce sa toho, čo by prípadná zmluva s Veľkou Britániou mala obsahovať. Uspokojenie nad tým, že do sankčného systému bude začlenený aj Londýn, prekrylo kritické hlasy.¹⁸⁹

Pohľady prívržencov protokolu sa upierali do Londýna. Už počas stretnutia v Ženeve vládli obavy, či Veľká Británia nakoniec naozaj dokument ratifikuje. Beneš bol v tomto smere opatrný, hoci jeho vyjadrenia sa prvé týždne po návrate zo Ženevy niesli skôr pozitívnym smerom.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Rok po schválení protokolu hodnotil svoj podiel na príprave dokumentu takto: „*Tak došlo k činné účasti československé zahraniční politiky při přípravě ženevského protokolu. Bylo nutno přispůsobiti se dočasným tendencím, které ovládly velké státy dohodové a nezastavati stranou, tak dlouho chápali význam a dosah posavadní zahraniční politiky československé.*“ NAČR, f. PMR, k. 4382, 145. schůzka, 2. október 1925.

¹⁸⁶ WURM, ref. 113, s. 203-204.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 204.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ HAGSPIEL, Hermann. *Verständigung zwischen Deutschland und Frankreich?* Bonn : Ludwig Röhrscheid Verlag, 1987, s. 244. Kritika prichádzala z radov pravicovo orientovaných strán, kde vládlo presvedčenie, že iba vojenské zabezpečenie z vnútorných zdrojov môže Francúzsku priniesť vytúžený pocit bezpečnosti.

¹⁹⁰ Predpokladal, že „... ani příští vláda anglická neodmítne možnost přístupu k podpisu“. NAČR, f. PMR, k. 4380, 114. schůzka, 27. október 1924. Správy z Londýna už tento optimizmus nezdieľali, o možnosti schválenia protokolu sa tu hovorilo iba v prípade, ak by ho bola Labour party schopná ratifikovať vlastnou väčšinou. AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 1077/24, Brož na Zamini 28. októbra 1924.

V prípade, ak by Británia k protokolu nepristúpila, očakával jeho pretvorenie na dohodu kontinentálneho charakteru.¹⁹¹ Tieto očakávania československého ministra sa nenaplnili. Riešenie bezpečnostnej otázky sa začalo uberať úplne iným smerom. Mračná nad protokolom sa začali zatŕhovať po páde MacDonaldovej vlády. Z československého vyslanectva v Londýne prichádzali správy, že by práve protokol mohol byť jednou z dominantných tém predvolebnej kampane vo Veľkej Británii.¹⁹² Nestalo sa tak a problematika bola odsunutá na vedľajšiu koľaj. Voľby priniesli úspech konzervatívnej strane, poverenie na zostavenie vlády dostal Stanley Baldwin. Novým ministrom zahraničných vecí sa stal Austen Chamberlain. Konzervatívci neskryvali nechut' k protokolu. Nová vláda sa pod rozličnými zámienkami snažila oddaľovať riešenie otázok, ktoré s jeho prijatím súviseli.¹⁹³ Nádej na úspech sa ešte spájala s prítomnosťou lorda Roberta Cecila,¹⁹⁴ známeho prívrženca Spoločnosti národov, vo vláde. Vyslanectvo v Londýne napriek tomu hlásilo: „*V každom prípade jest však jeho ratifikace nepravdepodobnou bez závažných výhrad.*“¹⁹⁵ Nová britská vláda mala s protokolom očividne starosti, zvažovali sa rozličné alternatívy, ako sa mu vyhnúť. V novembri sa ešte v diplomatickom zbore špekulovalo, že by mohol byť ratifikovaný spolu so sprievodným listom, ktorý by jasne formuloval britskú interpretáciu, so zvláštnym zreteľom k možným vojenským záväzkom.¹⁹⁶ Nová vláda si ponechávala čas na konečné rozhodnutie, odvo-

¹⁹¹ NAČR, f. PMR, k. 4380, 114. schôdza, 27. október 1924.

¹⁹² AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 229, Brož na Zamini 14. októbra 1924. „*Zmínka o ženevském protokolu v trünní řeči při rozpúštění sněmovny, ve spojení se soublasem, jehož se jí dostává v tisku strany práce, zdá se nasvědčovati tomu, že tento bod stane se asi jedním z hlavních agitací besel při volební kampani této strany.*“ K vnútropolitckej situácii vo Veľkej Británii a k predvolebnému boju por. DEJMEK, ref. 158, s. 334-335.

¹⁹³ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 1144/24, Mastný z Londýna 17. novembra 1924.

¹⁹⁴ K postoju lorda Cecila, ale aj britským vnútropolitckým kontextom ohľadom protokolu, por. CARLTON, David. Disarmament with Guarantees: Lord Cecil 1922–1927. In *Disarmament and Arms Control*, 1965, roč. 3, č. 2, s. 143-164, najmä s. 150-158.

¹⁹⁵ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 239a, Brož na Zamini 31. októbra 1924. AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 245, Mastný na Zamini 12. novembra 1924. Nádej na schválenie protokolu bola udržiavaná vyjadreniami, že Veľká Británia by bola ochotná ho ratifikovať, ak by došlo k zmenám v znení a ak by mohla vzniknúť svoje výhrady. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96621/K664778-779, Dufourova správa na Auswärtiges Amt. Britská historička Zara Steiner dospela k presvedčeniu, že ani labouristická, ani konzervatívna strana neboli pripravené schváliť protokol. STEINER, Zara. *The League of Nations and the Quest for Security*. In AHMANN, Rolf – BIRKE, Adolf – HOWARD, Michael Eliot (eds.). *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918–1957*. London; Oxford : German Historical Institute London; Oxford University Press, 1993, s. 35-70, tu s. 48.

¹⁹⁶ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 243, Mastný na Zamini 7. novembra 1924. Ešte na začiatku februára 1925 sa na Benešovom stole objavil list od Filipa Bakera, ktorý dával nádej na vyriešenie situácie pripravením dodatkov k protokolu, čo by ho urobili

100 • lávajúc sa na nevyhnutné preskúmanie a schválenie dokumentu zo strany domínií. Stručné vyjadrenia britskej vlády k protokolu však nesľubovali veľkú nádej na úspech.¹⁹⁷ „*Má se však téměř všeobecně za to, že bezpodmínečná ratifikace jest nedocílitelná. V kabinetu samotném převládá stanovisko odmítavé,*“¹⁹⁸ zneli správy z Londýna. Verejná mienka a niektoré pacifistické organizácie, ako League of Nations Union, sa snažili od Chamberlaina získať uistenia, že zostane na báze Ženevského protokolu. Chamberlain sa správal vyhybavo.¹⁹⁹

Protokol bol pochovaný vo chvíli, keď sa začalo uvažovať o bezpečnostnej otázke v iných kontextoch. Na Foreign Office sa neobjavili hlasy, ktoré by vystúpili na jeho podporu alebo žiadali jeho oživenie. Britská strana začala uvažovať o riešení bezpečnosti na základe iných propozícií. Aktuálnou sa stala možnosť uzatvorenia britsko-francúzsko-belgického paktu.²⁰⁰ Na oficiálnej úrovni Chamberlain oživil diskusie na tému britsko-francúzskeho paktu počas návštevy v Paríži v decembri 1924, kde sa zastavil na svojej ceste na decembrové rokovanie Rady Spoločnosti národov.²⁰¹ Po tomto zasadnutí Rady boli šance na záchranu protokolu už mizivé. Beneš ešte napriek tomu dúfal, že Veľká Británia ho nakoniec prijme.²⁰² Čím viac sa vzdŕaľovala možnosť, že by ostrovná veľmoc schválila protokol, tým viac sa hovorilo o možnosti francúzsko-britsko-belgického paktu. Napriek nesúhlasu s protokolom Londýn nechcel byť zodpovedný za krach rokovaní bez predostretia novej alternatívy riešenia

pre Londýn prijateľnejším. MÚA AV ČR, f. EB I, k. 109, sign. R241/4, obal: Ženevský protokol, 10. február 1925.

¹⁹⁷ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 244, Mastný na Zamini 11. novembra 1924.

¹⁹⁸ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 266, Mastný na Zamini 27. novembra 1924.

¹⁹⁹ Predstavitelia League of Nations Union vyhľadali Chamberlaina 8. februára 1925, teda v čase, keď už Nemecko zaslalo bezpečnostnú ponuku. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96622/Vbd.324, 8. február 1925.

²⁰⁰ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 1207/24, Veverka z Bernu na Zamini 4. decembra 1924.

²⁰¹ AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 279, Mastný na Zamini, 27. január 1925. Herriot sa na stretnutí netajil tým, že netrvá na protokole ako spôsobe riešenia bezpečnosti, ale bol otvorený aj iným návrhom. BRACH, ref. 180, s. 27. K francúzsko-britským vzťahom a úvahám o úprave vzájomného vzťahu v tomto období por. napr. PITTS, Vincent J. *France and the German Problem. Politics and Economics in the Locarno Period 1924–1929*. New York; London : Garland Publishing, 1987, s. 3–18. ORDE, Anne. *Great Britain and International Security*. London : Royal Historical Society, 1978, s. 72. MAYER, ref. 13, s. 234–235. WURM, ref. 113, s. 216. K francúzskej vnútropolitkej situácii a motívom ohľadne bezpečnosti por. napr. KEETON, Edward David. *Briand's Locarno Policy. French Economics, Politics and Diplomacy, 1925–1929*. New York; London : Garland Publishing, 1987, s. 5–26.

²⁰² APS-FS, f. PSI-ZV, k. 107, 62. schôdza, inv. č. 1930, 17. december 1924, s. 66. „*V těchto věcech nechci předpovídati, ale myslím, že nakonec Anglie vzhledem k veřejnému mínění, které je nakloněno více k otázce arbitráže, nakloní se spíše k politice ženevského protokolu.*“

bezpečnosti. Tá sa začala črtat' na začiatku roku 1925 v súvislosti s ponukou obsiahnutou v nemeckom memorande z 20. januára 1925. Britská strana vyhodnotila nemeckú ponuku ako lepšie zodpovedajúcu jej záujmom.

Rok 1925 tak od začiatku nedával protokolu nádeje na úspech. Na marcovom zasadnutí Rady Spoločnosti národov v Ženeve ho Chamberlain kritizoval úplne otvorene.²⁰³ Týmto prejavom boli pochované akékoľvek nádeje na jeho prijatie zo strany ostrovej veľmoci. Hoci Veľká Británia odmietla protokol, vyjadrila ochotu podieľať sa na rokovaníach o regionálnej forme bezpečnostného paktu. Tomu zodpovedali už prebiehajúce rokovania na línii Londýn – Paríž – Berlín. Rozpravu o protokole zakončil Beneš. Vystúpil s prejavom, v ktorom neskrýval sklamanie a neodpustil si ani kritiku na adresu predrečníkov. Na druhej strane sa okamžite označil za pripraveného rokovať na báze nových propozícií na princípe regionálnych zmlúv. A ako poznamenal, existovala nádej, že pri uzatváraní týchto zmlúv sa medzinárodné spoločenstvo časom dopracuje k projektu analógickému Ženevskému protokolu.²⁰⁴ Rezolúcia prijatá VI. Zhromaždením Spoločnosti národov v septembri 1925 už len konštatovala nedostatočný počet ratifikácií potrebných na prijatie protokolu. Rezolúcia zároveň víťala snahy o uzatváranie arbitrážnych zmlúv v duchu Paktu Spoločnosti národov, ktoré sa niesli na princípoch protokolu.²⁰⁵

Britské odmietnutie je považované za rozhodujúci dôvod neúspechu protokolu. Veľká Británia, podobne ako niektoré ďalšie štáty, sa obávala rozsahu záväzkov, ktoré určoval pre signatárske štáty. Svojím znením nerozširoval záväzky, ktoré jednotlivé krajiny prijali už podpísaním Paktu Spoločnosti národov, ale existujúce povinnosti zosilňoval, čomu sa mnohí signatári Paktu chceli vyhnúť.²⁰⁶ Dokument neriešil základný a zásadný

²⁰³ V českej mutácii *Zabranění politika 1925*, s. 409-410. K stanovisku Veľkej Británie k protokolu, vnútropolitickým súvislostiam a medzinárodným britským záujmom por. napr. KITCHING, Carolyn J. *Britain and the Problem of International Disarmament 1919-1934*. London; New York : Routledge, 1999, s. 81-85. MAISEL, ref. 111, s. 144-154. ORDE, ref. 201, s. 68-80. MOST, Eckhard. *Großbritannien und der Völkerbund. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925-1934*. Frankfurt am Main; Bern : Peter Lang, 1981, s. 59-74. Britský postoj k protokolu z pohľadu konzervatívnej vlády BŘACH, ref. 180, s. 21-28.

²⁰⁴ AMZV, f. II. sekce, k. 775, č. j. 60436/25-II-4, poznámky pro domo.

²⁰⁵ Text rezolúcie por. A. 133. 1925. IX. Na znení textu rezolúcie je zrejmy Benešov podiel. Rezolúcia bola prijatá na odporúčanie I. a III. komisie. Narážka na vzťah medzi protokolom a pripravovanými zmluvami, ktoré boli o niekoľko týždňov podpísané v Locarne, sa nesie v duchu vysvetlení, ktoré Beneš predniesol v súvislosti s výkladom k locarnským zmluvám o niekoľko týždňov neskôr. BENEŠ, Edvard. Locarnské smlovy a Společnost národů. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost států*. Praha : Orbis, 1934, s. 340-361. Prejav prednesený 30. októbra 1925.

²⁰⁶ KITCHING, ref. 203, s. 83-84.

102 • problém, a síce, prečo bolo potrebné Pakt Spoločnosti národov dopĺňať a prečo v ňom boli „medzery“. Ponúkal právnické a technické riešenie problémov a „formuláciu“. Bola to však nedôvera vo funkčnosť systému, čo spôsobilo neúspech projektu.²⁰⁷ Ženevský protokol predstavoval univerzálne riešenie bezpečnosti bez toho, aby sa Európa delila na západnú a východnú alebo aby sa vytvárali iné hranice. V tom spočívalo lákadlo kolektívnej bezpečnosti na univerzálnom princípe, ktorú sa v medzivojnovom období nepodarilo dosiahnuť. Neúspech Ženevského protokolu Beneš zdôvodňoval nepripravenosťou niektorých štátov na takýto typ záväzkov. Naďalej sa však vyjadroval v tom zmysle, že skôr alebo neskôr sa medzinárodné spoločenstvo dopracuje k analogickému projektu. Princípy, ktoré dokument obsahoval, považoval za univerzálne a v budúcnosti aplikovateľné.²⁰⁸ V upravenej podobe sa na pôde Spoločnosti národov ešte niekoľkokrát objavili,²⁰⁹ ale bez výraznejšej odozvy. Odmietnutie protokolu znamenalo, že požadované posilnenie Spoločnosti národov sa nerealizovalo a nedošlo ani k presvedčivejšiemu ukotveniu teritoriálneho usporiadania.²¹⁰ Ženevský protokol nasledoval osud Zmluvy o vzájomnej pomoci.

Ženevský protokol a bezpečnosť Československa

Protokol uvádzal na pravú mieru nejasnosti vyplývajúce z rozporuplných interpretácií Paktu Spoločnosti národov a zaisťoval jeho univerzálnu aplikovateľnosť. Cieľom bolo zvýšiť bezpečnosť členských krajín Spoločnosti národov, pripraviť priestor pre odzbrojenie a doplniť medzery v Pakte Spoločnosti národov týkajúce sa využívania sankčných mechanizmov proti agresorovi. Ideovo vychádzal zo XIV. Rezolúcie o odzbrojení a z návrhu Zmluvy o vzájomnej pomoci. Projekt protokolu prevzal mnohé z prác Réquina a Cecilia, bol však obohatený o ďalší aspekt – povinnú arbitráž. Vychádzal aj z rezolúcie MacDonald – Herriot zo 6. septembra 1924 a tézy arbitráž – bezpečnosť – odzbrojenie. Nebola to zmluva či dohoda, ale

²⁰⁷ STEINER, ref. 195, s. 47.

²⁰⁸ „Protokol ženevský je už dnes mravné veľiká vec a bude donajakej doby i prakticky veľiká záruka míru.“ Beneš pre redakciu *Národného oslobodenia*. AMZV, f. Kabinet ministra, k. 20, obal č. 4, ručný koncept Benešovho telegramu. V podobnom duchu sa Beneš vyjadril aj neskôr, keď už bol protokol pochovaný. Vyjadroval presvedčenie, že bude čiastočne prepracovaný alebo sa vytvorí niekoľko protokolov, ktoré sa neskôr spoja do jedného celku. PAAA, f. Abteilung II, sign. R73764/L119072-075, Koch do Berlína 23. marca 1925. Koch informuje o Benešom interview pre *Národní listy*.

²⁰⁹ GONĚC, Vladimír. Edvard Beneš v paralelách dobového právneho a politického myšlení. In GONĚC, Vladimír (ed.). *Edvard Beneš a stredo-európska politika*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, 1997, s. 103-129, tu s. 117-118.

²¹⁰ BATOWSKI, Henryk. *Miedzy dwiema wojnami. Zarys historii dyplomatycznej*. Kraków : Wydawnictwo literackie, 1988, s. 99-101.

protokol. Tým mala byť zdôraznená skutočnosť, že išlo o doplnok Paktu Spoločenosti národov. Išlo teda o doplnenie dokumentu, ktorý členské krajiny Spoločenosti národov už raz prijali. To malo členom Spoločenosti uľahčiť ratifikáciu dokumentu.

Hlavnou myšlienkou bol zákaz útočnej vojny.²¹¹ Vojna bola prípustná iba za presne vymedzených okolností, ako obrana proti útoku alebo v prípade účasti na kolektívnych sankciách. Možnosť „legitímnej“ vojny sa zmenšovala aj oproti dovtedajšiemu zneniu Paktu Spoločenosti národov.²¹² Na riešenie sporov bol zavedený systém arbitráže a konciliačného konania. Protokol rozlišoval právne a politické spory a predpokladal pre ne odlišné procedúry. Určoval tiež orgány, ktoré mali plniť funkciu konciliačných a arbitrážnych zborov. Signatárske krajiny prijímali záväzok podriaďiť sa rozhodnutiu zmierovacieho alebo rozhodcovského konania. Strana, ktorá by odmietla, by bola automaticky označená za agresora.²¹³ Do istej miery teda signatárske krajiny obmedzovali vlastnú suverenitu, pretože pripúšťali zásah tretieho, nezaujatého orgánu.²¹⁴ Zavedením tohto mechanizmu mali byť vylúčené prípady, kedy by nebolo možné určiť agresora. Jeho jednoznačné určenie zase uľahčovalo použitie sankčného mechanizmu.

Protokol, v porovnaní s Paktom Spoločenosti národov, sprehľadňoval použitie sankcií. Tie mali byť integrálne a signatárske krajiny mali použiť sankcie každého druhu. K ich aplikácii malo dôjsť automaticky po určení agresora. Protokol vychádzal z toho, že všetci členovia Spoločenosti mali byť v budúcnosti povinní plniť rozhodnutie Rady o sankciách.²¹⁵ Podľa Beneša týmto precizovaním Pakt Spoločenosti národov dostal charakter obrannej vojenskej zmluvy.²¹⁶ „*Co do povahy a rozsahu sankcie zůstávají tytéž, ale jejich používání stává se přesnějším, jasnějším a tudíž účinnějším,*“ vysvetlil

²¹¹ Analýza protokolu BŘACH, ref. 154, s. 42-43. DEJMEK, ref. 158, s. 333. SIERPOWSKI, Stanisław. *Liga Narodów w latach 1919–1926*. Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 2005, s. 264-272. BENEŠ, Edvard. Ženevský protokol a aktuální otázky naší zahraniční politiky. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost států*. Praha : Orbis, s. 268-300, tu s. 270.

²¹² Doteraz boli spory predkladané pred Radu Spoločenosti národov, ktorá v prípade, že dospela k jednohlasnému rozhodnutiu o agresorovi, odporučila členom Spoločenosti sankcie. V prípade, že Rada k jednohlasnému stanovisku nedospela, zostávala krajinám voľnosť konania. Tento nedostatok protokol odstraňoval. Pri uplatnení paragrafov protokolu by už nemohlo prísť k situácii, že by Rada neurčila agresora.

²¹³ BENEŠ, ref. 211, s. 288.

²¹⁴ BŘACH, ref. 180, s. 24.

²¹⁵ KUBŮ, Eduard. Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů. In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albis international, 2006, s. 41-72, tu s. 45, pozn. 11.

²¹⁶ BENEŠ, ref. 211, s. 285.

104 • Beneš pred plénom III. komisie.²¹⁷ Ale ani v prípade protokolu nebolo použitie sankcií úplné. Do akej miery by sa signatárske krajiny podieľali na sankciách záviselo od geografickej polohy a štádia odzbrojenia. Tým pádom naďalej neexistovala úplná istota o účinnej pomoci. Okrem toho, prípadná neúčast' na sankciách nebola podmienená inými sankciami, čiže opäť išlo o záväzok založený na dobrej vôli. Aj na túto skutočnosť bolo myslené. Protokol počítal s existujúcimi regionálnymi zmluvami a s uzatváraním ďalších zmlúv na regionálnom princípe. V nich si signatárske krajiny mali dopredu vymedziť rozsah pomoci v prípade, že Rada vyhlási sankcie proti útočníkovi.

Protokol bol úzko prepojený s problematikou odzbrojenia a predpokladal zvolanie odzbrojovacej konferencie na 15. júna 1925. Konferencia mala byť zvolaná v prípade, ak by do 1. mája 1925 protokol ratifikovala väčšina stálych členov Rady a aspoň 10 ďalších členských krajín Spoločnosti. Pokiaľ by plán odzbrojenia, ktorého prijatie sa na tejto konferencii predpokladalo, nebol uskutočnený, protokol mal stratiť platnosť. Protokol teda stál a padal na realizácii odzbrojenia.²¹⁸

Z hľadiska bezpečnosti Československa bolo dôležité, že sa podarilo obhájiť existenciu regionálnych zmlúv. O tomto bode sa počas zasadania Zhromaždenia viedla urputná diskusia,²¹⁹ ale nakoniec zostal tento princíp zachovaný. Beneš patril k najväčším obrancom regionálnych, resp. partikulárnych zmlúv. „*Od okamžiku, kedy povinná arbitráž je schválena, celý systém partikulárnych smluv je ve své podstatě změnen. Tyto smlouvy, ježto podléhají arbitrážní zásadě, používají nutně všech svých nedostatků a všech svých nebezpečství, podržují však své výhody,*“²²⁰ vysvetlil Beneš pred plénom Zhromaždenia. Regionálne zmluvy zohrávali v Benešovej politike dôležitú úlohu a mal záujem na ich zachovaní, hoci boli trŕnom v oku, a to najmä britským politikom. Pasus v protokole venujúci sa regionálnym zmluvám zaist'oval medzinárodnú akceptáciu československých zmluvných záväzkov a existenciu Malej dohody.²²¹ V rámci protokolu Beneš chápal regionálne zmluvy ako rýchly

²¹⁷ *Zahraniční politika* 1924, s. 1325-1332, Výklad ministra Beneše jako spravodaje o pracích čtvrté subkomise ve třetí komisi, tu s. 1329.

²¹⁸ DEJMEK, ref. 158, s. 333, pozn. 67. K hodnoteniu protokolu z pohľadu medzinárodného odzbrojenia napr. KITCHING, ref. 203, s. 81-85.

²¹⁹ KRČMÁŘ, ref. 160, s. 1260.

²²⁰ *Zahraniční politika* 1924, s. 1326-1324, Snížení zbrojení. Řeč ministra dra Beneše v deváté plenární schůzi pátého Shromáždění v pátek dne 5. září 1924, tu s. 1322.

²²¹ Československo sa na póde Spoločnosti národov programovo snažilo o akceptáciu a legimitizáciu svojich zmluvných záväzkov. NOWINOWSKI, Slavomir M. Liga Narodów w polityce zagranicznej Eduarda Beneša (1919-1925). In *Acta Universitatis Lodzjensis, Folia Historica*, 1995, roč. 53, č. 1, s. 77-92, tu s. 82.

prostriedkov na aplikáciu jeho sankčných mechanizmov.²²² Týmto spôsobom sa malo predísť situácii, kedy by síce boli vyhlásené sankcie voči agresorovi, ale členské krajiny by nespĺnili svoju povinnosť a aktívne sa na nich nepodieľali. Regionálne zmluvy mali tento prípad ošetriť a zaistiť pomoc obeti agresie v každom prípade. Okrem sankcií voči agresorovi protokol počítal aj s hospodárskou a finančnou pomocou obeti útoku.²²³ Zachovaním princípu regionálnych zmlúv a nedotknuteľnosti mierových zmlúv v bodoch, ktoré sa týkali Československa, považoval Beneš národné záujmy za obhájené.²²⁴ Protokol sa dal tiež chápať ako nástroj na zachovanie status quo. To bola jedna z hlavných výčítiek, ktorá bola proti nemu vyslovená. Z pohľadu Československa to bola naopak výhoda, čo Beneš zdôraznil aj na rokovaní vlády.²²⁵ Protokol prinášal výhody predovšetkým malým štátom.²²⁶ Túto skutočnosť Beneš vo svojich odôvodneniach prízvukoval.²²⁷ V literatúre sa objavili úvahy, či sa nepodieľal na príprave protokolu tak horlivo pre to, aby využil dočasné oslabenie Nemecka a vztýčil bariéry proti potenciálnej revízii zo strany západného suseda.²²⁸ S týmito závermi možno polemizovať. Práca na Ženevskom protokole bola pokusom zaistiť pozíciu Československa (nielen voči Nemecku) na princípe ko-

²²² BENEŠ, ref. 211, s. 288-289. Benešova reč: *Zabranění politika 1924*, s. 1325-1332. Výklad ministra Beneše jako spravodaje o pracích čtvrté subkomise ve třetí komisi, tu s. 1330. „*Znamenají dodatečnou bezpečnost, která slabým umožňuje, že mají naprostou jistotu, že soustava sankcí nikdy neselže: neboť vždy budou státy okamžitě ochotné poslechnouti vyzvání Rady, aby se postavily proti útočníku a provedly uvedené sankce.*“

²²³ *Zabranění politika 1924*, s. 1363-1369, Řeč ministra dra Beneše v plenární schůzi dne 1. října 1924, tu s. 1365.

²²⁴ „*Podarilo se mi zachrániti princip našich speciálních smluv a nedotknutelnost v mírové smlouvě všeho, co se nás týče.*“ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 985/24, Beneš pre prezidenta a predsedu vlády 23. septembra 1924.

²²⁵ NÁČR, f. PMR, k. 4380, 114. schôdza, 27. október 1924. Okrem toho spomenul aj ďalšie výhody: protokol zachovával výhody doterajšej aliančnej politiky, nezaväzoval k novým povinnostiam, ktorým by sa inak dalo vyhnúť, poskytoval garanciu existujúceho stavu v Európe a chránil pred niektorými nepriaznivými dôsledkami eventúálnych európskych konfliktov. Podobne význam protokolu hodnotil aj na zasadnutí zahraničného výboru poslaneckej snemovne. APS-FS, f. PSI-ZV, k. 107, inv. č. 1930, 62. schôdza, 17. december 1924, s. 62, Benešove odpovede na predložené otázky.

²²⁶ BŘACH, ref. 154, s. 44. GAJANOVÁ, ref. 8, s. 179.

²²⁷ „... *neboť jim [malým štátom – A. F.] zaručuje pro případ, že by byly přezé všechno napadeny, pomoc kolektivitu.*“ AMZV, f. II. sekce, k. 775, obal: Protokol o pokojném vyřizování mez. sporů, Ústavní projednání, č. j. 171.846/1924, 21. október 1924.

²²⁸ CAMPELL, ref. 39, s. 138-139. Podobným smerom sa nesie aj hodnotenie DOLEŽEL, Stephan. Die deutsch-tschechoslowakischen Beziehungen von ihren Anfang bis zum Ausgang der Ära Stresemann (1918-1929). In BOSL, Karl (ed.). *Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München; Wien : Oldenbourg, 1975, s. 225-246, tu s. 236. Autor hodnotí Benešov podiel pri príprave protokolu ako snahu zaistiť, aby po vstupe do Spoločnosti národov bolo Nemecko povinné participovať na existujúcom status quo.

106 • lektívnej bezpečnosti. Bolo to úsilie využiť existujúcu medzinárodnú konsťeláciu a zaistiť republike bezpečnosť. Nešlo o prvoplánové ťaženie proti Weimarskej republike, aj keď niektoré ustanovenia mohol Berlín chápať ako Nemecko poškodujúce. To však už primárne vyplývalo z pozície tohto štátu v povojnovej Európe a z cieľov nemeckej zahraničnej politiky túžiacej po revízii povojnového usporiadania. Akýkoľvek krok upevňujúci status quo bol zo strany Berlína chápaný ako protinemecký.

Z iného pohľadu býva dokument považovaný za prelom v rozvoji medzinárodného práva. Otváral totiž možnosti pre právnú integráciu Európy.²²⁹ V tomto ponímaní sa štát stal súčasťou vyššieho celku. V kolektívnej bezpečnosti sa štáty museli podriadiť všeobecným právnym princípom a morálnym normám. Beneš osobne považoval prijatie Ženevského protokolu za veľký úspech a pokrok v riešení bezpečnosti. Obsiahnuté princípy pokladal za najlepšie záruky československej bezpečnosti, poznámkami sa k nim vracal aj v čase, keď sa už bezpečnostné rokovania uberali iným smerom.²³⁰ Nečudo, veď na projekte sa sám podieľal, mal príležitosť zapracovať do neho svoje predstavy a očakávania o bezpečnosti. Do tejto pozície sa už v budúcnosti, v súvislosti s locarnskými rokovaniami, nedostal. Boli to predovšetkým malé štáty, ktoré prijatím protokolu získali. Zároveň mal dokument zaistiť status quo v bodoch, ktoré sa Československa bezprostredne dotýkali bez toho, aby republika stratila niečo zo svojich dovtedajších záruk. Protokol predstavoval významné posilnenie myšlienky kolektívnej bezpečnosti. Išlo o ambiciózny projekt, ktorý bol vo vtedajších pomeroch ťažko realizovateľný. Verejná mienka aj situácia v povojnovom období boli síce naklonené podobnému spôsobu riešenia medzinárodných sporov, ale postoj rozhodujúcich štátnikov k Spoločenosti národov poukazoval na nedôveru v jej mechanizmy. Predpoklad úspešnosti podobného riešenia spočíval v odzbrojení, ochote všetkých participujúcich podriadiť sa arbitrážnym výrokom a ochote siahnuť k sankciám v prípade porušenia ustanovení dokumentu.

Odmietnutie a pochovanie Ženevského protokolu bolo pre Beneša veľkým sklamaním.²³¹ Neochota Veľkej Británie podieľať sa na všeobecných zárukách znamenala koniec nádejí, že by sa ostrovná veľmoc podieľala na bezpečnostnom zaistení Československa.²³² Zároveň to ale

²²⁹ GONĚC, ref. 209, s. 117.

²³⁰ BENEŠ, Edvard. *Diplomatický boj o zajištění evropské bezpečnosti a o stabilisaci míru*. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 301-324, tu s. 319. Prejav prednesený 1. apríla 1925 na pôde zahraničného výboru poslaneckej snemovne a senátu.

²³¹ KUBŮ, ref. 215, s. 46.

²³² DEJMEK, ref. 158, s. 336.

znamenal, že riešenie na kolektívnej báze sa očitol v nedohľadne. Semtam si niekto povzdychol za protokolom a jeho veľkými myšlienkami, ktoré však v ďalšom období nenašli odozvu v reálnej politike. Šanca vytvoriť účinný bezpečnostný systém na kolektívnej a univerzálnej báze sa rozplývala. Na československej domácej pôde sa pre protokol nenašlo veľké pochopenie. Spočiatku nebol priamo spochybňovaný, neskôr, keď sa problémy s jeho prijatím stali neprehliadnuteľnými, skepsa narastala. Nespokojnosť nevyvolával fakt, že protokol ako potenciálna záruka československej bezpečnosti nevstúpil do platnosti. Kritika sa zameriavala na osobné útoky proti Benešovi. Debaty na pôde zahraničného výboru potvrdili, že politika Československa na pôde ženevskej organizácie nevzbudzovala veľký záujem a rozrušenie. Vyjadrenie Karla Kramáře na margo Ženevského protokolu zo 17. decembra 1924 bolo veľavravné: „*Je to kousek papíru*“, ²³³ uzatvoril svoj prejav.

Ženevský protokol a Nemecko

Nemecko nebolo na Ženevskom protokole na prvý pohľad zainteresované. Ako nečlenská krajina Spoločnosti národov nemalo možnosť priamo zasiahnuť do jeho príprav. Na Wilhelmstrasse však bolo dianie v Ženeve pozorne sledované. Jednak sa v dohľadnej budúcnosti predpokladal vstup Nemecka do organizácie, čím sa ho preberané otázky začali týkať bezprostredne, jednak išlo o riešenie francúzskej bezpečnosti, čo v Nemecku vzbudzovalo nedôveru v akýchkoľvek súvislostiach a za každých okolností. ²³⁴ Okrem toho sa protokol dotýkal tých častí Paktu Spoločnosti národov, na ktorých bolo Nemecko priamo zainteresované. Išlo napríklad o otázku Sárska alebo o otázky odzbrojenia. V priebehu rokovaní o protokole sa uvažovalo aj o pristúpení Nemecka. Táto myšlienka pochádzala od francúzskych zástupcov a mala dopomôcť váhajúcej Veľkej Británii ratifikovať dokument. Vo francúzskom tábore existovala obava, že ak dokument nepodpíše Nemecko, Veľká Británia ho nebude ratifikovať. ²³⁵ Návrh sa preberal iba v zákulisí, bez toho, aby získal výraznejšiu podporu.

²³³ APS-FS, f. PSI-ZV, k. 107, inv. č. 1930, 62. schôdza, 17. december 1924, s. 74-75.

²³⁴ K francúzsko-nemeckým vzťahom v tomto období por. napr. WURM, Clemens. Deutsche Frankreichpolitik und deutsch-französische Beziehungen in der Weimarer Republik 1923/1924–1929: Politik, Kultur, Wirtschaft. In SCHWABE, Klaus – SCHINZINGER, Francesco (eds.). *Deutschland und der Westen im 19. und 20. Jahrhundert*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1994, zv. II, s. 137-157.

²³⁵ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97109/L531626-631, Adolf Müller do Berlína 4. októbra 1924.

108 • Nemecká strana sa už počas príprav protokolu dívala na projekt s pochybnosťami a nedôverou.²³⁶ Na stoloch na Wilhelmstrasse sa objavilo hneď niekoľko analýz. Niektoré vznikli tesne po ukončení prác v Ženeve, iné boli vypracované s niekoľkomesačným časovým odstupom. Žiadna z nich nevyznievala priaznivo. Na niektorých miestach boli analýzy viac emocionálne ako vecné. Nemecké stanovisko k protokolu vyplývalo z celkového chápania Spoločnosti národov, ktorá bola v Berlíne vnímaná ako nástroj víťazov a francúzska páka na zachovanie status quo.

Jedna z prvých analýz bola vypracovaná Adolfom Müllerom, nemeckým zástupcom vo Švajčiarsku, ešte bezprostredne pod vplyvom dojmov z nedávno ukončeného V. Zhromaždenia. Výsledky hodnotil ako negatívne pre Nemecko. Na niektorých miestach bola jeho správa veľmi rozhorčená.²³⁷ Z politického hľadiska protokol chápal ako jasný pokus Francúzska udržať mocenský a aliančný systém vytvorený proti Nemecku.²³⁸ Protokol bol podľa neho vypracovaný v úzkom okruhu,²³⁹ pod taktovkou Francúzska. Podiel Beneša spočíval v upravovaní jednotlivých formulácií tak, aby čo najviac vyhovovali Parížu. Müller ho považoval iba za ďalší nástroj francúzskej politiky s jasným protinemeckým zameraním. Tým najjasnejším dôkazom protinemeckého zamerania malo byť úsilie o zachovanie status quo a zavedenie sankčného mechanizmu v prípade snáh o jeho revíziu. Pre Francúzsko prinášal protokol samé pozitíva bez rizík, Nemecku však prinášal iba nevýhody.²⁴⁰

Ďalšia analýza, ktorá vznikla v prostredí nemeckého ministerstva zahraničných vecí, bola striedamejšia a podrobnejšia. Spomenutých bolo niekoľko jasných nevýhod pre Nemecko, ale aj niekoľko pokrokov z hľadiska medzinárodného práva. Pokiaľ išlo mechanizmus riešenia sporov právnej povahy medzi štátmi, spôsob navrhnutý v protokole bol vnímaný kriticky. Rozhodnutie príslušnej inštalácie v prípade právnych otázok malo byť záväzné. Existovala tu však možnosť niektoré zmluvy (a tým aj niektoré spory) z rozhodovania na základe protokolu vyčleniť.²⁴¹ Podľa tejto

²³⁶ MAYER, ref. 13, s. 229. Bülow v jednom zo svojich listov označil udalosti v Ženeve za „divadlo“.

²³⁷ Protokol sa, podľa jeho ironických poznámok, mohol premenovať na „*Protokol na organizáciu ozbrojeného mieru v prospech víťazov svetovej vojny*“. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96920/Bd.2/H321329-350, Adolf Müller zo Ženevy 9. októbra 1924.

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibidem. Adolf Müller hovoril o britsko-francúzske-českom kruhu.

²⁴⁰ Ibidem.

²⁴¹ Súviselo to s povinnosťou, o ktorej hovoril §3 Ženevského protokolu. Signatárske krajiny protokolu mali pristúpiť k dohovoru o medzinárodnom súde v Haagu. Dohovor bol od roku 1920 otvorený a pristupujúci štát mohol vzniesť námietky ohľadom zmlúv, ktoré by sa z rozhodovania súdu mali vynechať.

správy to bol ďalší prostriedok na zachovanie status quo. V tomto čase bežne uzatvárané bilaterálne arbitrážne zmluvy predpokladali pre spory právnej povahy zriadiť špeciálnu komisiu či súd. Rozhodnutie príslušnej inštancie bolo v prípade sporov právneho charakteru obligatórne a nepredpokladali sa žiadne výnimky. Podľa analýzy bol Ženevský protokol z pohľadu riešenia právnych sporov „*skôr krok späť než krok vpred*“.²⁴² Pokiaľ išlo o mechanizmus riešenia ostatných typov sporov, analýza, naopak, videla pokrok v porovnaní s dovtedajšou praxou. Pozitívne bol hodnotený aj spôsob, akým bola vyriešená otázka regionálnych zmlúv. Mechanizmus týchto zmlúv mal v budúcnosti vstúpiť do platnosti až po určení strany, ktorá bola v spore agresorom. Vojenské, či iné opatrenia, teda nemali nastúpiť na základe svojvoľného rozhodnutia signatárskych krajín regionálnych zmlúv. Inak boli protokolu vyčítané komplikované procedúry a nejasné kompetencie. Najväčšie obavy sa spájali s ustanoveniami o demilitarizovaných zónach. V praxi zatiaľ existovala iba jedna, a to na území Nemecka. Vyslovená bola obava, či by Francúzsko na základe uplatnenia protokolu nemohlo žiadať stálu kontrolu zo strany Spoločnosti národov na tomto území, prípadne zriadenie ďalších zón.²⁴³ Podľa nemeckého názoru bol tento pasus do textu zaradený priamo na žiadosť Francúzska,²⁴⁴ a to už s tým predpokladom, že v budúcnosti mali byť demilitarizované zóny zriaďované iba na úkor Nemecka.²⁴⁵ V analýze sa objavilo niekoľko hraničných prípadov aplikácie protokolu, pričom všetky vyznievali protinemecky.²⁴⁶ Za veľký nedostatok bol označený fakt, že pod procedúry protokolu nespádali teritoriálne otázky a otázky patriace do kategórie vnútropolitických záležitostí. Konkrétne boli vymenované otázky národnostných

²⁴² PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96620/Bd.1/K664759-777, poznámky oddelenia Auswärtiges Amt s pôsobnosťou pre oblasť Spoločnosti národov, bez dátumu a uvedenia autora. Citovaný dokument je prepracovanou verziou analýzy, ktorá sa v archíve nemeckého ministerstva zahraničných vecí nachádza pod signatúrou PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96620/Bd.1/V.J.3772, autorom ktorej bol Georg Martius, poradca na nemeckom ministerstve zahraničných vecí, s dátumom 9. október 1924.

²⁴³ §9 protokolu predpokladal zriaďovanie demilitarizovaných zón. Tie podľa autorov protokolu mohli zabrániť vypuknutiu konfliktov medzi štátmi. Podľa toho istého článku demilitarizované zóny, ktoré už existovali, mohli byť dané pod dočasnú alebo stálu kontrolu, ktorú mala určiť Rada Spoločnosti národov, na žiadosť a útraty jedného alebo viacerých susedných štátov. S hodnotením uvedeným v analýze sa stotožnil aj nemecký historik Karl Mayer, ktorý túto pasáž protokolu rovnako chápe ako protinemecké opatrenie. MAYER, ref. 13, s. 228.

²⁴⁴ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/D654541-542, von Bülow 11. októbra 1924.

²⁴⁵ Carl Schubert si vo svojich poznámkach povzdychol: „*ist wieder einmal die deutsche Forderung nach Gleichberechtigung und Gleichstellung ausser Acht gelassen worden.*“ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/D654546-554, Schubert 16. október 1924.

²⁴⁶ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96620/Bd.1/K664759-777.

110 • menšín, vyst'ahovalecťva, surovín a monopolov. Všetky tieto fakty z pohľadu Berlína zabetonovávali status quo.²⁴⁷ Na záver správy však autor vyjadril uznanie: „*Protokol predstavuje starostlivo premyslený pokus, čiastočne s použitím nových myšlienok právneho charakteru, nájsť riešenie, ako zamedziť ozbrojeným konfliktom medzi národmi.*“²⁴⁸ Vstup protokolu do platnosti v existujúcej podobe by bol nevítaný a ani nebol z nemeckej strany očakávaný. Nevylučovala sa možnosť, že by mohlo dôjsť k úprave jeho znenia. Záver analýzy neodporúčal pristúpiť k protokolu, ale radil pokračovať v doterajšej politike uzatvárania arbitrážnych zmlúv.

Správy zaoberajúce sa Ženevským protokolom, ktoré sa ocitli na nemeckom ministerstve zahraničných vecí, neskrývali obavy z jeho dosahu na Nemecko. Možné protinemecké zameranie bolo doslova vyhľadávané. Nepriaznivo vyznievala aj vojenská analýza protokolu. V prípade, ak by Nemecko vstúpilo do Spoločnosti, zrejme by nebolo možné dlhodobo sa vzpierať ratifikácii protokolu. V tretej správe o protokole sa objavili rovnaké výhrady ako v predchádzajúcich. „*Nebude rozhodovať právo, ale politika... moc Spoločnosti národov bude vždy použitá iba proti Nemecku, nikdy nie v prospech Nemecka... celkové hodnotenie ohľadom ustanovení protokolu je také, že jeho prijatia pre Nemecko v žiadnom prípade nevzniknú výhody,*“²⁴⁹ uvádzala správa. Z vojenského pohľadu bolo pre Nemecko nepripustné aj to, že by sa v prípade nejakého konfliktu muselo vzdať svojej neutrality a ako člen Spoločnosti národov a signatár protokolu sa podieľať na sankciách.

Dôležitou správou týkajúcou sa protokolu, ktorá vznikla v prostredí nemeckého ministerstva zahraničných vecí, bola analýza z pera právnika F. Gausa. Táto vznikla až so značným časovým odstupom, na začiatku marca 1925, tesne pred Chamberlainovým odmietnutím dokumentu.²⁵⁰ Kritika bola v podstate totožná s bodmi v predchádzajúcich popisovaných správach. Podľa Gausa by pre Nemecko podpis pod protokolom prichádzal do úvahy až po vstupe do Spoločnosti národov. Ale ani to by ne-

²⁴⁷ Ibidem. „*Für Deutschland bleibt die grosse Gefahr bestehen, dass die durch den Friedensvertrag geschaffene, für uns auf die Dauer unerträgliche territoriale Lage durch das Genfer Protokoll fest verankert und auf friedliche Weise im Wege eines Schiedsspruchs anzustrebenden Lösung einer Streitfrage ein Riegel vorschoben werden soll.*“

²⁴⁸ Ibidem.

²⁴⁹ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97110/L531927-964, nepodpísaná, 12. december 1924. ADAP, séria A, 1918–1925. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, zv. XI, dok. 228, s. 559–575, analýza ministerstva obrany týkajúca sa vstupu Nemecka do Spoločnosti národov a analýza protokolu. Autorom je pravdepodobne generál Otto Hasse, pracujúci na ministerstve obrany. V odpovedi von Bülowa bol vyjadrený súhlas s pripomenkami a úvahami, ktoré sa v analýze objavili, len niektoré závery boli upravené či uvedené na správnu mieru. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97110/L532028-034, Bülow pre generála Hasseho 18. decembra 1924.

²⁵⁰ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96622/Vbd.487, Gausova správa z 5. marca 1925.

rozptýľilo početné výhrady. Otvorene potvrdil, že protokol by zahatal cestu k mierovej revízii stavu zakotvenému vo Versaillskej mierovej zmluve.²⁵¹ Gausova správa zďaleka nebola taká rozrušená a emocionálna ako predchádzajúce. V tomto čase už Nemecko s Londýnom a Parížom rokovalo na podklade iných propozícií, preto nebol považovaný za reálnu hrozbu. Ženevský protokol mal potenciál upevniť status quo a nemecké ministerstvo zahraničných vecí sa netajilo svojím záujmom tento stav zmeniť. Stresemann menil len cesty, ktorými malo k zmenám na medzinárodnej scéne dôjsť.²⁵² Protokol bol preto v príkrom rozpore s nemeckou predstavou o riešení otázky bezpečnosti.

Z pohľadu Československa a ďalšieho vývoja nie je bez zaujímavosti položiť si dve otázky. Ako sa protokol podieľal na nemeckej bezpečnostnej ponuke z januára 1925? A ako bola vnímaná úloha Beneša pri príprave protokolu v Berlíne? Priamy doklad o prepojení medzi protokolom a nemeckou bezpečnostnou ponukou nemáme. Rozhorčené analýzy a obavy vyjadrované na nemeckom ministerstve zahraničných vecí nepriamo svedčia o prepojení týchto dvoch udalostí. Protokol hrozil vyriešiť otázku bezpečnosti bez účasti a na úkor Nemecka. Weimarská republika, povzbudená vyriešením problematiky reparácií, sa nechcela iba „prizerat“, ako sa posilňuje pozícia Francúzska. Priamy súvis medzi protokolom a nemeckou bezpečnostnou ponukou vidia aj viacerí autori.²⁵³ Je stále otázne, nakoľko to bol Ženevský protokol, čo vyprovokovalo Nemecko, aby sa odhodlalo prísť s bezpečnostnou iniciatívou. Nepochybne to môžeme chápať ako jeden, ale nie jediný aspekt.

Z nemeckého pohľadu bolo s úľavou privítané, že protokol „neprešiel“. Pokiaľ ide o úlohu Beneša pri príprave protokolu, československý minister bol v správach nemeckých diplomatov označovaný ako „intelektuálny pôvodca“ protokolu.²⁵⁴ Na jeho adresu padlo niekoľko ironických poznámok. Vyslanec Koch zaslal do Berlína správu, podľa ktorej „jeho po-zornost“ [Benešova – A. F.] bola zameraná predovšetkým na to, aby sa regionálne

²⁵¹ Ibidem. Analýza bola vecná. Neodporúčal verejnú kritiku protokolu, ktorý bol v dôsledku stanoviska Veľkej Británie, podľa neho, už „vybavený“.

²⁵² Stresemannov postoj k protokolu: „[Genfer Protokoll – A. F.] *das im Grunde nichts anderes war als der Versuch, die Machtmittel der Völkerbundstaaten in ein System zur Niederhaltung Deutschlands einzuspannen*.“ *Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung*. Berlin : Rütten & Loening, 1962, dok. 9, s. 70-80, list Stresemanna pre Brockdorf-Rantzaua z 19. marca 1925. MAYER, ref. 13, s. 228.

²⁵³ KIMMICH, Christoph M. *Germany and the League of Nations*. Chicago : The University of Chicago Press, 1976, s. 62. SPENZ, Jürgen. *Die diplomatische Vorgeschichte des Beitritts Deutschlands zum Völkerbund*. Göttingen; Berlin; Frankfurt; Zürich : Musterschmidt, 1966, s. 62.

²⁵⁴ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96621/Vbd.2273, Kochova správa do Berlína z 31. októbra 1924.

112 • *zmluvy, ktoré sú alfou a omegou jeho politiky a ktoré boli najmä stanoviskom Veľkej Británie obrozené, nepoškodené dostali na breh, do bezpečia. To sa mu aj podarilo, zvyšok je divadlo pre publikum*“.²⁵⁵ Beneš bol podľa neho dostatočne praktický, aby význam protokolu nepreceňoval. Ďalší pracovník nemeckého vyslanectva v Prahe, Roland Köster, bol ešte o niečo neľútostnejší. Podľa neho bol Beneš na svoje dielo veľmi hrdý a nechal si pripraviť privítanie podobné návratu „víťazného vojvodu“. Köstner navrhol, aby sa pre protokol v domácej aj zahraničnej tlači používalo označenie „Benešov plán“. Ak by bol protokol odmietnutý alebo by došlo k jeho zásadnému pozmeneniu, malo by to za následok, že svet zaujímajúci sa o záležitosti Spoločnosti národov by sa začal na návrhy pochádzajúce z Benešovho pera dívať kritickejšie. Československý minister mal byť s protokolom spojený prostredníctvom názvu, čím by aj jeho pozmenenie alebo odmietnutie nadobudlo formu osobného Benešovho neúspechu. S návrhom prišiel Köstner vtedy, keď ratifikácia zo strany Veľkej Británie bola čím ďalej, tým otáznejšou.²⁵⁶ Köstnerova správa bola adresovaná šéfovi oddelenia s pôsobnosťou pre Spoločnosť národov B. von Bülowovi. Odpoveď von Bülowa bola pozitívna. Podľa neho nemecké ministerstvo už používalo vo vnútornom styku označenie „Benešov protokol“ a súhlasil, aby sa aj na verejnosti používalo Benešovo meno v spojení s protokolom. Prisľúbil aj svoje osobné pôsobenie v tejto veci.²⁵⁷ Takéto „spopularizovanie“ v chápaní nemeckého ministerstva zahraničných vecí malo mať za následok zhoršenie Benešovej reputácie na medzinárodnej scéne. Nenašiel sa priamy doklad, že by nemecké ministerstvo v tomto smere skutočne podniklo konkrétne kroky, i keď W. T. B. používala oba pojmy, teda Ženevský aj Benešov protokol.²⁵⁸ Obe označenia sa tiež objavili v dennej tlači. Žiadna ofenzívna kampaň však nezačala. Na druhej strane, Benešovi spájanie jeho mena s protokolom nebolo nepríjemné, naopak, správy vyslancov s nadšením hlásili, že protokol sa v zahraničí zvykne označovať ako Benešov protokol a že sa toto označenie ujalo.²⁵⁹

Na bilaterálnej úrovni Ženevský protokol nebol diskutovanou témou. V marci 1925 ho tajomník nemeckého ministerstva zahraničných vecí pred novým československým vyslancom v Berlíne Kamilom Kroftom

²⁵⁵ Ibidem.

²⁵⁶ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96621/K664790-791, Köster do Berlína 12. novembra 1924.

²⁵⁷ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96621/K664792-793, Bülow pre Köstera 21. novembra 1924.

²⁵⁸ Podľa Kochových správ sa takýto pojem objavil aj v československej tlači. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96621/K664800, Koch do Berlína 20. novembra 1924.

²⁵⁹ AMZV, f. EB – SA 1919–1935, k. 31, Politické správy Bern 1925, 13. január 1925.

označil za zaujímavý, ale príliš zložitý dokument.²⁶⁰ Keďže sa v tomto čase diskutovalo už na podklade nových bezpečnostných propozícií, nebol dôvod na ďalšiu diskusiu.

Nemecko ohľadom protokolu nešetřilo kritikou. Nevyhovovali mu niektoré ustanovenia a tiež niekoľko teoretických, explicitne neudaných vysvetlení. To však Stresemannovi nebránilo, aby využil znenie protokolu počas nasledujúceho roku, keď pre Nemecko žiadal výnimku ohľadom čl. 16 Paktu Spoločnosti národov, ktorý sa zaoberal účasťou členských krajín na sankciách. Vo svojej argumentácii operoval §11 protokolu, kde sa hovorilo o tom, že každá signatárska krajina sa mala na sankciách voči určenému agresorovi podieľať takou mierou, akú jej umožňovala zemepisná poloha a stav odzbrojenia. Stresemann nakoniec s touto argumentáciou, napriek nesúhlasu mnohých politikov (vrátane Beneša), uspel. Protokol bol uzatvorenou záležitosťou a projektom, ktorý sa nikdy nerealizoval. Pochovaním Ženevského protokolu a rokovaniami v Locarne bola problematika bezpečnosti vyriešená na inom princípe. Odzbrojenie a bezpečnosť v podobe všeobecného paktu sa už nedávali do súvislosti. O odzbrojení sa v nasledujúcom období hovorilo naďalej, a to v súvislosti s prípravami na všeobecnú odzbrojovaciu konferenciu, ktorá sa uskutočnila na začiatku 30. rokov. Na poli bezpečnosti nastal čas regionálne obmedzených paktov, na ktorých Československo participovalo iba v obmedzenej forme. Na začiatku januára 1925 sa v diplomatických kuloároch začal preberať nemecký návrh na uzatvorenie paktu obmedzeného na rýnsku hranicu.

²⁶⁰ ADAP, séria A, 1918–1925. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1994, zv. XII, dok. 219, s. 565–566.

LOCARNSKÝ MEDZNÍK

Je riešením arbitrážna zmluva?

„Při náležitém vyšetření stavu věci a správném posouzení situace vyjde z něho, že ve skutečnosti zhoršení nenastalo a že nutno pouze, jako vždy, přispůsobiti se dočasné situaci sice s plným obhájáním vlastních zájmů, avšak s pochopením pro dočasné změny v tendencích ostatních států evropských... Změna situace Německa přichází poměrně záhy, ale jest to důsledek zájmové politiky velkých mocností, které se musí Československo přispůsobiti.“

(minister E. Beneš na zasadání vlády 2. októbra 1925)

Neúspech Ženevského protokolu vyvolal rozličné reakcie. Kým Veľká Británia a Nemecko s uspokojením privítali neúspech projektu, ktorý z tých alebo oných dôvodov považovali za nesprávne riešenie bezpečnostnej otázky, v ďalších krajinách zavládlo sklamanie.² Najmä Francúzsko naďalej zúfalo hľadalo bezpečnostné záruky. Disponovalo síce zmluvami s Poľskom a Československom, obe krajiny však od Francúzska skôr pomoc očakávali, než by boli schopné v jeho prospech účinne zasiahnuť. Francúzsko, topiace sa v ekonomických problémoch, už nebolo v situácii, aby si naďalej udržiavalo prevahu vo vojenskej, hospodárskej a politickej oblasti len s využitím vlastných zdrojov. Pre Francúzsko bola bezpečnosť najvyšším imperatívom. Prijatím Ženevského protokolu sa táto krajina do istej miery vzdala svojich pôvodných predstáv o jej riešení. Prisľúbenú spojeneckú zmluvu s Veľkou Britániou bol Paríž ochotný vymeniť za kolektívne záruky. Od Poincarého sankčnej politiky, založenej na komponentoch sily a pocite ohrozenia, Francúzsko v čase Herriota prešlo na odlišný typ politiky, hoci obaja sledovali rovnaký cieľ, a to zaistenie bezpečnosti. Kým Poincaré sa snažil spoľahnúť na vlastné francúzske zdroje, pre Herriota sa stala prioritnou spolupráca s Veľkou Britániou. V lete 1924 sa Francúzsko zaviazalo do jedného roka opustiť Porúrie. Za tento ústupok boli Parížu prisľúbené bezpečnostné záruky. Po neúspechu Ženevského protokolu však akékoľvek záruky zostávali v nedohľadne. Francúzsko využilo možnosť použiť páky, ktoré mu poskytovala mierová zmluva a ktoré boli bližšie reštrikčným opatreniam z roku 1923 než atmosfére, v ktorej boli prijaté Dawesov plán a Ženevský protokol. 10. január 1925 bol dňom, kedy malo byť, podľa ustanovení Versaillskej mierovej zmluvy, opustené kolínske pásmo. To sa však po neúspechu Ženevského protokolu dalo sotva očakávať, keďže náhrada za posledný projekt absentovala.³ V prie-

¹ Národní archiv České republiky Praha (ďalej NÁČR), fond Předsednictvo ministerské rady (ďalej f. PMR), k. 4382, 145. schôdza, 2. október 1925.

² BRÄCH, Radko. *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1996, s. 65.

³ MAYER, Karl J. *Die Weimarer Republik und das Problem der Sicherheit in den deutsch-französischen Beziehungen, 1918–1925*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris : Peter Lang,

118 • behu novembra 1924 sa objavili prvé indície, že územie nebude v stanovenom termíne opustené.⁴ V nemeckých kruhoch vládla obava z návratu k myšlienke francúzsko-britskej aliancie. V takom prípade by atmosféra vytvorená v priebehu leta 1924 zostala nevyužitá a Nemecko by politicky naďalej zostávalo mimo diania na medzinárodnej scéne.⁵

Počas novembra, ale predovšetkým decembra 1924 sa problematika bezpečnosti ocitla na mŕtvom bode. Nebolo vôbec zrejmé, akým smerom sa bude ďalej uberať. Zároveň sa však ukazovalo, ktorým smerom sa už uberať nebude. V Európe vládla neistota. Pre Francúzsko bol Berlín v centre všetkých bezpečnostných úvah. Veľká Británia bola pripravená poskytnúť Francúzsku záruky, ale nebolo povedané kedy, aké a v akej forme. Paríž sa v oficiálnej línii pridržiaval Ženevského protokolu, v diskusii však bol prístupný aj iným riešeniam, s ktorými by Veľká Británia prišla.⁶ Ostrovná veľmoc veľmi dôsledne a podrobne zvažovala formy angažovania na kontinente. Pre Veľkú Britániu záujmy za kanálom La Manche neboli prioritou, z hľadiska bezpečnosti pre ňu nezohrávali podstatnejšiu úlohu, pozornosť venovala skôr hospodárskym súvislostiam.

Tento stav komplikoval pozíciu nemeckej vlády, pretože vďaka porozumeniu z londýnskej konferencie a prijatí Dawesovho plánu očakávala pozitívne riešenia a plody nastúpenej politiky porozumenia. Na konci decembra 1924 sa na rokovaní nemeckej vlády preberalo, zatiaľ neoficiálne, rozhodnutie neopustiť kolínske pásmo.⁷ Stresemann objasnil dôvody, prečo Spojenci odmietali evakuovať túto oblasť. Ako príčinu uviedol stále nevyriešenú otázku bezpečnostného paktu medzi Veľkou Britániou a Francúzskom. Rozhodnutie neopustiť kolínske pásmo predstavovalo

1990, s. 233. MAISEL, Ephraim. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919–1926*. Brighton : Sussex Academic Press, 1994, s. 160–162. KEIGER, John. Poincaré, Briand and Locarno: Continuity in French Diplomacy in the 1920s. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. New York : Routledge, 2004, s. 95–107. BRÄCH, ref. 2, s. 39.

⁴ Hoci sa takéto obavy objavili na nemeckom ministerstve zahraničných vecí už skôr, teraz išlo o prvé informácie pochádzajúce z oficiálnych kruhov. M. W. Lampson na to v rozhovore upozornil nemeckého veľvyslanca v Londýne Friedricha Sthamera. Por. napr. MAYER, ref. 3, s. 236. BRÄCH, ref. 2, s. 38.

⁵ Americký historik J. Jacobson toto obdobie označuje ako „*december setbacks*“. JACOBSON, Jon. *Locarno Diplomacy. Germany and the West*. Princeton; New Jersey : Princeton University Press, 1972, s. 11. K diskusii o ďalšom smerovaní britskej zahraničnej politiky por. napr. DEJMEK, Jindřich. *Nenaplnené naděje*. Praha : Karolinum, 2003, s. 119–124. CROWE, Sibyl Eyre. Sir Eyre Crowe and the Locarno Pact. In *The English Historical Review*, 1972, roč. 87, č. 342, s. 49–74.

⁶ WURM, Clemens A. *Die französische Sicherheitspolitik in der Phase der Umorientierung 1924–1926*. Frankfurt am Main; Bern; Las Vegas : Peter Lang, 1979, s. 223.

⁷ *Akten der Reichskanzlei: Weimarer Republik, Kabinette Marx I und II*. Boppard am Rhein : Boldt, 1973, zv. 2, dok. 376, s. 1234–1238.

nebezpečný precedens. Bolo to prvýkrát, keď sa paragrafy Versaillskej mierovej zmluvy mali naplňovať „v prospech“ Nemecka a Spojenci sa začali zdráhať. To vyvolávalo vo Weimarskej republike znepokojenie. Vznikol totiž dojem, že víťazi vojny budú upravovať ustanovenia mierovej zmluvy podľa svojich potrieb a na úkor Nemecka. Obávaný scenár sa naplnil 5. januára 1925. Veľvyslanci Veľkej Británie, Francúzska, Talianska, Japonska a vyslanec Belgicka navštívili nemeckého kancelára a odovzdali mu nótu, ktorá informovala o rozhodnutí neopustiť v stanovenom termíne kolínske pásmo. Dôvodom bolo neuspokojivé plnenie ustanovení Versaillskej mierovej zmluvy o odzbrojení zo strany Berlína.⁸ Pozícia na Rýne bola dôležitou zárukou francúzskej bezpečnosti, dokonca jednou z posledných hmatateľných.⁹ Paríž bol preto rozhodnutý podržať si ju dovtedy, kým by sa dospelo ku konkrétnej predstave o riešení bezpečnostnej otázky. Riešenie bezpečnosti v tejto situácii, bez Nemecka, znamenalo z pohľadu stresemannovskej politiky riešenie na úkor Nemecka.

Otázka bezpečnosti uviazla v slepej uličke. Nový impulz prišiel s dátumom 20. január 1925. V tento deň odovzdal nový štátny tajomník nemeckého ministerstva zahraničných vecí Carl von Schubert britskému veľvyslancovi v Berlíne memorandum, ktoré obsahovalo návrh na uzatvorenie bezpečnostného paktu. Na Rýne zainteresované mocnosti sa mali zaviazat' neviest' proti sebe vojnu.¹⁰ Bol to krok, ktorý si vyslúžil prívlastok najsmelší a najvynaliezavejší krok v dejinách nemeckej diplomacie.¹¹ Nemecká politika prešla rozsiahlym vývojom, kým dospela k tomu, aby sa pokúsila presadiť a obhájiť svoje záujmy na báze versaillského mieru a prostriedkami, ktoré jej povojnové usporiadanie a mechanizmy ponúka-

⁸ MAYER, ref. 3, s. 238.

⁹ HAGSPIEL, Hermann. *Verständigung zwischen Deutschland und Frankreich?* Bonn : Ludwig Röhrscheid Verlag, 1987, s. 245.

¹⁰ Text memoranda por. *Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung*. Berlin : Rütten & Loening, 1962, dok. 2, s. 52-53. O úlohe britského veľvyslancu pri iniciovaní celého návrhu sa špekulovalo už v dobovom kontexte. Por. Archiv Ministerstva zahraničných vecí Praha (ďalej AMZV), Politické správy Londýn 1925, č. 36, Mastný do Prahy 6. marca 1925. AMZV, Politické správy Berlín 1925, č. 15, Havlíček do Prahy 14. marca 1925. Z odbornej literatúry por. STAMBROOK, Frederick George. „Das Kind“ – Lord D'Abernon and the Origins of the Locarno Pakt. In *Central European History*, 1968, roč. 1, č. 2, s. 233-263. Z novej literatúry por. najmä JOHNSON, Gaynor. „Das Kind“ Revised: Lord D'Abernon and German Security Policy, 1922–1925. In *Contemporary European History*, 2000, roč. 9, č. 2, s. 209-224. JOHNSON, Gaynor. *The Berlin Embassy of Lord D'Abernon, 1920–1926*. New York : Palgrave MacMillan, 2002, najmä s. 109-124. Ku genéze myšlienky nemeckej bezpečnostnej iniciatívy na nemeckom ministerstve zahraničných vecí por. napr. MAYER, ref. 3, s. 238-242.

¹¹ WANDYCZ, Piotr S. *France and Her Eastern Allies*. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1962, s. 325.

li.¹² Odovzdanie memoranda prebehlo v prísnej tajnosti. Projekt, ktorý dominoval európskej politickej scéne v roku 1925, sa rodil nenápadne.¹³

Ústrednou myšlienkou ponuky bolo uspokojiť francúzsku túžbu po bezpečnosti, zároveň zahrnúť Nemecko do riešenia, a pritom pripraviť projekt tak, aby záväzky vyplývajúce z navrhovaného paktu boli prijateľné pre Veľkú Britániu. Od návrhu si Nemecko sľubovalo zmenu svojej pozície na medzinárodnej scéne, opustenie okupovaných území, koniec politiky sankcií a zrovnoprávnenie s víťaznými krajinami. Nemecká iniciatíva sa vo svojom znení odvolávala na starší Cunov návrh, ktorý bol prispôsobený aktuálnym pomerom. Z pôvodného Cunovho návrhu zostalo iba torzo, len základná myšlienka uzatvoriť pakt „na Rýne *zainteresovaných mocností*“. Inak sa ponuka nápadne podobala na koncept Gaus – Schubert z jari 1923.¹⁴ Nemecký návrh bol najskôr prediskutovaný s Foreign Office a až následne bola ponuka odovzdaná aj do Paríža.¹⁵

Východné hranice Nemecka sa nespomínali v memorande s bezpečnostnou ponukou odovzdanom Veľkej Británii, ani v memorande pre

¹² KRÜGER, Peter. Uspořádání Evropy jako záruka bezpečnosti? Československo v německé koncepci mezinárodní politiky v éře Locarna. In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albi international, 2006, s. 73-85, tu. s. 77.

¹³ Bezpečnostná ponuka bola veľmi dobre načasovaná. Predstava Foreign Office, ako by sa mala riešiť francúzska túžba po bezpečnosti, bola hmlistá. Potvrdzujú to Chamberlainove úvahy zo 4. januára 1925: „*Can we propose an Anglo-Franco-Belgian pact of Guarantee to be followed by a Quadruple Pact embracing Germany? Or ought we to propose a unilateral declaration of British interests and of what we should regard as casus belli? Or again is there some third course? And how in any case are we going to defend our vital interests in the West whilst safeguarding ourselves against being dragged into a quarrel over Lithuania or Latvia or Poland or Besarabia?*“ *Documents on British Foreign Policy 1919–1939* (ďalej DBFP). London : Her Majesty Stationary Office, 1986, séria 1, zv. XXVII, dok. 180, s. 257.

¹⁴ ORDE, Anne. *Great Britain and International Security*. London : Royal Historical Society, 1978, s. 84. MAYER, ref. 3, s. 241. V priebehu rokovaní sa za „na Rýne zainteresované mocnosti“ považovali Nemecko, Francúzsko, Belgicko, Taliansko a Veľká Británia.

¹⁵ Napriek prísnemu utajeniu, v tlači sa začali objavovať prvé dohady o nemeckej iniciatíve. 22. januára 1925 *Petit Parisien* priniesli správu o povestiach šíriacich sa v berlínskych diplomatických kruhoch. Podľa informácií novín mal kancelár Hans Luther Francúzsku ponúknuť vzájomný garančný pakt. Politisches Archiv des Auswärtigen Amts Berlin (ďalej PAAA), f. Büro Staatssekretär, sign. R29083/E124754, von Hoesch z Paríža 22. januára 1925. Podobné poznámky sa krátko na to objavili aj v niektorých nemeckých novinách, ale bez väčšieho ohlasu. Noviny tak predbehli oficiálnu nemeckú ponuku Francúzsku o niekoľko týždňov. Štátny tajomník Schubert v rozhovore s francúzskym veľvyslancom v Berlíne Pierre de Margeriem na tému informácií uverejnených v tlači reagoval: „... *ich erwiderte dem Botschafter, dass an dem Artikel des Petit Parisien, der mich auch sehr erstaunt hätte, kein nables Wort sei*.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29083/E124741-745, Schubertove poznámky z 23. januára 1925. Stalo sa tak tesne po tom, ako sa zatvorili dvere za veľvyslancom D'Abernonom, s ktorým nemecký štátny tajomník hovoril práve o bezpečnostnej ponuke.

Francúzsko.¹⁶ Nemecká strana predpokladala, že Francúzsko bude chcieť do bezpečnostných rokovaní zapojiť aj svojich východných spojencov.¹⁷ Preto bola v memorande uvedená možnosť uzatvorenia arbitrážnych zmlúv obsahujúcich záväzok mierového riešenia sporov „*politického a právneho charakteru*“ s krajinami, ktoré by o to mali záujem.¹⁸ Žiaden štát nebol konkrétne uvedený, ale v diplomatických kruhoch od začiatku vládlo presvedčenie, že táto časť návrhu sa vzťahovala na východných susedov Nemecka.¹⁹ Týmto spôsobom sa Stresemann snažil urobiť ponuku prijateľnejšou pre svojich partnerov na Quai d'Orsay. Na Wilhelmstrasse, oprávnené, vládli pochybnosti, či sa Francúzsko uspokojí s alternatívou, že túžby Československa a Poľska po bezpečnosti budú uspokojené iba arbitrážnou zmluvou.²⁰ Vo chvíli, keď Francúzsko pristúpilo na to, aby bezpečnostné požiadavky jeho východných spojencov boli vyriešené takýmto spôsobom a prísľubom zatiaľ bližšie nekonkretizovanej garancie arbitrážnych zmlúv, mala nemecká ponuka nádej na úspech. Arbitrážne zmluvy ponúkala nemecká strana všetkým štátom. Rozdiel spočíval v tom, že kým v prípade „na Rýne zainteresovaných mocností“ malo ísť o doplnok iniciovaného garančného paktu, pre ostatné krajiny boli ponúknuté arbitrážne zmluvy bez ďalších garancií.

Nemecko nemalo potrebu riešiť otázku bezpečnosti na svojej východnej hranici. Napriek snahe vyhnúť sa tejto téme, práve ona patrila počas rokovaní k najťažším.²¹ Nemeckí zástupcovia odmietli prijať hociaký dokument, ktorý by sa dal interpretovať ako uznanie a garantovanie vlastných východných hraníc.²² V tejto záležitosti naprieč nemeckým politic-

¹⁶ Text memoranda por. *Locano-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 5, s. 61-62. Memorandum bolo francúzskej strane odovzdané 9. februára 1925.

¹⁷ Francúzski diplomati hneď v prvých sondážnych rozhovoroch naznačili, že Paríž by neakceptoval pakt, do ktorého by východné hranice Nemecka neboli nejakým spôsobom zahrnuté. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29083/E124741-745, Schubertove poznámky o rozhovore s von Hoeschom 23. januára 1925.

¹⁸ „*Zum Abschluß derartiger Schiedsverträge, die eine friedliche Austragung rechtlicher und politischer Konflikte sicherstellen, ist Deutschland auch gegenüber allen anderen Staaten bereit.*“ *Locano-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 5, s. 61.

¹⁹ DBFP, ref. 14, dok. 190, s. 284-285, D'Abernon pre A. Chamberlaina 23. januára 1925.

²⁰ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29084/E125105-109, poznámky Schuberta z 9. februára 1925. „... vor allem zweifle ich, ob Frankreich sich mit dem Angebot hinsichtlich der Ostgrenzen einverstanden erklären wird.“

²¹ BRÄCH, Radko. Německé bezpečnostní memorandum z 9. 2. 1925 a bezprostřední reakce Polska a Československa. In *Historie a vojensství*, 1994, roč. 43, č. 4, s. 3-39, najmä s. 3-17. WANDYCYZ, ref. 12, s. 331.

²² *Akten zur deutschen auswärtigen politik* (ďalej ADAP), séria A, 1918-1925. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1994, zv. XII, dok. 22, s. 50-53, poznámky Schuberta o rozhovore s D'Abernomom zo 14. januára 1925. CAMPBELL, Gregory Fenton. *Confrontation in*

122 • kým spektrom vládla jednota.²³ Neochota uznať východné hranice sa v polovici dvadsiatych rokov spájala s predstavou, že existujú možnosti, ako dosiahnuť úpravu nemecko-poľskej hranice v oblasti tzv. poľského koridoru.²⁴ Tejto možnosti sa nemecká diplomacia odmietala vzdať. Slová o mierovej revízii nemecko-poľskej hranice neboli nereálne, ani dopredu odsúdené na neúspech. Naopak, britský minister zahraničných vecí A. Chamberlain, ale aj jeho francúzsky kolega A. Briand sa pred nemeckými diplomatmi niekoľkokrát vyjadrili v tom zmysle, že revízia je v budúcnosti nevyhnutná.²⁵ Na konferencii v Locarne v septembri 1925, ktorá bola vyvrcholením rokovaní o bezpečnosti, boli uzatvorené štyri arbitrážne zmluvy. Na jednej strane bolo Nemecko a na druhej strane Francúzsko, Belgicko, Československo a Poľsko. Rokovania predchádzajúce uzatvoreniu týchto zmlúv a podpisu rýnskeho paktu naznačovali mnohé o pozícií jednotlivých krajín a o zmenách v mocenských vzťahoch v Európe.

Locarnské zmluvy,²⁶ ich obsah a dopad na Československo, boli hodnotené viackrát. Aký však bol priebeh rokovaní o nemecko-

Central Europe. Weimarer Germany and Czechoslovakia. Chicago : University of Chicago Press, 1975, s. 142.

²³ AMZV, Politické správy Berlín 1925, č. 15, chargé d'affaires F. Havlíček 14. marca 1925: „*Stran východní hranice podporují všechny politické strany Německa říšskou vládu v jejím odmítnutí garančního paktu s východem a v jejím návrhu arbitrážní smlouvy, jinníž beže sporu chce docílití revise východní hranice.*“ K nemeckým vnútropolitickým kontextom v tomto období por. napr. MORAVCOVÁ, Dagmar. *Výmarské Německo*. Praha : Karolinum, 2006, s. 104-125. SCHULZE, Hagen. *Weimar. Deutschland 1917–1933*. Berlin : Wolf Jobst Siedler Verlag, 1994 (aktualizované a doplnené vydanie), s. 277-281. DEJMEK, Jindřich. Československo a Německo v polovině dvacátých let. (Kroftovo vyslanecké působení v Berlíně). In *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 3, s. 79-109.

²⁴ Nemecká strana verila, že k zmene hraníc by mohlo dôjsť mierovou cestou. Ak by sa vývoj poľského hospodárstva uberal podobným smerom ako dovtedy, ukázalo by sa, že Poľsko nebolo ďalej v existujúcom rozsahu životaschopné. Neúspechy v hospodárskej oblasti mohli vyústiť do rokovaní o hraniciach a na ich základe sa mohlo dospieť k zmene hraníc v prospech nemeckých predstáv. ADAP, ref. 23, dok. 37, s. 85, poznámky Schuberta k otázke východných hraníc z 20. januára 1925.

²⁵ NOWINOWSKI, Sławomir M. *Konstatacje i nadzieje*. Toruń : Adam Marszałek, 2005, s. 212. Benešovým výrokom ohľadom možnosti revízie poľských hraníc najviac pozornosť venoval historik Z. J. Gasiński v niekoľkých štúdiách. GASIŃSKI, Zygmunt J. Stresemann und Poland after Locarno. In *Journal of Central European Affairs*, 1958, roč. 18, č. 3, s. 292-317. GASIŃSKI, Zygmunt J. Benes and Locarno: Some Unpublished Documents. In *The Review of Politics*, 1958, roč. 20, č. 2, s. 209-224. GASIŃSKI, Zygmunt J. Stresemann und Poland before Locarno. In *Journal of Central European Affairs*, 1958, roč. 18, č. 1, s. 25-47. Z českej historiografie por. BRÁCH, ref. 2, s. 119-123.

²⁶ Locarnskej konferencii bolo venovaných množstvo odborných monografií, štúdií a zborníkov, ktoré analyzovali udalosti z rozličných uhlov pohľadu. K najvýznamnejším prácam patria napr. RÖßLER, Hellmuth (ed.). *Locarno und die Weltpolitik 1924–1932*. Göttingen; Zürich; Frankfurt : Musterschmidt Verlag, 1969. SCHATTKOWSKY, Ralph. *Locarno und*

československej arbitrážnej zmluve?²⁷ Bola to prvá plnohodnotná politická zmluva medzi oboma krajinami a fakticky najdôležitejší politický dokument podpísaný medzi Nemeckom a Československom v medzivojnovom období.²⁸ Rozhovory o československo-nemeckej (a tiež poľsko-nemeckej) arbitrážnej zmluve možno označiť ako netradičné. Pôsobili ako doplnok kľúčových otázok rýnskeho paktu a postrádali štandardnú formu politických rokovaní. Informácie v nemeckom memorande s bezpečnostnou iniciatívou boli tajné. Francúzska strana sa ich napriek tomu rozhodla sprostredkovať svojim východným spojencom.²⁹

Československo bolo informované francúzskym vyslancom F. Cougetom, pravdepodobne už 11. februára 1925,³⁰ teda len dva dni po tom, ako Nemecko odoslalo bezpečnostnú ponuku do Paríža. Hoci bol československý minister zahraničných vecí s obsahom oboznámený skoro, jeho prvá reakcia prišla až o niekoľko týždňov, keď ho o zosumarizovanie postoja požiadala francúzska strana. Benešovo počiatočné stanovisko bolo vyčkávacie,³¹ aby si nezablokoval ani jednu možnú cestu. Bránil sa explicitnému vyjadreniu súhlasu alebo nesúhlasu. Na začiatku marca 1925³² odovzdal memorandum francúzskemu vyslancovi v Prahe.³³ V ňom načrtnol svoju predstavu riešenia bezpečnosti: pokiaľ by to bolo možné, zachrániť Ženevský protokol a v jeho rámci uzatvoriť francúzsko-britskú zmluvu. Ak by protokol padol, navrhoval uzatvoriť francúzsko-britský pakt samostatne, následne ho priamo alebo nepriamo rozšíriť na stredoeurópske štáty a takýto bezpečnostný systém doplniť arbitrážnymi zmluvami

Osteuropa. Fragen eines europäischen Sicherheitssystems in den 20-er Jahren. Marburg : Hitzeroth, 1994. JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929.* New York : Routledge, 2004.

²⁷ Ďalší text sa zameriava na nemecko-československú arbitrážnu zmluvu, ako sa menili predstavy o jej obsahu počas rokovaní a za akých podmienok a okolností bola vypracovaná. Rokovania v roku 1925, samozrejme, ďaleko prekračovali úroveň československo-nemeckých vzťahov. V hre bolo usporiadanie európskeho kontinentu a nová báza pre spoluprácu medzi jednotlivými štátmi. Rozsiahla je aj problematika francúzskej garancie pre arbitrážne zmluvy Nemecka s Poľskom a Československom. Tento kontext nie je podrobnejšie sledovaný.

²⁸ DEJMEK, ref. 24, s. 93.

²⁹ Na Auswärtiges Amt sa zvažovala možnosť informovať o ponuke východných susedov. Nakoniec bola táto alternatíva zamietnutá. Ako hlavný dôvod bola označená obava, že poľská vláda by záležitosť okamžite zverejnila, a tým ohrozila úspech nemeckej iniciatívy. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086/E125499-505, Schubert pre Kocha 10. marca 1925. CAMPBELL, ref. 23, s. 144.

³⁰ NOWINOWSKI, ref. 26, s. 192-193.

³¹ CAMPBELL, ref. 23, s. 143.

³² 2. marca 1925. BRÄCH, Radko. Locarno a československá diplomacie. In *Československý časopis historický*, 1960, roč. 58, č. 5, príloha 1, s. 694.

³³ BRÄCH, ref. 2, s. 104. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 193.

s Nemeckom. Beneš mal odlišnú predstavu o riešení bezpečnosti, než akú ponúkalo nemecké memorandum.³⁴ Ponuku uzatvoriť arbitrážne zmluvy síce privítal, ale chápal ich inak. Akékoľvek riešenie bezpečnostnej otázky malo prebiehať v kontexte status quo a mierových zmlúv.³⁵ Memorandum vypracoval v čase, keď nevedel, aký bude definitívny postoj Veľkej Británie k nemeckej ponuke. Bolo síce zrejmé, že Londýn neprijme Ženevský protokol, ale aj tak predpokladal, že riešenie bezpečnostnej otázky sa nájde na báze francúzsko-britského paktu.³⁶ Aktívna účasť Berlína predstavovala nový prístup k riešeniu problému bezpečnosti. Beneš sa k nemu staval skepticky. Nakoniec nešlo o prvý nemecký návrh. Predchádzajúce nemecké iniciatívy nenašli pozitívnu odozvu. Medzinárodná situácia sa však od roku 1922, resp. 1923 značne zmenila.

O necelé dva týždne Beneš k problematike opäť napísal memorandum, tentoraz za zmenených okolností. Začiatkom marca 1925 sa konalo zasadnutie Rady Spoločnosti národov v Ženeve. Stretnutia sa zúčastnili britský aj francúzsky minister zahraničných vecí.³⁷ Chamberlain na tomto zasadnutí oficiálne odmietol Ženevský protokol. V zákulisí sa už prediskutovávalo riešenie bezpečnosti na báze nemeckých propozícií. Beneš prehltol trpkú pilulku a vzdal sa protokolu, pripravený rokovať o nových návrhoch. Z tohto dôvodu sa viackrát stretol s Chamberlainom. Veľká Británia bola ochotná pristúpiť na nemecký návrh. Na toto britské stanovisko Beneš okamžite reagoval a snažil sa Chamberlaina ubezpečiť o súhlase československej diplomacie s takýmto postupom. Presviedčal ho zrejme horlivo, lebo britský minister si poznamenal, že počas rozhovoru ho Beneš takmer nepustil k slovu.³⁸ 14. marca 1925 sa československý minister opäť

³⁴ BŘACH, ref. 22, s. 26.

³⁵ ALEXANDER, Manfred. *Der Deutsch-Tschechoslowakische Schiedsvertrag von 1925 im Rahmen der Locarno-Verträge*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1970, s. 42. BŘACH, ref. 2, s. 110. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 195.

³⁶ Tento variant bol prijateľnejší aj pre ministra Chamberlaina. V priebehu marca však, po vnútropolitickej diskusii vo Veľkej Británii, bolo rozhodnuté o tom, aby sa rokovalo na báze nemeckých propozícií. DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první – revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha : Karolinum, 2006, s. 388–389. K britskej vnútropolitckej diskusii por. MAISEL, ref. 3, s. 162–175. ORDE, ref. 15, s. 89–98. K britskému stanovisku k Nemecku por. COHRS, Patrick O. The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in the 1920s. In JOHNSON, ref. 3, s. 33–58.

³⁷ Nemecká strana s obavami sledovala priebeh rozhovorov v Ženeve, od ktorých závisel osud nemeckej propozície. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086k/E125499-505, Schubert pre Kocha 10. marca 1925.

³⁸ „To m. Benes I spoke much less fully or perhaps I should more truly say that he left me very little time to say anything. He, of course, knew that we had decided not to sign the protocol, and he spent most of his time in elaborating his views on the subject. From his long statement I gathered that he did not attach great importance to the protocol, that he was quite prepared to consider mutual treaties of guarantee and

stretol s Chamberlainom a odovzdal mu písomné memorandum.³⁹ V mnohých bodoch sa podobalo memorandu spred dvoch týždňov. Za najlepší variant riešenia bezpečnosti považoval všeobecnú zmluvu, poskytujúcu garancie aj pre východné hranice Nemecka. Riešenie obmedzené na rýnsku hranicu považoval iba za čiastočné a neúplné. Radil, aby sa vo veci neponechávala iniciatíva Berlínu, ale aby prišla zo strany Veľkej Británie a Francúzska. Neustále sa vracal k alternatíve britsko-francúzskeho paktu. Zmluva obmedzená na Rýn zároveň nemala obsahovať nič, čo by sa dalo vysvetľovať ako ponechanie voľnej ruky Nemecku na východe. Nemecký vstup do Spoločnosti národov považoval za možnosť, ako by sa aspoň čiastočne dali uspokojiť bezpečnostné túžby malých štátov strednej Európy. Pokiaľ išlo o arbitrážnu zmluvu s Nemeckom, vyjadril ochotu takúto zmluvu podpísať, pričom načrtol možnosť, že by mohla byť nejakým spôsobom pripojená k západnému garančnému paktu, aby sa západné mocnosti „*mravne*“ stali jej ručiteľmi.

Chystané riešenie bezpečnosti sa malo diať na podklade Versaillskej mierovej zmluvy a odmietal diskusie ohľadom revízie hraníc. Z Benešových vyjadrení bol zrejmý jeho kladný postoj k možnosti uzatvoriť arbitrážnu zmluvu. Z toho sa vygeneralizoval názor, že pozitívny bol jeho postoj k bezpečnostnej ponuke ako celku. To nekorešponduje s obsahom jeho prvých memoránd.⁴⁰ Hoci Beneš preferoval riešenie problematiky na západnej aj na východnej hranici Nemecka vzájomným prepojením, tento variant sa nepresadil. V memorandách tmočil nesúhlas s nemeckými pozíciami a prezentoval svoje predstavy, ale jeho vyjadrenia nenašli konkrétne odzvu. Napriek tomu sa snažil pôsobiť pozitívne a uisťoval britských predstaviteľov, že dohodnúť sa s Československom nebude problém. Podujal sa dokonca na úlohu „*spracovať*“ poľského ministra zahraničných vecí Alexandra Skrzyńského, aby príkro neodmietal myšlienku bezpečnostného riešenia na podklade nemeckej ponuky.⁴¹ Po skončení

arbitration with his neighbours, and that, au fond, he felt that it was Poland which was menaced and not Czechoslovakia.“ DBFP, ref. 14, dok. 240, s. 372, Chamberlain zo Ženevy pre E. Crowa 12. marca 1925.

³⁹ BRÄCH, ref. 33, príloha II, s. 695. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (ďalej MÚA AV ČR), fond Edvard Beneš I (ďalej f. EBI), k. 129/I, sign. R220B/1a, s. 3-5. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 197. DEJMEK, ref. 5, s. 127.

⁴⁰ BRÄCH, ref. 22, s. 35.

⁴¹ DBFP, ref. 14, dok. 247, s. 384. „*M. Briand told me [A. Chamberlain – A. F.] that M. Benes, who, as he remarked, was the more intelligent of the two, „travaillera” M. Skrzyński and he believed that we should presently find him more moderate and reasonable.*“

126 • rokování v Ženeve diplomatom na Auswärtiges Amt odľahlo.⁴² Nemecké propozície preľžili a rokovalo sa ďalej.

V prvých týľždňoch po zverejnení nemeckej ponuky sa objavilo niekoľko návrhov na riešenie bezpečnostnej otázky, ktoré sa spájali s Benešovým menom. Najskôr to bol tzv. pakt siedmich. Podľa týchto úvah si bezpečnostné záruky mali navzájom poskytnúť Veľká Británia, Francúzsko, Belgicko, Nemecko, Taliansko, Poľsko a Československo. Táto alternatíva však už v marci 1925 nemala nádej na úspech.⁴³ Okrem paktu siedmich sa v tlači objavili aj dohady o tom, že Beneš v prvej fáze rokování plánoval projekt dvojbloku – západného a východného paktu. Kým na západe by o garančnom pakte rokovali Veľká Británia, Francúzsko, Belgicko a Nemecko, na východe malo ísť o garančný pakt zahrňujúci Poľsko, Československo, Rumunsko, Juhosláviu, Rakúsko a Maďarsko. Tieto informácie v tlači Beneš dementoval.⁴⁴ Ďalšie dohady hovorili o možnosti, že účastníkmi prípadného paktu na východe mali byť členovia Malej dohody spolu s Poľskom, Rakúskom, Maďarskom a Gréckom.⁴⁵ Ani jedna z týchto alternatív, ktoré pochádzali z viac či menej dôveryhodných zdrojov, sa však vážne nepreberala. Informácie poukazujú na podozrenia z tajných zákulisných rokování, ktoré sa spájali s menom československého ministra.

Rovnoprávne začlenenie Československa do pripravovaného riešenia sa ukazovalo ako nereálne. Bolo teda potrebné nájsť inú formu, ako republiku zaradiť do prebiehajúcich rokování tak, aby participovala na riešení bezpečnostnej otázky. Otvorená zostala možnosť uzatvorenia arbitrážnej zmluvy, ktorú predpokladal nemecký návrh. Beneš bol pripravený zmluvu uzatvoriť, ak by bola v súlade s Versailleskou mierovou zmluvou.⁴⁶

⁴² Existovala teoretická možnosť, že nielen Francúzsko, ale aj Veľká Británia by mohla požadovať uznanie nemeckých východných hraníc. V telegrame zo začiatku marca Chamberlain vyjadril názor, že Nemecko by malo garantovať aj svoje východné hranice, aby bol projekt prijateľný pre Francúzsko. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086/E125472-483, poznámky Schuberta o rozhovore s D'Abernonom 10. marca 1925. Táto Chamberlainova myšlienka sa v britských kruhoch neujala.

⁴³ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 271/25, Benešov obehník z Paríľa 20. marca 1925.

⁴⁴ Ibidem. BRÄCH, ref. 2, s. 137. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 198. Podobný návrh predniesol A. Chamberlain 17. októbra 1925, teda už po skončení locarnskej konferencie. Počas Benešovej návštevy sa Chamberlain spýtal, či by nebolo možné, aby Československo, Rumunsko a Juhoslávia uzatvorili s Rakúskom a Maďarskom bezpečnostný pakt, analogický tomu, ktorý bol práve parafovaný v Locarne. DBFP, ref. 14, dok. 551, s. 893-894. HRADEČNÝ, Pavel. *Politické vzťahy Československa a Jugoslávie v letech 1925-1928 v zahraničím i vnitřním kontextu*. Praha : Academia, 1988, s. 15-20. HOUSKA, Ondřej. Úsilí o středoevropské a balkánské Locarno (říjen 1925 – březen 1926). In *Slovanský přehled*, 2004, roč. 90, č. 2, s. 199-219.

⁴⁵ PAAA, f. Abteilung IIb, sign. R70064/K118802-804, Freytag z Bukurešti 27. marca 1925.

⁴⁶ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 271/25, Benešov obehník z Ženevy 20. marca 1925.

Od prvotných návrhov bolo potrebné prejsť k sondážnym rozhovorom o tom, ako by si jedna a druhá strana predstavovali obsah zmluvy. Beneš využil príležitosť a ešte počas marcového pobytu v Ženeve hovoril s nemeckým zástupcom E. Hoffmannom. Hoci o nemeckej iniciatíve nebol československý minister oficiálne informovaný zo strany Berlína, oznámil nemeckému zástupcovi svoju ochotu uzatvoriť arbitrážnu zmluvu. Zároveň ho požiadal o text návrhu, ktorý by si mohol preštudovať.⁴⁷ Týmto spôsobom sondoval, aký typ arbitrážnej zmluvy malo Nemecko vo svojich propozíciách na mysli. Rozhovorom s Hoffmannom Beneš nadviazal s Nemeckom vo veci bilaterálny kontakt a dal jednoznačne najavo svoju pripravenosť prejsť ku konkrétnej práci. Pre nemeckú stranu arbitrážne zmluvy nepredstavovali prioritu. V čase rozhovoru s Hoffmannom na Wilhelmstrasse ešte vládli pochybnosti, či nemecká iniciatíva nájde pozitívnu odozvu v Londýne. Preto neexistovala dostatočná politická vôľa na nadviazanie bilaterálneho kontaktu v záležitosti arbitrážnych zmlúv. Vyslanec Koch mal inštrukcie nehovoriť s Benešom o veci iniciatívne.⁴⁸

Aj ďalší rozhovor na bilaterálnej úrovni sa uskutočnil z podnetu československého ministra. Beneš sa s nemeckým vyslancom stretol 24. marca 1925. Postážoval sa, že nebol o nemeckej iniciatíve, ktorá sa čiastočne dotýkala aj Československa, informovaný priamo z Berlína. Podotkol, že si uvedomuje „*sekundárny charakter*“ nemecko-československej arbitrážnej zmluvy v komplexe riešených problémov, ale napriek tomu pokračoval v rozhovore ďalej. Okrajovo sa pred vyslancom zmienil aj o obsahu zmluvy. Kochova správa uvádza, že Beneš odmietal, aby sa otázky hraníc stali predmetom zmluvy.⁴⁹ Počas stretnutia mu vyslanec Koch prisľúbil text nemecko-fínskej zmluvy, ktorá mala slúžiť ako vzor.⁵⁰ Vy-

⁴⁷ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97110/Vbd.567/25, Hoffmann do Berlína 13. marca 1925. ALEXANDER, ref. 36, s. 47.

⁴⁸ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086/E125348-349, Schubert pre Kocha 16. marca 1925. Koch sa mal v príležitostných rozhovoroch snažiť získať pochopenie pre kroky nemeckej diplomacie a uistiť Beneša o nemeckej lojalite PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086/E125499-505, Schubert pre Kocha 10. marca 1925.

⁴⁹ Správa vyslanca Kocha doslovne uvádza: „*Frage Landgrenze in keiner Weise zum Gegenstand Vertrags gemacht werden dürfte.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29087/E125675-676, Koch do Berlína 24. marca 1925. Beneš naďalej žiadal zmluvu vzťahujúcu sa na všetky typy sporov. V rámci Benešovej interpretácie zmlúv nebolo potrebné hraničné otázky vyľučovať z arbitráže, pretože pod arbitráž zo zásady nepatrili. BRÄCH, Radko. Benešova návšteva ve Varšave 19. – 23. dubna 1925. In *Slovanský přehled*, 1991, roč. 77, č. 2, s. 109-123, tu s. 116.

⁵⁰ Ibidem. Tajomník Schubert v jednej zo svojich predchádzajúcich inštrukcií varoval pred upriamením pozornosti na nemecko-švajčiarsku zmluvu, ktorá mala v preambule pasus o neporušiteľnosti hraníc. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086/E125329-330, Schubertove inštrukcie pre Kocha zo 17. marca 1925. ALEXANDER, ref. 36, s. 55-56.

lúčenie hraníc z arbitráže Beneš v tomto rozhovore spomenul iba okrajovo, s vyslancom túto záležitosť ďalej nerozvádzali. Vyslancova správa je v tomto bode stručná. Vyjadrenie o vylúčení hraničných otázok z arbitrážnej zmluvy je v príkrom rozpore so stanoviskom, ktoré Beneš zastával počas nasledujúcich mesiacov. Odporuje Benešom preferovanej interpretácii arbitrážnych zmlúv. Ten totiž v nasledujúcom období interpretoval zmluvu, v ktorej boli zaradené aj hraničné otázky, ako zmluvu potvrdzujúcu integritu a suverenitu štátu a jeho hraníc, a takúto ju aj presadzoval. Beneš samozrejme arbitráž pre hraničné spory odmietal, ale nepovažoval za účel- né ich explicitné vyčlenenie v texte, pretože podľa neho hraničné spory už svojou podstatou pred arbitrážne konanie nepatrili. Ponúkajú sa dve možnosti vysvetlenia Kochovej správy. Menej pravdepodobná je tá, že Beneš v rozhovore s Kochom naozaj použil túto formuláciu. Druhou možnosťou je, že (napríklad pod dojemom nevhodnej formulácie?) nemecký vyslanec nemusel pochopiť, čo presne mal Beneš svojimi vyjadreniami na mysli. Vo svojej správe sa venoval tematike arbitrážnej zmluvy s Československom iba okrajovo, v snahe zjednodušiť obsah Benešovho vyjadrenia mohlo dôjsť k nepresnosti. Kochova správa je jediným miestom, kde Beneš údajne hovoril o explicitnom vyčlenení hraničných otázok z arbitráže.

V prvej fáze bol iniciátorom stretnutí na bilaterálnej úrovni Beneš. Situácia sa zmenila o niekoľko dní a nemecký záujem na bilaterálnych kontaktoch s Československom vzrástol. Po búrlivej reakcii v Poľsku⁵¹ to bol spôsob, ako upriamiť pozornosť na to, že nemecký návrh uzatvoriť arbitrážne zmluvy vyvolal aj pozitívne odozvy.⁵² Vyslanec Koch na podklade inštrukcií z Berlína vyhľadal Beneša a ocenil jeho pripravenosť uzatvoriť arbitrážnu zmluvu s Nemeckom. *Auswärtiges Amt* bol kedykoľvek k dispozícii na rokovania. Navrhol, aby si československá strana preštudovala nemecko-fínsku arbitrážnu zmluvu. Následne mal Beneš nemeckú stranu informovať, či by systém tejto zmluvy Prahe vyhovoval, alebo by privítala nejaké zmeny.⁵³ Text nemecko-fínskej zmluvy odovzdal Schubert

⁵¹ Reakcia v Poľsku nemala ďaleko od vypuknutia hystérie. BRÄCH, ref. 22, s. 17-24. O pokojnejšej reakcii Československa v porovnaní s Poľskom písal aj vyslanec Koch po preštudovaní československej dennej tlače. PAAA, f. Abteilung II, sign. R73764/Ts751. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 194. WANDYCZ, ref. 12, s. 332-333. BALCERAK, Wiesław. *Politika zagraniczna Polski w dobie Locarna*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1967, s. 52-55.

⁵² Postoj československého ministra sa stretol s priaznivou odozvou v Londýne, Paríži aj Berlíne. AMZV, Politické správy Paríž 1925, č. 186, Osuský do Prahy 17. júna 1925.

⁵³ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28367/D642929-932, Schubert pre Kocha 31. marca 1925. V týchto inštrukciách sa Schubert vrátil k poznámke z poslednej Kochovej správy o údajných Benešových vyjadreniach, že otázky hraníc by sa nemali stať predmetom zmluvy. Podľa Schuberta by to zodpovedalo nemeckým intenciam. Zaradenie klauzuly explicitne vyčleňujúcej teritoriálne otázky z medzinárodného konania by podľa

Kamilovi Kroftovi pri príležitosti prvej návštevy nového československého vyslanca u štátneho tajomníka.⁵⁴

1. apríla 1925 Beneš vystúpil verejne a vyjadril sa k medzinárodným udalostiam. Projekt načrtnutý nemeckou iniciatívou označil za dočasné riešenie bezpečnosti, ktoré sa mohlo a malo v budúcnosti modifikovať.⁵⁵ Ponúkané riešenie považoval za kompromis medzi jednostranným francúzsko-belgicko-britským paktom a univerzálnym riešením, ako bol Ženevský protokol. Zároveň diskutovaný návrh označil za „*první praktický krok ke všeobecnému paktu bezpečnosti vůbec*“.⁵⁶ Nádeje na vyriešenie bezpečnostnej otázky na všeobecnom princípe sa teda, aspoň na verejnosti, nevzdával. Zopakoval, že podľa jeho informácií nemal nemecký návrh v úmysle podrobovať otázku hraníc arbitrážnemu konaniu.⁵⁷ Celkovo nemecký návrh hodnotil ako „*vážný a upřímný*“⁵⁸ a pozíciu Československa ako rezervovanú a opatrnú.⁵⁹ Na prvý pohľad sa nezdalo, že by rokovania o arbitrážnej zmluve mohli sprevádzať komplikácie.

Nemecká a československá strana mali však rozličné predstavy o tom, čo by malo byť politickým cieľom uzatvorenia zmluvy. Beneš mal záujem, aby touto cestou boli opäť potvrdené vzájomné hranice, minimálne implicitne. Na druhej strane, Wilhelmstrasse za každých okolností chcela zabrániť potvrdeniu hraníc na východe. Ako problematické boli označované hranice s Poľskom. Pokiaľ išlo o Československo, Berlín nemal územné nároky. To bolo konštatovanie, ktoré československá strana chce-

neho znamenalo, že arbitrážna zmluva by z hľadiska bezpečnosti „*podstatně stratila na hodnotě*“. V tomto prípade išlo o osobnú poznámku tajomníka. Ako uvidíme ďalej, bol to len jeden z viacerých názorov, ktoré sa v súvislosti s textom zmluvy na Auswärtiges Amt objavili.

⁵⁴ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29088/R125800-801, Schubert o rozhovore s Kroftom 31. marca 1925.

⁵⁵ „*Neodmítajíc zásadně britského stanoviska, vyřešiti problém bezpečnosti žutím částečným garančním paktom mezi přímo interesovanými mocnostmi, podřízeným kontrole Společnosti národů.*“ BENEŠ, Edvard. Diplomatický boj o zajištění evropské bezpečnosti a o stabilisaci míru. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 301-324, tu s. 311, prejav prednesený 1. apríla 1925 na pôde zahraničného výboru poslaneckej snemovne a senátu. Veľká Británia však neskrývala svoje stanovisko, že tieto propozície predstavujú maximum, kam bola ochotná vo svojich záväzkoch zájsť.

⁵⁶ Ibidem, s. 313-314. Takéto tvrdenie sa mohlo oprieť o text memoranda odovzdaného 9. februára 1925 francúzskej vláde, kde sa hovorilo, že neskôr by táto iniciatíva mohla spieť ku svetovej konvencii. Táto myšlienka sa neobjavila v memorande z 20. januára 1925 pre Veľkú Britániu. Nechut' Veľkej Británie k zmluvám všeobecného charakteru bola na nemeckom ministerstve zahraničných vecí známa.

⁵⁷ Ibidem, s. 315. „*Bylo mně dále potvrzeno, že německý návrh neměl také v úmyslu podrobovat otázku hranic procedurě arbitrážní.*“ Toto vyjadrenie bolo prednesené zrejme pod dojemom interpretácií, ktoré sa objavili v tlači, a tiež pod dojomom poľských obáv.

⁵⁸ BENEŠ, ref. 56, s. 317.

⁵⁹ Ibidem, s. 324.

130 • la počut' a o ktorom sa Beneš a jeho spolupracovníci nechali zo strany nemeckého ministerstva uistiť niekoľkokrát. Berlín takýmito uisteniami nešetril.⁶⁰ V otázke arbitrážnej zmluvy to však situáciu nemenilo. Čo nebolo Nemecko ochotné poskytnúť Poľsku, nemohlo získať ani Československo. Informačné stretnutia medzi československými a nemeckými diplomatmi veľa svetla do problému neprinášali. Nemecká strana sa snažila zistiť Benešove požiadavky a jeho postoj, ten sa však zdráhal zaujať kategorické stanovisko. Vyjadrenia československého ministra nie raz zmiatli nemeckého vyslanca. Na jednom stretnutí napríklad Beneš predniesol návrh, či by nebolo lepšie uzatvoriť všeobecnú zmluvu všetkých zúčastnených krajín, ktorá by bola doplnená zvláštnymi zmluvami, riešiacimi špeciálne otázky vzťahov jednotlivých štátov k Nemecku.⁶¹ Tento návrh, tak ako niektoré predchádzajúce Benešove propozície, nenašiel odozvu. Poukazuje však na to, ako československá diplomacia hľadala svoju pozíciu voči Berlínu a voči pripravovaným zmenám v bezpečnostnom systéme.

Československo-poľská medzihra

„Nezúvážná spolupráce politická všude tam, kde zájmy naše se nekříží.“⁶²

(E. Beneš o československo-poľskej spolupráci v apríli 1925)

V priebehu apríla 1925 medzinárodnú diplomatickú scénu rozvírila Benešova návšteva Varšavy, ktorá sa stala predmetom špekulácií a dohadov. Pochybnosti vyvolalo uzatvorenie československo-poľskej arbitrážnej zmluvy. Obe krajiny mali veľa spoločné. Boli obe súčasťou francúzskeho bezpečnostného systému a Francúzsko by uvítalo, ak by tieto dve krajiny medzi sebou nadviazali užšiu spoluprácu.⁶³ Vzťahy medzi Prahou a Varšavou

⁶⁰ Nemecký vyslanec Koch mal povolenie interpretovať nemeckú neochotu garantovať československé hranice aj iným spôsobom. Mal to byť upokojujúci argument pre rozhovory s predstaviteľmi nemeckých politických kruhov v Československu, ktoré stále verili v pripojenie k Ríši a ktoré sa obávali, že podpis československo-nemeckej arbitrážnej zmluvy by mohol znamenať koniec ich nádejí. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29086/E125329-330, Schubert pre Kocha 17. marca 1925.

⁶¹ Toto Benešove „vyhýbavé stanovisko“ Koch pripisoval úsiliu československého ministra predčasne sa neviazať, aby v prípade neúspechu nemeckej iniciatívy neskončil na zlej strane. *„Ich hatte den Eindruck, dass Beneš einstweilen jeder vorzeitigen Bindung widerstrebt, schon um nicht, falls die übrigen Verhandlungen ergebnislos bleiben, allein näher an Deutschland herangerückt und so gewissermassen auf die falsche Seite geraten zu sein.“* PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28367/D643012-014, Koch do Berlína 3. apríla 1925.

⁶² AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 437-454/25, Benešov obežník z 18. apríla 1925.

⁶³ WANDYCZ, ref. 12, s. 216-232. NOWINOWSKI, Sławomir M. Wizyta Eduarda Beneša w Warszawie (20.– 23. 4. 1925 r.). In *Acta Universitatis Lodzjensis, Folia Historica*, 1995, roč. 54, č. 1, s. 63-81, tu s. 64.

vou boli dlhodobo poznačené niekoľkými spornými otázkami, ako napríklad otázka Těšínska a Javoriny. Ešte päť rokov od skončenia svetovej vojny neexistovala zmluvná úprava pomeru medzi oboma krajinami.⁶⁴ Posun nastal až v druhej polovici roku 1924.⁶⁵ Úlohu zohralo niekoľko skutočností, napríklad výmena na poste šéfa poľského ministerstva zahraničných vecí, na ktorý v lete 1924 nastúpil A. Skrzyński.⁶⁶

Nový poľský minister zahraničných vecí už v jednom z prvých prejavov vo funkcii vyslovil želanie, aby vzťahy s Poľska Československom boli „dobré“⁶⁷, a vyjadril záujem rokovat'. Beneš mal možnosť sa so Skrzyńskim osobne zoznámiť počas zasadania Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1924.⁶⁸ Už pri tejto príležitosti ministri hovorili o možnej Benešovej návšteve Poľska na jar ďalšieho roku.⁶⁹ Stretnutie bolo na Wilhelmstrasse považované za predohru k československo-poľským rokovaniam. Berlín sa obával, že tieto rozhovory sa budú zaoberať nielen hospodárskymi, ale aj politickými otázkami.⁷⁰ V expozé na konci októbra 1924 Skrzyński priblížil ciele poľskej zahraničnej politiky. Pokiaľ išlo o bilaterálne československo-poľské vzťahy, žiadal prikrčiť ku „konkrétnej práci“.⁷¹ V priebehu novembra 1924 začala práca komisií, ktorých úlohou bolo pripraviť podklady pre komplex zmlúv, čo by právne zakotvovali vzťahy medzi Československom a Poľskom. Výsledkom bolo úctyhodné

⁶⁴ BŘACH, ref. 50, s. 109.

⁶⁵ K prvým sondážnym a predbežným rozhovorom por. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, Alina. *Polsko-Czechoslowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*. Wrocław; Warszawa : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1967, s. 145–149.

⁶⁶ V Poľsku sa striedali ministri zahraničných vecí veľmi často. To sťažovalo chod a prácu ministerstva a narušovalo kontinuitu zahraničnej politiky. Od vzniku poľského štátu do mája 1926 sa v Poľsku vystriedalo 10 ministrov zahraničných vecí. Len päť z nich sa udržalo na poste dlhšie ako pol roka, najdlhšie zastával tento úrad práve A. Skrzyński – 14 mesiacov. V prípade zostávajúcich sa dĺžka úradovania pohybovala od 3 do 31 dní. NOWINOWSKI, Sławomir M. *Slużby zagraniczne II Rzeczypospolitej i I republiki w latach 1918–1925/26. Próba analizy porównawczej*. In ADAMCZYK, Jacek (ed.). *Dwa państwa – trzy narody*. Varšava : Instytut Historii PAN, 2004, s. 33–54, tu s. 48–49. A. Skrzyński kedysi sám seba označil za „najväčšieho čechofila v Poľsku“. AMZV, Politické správy Londýn 1923, č. 39, Mastný na Zamini 28. marca 1923.

⁶⁷ *Zahraniční politika 1924*, s. 1010, Zahraniční přehledy: Polsko. Časopis publikoval preklad časti vyhlásenia nového poľského ministra zahraničných vecí pre noviny *Echo Warszawskie*.

⁶⁸ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš a Polska międzywojenna. In *Dzieje Najnowsze*, 2000, roč. 32, č. 3, s. 89–118, tu s. 100.

⁶⁹ SZKLARSKA-LOHMANNOWA, ref. 66, s. 148.

⁷⁰ PAAA, f. Abteilung IVa-Polen, sign. R81829/L165581-582, Rauscher do Berlína 2. októbra 1924.

⁷¹ *Zahraniční politika 1924*, s. 1385, Zahraniční přehledy: Polsko. „S Československem připravovali vlády četné úmluvy. Žádná z těchto úmluv nebyla dosud ratifikována... Státní zájmy žádají, aby se přikročilo ke konkrétní práci s naším sousedem v přesvědčení, že při této práci naše vzájemné vztahy se stanou tím těsnější.“

132 • číslo – 18 zmlúv a dohôd zaoberajúcich sa najrozličnejšími aspektmi bilaterálnych vzťahov.⁷² Úpravu potrebovali nielen hospodárske, obchodné či menšinové a tarifné otázky, ale aj politické vzťahy.

Naštartované rokovania sa dostali do nových kontextov v súvislosti s nemeckou bezpečnostnou iniciatívou na začiatku roku 1925, a získali tak nežiadúcu popularitu. Na Auswärtiges Amt sa začalo špekulovať o poľsko-československom zblížení. Hoci Poľsko s Československom nemali v tomto čase uzatvorenú obchodnú zmluvu, dokonca ani zmluvu týkajúcu sa právnych a občianskych záležitostí, v Nemecku sa objavovali dohady o vojenskej spolupráci či aliančnej zmluve, ktorá sa mala niesť v protinemeckom duchu. Nemecká strana nedôverovala uisteniam o krokoch, cieľoch a zámeroch Benešovej diplomacie. Na Wilhelmstrasse sa neustále kalkulovalo s nejakou formou protinemeckej politiky alebo s protinemeckými zámermi. Beneš si uvedomoval nové súvislosti, do ktorých sa príprava zmlúv medzi Poľskom a Československom dostala, preto sa rozhodol osobne informovať nemeckého vyslanca o priebehu rokovaní s Poľskom, a vyvrátiť tak prípadné dohady. Vyslanca Kocha ubezpečil, že zmluvy s Poľskom nemajú mať žiaden dopad na vzťahy s Nemeckom.⁷³

Nemecké ministerstvo zahraničných vecí v tomto čase už naozaj disponovalo informáciami, že československo-poľské rokovania neboli obmedzené iba na hospodárske a právne otázky, ale aj na debaty o spolupráci v politickej a vojenskej sfére. Takéto informácie dorazili do Berlína z Maďarska a k Schubertovi sa dostali prostredníctvom maďarského vyslanca.⁷⁴ Politické vzťahy medzi Prahou a Varšavou mala upravovať arbitrážna zmluva. Keďže rovnaký typ zmlúv ponúklo aj Nemecko na začiatku roka 1925, Berlín začal chápať plánované stretnutie Beneš – Skrzyński ako vytváranie frontu proti nemeckej iniciatíve. Nemecké dohady podporovali informácie z ďalších krajín, ktoré sa poľsko-československými dohovormi cítili ohrozené alebo ovplyvnené. Na Wilhelmstrasse si podávali kľučky maďarskí a sovietski predstavitelia, prinášajúci informácie o tajných dohovoroch medzi Prahou a Varšavou.⁷⁵ Československá strana sa permanent-

⁷² BŘACH, ref. 50, s. 110.

⁷³ „Dieser werde nur Schiedsvertrag und nichts weiter sein und in keiner Weise Beziehungen zwischen Tschechoslowakei und Deutschland vorgreifen.“ ADAP, ref. 23, dok. 219, s. 565, pozn. 1, Koch do Berlína 24. marca 1925. Beneš využil príležitosť a aj amerických diplomatov informoval, že nemal záujem v Poľsku podpísať vojenskú dohodu. GASIOROWSKI, Zygmunt J. Polish-Czechoslovak Relations 1922-1926. In *The Slavonic and East European Review*, 1957, roč. 35, s. 473-504, tu s. 495.

⁷⁴ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29087/E125780, Schubertove poznámky z 20. marca 1925.

⁷⁵ Sovietske obavy sa týkali možnosti, že by Československo uzatvorilo dohodu o tranzite materiálu v prípade poľsko-sovietskej vojny. Informácie o tajných dohovoroch sa dostali

ne snažila pochybnosti o pripravovanej zmluve vyvracať.⁷⁶ Na prvý pohľad úspešne. Nemeckí vyslanci v Prahe a Varšave neverili, že by sa Beneš chcel v Poľsku zaviazat' k nejakej ďalekosiahlej vojenskej spolupráci.⁷⁷

Vynára sa otázka, či nemecká bezpečnostná iniciatíva urýchlila priebeh poľsko-československých rokovaní. Dlhšie prebiehajúce rokovania sa nemeckou iniciatívou dostali do nových kontextov, ale príprava zmlúv v tejto súvislosti neakcelerovala.⁷⁸ V polovici apríla sa skončila práca prípravných komisií a zmluvy boli pripravené na podpis. Pre viaceré problémy, ktoré sa pôvodne zdali neprekonateľné, sa podarilo nájsť kompromis.⁷⁹

Beneš odchádzal do Varšavy s vedomím, že jeho pobyt vyvolá špekulácie a podozrenia. Preto vo svojom telegrame pre československé zastupiteľské úrady presne vymedzil mantinely československo-poľskej spolupráce: „*Nezávažná spolupráce politická všude tam, kde zájmy naše se nekříží.*“⁸⁰ Nechýbalo ani uistenie o tom, že podpísané budú iba avizované dohody, „*žádné jiné ujednání ani politické ani jiné učiněno nebude.*“⁸¹ Beneš 20. apríla 1925 v poobedňajších hodinách dorazil do Varšavy.⁸² Tu ho čakalo vrelé privítanie, možno vrúcnejšie, než mu bolo za danej medzinárodnej situácie príjemné.⁸³ Poľskí predstavitelia, najmä Skrzyński, československého ministra vítali kvetnatými prejavmi o blízkosti oboch národov, o spoločných záujmoch, o spoločnom ohrození. Beneš sa atmosférou nedal strhnúť k po-

do Berlína 17. marca 1925. Podľa sovietskeho zdroja bola podpísaná predbežná československo-poľská dohoda. V nej si obe strany mali garantovať versaillské hranice a v prípade vojny mobilizovať dve armády. Ďalšie upresnenia vojenských ustanovení mali nasledovať. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29087/E125526, Hoffmann z Bernu 30. marca 1925.

⁷⁶ Počas stretnutia Rauscher – Fliedler, československý vyslanec nešetril uisteniami: „*Was die politische Seite anlangt, so sei das Verhältnis zwischen Polen und Tschechoslowakei eigentlich noch schlechter als zwischen Polen und Deutschland. Sie hätten keinen Rechtshilfevertrag, keine Regelung des kleinen Grenzverkehrs... Er hält den Gegensatz zwischen den beiden Ländern für nahezu unüberbrückbar.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29087/E125531-532, Rauscher z Varšavy 25. marca 1925.

⁷⁷ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28367/D642949-950, Koch do Berlína 30. marca 1925.

⁷⁸ Por. napr. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, ref. 66, s. 153. V literatúre existuje aj opačný názor, tvrdiaci, že rokovania medzi Prahou a Varšavou sa urýchlili v dôsledku nemeckej aktivity. GAJANOVÁ, Alena. *ČSR a střeoevropská politika velmocí 1918–1938*. Praha : Academia, 1967, s. 190. GASIOROWSKI, ref. 74, s. 493. WANDYCZ, ref. 12, s. 341.

⁷⁹ BŘACH, ref. 50, s. 114-115.

⁸⁰ AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 437-454/25, Benešov obežník z 18. apríla 1925.

⁸¹ Ibidem.

⁸² NOWINOWSKI, ref. 64, s. 72.

⁸³ „*Uvítání, jakého se dru. Benešovi ve Varšavě dostalo, bylo opravdu nadšené a srdečné.*“ *Zahraniční politika 1925*, s. 588. Priebeh návštevy por. NOWINOWSKI, ref. 64, s. 72-76.

134 • dobným vyjadreniam a neprekročil rámec svojich vlastných inštrukcií. Jeho prejavy boli menej vzletné a viac ostražité.⁸⁴ Na pozadí pompézneho prijatia československého ministra možno uvažovať o hlbšej úrovni poľských zámerov. Benešova návšteva nasledovala niekoľko týždňov po rozhorčenej poľskej reakcii na nemeckú bezpečnostnú iniciatívu. Varšava zažívala pocit osamotení, preto cesta československého ministra mohla poskytnúť určité upokojenie. Demonstrácia bratstva mohla pôsobiť aj na upokojenie verejnej mienky.⁸⁵ Poľská diplomacia sa snažila vytvoriť aspoň dojem vzniku spoločného protirevizionistického bloku medzi Československom a Poľskom. Napriek tomu Beneš počas návštevy signoval iba tie zmluvy, ktoré od počiatku zamýšľal: likvidačnú, obchodnú a arbitrážnu. Žiadna vojensko-politická dohoda podpísaná nebola.⁸⁶ Podľa dostupných informácií ani žiadna iná dohoda z poľskej strany nebola ponúknutá.

V nemeckých kruhoch sa Benešov varšavský pobyt stal symbolom obnovení solidarity oboch krajín.⁸⁷ Priebeh návštevy pozorne sledoval nemecký vyslanec vo Varšave Ulrich Rauscher. Československý minister ho počas svojho pobytu osobne uistil, že v Poľsku nepodpísal nič, čo by bolo namierené proti nejakému inému štátu, ani proti Nemecku, ani proti ZSSR. Rauscher napriek tomu chápal túto návštevu protinemecky. Benešov pobyt vo Varšave v tomto čase si nevedel vysvetliť inak, ako politickú chybu. Rauscher, skeptický k akýmkoľvek krokom na východnej hranici Nemecka, za nepriateľské zo strany Československa považoval už to, že sa Beneš „prepožičal“ Poľsku v čase nemecko-poľského napätia. Nepredpokladal však uzatvorenie tajných dohôd. Benešovu návštevu vo Varšave chápal iba ako vonkajšiu demonštráciu spolupráce, ktorá sa neopierala o reálnu kvalitu vzájomných vzťahov.⁸⁸ K podobným záverom dospel vo svojom hodnotení aj vyslanec Koch. Hoci stretnutie vo Varšave dávalo do priamej súvislosti s nemeckou bezpečnostnou iniciatívou, pochyboval, že by „opatrný Beneš“ počas návštevy Varšavy zviazal osud svojej krajiny s osudom Poľska. V stretnutí videl snahu o zastrašovanie, ale vecne sa podľa

⁸⁴ SZKLARSKA-LOHMANNOWA, ref. 66, s. 156. NOWINOWSKI, ref. 64, s. 74.

⁸⁵ Tento názor tmočil do Berlína nemecký vyslanec Rauscher. PAAA, f. Abteilung IVa-Polen, sign. R81829/bez čísla, Rauscher do Berlína 24. apríla 1925.

⁸⁶ BRÄCH, ref. 50, s. 116-117. Najďalekosiahlejším politickým záväzkom, ku ktorému Beneš pristúpil, bol tranzit materiálu v čase mieru, ale aj počas vojny. Otázka tranzitu vojenského materiálu patrila k najťažším bodom rokovanií. NOWINOWSKI, ref. 64, s. 68. SZKLARSKA-LOHMANNOWA, ref. 66, s. 150-151.

⁸⁷ DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918–1992)*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002, s. 141.

⁸⁸ PAAA, f. Abteilung IVa-Polen, sign. R81829/bez čísla, Rauscher do Berlína 24. apríla 1925.

neho nič nezmenilo.⁸⁹ Ani jeden z vyslancov nenašiel dôvod veriť, že boli podpísané tajné dohovory.⁹⁰ Pochybnosti však neboli definitívne rozptýlené. Neustále, napriek početným československým uisteniam, akoby sa čakalo na nejaké „odhalenie“ toho, čo vlastne bolo vo Varšave podpísané.

Na stoloch na Wilhelmstrasse sa objavilo viacero „dôveryhodných“ dokumentov, ktoré hovorili o tajných zmluvách uzatvorených v poľskej metropole. Najväčší záujem vyvolala správa tajného agenta z mája 1925. Tá hovorila o dohovorech smerujúcich k obrane status quo, o vzájomnej obrane hraníc, československom záväzku podporovať poľskú kandidatúru na miesto stálego člena Rady Spoločnosti národov a niekolkú ďalších fantastických konštrukcií, ako napríklad československá podpora Poľska v otázke jeho východných hraníc.⁹¹ Napriek pochybnému pôvodu a nevalnej dôveryhodnosti dokumentu sa ho nemecká strana pokúsila využiť. Na stretnutí s britským veľvyslancom D'Abernonom 11. mája 1925 ho Schubert vytiahol ako dôkaz, že vo Varšave bolo predsa len dohodnuté viac, než pripúšťali oficiálne informácie. Veľvyslancovi správu agenta prečítal a rozvinul úvahy o zmysle a cieľoch udalostí v poľskej metropole. Podľa neho sa na východe vytvárala kooperácia, ktorá mala začať naplno fungovať po vstupe Nemecka do Spoločnosti národov. Vo Varšave sa vytvoril blok, ktorý mal v úmysle podkopať článok 19 Paktu Spoločnosti národov,⁹² a znemožniť tak Nemecku jeho využitie. Nemecký štátny tajomník týmto spôsobom využil Benešov pobyt vo Varšave na to, aby Veľkej Británii predostrel obavy, ktoré Nemecko malo v súvislosti so vstupom do Spoločnosti národov. Zvolená stratégia nebola najšťastnejšia. Schubert akoby hovoril, že Československo a Poľsko sa snažili zabrániť nemeckému úsiliu o revíziu status quo, ktorú Nemecko, zatiaľ ešte nečlenská kraji-

⁸⁹ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28367/D643206-210, Koch do Berlína 26. apríla 1925. *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945* (ďalej ADAP). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1995, séria A, zv. XIII, dok. 28, s. 64–66. „In einem Punkte waren Polen und die Tschecoslowakei schon bisher jederzeit einig: wenn es galt, gegen Deutschland zu wirken. Sie werden auch nach der Annäherung nicht mehr als einig sein können. Par nobile fratrum.“

⁹⁰ BRÄCH, ref. 50, s. 121. ALEXANDER, ref. 36, s. 75–76.

⁹¹ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126165-167, správa agenta z 8. mája 1925. Okrem toho sa v ten istý deň objavila aj správa, podľa ktorej Beneš vo Varšave požadoval kooperáciu v otázke anšlusu. Predstavitelia Poľska a Československa mali vládam Veľkej Británie a Francúzska odovzdať nótu, v ktorej oznámili, že kroky proti čl. 80 Versaillskej mierovej zmluvy považovali za kroky proti status quo, a žiadali, aby boli vykonané nevyhnutné opatrenia na zaistenie tohto článku. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126168-170, správa agenta z 8. mája 1925. Článok 80 Versaillskej mierovej zmluvy hovoril o samostatnosti Rakúska a zákaze anšlusu.

⁹² Tento článok Paktu Spoločnosti národov hovoril o možnosti preskúmať zmluvy, ktoré sa stali nepoužiteľnými. Teoreticky umožňoval revíziu Versaillskej mierovej zmluvy. Znenie Paktu Spoločnosti národov por. VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 57–67.

136 • na Spoločnosti národov, malo vo svojom programe po vstupe do ženevskej organizácie. Informoval D'Abernona aj o zámere spýtať sa Beneša priamo, či boli vo Varšave uzatvorené nejaké tajné dohovory, a zároveň informovať samotného Chamberlaina o nemeckých pochybnostiach. Za Benešovými krokmi podľa Schuberta stála snaha sabotovať nemeckú bezpečnostnú iniciatívu.⁹³ D'Abernon, ako toľkokrát predtým, vyjadril pre nemecké obavy a kroky pochopenie.

Chamberlain pre nemecké pochybnosti už toľko pochopenia nemal. Rozhovor nemeckého veľvyslanca v Londýne F. Sthamera s Chamberlainom prebehol v polovici mája 1925.⁹⁴ Nemecká strana žiadala, aby sa uskutočnil ešte pred zaslaním britskej odpovede na nemecké memorandum.⁹⁵ Mal byť vytvorený dojem série protinemeckých krokov na východe, ktoré mala vyvolať iniciatíva Berlína. To by podčiarkovalo nedôveryhodnosť Poľska a Československa, potvrdzovalo nemecké výroky o snahe izolovať Berlín a mohlo pomôcť získať sympatie Veľkej Británie. Na Chamberlaina nemecké tvrdenia o protinemeckom zameraní rokovaní medzi Varšavou a Prahou nezapôsobili. Sthamer okrem toho vyslovil pochybnosti, či vo Varšave nebola uzatvorená tajná zmluva. Chamberlain nemal podobné informácie a stretnutie Beneš – Skrzyński neprikladal veľký význam. Považoval ho za reakciu na nemecké kroky na medzinárodnej scéne, ktoré boli na východných hraniciach pociťované ako potenciálna hrozba. Zároveň kritizoval nemecké úvahy o snahe východných krajín dopredu neutralizovať článok 19 Paktu. Podľa britského ministra by nebolo rozumné, ak by Nemecko hneď po svojom vstupe žiadalo revíziu na podklade článku 19.⁹⁶ V Londýne Sthamer s informáciami o tajných dohovoroch nepochodil.

⁹³ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126187-192, Schubertove poznámky o rozhovore s D'Abernonom 11. mája 1925.

⁹⁴ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126195-197, inštrukcie pre Sthamera 11. mája 1925.

⁹⁵ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126215-621, Schubertove inštrukcie pre Kocha z 13. mája 1925. ADAP, ref. 90, dok. 35, s. 98-101. „*Wir haben ein großes Interesse daran, die britische Regierung, die von den Vorgängen in Warschau möglicherweise nicht unterrichtet ist, noch vor der alliierten Antwort auf unserer Sicherheits-memorandum darauf aufmerksam zu machen, daß unsere auf die Befriedung Europas abgestellten Schritte auf polnisch-tschechischer und wohl auch auf französischer Seite lediglich das Bestreben auszulösen scheinen, das gegen Deutschland gerichtete Bündnis-system noch zu verstärken.*“

⁹⁶ ADAP, ref. 90, dok. 42, s. 116-118. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126279-283. „*Er [Chamberlain – A. F.] war aber nicht geneigt, den Verträgen zu großen Wert beizulegen, hielt sie für Ergebnis der augenblicklichen Stimmung als Gegenmaßnahme gegen politische Schritte Deutschlands, die als Bedrohung empfunden wären... In seiner Antwort erklärte Chamberlain, dass er die Richtigkeit meiner Mitteilungen über die Geheimverträge unterstellen wolle, obwohl er keine besonderen Informationen habe, die sie bestätigten oder widerlegten.*“ Správa Sthamera do Berlína o rozhovore s Chamberlainom z 15. mája 1925.

Inštrukcie vrátiť sa k obsahu návštevy vo Varšave mierili aj do Prahy.⁹⁷ Schubert v nich označil informácie od agenta za dôveryhodné a Koch ich mal prečítať Benešovi. Zároveň mal tlmočiť prevrpenie nemeckého ministerstva z Benešovho postupu.⁹⁸ Koch hovoril s Benešom v polovici mája 1925. Beneš poprel, že by Československo vo Varšave prijalo nejaké záväzky, a odmietol predložený dokument. Na záver si neodpustil poznámku, že body údajných tajných dohovorov mu pripadajú byť skôr formulované v Berlíne ako vo Varšave.⁹⁹ Od podobného demaršu ako v Prahe odhliadol Schubert vo Varšave.¹⁰⁰ Pre informáciu zaslal text údajnej tajnej zmluvy do Paríža a Bruselu, ale bez inštrukcií informovať tamojšie vlády.¹⁰¹ Schubert vo svojej ofenzíve pokračoval. 26. mája 1925 informoval D'Abernona o Benešovej reakcii na nemecký demarš. Napriek vysvetleniam československého ministra mal stále dojem, že vo Varšave bolo predsa len dohodnuté niečo nad rámec oficiálnych informácií.¹⁰² Schubertove pochybnosti dorazili aj do Varšavy. Vyslanec Rauscher trval na tom, že počas návštevy vo Varšave také písomné dohovory, o akých hovorila tajná správa, podpísané neboli, hoci v dlhodobom horizonte nevylučoval možnosť politickej a vojenskej spolupráce medzi Prahou a Varšavou.¹⁰³ Rauscher zrejme precenil, do akej miery boli dokumenty skutočne považované za dôveryhodné na samotnom nemeckom ministerstve zahraničných vecí a do akej miery išlo iba o snahy, na podklade dokumentov nevalnej hodnoty, zdiskreditovať československú (a poľskú) zahraničnú politiku.¹⁰⁴

⁹⁷ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126215-621, Schubertove inštrukcie pre Kocha z 13. mája 1925.

⁹⁸ Ibidem.

⁹⁹ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28367/D643256, Koch do Berlína 16. mája 1925.

¹⁰⁰ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126223-224, Schubert pre Rauschera 13. mája 1925.

¹⁰¹ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089/E126225, Schubertove inštrukcie do Paríža a Bruselu. Podobná inštrukcia mierila aj do Ríma. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29089k/E126226-227, Schubertova inštrukcia do Ríma z 13. mája 1925.

¹⁰² PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29090/E126397-401, Schubertove poznámky o rozhovore s D'Abernomom z 26. mája 1925. „Herr Beneš habe abgeleugnet, dass solche Abmachungen getroffen worden seien. Wir hätten allen Anlass zu dem glauben, dass doch [podčiarknuté v texte – A. F.] etwas in Warschau abgemacht worden sei. Lord D'Abernon schien übrigens auch dieser Ansicht zu sein.“

¹⁰³ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29090/E126334-336, Rauscher do Berlína 15. mája 1925.

¹⁰⁴ Pre úplnosť možno dodať, že pochybnosti o obsahu rokovaní vo Varšave sa objavili aj na stránkach novín. Britské *Times* 4. mája 1925 publikovali správu svojho parížskeho korešpondenta, že počas stretnutia vo Varšave Československo prisľúbilo Poľsku podporu v otázkach Sliezka, Gdaňska a koridoru. Poľsko sa recipročne malo zaviazat' ku koordinácii postupu vo veci anšlusu a v otázkach Balkánu. Dohodnutá mala byť aj spolupráca

138 • Tematika poľsko-československej zmluvy sa objavila ešte raz, v júli 1925. Pri príležitosti vojenských manévrov mala byť podpísaná vojenská konvencia. Tieto informácie pochádzali z Moskvy.¹⁰⁵ Údajná zmluva mala mať tri body. 1. Pre prípad ozbrojeného konfliktu medzi Poľskom a Nemeckom malo Československo vystúpiť so svojimi vojenskými silami na strane Poľska. 2. V prípade ozbrojeného konfliktu medzi Československom a Maďarskom malo Poľsko zachovať blahosklonnú neutralitu a voľný prevoz vojenského materiálu. 3. V prípade konfliktu medzi ZSSR a Poľskom malo zase Československo zostať neutrálne a povoliť prevoz vojenského materiálu.¹⁰⁶ Podrobnosti, ktoré z Moskvy na nemecké ministerstvo zahraničných vecí dorazili, boli také fantastické, že aj nemecká strana odmietala týmto informáciám uveriť.

Návšteva Beneša vo Varšave zostala iba krátkou epizódou. Jej význam nedosiahol výšku očakávaní, ktoré boli do nej vkladané. Niektoré argumenty hovorili za užšiu spoluprácu Prahy a Varšavy, iné proti. V Prahe sa verilo, že v prebiehajúcich rokovaníach o bezpečnosti bola pozícia Československa odlišná od pozície Poľska. Spojenectvo s Poľskom, ohrozeným na západe nemeckým revizionizmom a na východe ZSSR, by bolo riskantným.¹⁰⁷ Beneš nebol pripravený prijať žiadne záväzky ohľadom poľských hraníc, ani východných, ani západných. Naopak, sám ich označoval za neudržateľné. Nemal záujem sa s Poľskom zviazať viac ako arbitrážnou zmluvou. Zdráhal sa stať obrancom hranice, ktorá sa v Európe stávala nepopulárnou. Vzťahy medzi Československom a Poľskom boli zdržanlivé.¹⁰⁸ Na rokovaníach v apríli 1925 boli vytvorené predpoklady na bližšiu spoluprácu, ale spoločná koordinácia krokov pre prebiehajúce rokovania o bezpečnosti dosiahnutá nebola. Obe krajiny viedli v nasledujúcom období voči Nemecku vlastnú politiku. Návšteva neznamenal začia-

Poľska a Malej dohody v Spoločnosti národov. *Times*, 4. 5. 1925, Polish-Czech Entente – Joint Attitude defined.

¹⁰⁵ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30760/E465082, Rantzau z Moskvy do Berlína 9. júla 1925.

¹⁰⁶ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R30760/E465092, Koch do Berlína 16. júla 1925. Koch sa túto informáciu dozvedel zo sovietskych kruhov v Prahe. Sám informáciám neveril. Nie preto, že by dôveroval Benešovým uisteniam, ale „... *fällt es mir schwer, an den Abschluss eines Vertrages zu glauben, bei dem Beneš seinem Staate eine überaus schwere Verpflichtungen auferlegen würde, ohne eine ernsthafte Gegenleistung zu erhalten*“.

¹⁰⁷ WANDY CZ, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Praha : Academia, 1998, s. 193.

¹⁰⁸ To neuniklo ani nemeckým diplomatom. PAAA, f. Abteilung IVa-Polen, sign. R81829/L165651-654, Rauscher 1. júla 1925. Vzťahy medzi Poľskom a Československom označil ako napäté.

tok intenzívnejších kontaktov medzi Prahou a Varšavou.¹⁰⁹ Zmena sa udiala iba na povrchu¹¹⁰ a stanoviská oboch krajín sa podstatnejšie nepriblížili.¹¹¹ Návšteva vo Varšave tak iba navonok demonštrovala spoluprácu a koordináciu vo vnútri francúzskeho bloku. K politickej spolupráci v praktickej rovine nedošlo. Hoci československá strana neprestávala uisťovať o obsahu stretnutia vo Varšave,¹¹² nemecká strana neprestávala pochybovať. V tomto prípade sa zo záležitosti nestala taká rozsiahla aféra ako v prípade československo-francúzskej zmluvy rok predtým. Berlín zakladal svoje dohady na materiáloch, pravdivosť ktorých si neoveril. Nepochybne aj takéto, hoci nepodložené dohady, znižovali dôveryhodnosť Beneša ako diplomata, ale aj dôveryhodnosť celej československej diplomacie. Na druhej strane sa do inej roviny dostáva tvrdenie o dobrých a bezproblémových susedských vzťahoch medzi Československom a Nemeckom. Veď v priebehu roka a pol to mala byť už druhá zmluva namierená proti Nemecku, ktorú mal Beneš podpísať.

Československo-poľská arbitrážna zmluva pomáha bližšie pochopiť Benešovu predstavu o obsahu arbitrážnej zmluvy s Nemeckom a československé chápanie arbitrážnych zmlúv. Beneš odmietal z textu vylúčiť akékoľvek otázky. Túto predstavu sa snažil pretaviť aj do textu dohody s Poľskom. Neúspešne.¹¹³ Poľská strana trvala na vylúčení otázok hraníc. Zmluva medzi Československom a Poľskom sa teoreticky mohla stať vzorom analogickej zmluvy medzi Nemeckom a jeho východnými susedmi.¹¹⁴ Počas pobytu vo Varšave Beneš ustúpil a prijal poľské návrhy, hoci s nimi

¹⁰⁹ NOWINOWSKI, ref. 64, s. 79. Od Benešovej návštevy v apríli 1925 až do zasadnutia Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1925 sa ministri zahraničných vecí nestretli. BŘACH, ref. 2, s. 258. Svoje kroky nielenže nekoordinovali, ale ani sa navzájom neinformovali o svojich postojoch.

¹¹⁰ BALCERAK, ref. 52, s. 78-79.

¹¹¹ GAJANOVÁ, ref. 79, s. 191.

¹¹² Beneš odmietol dohady o tajných dohovoroch aj verejne. BENEŠ, Edvard. Jednání o garanční pakt. Naše vztahy k sousedním státům. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 325-339, tu s. 334, prejav prednesený v zahraničných výboroch poslaneckej snemovne a senátu 23. júna 1925.

¹¹³ AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 429/25, Beneš do Varšavy 16. apríla 1925. „*Podotýká, že důležité změny jsou v článku prvním, kde bych nečinil výhrad o sporech, jež nemohou být arbitráží předloženy. Zejména nemluví o teritoriu. Vychází to z jiného názoru mého na smlouvu arbitrážní. Smlouva ta dle mého pojetí znamená, že se vše může řešit jen na základě právním, to jest smlouvou výslovně se uznává integrita a je tudíž vyloučeno a priori jednat o teritoriu. Proto bych to vynechal.*“

¹¹⁴ Podľa týchto informácií nemeckého ministerstva zahraničných vecí Paríž istú dobu uvažoval o československo-poľskej zmluve ako o vzore pre zmluvy Nemecka s Poľskom a Československom. ADAP, ref. 90, dok. 35, s. 98-101. Text československo-poľskej arbitrážnej zmluvy por. Zahraniční politika 1925, s. 629-632.

140 • nebol spokojný,¹¹⁵ ale jeho názor na arbitráž a charakter zmluvy to sotva zmenilo. Neprijal poľskú interpretáciu. Skrzyński vylúčenie hraničných otázok chápal ako príležitosť zaistiť, aby arbitráž nebola použitá na revíziu hraníc. Beneš naopak vychádzal z toho, že každá zmluva de facto uznáva existujúci stav.¹¹⁶ Pri tejto interpretácii zotrval až do uzatvorenia zmluvy s Nemeckom, ktorá nakoniec hraničné otázky z arbitráže nevylučovala.

Mesiace náročných príprav

*„Francúzsko, jednoznačne verné všetkým svojim spojencom a mierovo naklonené voči všetkým ostatným národom, má hlbokú túžbu prispieť k svetovému upokojeniu a mieru, ktoré sú tak potrebné. Ale prvou podmienkou pevného mieru je bezpečnosť samotného Francúzska.“*¹¹⁷

(francúzsky premiér P. Painlevé v prejave 21. apríla 1925)

Nemecká strana sa po prvotných sondážach o prípadnej československo-nemeckej arbitrážnej zmluve odmlčala. Vyslanec Koch nemal inštrukcie začať bilaterálne rokovania. Nasledujúce týždne priebeh a smerovanie diskusie určovali rokovania medzi Londýnom a Parížom, kde sa pripravovala odpoveď na nemecké memorandum zo začiatku roka. Bolo potrebné vyriešiť množstvo komplikácií a nájsť principiálnu dohodu. O arbitrážnych zmluvách sa síce hovorilo, ale vždy najmä v tom zmysle, že existovala ochota na ich uzatvorenie. Konkrétnejšie podrobnosti sa nepreberali. Nemecko sa na počínanie východných susedov dívalo s nedôverou a na stoloch na Wilhelmstrasse sa objavilo niekoľko hlásení o krokoch československého ministra, ktoré mali byť akousi „ofenzívou“ proti nemeckým krokom.¹¹⁸ Auswärtiges Amt očakával zo strany Beneša „úskoky“.

¹¹⁵ „Nutno vyhnouti se tomu, aby se mohlo říci, že na nějaký druh sporů nebylo pamatováno... nevylučovati ni žádného sporu, který by se mohl vyskytnouti z režimu rozhodčího a z kompetence rozhodčího orgánu... z důvodů prestižních vzpírala se polská delegace myšlence, že by se o otázkách územních mohlo před jakýmkoliv rozhodčím orgánem i jen diskutovati a žádala důrazně, aby územní otázky byly z kompetence smírčích a rozhodčích orgánů vyloučeny.“ Správa o uzatvorenej zmluve určená pre československú vládu a ministerstvá. AMZV, f. VI. sekce, k. 277, č. j. 74.607/25/II-5, referent Jelen.

¹¹⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 429/25, Beneš do Varšavy 16. apríla 1925. Benešovi túto interpretáciu neskôr potvrdil aj Chamberlain. Britský minister sa v rozhovore vyjadril, že francúzsko-nemecká a francúzsko-belgická arbitrážna zmluva vylučujú zmenu mierových zmlúv a hraníc. AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1046/25, Beneš z Locarna 12. októbra 1925. BŘACH, ref. 2, s. 138-139.

¹¹⁷ Citované podľa WANDY CZ, ref. 12, s. 347.

¹¹⁸ Okrem pochybností o rokovaniach vo Varšave sa v máji 1925 na stole nemeckého štátneho tajomníka objavila správa o tom, že členské krajiny Malej dohody odovzdali Francúzsku, Veľkej Británii a Taliansku nótu, v ktorej vyjadrili nespokojnosť s tým, že dohovory o bezpečnosti nabrali smer, ktorý umožňoval Nemecku ponechať si voľnú ruku v konaní voči jeho východným susedom a nechával otvorenú možnosť zmeny status quo

Vyslanec Koch nedával veľkú nádej na dosiahnutie dohody medzi Prahou a Berlínom v otázkach arbitrážnej zmluvy. Nadobudol presvedčenie, že Beneš sa „*priamo alebo okľukou*“ bude snažiť do arbitrážnej zmluvy zaradiť formuláciu, ktorá by znamenala uznanie vzájomných hraníc a zároveň otázku národnostných menšín dala do pozície vnútornej záležitosti štátu. To bolo v rozpore s predstavami Nemecka. Vyslanec Koch dokonca predpovedal zhoršenie vzájomných vzťahov. Otvorenie rozhovorov o arbitrážnej zmluve za existujúcej situácie považoval za „*báklivé*“ a nádej na úspech hodnotil ako „*malú*“.¹¹⁹ Beneš diskutoval s nemeckými zástupcami počas rozličných príležitostí. Priebeh rokovaní hodnotil „*optimisticky*“, ¹²⁰ snažiac sa vyvolať dojem, že priebeh diskusií a zvolená forma sú v súlade s jeho očakávaniami a zámermi. Obdobie od mája až do polovice júna bolo periódou, kedy sa rozhodovalo, v akej forme a akým spôsobom budú východní susedia Nemecka do rokovaní zapojení. Dialo sa tak bez toho, aby mali priamu možnosť sa na tomto rozhodnutí spolupodieľať. Beneš však dostával z francúzskej aj britskej strany uistenia, že pri koncipovaní odpovede sa bude brať ohľad aj na československé záujmy.

Odpoveď na nemeckú nótu z 9. februára 1925 sa kvôli vnútropolitickým zmenám vo Francúzsku neustále odďaľovala.¹²¹ Tiež bolo potrebné vyriešiť početné názorové rozdiely Londýna a Paríža ohľadom pripravovaného paktu.¹²² Bol to posledný pokus zaangažovať Veľkú Britániu na východ od Rýna. Paríž konzultoval návrh odpovede na nemeckú nótu s Foreign Office. Prvý návrh odpovede, s dátumom 12. máj 1925, hovoril

v tejto oblasti. K príprave nóty malo dôjsť počas poslednej konferencie Malej dohody. Zúčastnené krajiny mali zároveň veľmoci požiadať o vhodné opatrenia, ktoré by zabránili Nemecku viesť politiku znepokojujúcu jeho východných susedov. Tiež mali žiadať potvrdenie existujúceho status quo. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29090k/E126444-445, máj 1925. Podľa získaných materiálov Berlín túto stopu ďalej nesledoval, pretože podobné správy sa v aktoch nemeckého ministerstva objavovali často. Poukazuje to na nedôveru a podozrievanie československej zahraničnej politiky a ministra Beneša. Beneš mal, nie prvýkrát, pracovať v protinemeckom duchu. K bukreštianskej schôdzke Malej dohody por. BRÄCH, ref. 2, s. 193-207. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 206. Podľa novinárskych teórií účelom schôdzky Malej dohody malo byť vypracovanie garančnej zmluvy, ktorá by vytvárala kontinentálny blok za účasti Malej dohody, Poľska, Grécka, Belgicka a Francúzska. Túto správu prevzala aj holandská tlač. AMZV, f. III. sekce, k. 312, č. j. 80831/1925, 11. máj 1925.

¹¹⁹ PAAA, f. Abteilung II, sign. R73764/L119122-128, Koch do Berlína 7. mája 1925.

¹²⁰ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29090/E126644, rozhovor Hoffmanna s Benešom 12. júna 1926 v Ženeve.

¹²¹ Najvýznamnejšou vnútropolitickou zmenou bol odchod Herriotovho kabinetu a nástup Painlavého vlády, kde sa ministrom zahraničných vecí stal A. Briand. SIEBERT, Ferdinand. *Aristide Briand*. Erlenbach; Zürich; Stuttgart : Eugen Rentsch Verlag, 1975.

¹²² NOWINOWSKI, ref. 26, s. 206. K diskusií a výmene názorov medzi Quai d'Orsay a Foreign Office por. ORDE, ref. 15, s. 99-109.

142 • o tom, aby východné arbitrážne zmluvy mali rovnaký dosah ako arbitrážne zmluvy na západe a aby sa na ne vzťahovali rovnaké garancie. Britské zá-
mery však boli niekde úplne inde. Foreign Office bola odhodlaná svoje
intencie brániť a neustúpiť. Záujem Londýna siahla po Rýn, ani o piad
ďalej. Francúzsku sa iba podarilo obhájiť právo, aby samo mohlo arbi-
trážne zmluvy svojich východných spojencov s Nemeckom garantovať.

Odpoveď na nemeckú ponuku prišla po viac ako štyroch mesiacoch,
16. júna 1925. Pokiaľ išlo o východné arbitrážne zmluvy, francúzska strana
sa tieto zmluvy pokúsila, aspoň nepriamo, zahrnúť do pripravovaného
paktu s konštatovaním, že by mali tvoriť prirodzený doplnok rýnskeho
paktu. V takom prípade by existovala teoretická možnosť získať aspoň
„morálnu“ garanciu Veľkej Británie. Nóta prezentovala aj spojeneckú
predstavu o texte arbitrážnej zmluvy. Tá bola veľmi blízka paktu
o neútočení. V nóte boli presne uvedené prípady, kedy mohla byť použitá
vojenská sila. Záväzné rozhodnutia arbitrážneho orgánu sa mali vzťahovať
na všetky typy sporov. Okrem toho mal byť vstup Nemecka do Spo-
ločnosti národov ďalšou bezpečnostnou zárukou.¹²³

Nóta znamenala posun v riešení bezpečnostnej otázky, na ktorý Be-
neš na domácej pôde hneď niekoľkokrát reagoval. V polovici júna 1925
vládu oboznámil s tým, že Československo bude na pripravovanom riešení
bezpečnosti definitívne participovať iba arbitrážnou zmluvou. Veľká Bri-
tánia nebola nikdy ochotná pristúpiť na pakt, ktorý by zahŕňal viac ako
rýnsku hranicu, a teda „*nikdy nebola naděje na zahrnutí hranic Československa
a Polska do garančního paktu za účasti Anglie*“.¹²⁴ Ministrom nepriamo oznámil,
že bilaterálne rokovania s Nemeckom ešte neboli otvorené a mali nasledo-
vať až po ukončení rozhovorov týkajúcich sa rýnskej hranice.¹²⁵ V expozé
pred zahraničným výborom poslaneckej snemovne a senátu 23. júna 1925
opäť hovoril o pripravovanej arbitrážnej zmluve. Pri tejto príležitosti
prišiel s novou myšlienkou: v arbitrážnych zmluvách sa štáty mali medzi
sebou zaviazat' neviest' proti sebe vojnu a „*kdyby některý toho nedodržel, uvalí
na sebe nejen veškerý sankce Společnosti národů, nýbrž i další veliké sankce jiné*“¹²⁶
narážajúc tým na očakávanú francúzsku garanciu. Závazok neviest' proti
sebe vojnu bol v tomto kontexte nový. Objavil sa ako súčasť Benešovej
predstavy o tom, ako by arbitrážna zmluva mohla vyzerat'. Týmto spôso-
bom by bolo možné čiastočne vykompenzovať nerovnocenné začlenenie
Československa do prebiehajúcich rokovaní. Zároveň však jedným dy-

¹²³ Locarno-Konferenz 1925, ref. 11, dok. 14, s. 100-103. *Zahraniční politika 1925*, s. 833-836.

¹²⁴ NAČR, f. PMR, k. 4382, 137. schôdza, 18. jún 1925.

¹²⁵ Ibidem.

¹²⁶ BENEŠ, ref. 113, s. 328.

chom dodal: „*O rázu a podstatě těchto smluv bude teprve jednáno.*“¹²⁷ Za východisko považoval prijatie francúzskej nóty zo 16. júna 1925 Nemeckom.¹²⁸ Pri porovnaní Benešových memoránd z marca 1925 s odpoveďou francúzskej vlády z júna 1925 je evidentné, že diskusia sa vôbec neuberala smerom, ktorým československý minister očakával.

Na prvý pohľad nemecká strana nevenovala otázke arbitrážnych zmlúv výraznejšiu pozornosť. Na Wilhelmstrasse však vzniklo niekoľko analýz, ktoré hodnotili pozitíva a negatíva niekoľkých variantov arbitrážnych zmlúv. Berlín analyzoval možné dôsledky uzatvorenia zmluvy s Poľskom, s ohľadom na zámer zmeniť nemecko-poľskú hranicu. Československo v tomto kontexte nebolo spomínané, ale keďže s Prahou mal byť uzatvorený analogický dokument, je zaujímavé priblížiť, aké úvahy sa na Auswärtiges Amt objavili.

Arbitrážne zmluvy patrili k „novinkám“ v medzinárodnom práve. Prvé boli uzatvorené už pred prvou svetovou vojnou, ale populárnymi sa stali až po vojne. Nemecko do roku 1925 uzatvorilo niekoľko arbitrážnych zmlúv, preto mal Berlín jasnú predstavu o tom, čo ponúkne.¹²⁹ V sledovanom čase patrili k moderným prostriedkom medzinárodného práva, do ktorého boli vkladané značné nádeje, a boli plnohodnotnými politickými zmluvami. Od začiatku sa riešil právnický, ale zároveň aj politický problém, ktoré spory, prípadne kategórie sporov, je „vhodné“ riešiť prostredníctvom záväzného rozhodnutia príslušného orgánu (medzinárodného súdu v Haagu, arbitrážnej komisie, Rady Spoločnosti národov a pod.), čiže o čom všetkom vlastne môže arbitrážny orgán rozhodnúť. Niekoľko rokov sa hľadala vhodná formulácia, ale tak ako existovali rozličné záujmy, tak existovali aj rôzne názory na ohraničenia kompetencií. Prvé arbitrážne zmluvy sa často vzťahovali iba na spory právneho charakteru, teda na spory medzi štátmi vyplývajúce z medzinárodného práva. Aj v tomto prípade existovala ešte „záchranná brzda“ v podobe tzv. záujmovej klauzuly (nem. *Interessenklausel*). V prípade, že išlo o životné záujmy, česť alebo nezávislosť jednej zo strán, štát sa arbitrážnemu rozhodnutiu nemusel podriaďovať. O tom, či v konkrétnom prípade bola uplatniteľná záujmová klauzula, rozhodoval štát sám, podľa vlastného uváženia. Vďaka tomu sa dalo konaniu vyhnúť a klauzula znižovala dosah zmluvy. Tento fakt neunikol kritike a hľadalo sa riešenie, ako hodnotu arbitrážnych zmlúv zvýšiť. Otázka nadobudla nové rozmery v Pakte Spoločnosti národov a následne v roku

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem, s. 330.

¹²⁹ Por. napr. KRÜGER, Peter. Der deutsch-polnische Schiedsvertrag im Rahmen der deutschen Sicherheitsinitiative von 1925. In *Historische Zeitschrift*, 1980, roč. 230, č. 3, s. 577-612, tu najmä s. 583-586.

144 • 1924 v súvislosti s projektom Ženevského protokolu, ktorý predstavoval výrazný pokrok v uplatnení myšlienky medzinárodnej arbitráže. Riešenie navrhnuté v Ženevskom protokole bolo integrálne, vzťahovalo sa na politické aj právne spory.

Arbitrážne zmluvy, ktoré Nemecko v roku 1925 ponúkalo ako vzor, označované ako tzv. zmluvy nemeckého typu, boli zmluvy integrálne, teda s rozhodnutím – buď arbitrážnym (rozhodcovským), alebo konciliačným (zmierovacím) – sa počítalo pre každý spor.¹³⁰ Právne spory podliehali obligatórnemu rozhodnutiu arbitrážneho orgánu. Do tejto kategórie sporov spadali napríklad výklad zmlúv, otázky medzinárodného práva, otázky porušenia medzinárodných záväzkov, rozsah a typ náhrad v prípade porušenia medzinárodných záväzkov a pod. Aj v týchto prípadoch existovala výnimka, podobná vyššie spomínanej záujmovej klauzule, kedy na žiadosť jednej zo strán sa dalo vyhnúť arbitrážnemu konaniu a prenechať prípad iba konciliačnej inštancii, a to vtedy, keď sa konflikt týkal nezávislosti jednej zo strán, nedotknuteľnosti jej územia alebo iných životných záujmov. Či nastal takýto prípad, o tom rozhodoval arbitrážny orgán. Pre ostatné typy sporov, teda pre spory politické, zmluvy tzv. nemeckého typu počítali s konciliačným rozhodnutím príslušnej inštancie, ktoré malo formu nezáväzného odporúčania. Okrem vyššie popísaných existoval ešte jeden typ zmlúv. V ich prípade sa každý spor medzi podpisujúcimi krajinami riešil záväzným rozhodnutím arbitrážneho orgánu, teda platilo tzv. úplné obligatórium. Takéto zmluvy uzatváralo najmä Švajčiarsko. Bola to napr. taliansko-švajčiarska, francúzsko-švajčiarska a poľsko-švajčiarska zmluva. Úplné obligatórium v arbitrážnej zmluve bol variant, ktorý preferovalo Francúzsko vo svojej nóte zo 16. júna 1925.

V analýze, ktorá vznikla v lete 1925 v prostredí nemeckého ministerstva zahraničných vecí a ktorej hlavnou náplňou boli úvahy, ako postupovať v prípade arbitrážnych zmlúv, boli uvedené tri možnosti: 1. trvať na doterajšom nemeckom type zmlúv; 2. nemecký typ rozšíriť tak, že by sa vynechala záujmová klauzula, vďaka čomu by pre spory právneho charakteru nastúpila povinná arbitráž v každom prípade bez výnimky, pre ostatné spory by zostávalo konciliačné rozhodnutie; 3. akceptovať úplné obligató-

¹³⁰ Z uvedeného vyplýva, že označenie arbitrážna zmluva pre československo-nemeckú zmluvu, ale aj pre ostatné zmluvy, ktoré sú v texte spomínané, je terminologicky nepresné. Správne označenie by malo byť arbitrážna a konciliačná, resp. zmierovacia a rozhodcovská zmluva, ako bol aj ich oficiálny názov v zbierke zákonov. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého* 1926. Praha : Státní tiskárna, 1926, s. 987-994. Pojem arbitrážna zmluva sa zaužíval v odbornej literatúre a je natoľko akceptovaný, že nie je dôvod ho meniť s vedomím, že napriek označeniu arbitrážna zmluva, zmluva nepredpokladala arbitráž v každom prípade.

rium pre všetky typy sporov tak, ako to bolo v zmluvách Švajčiarska s Talianskom, Francúzskom a Poľskom.¹³¹

Tretia alternatíva, teda úplné obligatórium, bola odmietnutá ako preceňovanie myšlienky a možností rozhodcovského konania. Pri stave medzinárodných vzťahov bolo sotva možné podriaadiť sa v každom prípade rozhodnutiu rozhodcovského orgánu. Ten by v takom ponímaní nerozhodoval o práve, ale vydával by rozhodnutia obmedzujúce štátnu suverenitu.¹³² Proti všeobecnému obligatóriu bolo aj vedenie nemeckého ministerstva zahraničných vecí, aj väčšina predstaviteľov vlády.¹³³ Rovnako druhá alternatíva, teda podriaadiť úplnému obligatóriu otázky právneho charakteru, sa nestretla s pochopením.¹³⁴ V praxi by bolo teoreticky možné každú politickú otázku „zabalit“ do formy právneho sporu, a tak by mohli aj politické otázky podliehať obligatórnemu rozhodnutiu arbitrážneho orgánu. Preto bolo odporúčené ponechať záujmovú klauzulu v texte zmluvy. Vypustenie tejto klauzuly by do istej miery oklieštilo nemeckú voľnosť konania voči niektorým štátom, mysliac tým v prvom rade Poľsko.¹³⁵ Odobratie záujmovej klauzuly by priblížilo zmluvy k úplnému obligatóriu. Ako pre Nemecko najvýhodnejšie boli označené zmluvy, ktoré Berlín ponúkal od začiatku. V prospech prvého typu zmlúv hovorilo predovšetkým to, že z hľadiska nemeckej interpretácie by si Nemecko zachovalo možnosť konať slobodne (nem. *Handlungsfreiheit*). Potreba ponechať si určitú mieru slobody sa vyslovene spájala s Poľskom. Samotný manévrovací priestor vo vzťahu k Poľsku nebol veľký, ale v analýze bolo zdôraznené, že by bolo rozumné si ho ponechať a vyčkať na ďalší vývoj. Francúzska garancia východných arbitrážnych zmlúv bola označená ako „silná záležitosť“, ale v prípade, že by garantovi bolo odobrané právo rozhodnutia o zásahu a toto rozhodnutie by bolo namiesto toho dané pod kuratelou objektívnej inštancie, garancia by vecne stratila na význame.¹³⁶

Nebol to jediný názor na pripravované zmluvy, ktorý sa na *Auswärtiges Amt* objavil. Ďalšia zaujímavá analýza pochádzala od Ernsta Zechlina

¹³¹ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29095/127720-745, analýza vypracovaná právnym expertom Friedrichom Gausom 20. augusta 1925.

¹³² Ibidem. „Das Schiedsgericht spricht in solchen Fällen nicht Recht, sondern übt einen Akt überstaatlicher Souveränität aus.“

¹³³ KRÜGER, ref. 130, s. 599.

¹³⁴ „Aber auch für die zu diesen vier Gruppen gehörenden Fälle wäre die uneingeschränkte Anerkennung des Obligatoriums, allgemein betrachtet, nicht ohne Bedenken.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29095/127720-745, 20. augusta 1925, analýza vypracovaná právnym expertom Friedrichom Gausom.

¹³⁵ Ibidem. „Der Verzicht auf die deutsche Interessenklausel würde jedenfalls im Verhältnis zu denjenigen Ländern, denen gegenüber wir an der politischen Bewegungsfreiheit ein Interesse haben, diese Bewegungsfreiheit wesentlich einschränken.“

¹³⁶ Ibidem.

146 • a Herberta von Dirksena, pracovníkov východného oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí. Dokument hovoril o následkoch uzatvorenia bezpečnostného paktu na „nemeckú východnú politiku“.¹³⁷ Vychádzal z predpokladu, že by bolo akceptované úplné obligatórium pre všetky prípady, ako o tom hovorila nóta zo 16. júna 1925. Autori venovali pozornosť predovšetkým teritoriálnym otázkam, najmä kľúčovej otázke koridoru. V tomto bode boli skeptickí. Ak by Nemecko žiadalo v tejto veci arbitráž, pochybovali o úspechu. Možnosť získať toto územie na základe arbitrážneho konania bola podľa nich minimálna. Z ich pohľadu mohlo úplné obligatórium znamenať prekážku nemeckej zahraničnej politiky. Preto preferovali možnosť, aby teritoriálne otázky boli zo zmluvy explicitne vylúčené. Okrem uvedenej výhrady videli v prijatí úplného obligatória početné výhody. Na jeho podklade by bolo možné vyriešiť mnohé inak neriešiteľné spory.¹³⁸ Garanciu arbitrážnej zmluvy Francúzskom chápali ako oslabenie dovtedajšieho francúzsko-poľského spojenectva.¹³⁹

Aby sme získali plastický obraz o názoroch na znenie arbitrážnej zmluvy a jej dôsledkoch, uveďme ešte jednu analýzu, vypracovanú nemeckým vyslancom vo Varšave Ulrichom Rauscherom.¹⁴⁰ Rauscher si položil otázku, či bezpečnostný pakt a plánovaná zmluva obmedzia možnosti a prostriedky Nemecka vo vzťahu k Poľsku. Ak by aj teritoriálne otázky boli súčasťou arbitrážnej zmluvy, nepredpokladal riešenie územných sporov touto cestou. Dospel k názoru, že v územných aspiráciách arbitrážna zmluva nebude Nemecko obmedzovať. Ich zahrnutie do arbitrážnej zmluvy mohlo mať, najmä po vstupe Berlína do Spoločnosti národov a odvolaní sa na čl. 19 Paktu, pozitívne dôsledky pre nemecké zámery. Pokiaľ išlo o sporné otázky iného, ako teritoriálneho charakteru, úplné obligatórium by podľa neho dokonca predstavovalo pokrok, pretože by sa vďaka tomu dalo riešiť množstvo existujúcich aj potenciálnych sporov. Záver jeho úvah znel hrozivo: „*Garančný pakt robí implicitný rozdiel medzi hranicami, ktoré sú chápané vážne, a tými, ktoré vážne chápané nie sú.*“¹⁴¹ Ohľadom teritoriálnych otázok bolo Nemecko pripravené akceptovať obe alternatívy, teda ich explicitné vylúčenie z textu zmluvy, ale aj ich zahrnutie. Obe alternatívy boli pre Berlín prijateľné. V priebehu samotných rokovaní v Locarne sa síce, vplyvom vládnych inštrukcií, prikláňali k ich vyčleneniu

¹³⁷ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R31871/H108389-396, Zechlin a Dirksen 25. augusta 1925.

¹³⁸ Ibidem.

¹³⁹ Ibidem.

¹⁴⁰ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R31871/H108402-409, 31. august 1925, Rauscher pre Dirksena, po preštudovaní správy, ktorú Dirksen pripravil spolu so Zechlinom.

¹⁴¹ Ibidem.

expresis verbis, ale ak by sa tento variant nepresadil, nebolo to chápané ako výrazný ústupok, rapídne nevýhodnejší pre Nemecko. Približené dokumenty poodhaľujú predstavy Wilhelmstrasse o východných hraniciach, ale aj predstavu o riešení problémov na východe v perspektíve. Rovnako poukazujú na variabilitu názorov týkajúcich sa výkladu arbitrážnej zmluvy v nemeckých kruhoch.

Trvalo mesiac, než bola pripravená nemecká odpoveď na francúzsku nótu. Odpoveď bola zaslaná 20. júla 1925 do Paríža, Londýna, Bruselu a Ríma. Štátny tajomník Schubert zaslal jeden exemplár nóty do Prahy spolu s inštrukciami, aby vyslanec Koch Beneša neoficiálne informoval ešte pred zverejnením textu. Beneš sa o obsahu nóty nemal dozvedieť z novín. V prípade Poľska sa už s informovaním v predstihu nepočítalo. Toto počinanie nemeckej diplomacie malo potvrdiť rozdielny pohľad na Československo a na Poľsko. Schubert sa tak snažil dať váhu svojim vyjadreniam, že Nemecko nechápalo svojich východných susedov rovnako.¹⁴² Nemecká nóta narobila Quai d'Orsay starosti a vyvolala zmiešané pocity. V prvom momente bola prijatá s optimizmom, ktorý sa čoskoro schladil. Nemecká strana si nechcela nechať nič vnútiť, arbitrážne zmluvy v ponímaní Francúzska mali iný význam, treba povedať, že podstatne ďalekosiahlejší ako v ponímaní Nemecka. V Berlíne odmietali chápať arbitrážne zmluvy ako pakty o neútočení. Podľa nemeckej nóty nemali obsahovať nič, čo by na akomkoľvek mieste presahovalo Pakt Spoločnosti národov. Ostro odmietnutá bola aj garancia arbitrážnych zmlúv. Všetky tieto výhrady boli v diplomatickej forme prenesené do textu nemeckej odpovede. Pokiaľ išlo o typ arbitrážnych zmlúv, nóta z 20. júla 1925 zdôraznila, že nemecká strana mala pri ponuke arbitrážnych zmlúv na mysli zmluvy tzv. nemeckého typu, hoci expresis verbis rozšírenie alebo zmenu typu arbitrážnych zmlúv neodmietla.¹⁴³

Kochovi sa nepodarilo splniť inštrukciu, aby Beneša informoval pred zverejnením nóty, pretože s československým ministrom hovoril až 25. júla 1925.¹⁴⁴ Z rozhovoru vyslanec Koch nadobudol dojem, že Beneš nemal záujem na vstupe Nemecka do Spoločnosti národov. Koch sa pritom opieral o nesprávny predpoklad, že Beneš sa obával dôsledkov tohto kroku na nemeckú menšinu v Československu, a tým aj zvýšenia napätia

¹⁴² PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28369/D643971-972, 20. júl 1925.

¹⁴³ V telegrame zaslanom na nemecké zastupiteľské úrady Stresemann zdôraznil, že myšlienka arbitráže vo francúzskom poňatí získala na dôležitosť. „... der Schiedsgedanke jetzt sehr viel weitgehende Bedeutung erhalten [habe – A. F.]“. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29091/E126745-749, Stresemannov obežník z 20. júna 1925. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 210. ALEXANDER, ref. 36, s. 110-112. DEJMEK, ref. 5, s. 134.

¹⁴⁴ To už bol Beneš informovaný z Paríža. AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 740/25, Osuského telegram z 21. júla 1925. BRACH, ref. 2, s. 238.

148 • vo vnútročeskoslovenskom kontexte. Naopak, československý minister mal záujem na tom, aby sa Nemecko stalo členom Spoločnosti národov. Takýto krok mohol aspoň čiastočne kompenzovať neuspokojené bezpečnostné túžby. Beneš v rozhovore potvrdil záujem uzatvoriť arbitrážnu zmluvu, ktorá by zahŕňala všetky možné prípady. Jediným prípadom, kde by použitie sily prichádzalo do úvahy bez predchádzajúceho arbitrážneho alebo konciliačného konania, by bolo právo na obranu krajiny.¹⁴⁵ Beneš sa stotožnil s obsahom nóty zo 16. júna 1925. V diskusiách s nemeckými zástupcami československý minister vystupoval seabedome. Československo podľa neho nepotrebovalo s Nemeckom arbitrážnu zmluvu, ani spojenectvo s Francúzskom či zvláštnu francúzsku garanciu, pretože medzi Nemeckom a Československom neexistovali protichodné záujmy. Názor obyvateľov Československa však ešte nebol natoľko pokročilý, preto sa zapájal do prebiehajúcich diskusií.¹⁴⁶ V rovnaký deň zaslal Beneš aj obežník, v ktorom zhodnotil situáciu. Nesúhlasne reagoval na vytváranie „*psychologické situace, která zeslabuje dnešní mírové smlouvy*“. Vyjadril tiež pochybnosti o tom, aké arbitrážne zmluvy malo Nemecko na mysli.¹⁴⁷ V polovici júna 1925 neboli rozhovory o československo-nemeckej arbitrážnej zmluve ďalej než v marci.

Quai d'Orsay pripravilo odpoveď na nemeckú nótu v spolupráci s Foreign Office. Na poradách expertov oboch krajín sa hovorilo aj o prvých návrhoch znenia paktu. Počas tejto fázy rokovaní bol Beneš podrobne informovaný prostredníctvom štátneho tajomníka francúzskeho ministerstva zahraničných vecí P. Berthelota a za Československo vyjadril súhlas s pripravenou propozíciou paktu.¹⁴⁸ Francúzska odpoveď na nemeckú nótu z 24. augusta 1925¹⁴⁹ už vyzývala na prechod ku konkrétnym rokovaniam. Navrhovala stretnutie právnych expertov, ktorí by pripravili predbežné texty zmlúv. Bola to priama výzva na začatie konkrétnych prác. Okrajovo sa nóta zaoberala aj arbitrážnymi zmluvami. Ukázalo sa, aký veľký rozdiel bol v chápaní arbitrážnych zmlúv v Berlíne a v Paríži. Vzory

¹⁴⁵ V rozhovore si Beneš neodpustil poznámku, v ktorej sa skrývala nespokojnosť nad zvolenou cestou bezpečnostných rokovaní. Podľa vlastných slov by na mieste Nemcov uzatvoril pakt zahŕňajúci aj Československo. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28370/D644114-117, Kochova správa z 25. júla 1925.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ „*Smlouvy arbitrážní, jež chce Německo, dle noty by mohly býti vykládány jako arbitráž neobligatorní. Nejsem si jist, zdali to tak opravdu německá vláda myslí. Soudím, že nikoliv.*“ AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 883-890/25, Benešov obežník z 25. júla 1925.

¹⁴⁸ BŘACH, ref. 2, s. 242-243.

¹⁴⁹ *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 17, s. 114-117. *Zahraniční politika 1925*, s. 1134, Briandova odpoveď na nemeckou nótu, predložená nemeckému ministru zahraničných vecí Dru Stresemannovi 24. 8. 1925.

arbitrážnych zmlúv, ktoré Nemecko ponúkalo, zavádzali povinnú arbitráž iba pre spory právneho charakteru, pre politické spory sa predpokladalo iba konciliačné konanie. Nóta z 24. augusta 1925 dôrazne požadovala povinnú arbitráž pre všetky typy sporov, čo malo byť nevyhnutnou podmienkou pre uzatvorenie paktu.

Priamym dôsledkom poslednej nóty bolo zvolanie stretnutia právnych expertov do Londýna. V termíne od 31. augusta do 4. septembra 1925 sa stretli právní zástupcovia Nemecka, Veľkej Británie, Francúzska a Belgicka. Okrem kľúčovej diskusie týkajúcej sa pripravovaného rýnskeho paktu sa hovorilo aj o arbitrážnych zmluvách a ich podobe. Diskusie o type a forme arbitrážnych zmlúv boli počas tohto stretnutia uzatvorené. Pri rozhovoroch sa vychádzalo z návrhu z 12. augusta 1925, ktorý vypracovali francúzsky právny expert H. Fromageot a jeho britský kolega C. Hurst. V tomto návrhu sa ešte hovorilo o obligatórnom rozhodnutí arbitrážneho orgánu pre akýkoľvek spor.¹⁵⁰ V definitívnej podobe návrhu, ktorá vzišla zo stretnutia právnikov 4. septembra 1925, bola pasáž o budúcom charaktere arbitrážnych zmlúv zmenená. Právní experti pristúpili na model rozlišovania politických a právnych sporov.¹⁵¹ Kým pre právne spory sa akceptovalo arbitrážne konanie s obligatórnym rozhodnutím, pre politické spory to bolo iba konciliačné konanie, výsledkom ktorého bolo nezáväzná odporúčanie. Nemecký zástupca F. Gaus netajil spokojnosť. Veď sa mu podarilo presvedčiť partnerov, aby akceptovali podstatne odlišné princípy zmluvy, ako pôvodne zamýšľali.¹⁵² Porada právnikov na mnohých miestach po-

¹⁵⁰ MAISEL, ref. 3, s. 179-180. Návrh z 12. augusta 1925 v §3, týkajúcom sa arbitrážnych zmlúv, uvádzal: „Any disputes which may arise between Germany and Belgium or between Germany and France and cannot be settled by negotiations shall be settled by means of arbitration, and the said Powers hereby agree that they will comply with the settlement so arrived at. The detailed arrangements for effecting such settlement shall be the subject of special agreements.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29098k/E128741-744.

¹⁵¹ V návrhu zo 4. septembra 1925, ktorý vzišiel ako výsledok konferencie právnikov, sa v §3 uvádzalo: „In view of undertakings entered into in article 2, Germany and France and Germany and Belgium undertake to settle by peaceful means and in a manner laid down herein all question in every kind which may arise between them and which in not be possible to settle by the normal methods of diplomacy. Questions with regard to which the parties are in conflict as to their respective rights shall be submitted to juridical decision and the parties undertake to comply with such decision. All other questions shall be submitted to conciliation commission. If the proposal of this commission are not accepted by the two parties, the question shall be brought before the Council of the League of Nations, which will deal with it in accordance with the Covenant. The detailed arrangements for effecting such peaceful settlement shall be the subject of special agreements.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29098k/E128745-748.

¹⁵² „Die alliierten Vertreter haben sich in einer langwierigen Diskussion davon überzeugen lassen, dass das System eines restlosen Obligatoriums technisch unmöglich und politisch gefährlich ist. Sie haben sich zur Annahme des alten Systems entschlossen, wonach ein grundsätzlicher Unterschied zwischen Rechtsstreitigkeiten und anderen Streitigkeiten zu machen ist... da die östlichen Schiedsverträge den gleichen Inhalt

150 • zmenila zámery Quai d'Orsay ohľadom arbitrážnych zmlúv.¹⁵³ S riešením, ktoré zo stretnutia vzišlo, bol Stresemann spokojný. Podľa neho sa právnici priklonili k tzv. nemeckému typu arbitrážnych zmlúv.¹⁵⁴ Nebola to úplná pravda, pretože tzv. nemecký typ pôvodne obsahoval záujmovú klauzulu. Na porade právnikov sa tento princíp nemeckému zástupcovi presadiť nepodarilo.¹⁵⁵ Termín nemecký typ arbitrážnych zmlúv používali predstavitelia Wilhelmstrasse naďalej. Od konferencie právnikov mal však tento pojem mierne modifikovaný význam. Pod pojmom sa už chápala zmluva deliaca spory na politické a právne, s úplným obligatóriom pre právne spory (bez záujmovej klauzuly) a odporúčaním pre politické spory.

O možnosti uzatvoriť arbitrážnu zmluvu sa do septembra 1925 hovorilo viackrát aj na bilaterálnej československo-nemeckej úrovni. Nemecké ministerstvo zahraničných vecí sa začalo zaoberať aj bližšími podrobnosťami,¹⁵⁶ ale bez konkrétnych výsledkov. Dokonca sa objavila snaha zorganizovať stretnutie nemeckého ministra G. Stresemanna s ministrom Benešom. O návšteve sa hovorilo v priebehu roka 1925 viackrát, zamýšľané stretnutie sa však zrealizovať nepodarilo. Politici sa stretli až v Locarne.¹⁵⁷ Bilaterálne rozhovory o arbitrážnej zmluve mali sondážny charakter. Plánovaná zmluva bezprostredne súvisela s pripravovaným bezpečnostným riešením na Rýne. Rokovať separátne o jej obsahu a znení nemalo veľký význam, pokiaľ medzi veľmocami nebola dosiahnutá zhoda v základných princípoch riešenia bezpečnosti na rýnskej hranici. Rokovania o nemeckej ponuke trvali niekoľko mesiacov. Veľká Británia aj Francúzsko mali záujem sa s Nemeckom dohodnúť. Problematika Československa a Poľska v tomto kontexte dostávala nový rozmer. Rovnocenné začlenenie Prahy a Varšavy do pripravovaného paktu neprichádzalo do úvahy. V dô-

nie die westlichen Schiedsverträge erhalten sollten, ist durch die Neufassung des Artikel 3 auch die Tragweite der Ostverträge festgelegt worden.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, R29098/128846-867, Gausova správa z 18. septembra 1925. Správa publikovaná Locarno-Konferenz 1925, ref. 11, dok. 20, s. 120-128. Por. ORDE, ref. 15, s. 120-121.

¹⁵³ Historik J. Dejmek nepresne uvádza, že porada právnikov na francúzskom poňatí arbitrážnej zmluvy nič nezmenila. DEJMEK, ref. 5, s. 135. K porade právnikov por. napr. BŘACH, ref. 2, s. 246.

¹⁵⁴ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29096/E128205, Stresemann do Prahy pre vyslanca Koča 25. septembra 1925.

¹⁵⁵ Historik S. Nowinowski nepresne uvádza, že záujmová klauzula zostala zachovaná. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 212. Zmluvy, ktoré Nemecko nakoniec uzatvorilo, záujmovú klauzulu neobsahovali. Nemecký historik P. Krüger z tejto skutočnosti vyvádza ďalekosiahle závery a vidí v tom dobrovoľné oklieštenie nemeckej voľnosti konania voči Poľsku. KRÜGER, ref. 130, s. 604, pozn. 53.

¹⁵⁶ BŘACH, ref. 2, s. 142. ALEXANDER, ref. 36, s. 56.

¹⁵⁷ BŘACH, ref. 2, s. 172-178. ALEXANDER, ref. 36, s. 80-84. BŘACH, Radko. Chťel se Beneš tajně sejít se Stresemannem na jaře 1925? In *Střední Evropa*, 1994, roč. 10, č. 44/45, s. 42-46. DEJMEK, ref. 24, s. 86-87.

sledku toho začala byť v priebehu septembra 1925 spochybňovaná prítomnosť zástupcov týchto dvoch krajín na pripravovanej konferencii ministrov zahraničných vecí, ktorá mala riešiť otázky týkajúce sa bezpečnosti na podklade nemeckých návrhov.

Skrzyński aj Beneš sa museli poušilovať, aby si svoju účasť zaistili. Počas septembrového zasadnutia Zhromaždenia Spoločnosti národov, nesúceho sa v tieni kuloárnych rozhovorov o chystanom rýnskom pakte, Beneš aj Skrzyński apelovali na Chamberlaina, aby sa priamo vyjadril k účasti Československa a Poľska na pripravovanej konferencii. Oba chceli vylúčiť pochybnosti o tom, že s ich prítomnosťou sa nepočíta. Skrzyński hovoril s Chamberlainom ako prvý. Získal od neho dve uistenia: otázka východných hraníc Nemecka sa nemala preberať bez účasti a prítomnosti poľského a československého zástupcu a rokovania o veciach, ktoré sa týkali Poľska a Československa, mali prebiehať v rovnakom čase ako rokovania o rýnskom pakte, aj keď nemuseli začať v rovnaký deň.¹⁵⁸ O dva dni neskôr s Chamberlainom hovoril Beneš. Jeho požiadavka bola odlišná od tej, ktorú predostrel poľský kolega. Žiadal, aby poľskí a československí zástupcovia mohli v rovnakom čase a na rovnakom mieste ako ostatné zainteresované krajiny paralelne hovoriť s Nemeckom o problémoch, ktoré sa ich týkali. Beneš chcel zaistiť, aby sa Československo zúčastnilo konferencie od začiatku.¹⁵⁹ Jeho úsilie bolo motivované snahou zmierniť nepriaznivý dojem, že Československo bolo počas príprav rokovaní odsúvané na vedľajšiu koľaj.¹⁶⁰ Chamberlain mu prisľúbil to isté čo Skrzyńskému. Neoficiálne mali teda Československo aj Poľsko prisľúbenú účasť na pripravovanom stretnutí. Malo ísť o rokovanie paralelné, teda nie o priamu účasť. Dátum, kedy sa mali otázky dotýkajúce sa Poľska a Československa začať preberať na oficiálnych zasadaniach konferencie, nebol stanovený.¹⁶¹ Na dôvažok, Chamberlain svoj prisľub Benešovi

¹⁵⁸ DBFP, ref. 14, dok. 470, s. 767, Chamberlainove poznámky o rozhovore s poľským ministrom zahraničných vecí 9. septembra 1925. „... he [Briand – A. F.] and I [Chamberlain – A. F.] were, I believed, agreed to endeavour to secure the presence of himself [Skrzyński – A. F.] and Dr. Benes to discuss the eastern problem in the same place, and even in the same week, in which our negotiations began.“

¹⁵⁹ DBFP, ref. 14, dok. 473, s. 771. „M. Benes suggested that it might be embarrassing for me if the western and the eastern questions were dealt within a single conference, but he begged that representatives of Poland and Czechoslovakia might be summoned to our place of meeting, there to carry on parallel and simultaneous negotiations with the Germans.“ Beneš poslal aj informáciu do vlasti: „Koncem září nebo počátkem října bude schůze ministrů. Budou nejprve jednati o textu, který se nás netýká, o ostatních věcech začne se pak jednati po několika dnech. Budeme k těmto jednáním pozváni a celé jednání o paktu a našich arbitrážních smlouvách bude se dáti souběžně.“ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 928/25, Beneš zo Ženevy 14. septembra 1925. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 213.

¹⁶⁰ BŘACH, ref. 2, s. 270.

¹⁶¹ Ibidem, s. 268.

152 • a Skrzyńskému o ich účasti na konferencii považoval za dôvernú informáciu.¹⁶² Počas septembrového pobytu v Ženeve Beneš hovoril aj s francúzskym ministrom zahraničných vecí A. Briandom. Pri tejto príležitosti sa venovali aj československo-nemeckej zmluve. V telegrame pre prezidenta a predsedu vlády Beneš oznámil, že československá zmluva bude mať identické znenie ako arbitrážna zmluva Nemecka s Belgickom a Francúzskom.¹⁶³

15. septembra 1925 bolo Nemecko oficiálne pozvané na konferenciu ministrov. Pozvanie bolo odovzdané francúzskym, britským, talianskym veľvyslancom a belgickým vyslancom v Berlíne. Československo ani Poľsko neboli ani medzi pozývateľmi, ani medzi pozvanými.¹⁶⁴ Obe krajiny mali iba verbálne uistenia Chamberlaina o ich účasti na konferencii, ale nikto nevedel povedať, kedy sa tak stane. O záležitostiach československo-nemeckej arbitrážnej zmluvy sa do polovice septembra 1925 Československo radilo takmer výhradne s Francúzskom, nepriamo s Veľkou Britániou. Cieľom bolo pôsobiť dojmom spoľahlivého partnera, ktorý nerobil samostatné kroky a nerokoval s Nemeckom bez konzultácií a súhlasu spojencov. Išlo o taktiku, ktorá mala vzbudiť dojem, že všetko, čo sa v tomto čase prerokovávalo, tvorilo jeden celok a úzko spolu súviselo. Tento postoj mal aspoň čiastočne zakryť fakt, že Československo nebolo rovnocenným účastníkom v prebiehajúcich diskusiách.¹⁶⁵

Do polovice septembra Beneš ťažil z lepšej východiskovej pozície v porovnaní s poľským kolegom. Beneš bol tým, kto sa vedel dohodnúť s Briandom aj Chamberlainom, kto bol pripravený rokovať na podklade nemeckých návrhov, kto sa ponúkol „spracovať“ Skrzyńského, aby bol prístupnejší k nemeckým propozíciám. Na rozdiel od poľského ministra sa v prípade Beneša vyslovovali slová uznania. Naopak Varšava sa v priebehu rokovaní dostávala do stále väčšej izolácie. Protinemecké naladenie v Poľsku nezodpovedalo politickej konštelácii veľmocí, ktoré mali eminentný záujem na dohode s Nemeckom. Časté pripomínanie sa zo strany

¹⁶² 14. septembra 1925 sa Chamberlain postťažoval, že Skrzyński hovoril pred zástupcami francúzskej tlače príliš otvorene o britskom prísľube poľskej účasti na pripravovanom stretnutí ministrov. Beneš ho uistil o svojej diskretnosti v tejto záležitosti. DBFP, ref. 14, dok. 475, s. 775, pozn. 4, Chamberlain o rozhovore s Benešom 14. septembra 1925.

¹⁶³ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 928/25, Beneš zo Ženevy 14. septembra 1925.

¹⁶⁴ BŘACH, ref. 2, s. 269.

¹⁶⁵ Nervozita narastala aj v Československu. V druhej polovici septembra 1925 sa členovia zahraničného výboru poslaneckej snemovne pokúsili Beneša „dotiahnuť“ na zasadanie, aby podal správu o vývoji udalostí a o pozícii Československa v prebiehajúcich rokovaniach. Beneš však na zasadnutie výboru neprišiel. Archiv poslanecké snemovny Federálního shromáždění (ďalej APS-FS), f. Poslanecká sněmovna I – zahraniční výbor (ďalej PSI-ZV), k. 107, inv. č. 1935, 67. schůzka, 22. september 1925.

Poľska, vznášanie požiadaviek a dožadovanie sa podpory bolo pre veľmocí nepríjemné. Poľsko sa v priebehu rokovaní dostávalo do nezávideniahodnej situácie osamelého bežca a stávalo sa nepohodlným partnerom. O odlišnej pozícii Československa bol Beneš uist'ovaný zo všetkých strán, avšak v kľúčových nótach alebo oficiálnych častiach rokovaní sa Poľsko a Československo nepreberali samostatne, ale ako formulky „východné hranice Nemecka“ alebo „východní susedia Nemecka“. Ak sa skomplikovala pozícia Poľska, hrozilo paralelné skomplikovanie pozície Československa.

V istom okamihu bola účasť Československa na konferencii vážne ohrozená. Na začiatku epizódy bola tlačová beseda s ministrom Stresemannom 18. septembra 1925.¹⁶⁶ Na stretnutí s novinármi zaznela otázka, či sa pripravovanej konferencie zúčastnia aj predstavitelia Poľska a Československa. Stresemann v tejto súvislosti vyhlásil, že československá ani poľská strana doteraz na nemeckú ponuku uzatvoriť arbitrážnu zmluvu nereagovali a nevyvinuli v tomto smere iniciatívu. Na takéto vyjadrenie nemeckého ministra sa ponúka vysvetlenie. Rokovania o rýnskom pakte už výrazne pokročili a na rade bolo stretnutie ministrov zainteresovaných krajín. Stresemann si účasť poľského a československého zástupcu na tomto stretnutí neželal.¹⁶⁷ Ak ešte neboli vo veci arbitrážnych zmlúv nadviazané kontakty, znamenalo to, že rokovania o zmluvách s východnými susedmi neboli v takom štádiu, aby mohli prebehnúť zároveň s rokovaniami o rýnskom pakte a o nemecko-francúzskej a nemecko-belgickej arbitrážnej zmluve. Cieľom bolo udržať oboch ministrov čo najdlhšie mimo rokovaní. Stresemann preferoval, aby arbitrážne zmluvy s východnými susedmi boli podpísané v inom termíne ako rýnsky garančný pakt. Takýmto spôsobom chcel zabrániť formálnej súvislosti medzi dokumentmi. Ak by aj nebolo možné Poľsko a Československo z rokovaní úplne vynechať, Stresemannove vyjadrenia mohli sťažiť pozíciu zástupcov týchto krajín na plánovanom stretnutí ministrov. Nemecký minister vo svojej odpovedi na novinársku otázku mal aj nemal pravdu. Oficiálne Československo skutočne na nemeckú ponuku nereagovalo, ale od marca sa na bilaterálnej úrovni o záležitosti hovorilo viackrát. Beneš s uzatvorením zmluvy počítal ako s hotovou vecou.¹⁶⁸

¹⁶⁶ NOWINOWSKI, ref. 26, s. 213. BALCERAK, ref. 52, s. 156. BŘACH, ref. 2, s. 270-271. CAMPBELL, ref. 23, s. 151-152.

¹⁶⁷ „Zuziehung Vertreter Polens und Tschechoslowakei zu geplanter Ministerbesprechung uns daher durchaus unerwünscht.“ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28372/D644485-486, Stresemannov telegram z 12. septembra 1925.

¹⁶⁸ PAAA, f. Abteilung II, sign. R73764/119135, Benešovo vyjadrenie pred nemeckými žurnalistami.

Československá diplomacia na vyjadrenia nemeckého ministra reagovala promptne. Beneš zaslal inštrukcie vyslancovi Kamilovi Kroftovi do Berlína,¹⁶⁹ aby odovzdal Stresemannovi nótu. Tá deklarovala pripravenosť Československa začať rokovania o arbitrážnej zmluve s Nemeckom.¹⁷⁰ Vyslanec Krofta navštívil nemecké ministerstvo zahraničných vecí na druhý deň, 20. septembra 1925. Nehovoril priamo so Stresemannom, nótu odovzdal štátnemu tajomníkovi.¹⁷¹ Schuberta zároveň upozornil na omyl, ktorého sa Stresemann dopustil tvrdením, že Československo neprejavilo záujem začať rokovania o arbitrážnej zmluve. Ten dal Kroftovi za pravdu a snažil sa Stresemannovo konanie ospravedlniť. Poznámka ministra mala byť údajne namierená predovšetkým proti Poľsku.¹⁷² Nótu prijal, ale nič konkrétnejšie k veci nepovedal. Neuviedol, či a kedy budú začaté rokovania o arbitrážnej zmluve. Stresemannovo verejné vyhlásenie ani dojem, ktoré zanechalo, sa už nedali vziať naspäť.

Odovzdaná nóta neobsahovala konkrétne návrhy či podklad pre rokovania o arbitrážnej zmluve. Išlo iba o vyjadrenie ochoty začať diskusiu a uzatvoriť s Nemeckom zmluvu. Bola to snaha dať doteraz neoficiálnym

¹⁶⁹ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 956/25, Beneš zo Ženevy 19. septembra 1925.

¹⁷⁰ Pôvodne sa predpokladalo, že Beneš zaslal nótu bez snahy o koordináciu s Poľskom, por. BALCERAK, ref. 52, s. 160. Takýto postup bol považovaný za vyslovene protipoľský por. KRASUSKI, Jerzy. *Stosunki polsko-niemieckie 1919-1932*. Poznań : Instytut Zachodni, 1975, s. 219-221. Podľa niektorých autorov Beneš nekoordinoval svoje kroky so Skrzyńskim zámerne, por. GASIOROWSKI, ref. 74, s. 500. Česká historiografia ponúka iné vysvetlenie, por. BRÁCH, ref. 2, s. 273-274. R. Brách dokázal, že Beneš v rovnakom čase ako nótu do Berlína odoslal aj telegram do Varšavy, aby miestny chargé d'affaires oznámil Skrzyńskému krok československej diplomacie. K poľskému ministrovi sa však oficiálna informácia dostala až 22. septembra 1925. Na stretnutí Krofta – Schubert 20. septembra 1925 československý vyslanec termín uverejnenia československého demaršu prenechal na nemeckú stranu s dodatkom, že by sa mohlo počkať na podobný krok poľskej strany. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28372/D644603-607, Schubertove poznámky o návšteve Kroftu z 20. septembra 1925. Nedorozumenie ohľadom nóty vysvetlil Beneš aj na zasadnutí vlády 2. októbra 1925. Potvrdzuje to Bráchove závery, že Beneš mal záujem informovať o odovzdaní nóty aj Varšavu, a to v predstihu. NAČR, f. PMR, k. 4382, 145. schôdza, 2. október 1925.

¹⁷¹ AMZV, f. Kroftův archiv, k. 23, obal: Jmenný oddíl, Krofta Benešovi, koncepty, osobní dopisy z r. 1925–1926 týkající se politických, úředních i osobních záležitostí. 22. september 1925 expres do Ženevy. V oficiálnom komuniké nemeckého ministerstva zahraničných vecí sa hovorilo, že nótu odovzdal Krofta priamo Stresemannovi, nie Schubertovi. Išlo o zámer, o ktorom bol vyslanec Krofta dopredu informovaný. O podrobnostiach stretnutia so Schubertom Krofta informoval aj v mimoriadnej politickej správe. AMZV, Politické správy Berlín 1925, č. 48, 22. september 1925.

¹⁷² ADAP. Série A, 1918–1925. Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1995, zv. XIV, dok. 71, s. 187, poznámky Schuberta z 20. septembra 1925. Kroftova správa pre Beneša je publikovaná. DEJMEK, Jindřich. Korespondence Kamila Krofta s Edvardem Benešem. Část I (1920–1927). In *Šrobník archivních prací*, 1994, roč. 44, č. 2, dok. 33, s. 522-524.

rozhovorom oficiálny charakter.¹⁷³ Tento krok československej diplomacie vyvolal rôzne reakcie. Chamberlain bol milo prekvapený.¹⁷⁴ Na nemeckej strane sa zase objavili úvahy, ako by sa táto situácia dala využiť. Benešovo konanie tak mohlo mať neprijemné následky pre oboch východných susedov Weimarskej republiky. Nemecký vyslanec v Poľsku referoval o trápnom prekvapení, ktoré vo Varšave československá nóta vyvolala. Navrhoval situáciu využiť, Československo a Poľsko rozdeliť a postaviť proti sebe. Československý návrh mal byť prijatý ako samozrejímavá vec a týmto spôsobom sa mala skomplikovať pozícia Poľsku.¹⁷⁵ Využiť československý krok proti Poľsku navrhoval aj lord D'Abernon. Britský veľvyslanec predostrel niekoľko návrhov, ako by sa účasti zástupcov týchto krajín dalo zabrániť: ich predstavitelia mohli byť vypočutí až po skončení vlastných rokovaní alebo mohlo byť Benešovi navrhnuté otvorenie rokovaní o arbitrážnej zmluve ihneď, napríklad v Berlíne. Londýnu bola údajne účasť Československa a Poľska na nadchádzajúcej konferencii nepríjemná.¹⁷⁶ Rovnaké konštatovanie platilo aj pre nemeckú stranu.¹⁷⁷ Vynechať Československo a Poľsko z rokovaní úplne a snažiť sa, aby arbitrážne zmluvy s východnými susedmi neboli súčasťou rokovaní o garančnom pakte, bolo, vzhľadom na stanovisko Francúzska, bojom s minimálnou nádejou na úspech. Briand totiž vytrvalo presadzoval, aby sa Československo a Poľsko v nejakej forme konferencie zúčastnili, uzatvorili arbitrážne zmluvy s Nemeckom a aby Francúzsko mohlo tieto zmluvy garantovať.¹⁷⁸

Beneš sa takmer okamžite po odoslaní nóty do Berlína skontaktoval s Quai d'Orsay, aby získal ďalšie uistenia o československej účasti na kon-

¹⁷³ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 983/25, 25. september 1925. Por. BŘACH, ref. 2, s. 276.

¹⁷⁴ BÄLCERAK, ref. 52, s. 159. V britskej tlači sa zase objavili komentáre kritizujúce Benešov krok.

¹⁷⁵ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R31871/H108458-460, Rauscher pre Schuberta 25. 9. 1925.

¹⁷⁶ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29096/E128100-107, Schubert o rozhovore s D'Abernonom 21. septembra 1925. Nie je jednoduché určiť, či tieto D'Abernonove vyjadrenia reflektovali skutočné pohľady Foreign Office alebo, ako toľkokrát predtým, dával Nemecku rady iniciatívne.

¹⁷⁷ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29096/E128111-112, Schubertov telegram z 21. septembra 1925.

¹⁷⁸ „Am Anluß hieran streifte Briand auch Frage französischer Garantie Ostschiedsverträge, worauf ich entgegnete, daß hierüber offenbar Hauptstreit entbrennen würde, da deutsche Regierung derartige Garantie kaum würde annehmen können. Briand meinte, auch er halte diesen Punkt für den kritischsten. Frankreich könne aber keinesfalls seine Bundesgenossen sitzen lassen und müsse deshalb an Garantie-Idee festhalten.“ Správa z rozhovoru medzi nemeckým veľvyslancom v Paríži L. Hoeschom a A. Briandom z 29. septembra 1925. ADAP, ref. 173, dok. 105, s. 265-266.

ferencii.¹⁷⁹ Okrem toho Berthelotovi odkázal: „Obdržel jsem texty tří návrhů smluv, o kterých jsem mluvil s Fromageotem. Děkuji Vám za ně... Soubhlasím v zásadě úplně. Budu mít jen malíčkosti v technických jednotlivostech při návrhu smlouvy rozhodčí a smírčí, které by se mohli změnit nebo dodat, aniž by ovšem podstata Vašeho návrhu byla dotčena.“¹⁸⁰ Zaujímavá je najmä informácia, že v texte zmluvy Beneš plánoval presadiť zmeny. V Berlíne sa nepočítalo so žiadnymi zmenami alebo variabilitou textu arbitrážnych zmlúv. Cieľom bolo dohodnúť sa na texte zmluvy s Francúzskom a Belgickom a rovnaký variant potom predložiť Poľsku a Československu na schválenie.¹⁸¹ Beneš sa v korešpondencii s Berthelotom chcel uistiť o zámeroch francúzskej politiky a potvrdiť spoločný postup Francúzska a Československa na pripravovanej konferencii. „Potřeboval bych, aby mně pan Briand potvrdil, že mezi námi je shoda o těchto myšlenkách a o společném postupu na konferenci vůči Němcům,“¹⁸² znel odkaz do Paríža. V liste boli zreteľné obavy z nadchádzajúcich rokovaní: „Jsmě zajedno v tom, že Pakt a rozhodčí smlouvy budou podepsány současně, t. j. že nebude možno podepsati jedno bez druhého a že tudíž věci budou absolutně spojeny? Neboť opak by znamenal zničení naší aliance, což je skutečným cílem nynější politiky německých nacionálů,“¹⁸³ netajil svoje starosti. Zo strany spojeneckého Paríža chcel mať istotu o lojálnosti za každých okolností, najmä pokiaľ išlo o francúzsku pripravenosť garantovať arbitrážne zmluvy, a to dokonca aj v prípade, že by to malo znamenať pád rýnskeho paktu. „Pokládám za nemožné, abychom nechali Německo s námi manévrovatí a abychom připustili odloučení Francie a států střední Evropy. To by byla, podle mého názoru, osudná chyba, která by v brzkou zvrátila nové základy Evropy, především střední Evropy, a dodala by německým nacionálům odvahu, aby pokračovali; měla by též neblahý odraz v Maďarsku, Rakousku, na Balkáně a posloužila by rovněž bolševikům,“¹⁸⁴ znelo hodnotenie situácie z pera ministra Beneša.¹⁸⁵ List do Paríža vypovedá o pozícii, ale aj obavách Beneša tesne pred nadchádzajúcim stretnutím. Vyjadrené obavy boli v príkrom rozpore s jeho sebaavedomými výrokmi pred nemeckými diplomatmi spred pár týždňov. Berthelotova odpoveď priniesla čiastočné

¹⁷⁹ MÚA AV ČR, f. EBI, k. 129/1, sign. 220B/1a, dopis ministra Beneša P. Berthelotovi s dátumom 20. september 1925.

¹⁸⁰ Ibidem.

¹⁸¹ PAAA, f. Geheimakten 1920–1936, sign. R31871/H108426-427, Stresemannov telegram z 12. 9. 1925.

¹⁸² MÚA AV ČR, f. EBI, k. 129/1, sign. 220B/1a, list ministra Beneša P. Berthelotovi z 20. 9. 1925.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ V liste navrhol aj alternatívu, že ak by Nemecko odmietalo klauzulu o garancii arbitrážnych zmlúv, bolo by na mieste „si tuto záruku dáti sami sobě, zaměnili bychom tedy naši alianční smlouvu za smlouvu zárukovou, která by byla přesnější a zřetelnější než naše bývalá smlouva“. Ibidem.

upokojenie. Francúzsky štátny tajomník odpovedal obratom listom, v ktorom uistil československú stranu, že „*podepisovati se bude všechno najednou, nebo vůbec ne*“.¹⁸⁶ Berthelot potvrdil aj francúzsku ochotu a odhodlanosť podpísať garančnú zmluvu. Odkaz z Paríža krátko pred začiatkom rokovania v Locarne znel povzbudivo: „*Jest úplná shoda mezi námi*.“¹⁸⁷

Jedným z posledných stretnutí na československo-nemeckej úrovni pred začatím konferencie v Locarne bol rozhovor Krofta – Stresemann 25. septembra 1925.¹⁸⁸ Oficiálne chcela nemecká strana poďakovať Československu za prejavenu ochotu začať rokovania o arbitrážnej zmluve. Ani na tomto stretnutí sa Stresemann netajil svojím záujmom udržať československých a poľských zástupcov mimo rokovania konferencie čo najdlhšie.¹⁸⁹ Podľa ministrových vyjadrení hlavným obsahom stretnutia ministrov v Locarne mala byť diskusia o rýnskom garančnom pakte. Beneš a Skrzyński sa preto podľa neho mali pridať k rokovaniam až v neskoršej fáze a nie od začiatku.¹⁹⁰

Vlastné rokovania o československo-nemeckej arbitrážnej zmluve boli netradičné. Pred stretnutím v Locarne prebehli medzi Nemeckom a Československom len sondážne rokovania o možnosti uzatvoriť zmluvu. Nehovorilo sa bližšie o jej obsahu a ani nebol predložený konkrétny návrh jej znenia.¹⁹¹ Z vyjadrení politikov sa dala vytvoriť iba hmlistá predstava o tom, ako si zmluvu tá-ktorá strana predstavovala. Situácia sa čiastočne zmenila po Benešovej nóte do Berlína, v ktorej vyjadril záujem Československa začať rokovania o zmluve. Po tomto kroku bol nemecký vyslanec Koch povolaný do Berlína a nemecké ministerstvo zahraničných vecí vypracovalo smernice pre nemecko-československé rokovania. Keď po návrate do Prahy chcel Koch s Benešom o arbitrážnej zmluve hovoriť, československý minister to odmietol.¹⁹² Obával sa, že nemecká strana bude

¹⁸⁶ Ibidem.

¹⁸⁷ Ibidem. Por. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 216.

¹⁸⁸ Odporúčania Schuberta pre Stresemanna, ako viesť rozhovor s vyslancom Kroftom por. ADAP, ref. 173, dok. 82, s. 216-217, 25. september 1925. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29096/E128201-204, poznámky Stresemanna o stretnutí s Kroftom.

¹⁸⁹ STRESEMANN, Gustav. *Vermächtnis*. Leipzig : Ullstein, 1932, zv. II, s. 182-184. CAMPBELL, ref. 23, s. 151.

¹⁹⁰ Krofta sa údajne pred Stresemannom vyjadril, že rovnaký názor mal aj Beneš (!?) PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29096/128201-204, Stresemann o rozhovore s Kroftom 25. septembra 1925.

¹⁹¹ Obe strany sa zhodli na tom, že arbitrážne zmluvy, ktoré doteraz Nemecko uzatvorilo, tvoria dobrú východiskovú pozíciu pre budúcu československo-nemeckú arbitrážnu zmluvu. STRESEMANN, ref. 190, s.183. Exemplár jednej takejto zmluvy mal Beneš k dispozícii od nemeckého vyslanca Kocha. AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 956/25, Beneš zo Ženevy 19. septembra 1925.

¹⁹² BŘACH, ref. 2, s. 277. ALEXANDER, ref. 36, s. 126.

158 • naliehať na podpis arbitrážnej zmluvy hneď a bude ju chcieť vytrhnúť z kontextu bezpečnostných rokovaní. Tiež si chcel zaistiť účasť na konferencii, kde sa mali preberať vážne otázky európskej diplomacie. O presnom termíne otvorenia konferencie sa Beneš dozvedel z listu francúzskeho vyslanca F. Cougeta z 29. septembra 1925. Začiatok konferencie tu bol stanovený na 5. októbra 1925, ale Couget zároveň navrhoval, aby predstavitelia Československa a Poľska prišli až 8. októbra 1925.¹⁹³ Beneš na túto radu nedbal. Druhý deň po obdržaní listu dal na večer 6. októbra 1925 pripraviť izby pre československú delegáciu.¹⁹⁴

Pred odchodom do Locarna existovali odlišné predstavy jednotlivých delegácií o obsahu plánovaných arbitrážnych zmlúv. Beneš favorizoval integrálnu arbitrážnu zmluvu, ktorá by zahŕňala všetky spory vrátane otázok hraníc, a podriaďovala ich povinnej arbitráži tak, ako to uvádzala nóta zo 16. júna 1925. Na porade právnikov sa však dospelo k dohode na inom princípe a presadenie úplného obligatória pre všetky spory bolo nepravdepodobné. Kľúčovou požiadavkou Beneša sa teda stalo, aby bola do zmluvy zapracovaná klauzula o riešení konfliktov mierovou cestou, presnejšie, že konflikty medzi signatármi zmluvy sa nebudú riešiť vojenskými prostriedkami,¹⁹⁵ prípadne explicitné zrieknutie sa vojny ako prostriedku riešenia sporov. Mal v úmysle modifikovať jemu známe znenie návrhov zmluvy, na čo opatrne upozorňoval aj francúzsku stranu. Tesne pred odchodom na konferenciu Beneš hovoril s nemeckým vyslancom Kochom.¹⁹⁶ Ten československého ministra vyzval, aby vyslovil svoje želania ohľadom prípadných zmien v zmluve s Nemeckom oproti textu nemecko-fínskej zmluvy. Kochovi pripadalo Benešovo stanovisko nejednoznačné. Na začiatku rozhovoru československý minister preferoval zmluvu, ktorá by zabránila nebezpečenstvu ozbrojeného konfliktu medzi Nemeckom a Československom. Žiadal integrálnu zmluvu s úplným obligatoriom, zahŕňajúcu aj hraničné otázky. Tesne pred Kochovým odchodom nemeckého vyslanca zmiatol, pretože vyslovil želanie uzatvoriť zmluvu presne podľa vzoru §3 londýnskeho návrhu. Podľa Kocha mal Beneš oči-vidne skrytý nejaký návrh, ktorý váhal prezentovať, lebo sa chcel vyhnúť odmietnutiu.¹⁹⁷ V skutočnosti sa v pozadí Benešových výrokov skrývali

¹⁹³ MÚA AV ČR, f. EBI, k. 129/1, sign. 220B/1a, dopis vyslanca Cougeta ministrovi Benešovi o začiatku konferencie v Locarne.

¹⁹⁴ MÚA AV ČR, f. EBI, k. 129/1, sign. 220B/1a, depeša ministra Beneša V. Girsovi.

¹⁹⁵ Bundesarchiv Berlin (ďalej BArch), f. Reichskanzlei 431/426, sign. L279013, Köpke do Locarna 4. októbra 1925

¹⁹⁶ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29096/E128413-415, Schubertove inštrukcie pre Kocha z 30. septembra 1925.

¹⁹⁷ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29097k/E128443-445, Koch do Berlína 2. októbra 1925.

snahy o začlenenie pasusu o neútočení a vzdaní sa vojny ako prostriedku riešenia vzájomných sporov. Vtesnaním takéhoto ustanovenia by Beneš dosiahol svoj cieľ bez toho, aby bolo nutné usilovať sa o zmenu navrhovanej formy zmluvy.

Jednotlivé delegácie odchádzali do Locarna s inštrukciami svojich vlád. Nemecké inštrukcie v pasážach venujúcich sa arbitrážnym zmluvám hovorili o tom, že arbitrážne zmluvy s východnými susedmi mali byť koncipované tak, aby otázky hraníc boli vyčlenené z arbitrážneho konania. Zároveň mala byť odmietnutá akákoľvek garancia týchto zmlúv.¹⁹⁸ V tomto prípade išlo o inštrukcie vlády, ktorej stanovisko sa nezhodovalo s názormi ministerstva zahraničných vecí. Na Auswärtiges Amt sa dogmatically nenastojilo na vylúčení hraničných otázok a obe možnosti boli považované za priechodné. Až do prípravy týchto inštrukcií nemecká strana nikde nepožadovala vylúčenie hraničných otázok z textu zmluvy. Otázka vylúčenia hraníc mala skôr psychologickú než praktickú rovinu. Z pohľadu Auswärtiges Amt bolo podstatnejšie, aby zmluvy rozlišovali medzi právnymi a politickými spormi a určovali pre ne odlišnú právnu procedúru. Túto časť boja Nemecko vyhralo už počas konferencie právnikov.¹⁹⁹

Beneš si tesne pred odchodom do Švajčiarska nechal vládou odsúhlasiť svoj doterajší postup a predložil smernice pre rokovania v Locarne. Vláda ich schválila a Benešove kroky tak získali širšiu podporu. Z pohľadu československého ministra išlo o zriedkavý krok, ktorý indikuje obavy s akými do Locarna išiel, aj veľký význam, ktorý konferencii pripisoval. Doterajší podiel Československa na rokovaníach hodnotil ako dostatočný. Referoval „o součinnosti československého ministerstva zahraničních věcí, jež postupně bylo informováno a na souhlas dotazováno“.²⁰⁰ Ministrov optimisticky informoval, že pripravovaný rýnsky pakt mal s arbitrážnymi zmluvami tvoriť jeden celok, spojenectvo s Francúzskom malo zostať nedotknuté, rovnako aj zmluvy s krajinami Malej dohody. Okrem toho zmluva s Nemeckom mala byť garantovaná.²⁰¹ Členov vlády oboznámil s rozdielnymi stanoviskami pokiaľ išlo o obsah zmluvy a problematiku rozlišovania právnych a politických sporov. O týchto otázkach očakával diskusiu na samotnej konferencii. Československo malo nástojiť na tom, aby jeho zmluva s Nemeckom bola integrálna, zahŕňajúca spory každého druhu. Mala byť

¹⁹⁸ Locarno-Konferenz 1925, ref. 11, dok. 24, s. 143-144, bez dátumu.

¹⁹⁹ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29098/E128717-719. Nepodpísané, bez dátumu, na boku poznámka *Erklärungen RM* [vysvetlenia ministra – A. F.].

²⁰⁰ NACR, f. PMR, k. 4382, 145. schôdza, 2. október 1925.

²⁰¹ „Při přípravě jednáních oficiální kruhy Francie a Anglie v podstatě s naznačeným stanoviskem Československa souhlasily a návrh garančního paktu rýnského a arbitrážních smluv tedy skutečně vyhovuje plně zájmům Československa.“ NACR, f. PMR, k. 4382, 145. schôdza, 2. október 1925.

160 • prerokovávaná vo vzájomnej súvislosti s rýnskym paktom a simultánne s ním aj podpísaná, odkaz na ňu sa mal dostať do znenia paktu. Nepochyboval ani o získaní garancie pre československo-nemeckú zmluvu. Svoje vyjadrenia podporil vyhláseniami o dôvernej korešpondencii medzi ním a P. Berthelotom. Výsledkom zasadnutia vlády boli inštrukcie pre československú delegáciu na konferencii v Locarne: 1. Arbitrážna zmluva s Nemeckom mala byť integrálna. 2. Československo malo postupovať v koordinácii s Poľskom. V prípade, ak by Poľsko naďalej odmietalo integrálnu zmluvu, Československo malo pri tejto požiadavke zotrvať. 3. Ak by Nemecko nepristúpilo na integrálnu zmluvu a ak by v rýnskom pakte nebola vyslovene uznaná možnosť garancie arbitrážnej zmluvy, mala československá strana vyhlásiť, že z jej strany bola uplatňovaná vážna snaha o zabezpečenie mieru medzi Československom a Nemeckom, k čomu nedošlo, ale Československo na tom nenieslo vinu.²⁰²

Tesne pred odchodom na konferenciu do Locarna, 5. októbra 1925, Beneš ešte pripravil aide memoire pre P. Berthelota. „*Musia byť identické?*“, ²⁰³znela najdôležitejšia otázka, týkajúca sa arbitrážnych zmlúv. Tesne pred začiatkom konferencie táto otázka vyznievala zmätočne, pretože od začiatku sa hovorilo o identickom texte všetkých arbitrážnych zmlúv. Beneš touto cestou naznačil, že sa bude usilovať o zmeny v znení textu, o zaradenie pasáže o nepoužití vojenských prostriedkov do zmluvy s Nemeckom a to v negatívnej forme (riešiť spory mierovou cestou), ale aj v pozitívnej (neviesť proti sebe vojnu). Československý minister odchádzal do Locarna s obavami, či budú záujmy jeho krajiny obhájené. Zároveň mal v zálohe niekoľko formulácií, ktoré teoreticky mohli vynahradiť fakt, že by hranice Československa s Nemeckom získali žiadne garancie.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ MÚA AV ČR, f. EBI, k. 129/1, sign. 220B/1b, aide memoire pre Berthelota z 5. októbra 1925.

Na locarnskej pôde

*„Byť svedkom rečníckeho duelu medzi dvoma veľkými rečníkmi, Stresemannom a Briandom, bolo nezabudnuteľné. Nikdy som nepočul Stresemanna obraňovať a hájiť svoje myšlienky a záujmy svojej krajiny s väčšou odvahou, rečníckym umením a brilantnosťou ako počas locarnských rozhovorov.“*²⁰⁴

(nemecký diplomat Herbert von Dirksen, účastník locarnskej konferencie)

Od začiatku roka si zainteresované vlády vymenili niekoľko nót a rozhovory o bezpečnosti sa viedli na rôznych úrovniach. Po mesiacoch náročných príprav dozrel čas na zvolanie konferencie, kde by sa doriešili zostávajúce problémy. Na konci septembra bolo za miesto rokovaní vybrané malebné švajčiarske mesto Locarno. Do konferencie boli vkladané veľké nádeje a všetky diplomatické drobnosti a protokol zohrávali dôležitú úlohu.²⁰⁵ Otázka východných arbitrážnych zmlúv a francúzskej garancie bola v predchádzajúcich mesiacoch preberaná viac-menej v tichosti. Napriek tomu z hľadiska nemeckej, ale aj francúzskej delegácie, bol tento bod rokovaní natoľko dôležitý, že obe strany pripúšťali možnosť neúspechu konferencie v prípade, ak by sa v ňom nepodarilo dosiahnuť dohodu.

Kľúčový vplyv počas rokovaní mala Veľká Británia, ktorá sa rozhodovala, komu a aké garancie bola ochotná poskytnúť. Ostatní predstavitelia sa skôr uchádzali o jej priazeň. Veľmoci sa dohodli na účasti Československa a Poľska na rokovaní, ale o otázkach východných arbitrážnych zmlúv sa malo hovoriť až neskôr. Termín „neskôr“ bol dostatočne plastický na to, aby nebolo možné presne povedať, kedy budú zástupcovia oboch krajín na rokovania prizvaní. Rozhovory sa oficiálne začali v pondelok 5. októbra 1925. Rokovacím jazykom bola francúzština a jednotlivé zasadania prebiehali s vylúčením verejnosti. Stretnutia sa konali za štvorhranným stolom, okolo ktorého sedeli hlavní delegáti na nepohodlných drevených stoličkách.²⁰⁶ O priebehu boli novinári informovaní po každom zasadnutí v krátkom komuniké.²⁰⁷ Podkladom rokovaní boli texty zmlúv,

²⁰⁴ DIRKSEN, Herbert von. *Moscow, Tokyo, London. Twenty Years of German Foreign Policy*. London; New York; Melbourne; Sydney : Hutchinson LTD, 1951, s. 70.

²⁰⁵ AMZY, Telegramy došlé 1925, č. 1015/25, 2. október 1925. Vyslanectvo v Berne informovalo o problémoch s ubytovaním pre československú delegáciu v Locarne. Nakoniec zaistilo ubytovanie v Grand Hoteli, kde mala rezervované izby aj britská, francúzska a belgická delegácia, rovnako Taliani a poľský minister zahraničných vecí. Nemecká delegácia mala byť „izolovaná“ vo vzdialenom hoteli Esplanade.

²⁰⁶ SCHMIDT, Paul. *Statista na diplomatickej scéne*. Bratislava : Epoque, 1969, s. 53.

²⁰⁷ Texty stručných komuniké z jednotlivých rokovaní por. *Schulthess' Europäischer Geschichtskalender 1925*. München : Beck, 1929, s. 432-434.

162 • ku ktorým dospeli právni experti na stretnutí v Londýne na prelome augusta a septembra.

Beneš ani Skrzyński v čase otvorenia konferencie neboli v Locarne prítomní. Na konferenciu odcestovali až 6. októbra 1925, pričom cesta vlakom bola dlhá a nemeckí diplomati dúfali, že sa obaja páni neobjavia v Locarne skôr, ako 8. októbra 1925 večer.²⁰⁸ Ohľadom československo-nemeckej zmluvy sa neočakávali vážnejšie komplikácie.²⁰⁹ Beneš docestoval do Locarna v stredu 7. októbra 1925.²¹⁰ Skrzyński na druhý deň.²¹¹ Československý minister zámerne cestoval už 6. októbra, aby bol ďalší deň na mieste.²¹² Nedal teda na radu francúzskych priateľov a do Švajčiarska sa ponáhal. Krátko po svojom príchode sa stretol s Chamberlainom a Briandom, aby sa informoval o situácii.²¹³ Oficiálna časť priebehu rokovania je dobre zmapovateľná.²¹⁴

Prvé zasadanie konferencie sa začalo 5. októbra 1925 hodinu pred poludním. Od začiatku platila dohoda, aby všetci prítomní mali rovnaké

²⁰⁸ ADAP, ref. 173, dok. 116, s. 307, Rauscher pre Dirksena 3. októbra 1925.

²⁰⁹ DBFP, ref. 14, dok. 509, s. 810-813, Chamberlain 2. októbra 1925. „No difficulties need be anticipated from his [Beneš's – A. F.] side, nor do I expect any serious difficulty in regard to Czechoslovakia from the side of Germany. The case of Poland is a more difficult one.“

²¹⁰ Pred zástupcami tlače konštatoval, že dostal formálne pozvanie na rokovania od francúzskej vlády. Presný termín odchodu neupresnil: „*Sme pozvaní na konferenciu na budúci týždeň*“, uviedol. Predpokladal, že sa zdrží do 20. októbra 1925. AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 1165/25, 2. október 1925.

²¹¹ 7. októbra 1925 doobeda sa Briand stretol medzi štyrmi očami s nemeckým kancelárom H. Lutherom. Briand Lutherovi oznámil príchod poľskej delegácie do Locarna 8. októbra 1925, na čo Luther zareagoval prekvapene: „*Už?*“ Ďalší priebeh rozhovoru kancelára upokojil, pretože z neho vyplynulo, že ani československá, ani poľská delegácia sa rokovaniu zatiaľ nemali zúčastniť. Poznámky Luthera o rozhovore s Briandom por. *Akten der Reichskanzlei: Weimarer Republik, Kabinette Luther I. und II.* Boppard am Rhein : Boldt, 1977, zv. II, dok. 174, s. 683-687.

²¹² AMZV, Telegramy odeslané 1925, č. 1168/25, 2. október 1925. BALCERAK, ref. 52, s. 175-176. BRACH, ref. 2, s. 303. WANDYCZ, ref. 12, s. 360. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 217.

²¹³ W. T. B., roč. 76, č. 1768, 8. október 1925. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 217. Poľský a československý zástupca nečakali úplne nečinne vo svojich hotelových izbách na to, kým budú oslovení, ako uvádza jeden z pamätníkov, prekladateľ nemeckej delegácie. SCHMIDT, ref. 207, s. 66. S takýmto hodnotením pozície československých a poľských delegátov na konferencii polemizuje aj ALEXANDER, ref. 36, s. 152. BŘACH, ref. 2, s. 303.

²¹⁴ Protokoly jednotlivých delegácií zo zasadaní sú publikované. Záznamy nemeckej delegácie por. *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 25, s. 144-195. Protokoly britskej delegácie: DBFP, ref. 23, Appendix, dok. č. 1-15, s. 1078-1175. Protokoly francúzskej delegácie v poľskej mutácii: ŁAPTOS, Józef (ed.). *Protokoly obrad konferencji w Locarno. Zapis delegacji francuskiej*. Krakow : Wydawnictwo naukowe WSP, 1982. Cenné sú aj záznamy a poznámky, ktoré si robil G. Stresemann, známe ako Locarno-Tagebuch STRESEMANN, ref. 190, s. 186-204.

právo vyjadriť sa k diskutovaným problémom. Od prvého dňa sa hovorilo o jednej z najkomplikovanejších otázok: o východných arbitrážnych zmluvách a ich garancií zo strany Francúzska. Rokovania boli v niektorých fázach „horúce“. Na základe predchádzajúcej rozsiahlej výmeny nót a výsledkov konferencie právnikov v Londýne delegáti poznali svoje stanoviská. Teraz išlo o to, ktorá strana svoj zámer presadí. Najdlhšie rokovanie o probléme východných hraníc Nemecka bolo v druhý deň konferencie.²¹⁵ Záujem na skorom prerokovaní problematiky východných arbitrážnych zmlúv mal nielen Stresemann, ale aj Briand. Obaja politici chceli nájsť spoločné riešenie, najlepšie ešte pred tým, ako Beneš a Skrzyński docestujú. Československý a poľský diplomat nemali možnosť sa vyjadriť k otázkam, ktoré sa ich bezprostredne týkali. Záujmy ich krajín počas tohto stretnutia hájilo Francúzsko. Nemecko v žiadnej fáze rokovaní nevyjadrilo principiálny nesúhlas s uzatvorením arbitrážnych zmlúv so svojimi východnými susedmi. Bolo pripravené pristúpiť k ich uzatvoreniu, ale francúzsku garanciu Stresemann považoval za nečakané rozšírenie nemeckého bezpečnostného zámeru.²¹⁶ Nemecká strana sa obávala rozsahu garancie a konkrétnych dôsledkov, ktoré mohla znamenať pre Nemecko. Briand zase v žiadnej fáze rokovaní nepoľavil v záujme garantovať východné arbitrážne zmluvy. Ochotný bol diskutovať iba o forme a rozsahu poskytnutých záruk. Chcel nájsť takú formuláciu, ktorá by bola prijateľná pre všetky zainteresované strany.²¹⁷ Počas druhého dňa konferencie sa o tomto bode rozvinula ostrá diskusia.²¹⁸

Nemecký minister spochybnil zmysluplnosť uzatvorenia zvláštnych garancií pre východné zmluvy. Pripomenul, že Briandom navrhnutá garancia východných arbitrážnych zmlúv nevybočovala z rámca Paktu Spoločnosti národov a neznamenalá doplňujúce záruky pre Prahu a Varšavu.²¹⁹ Briand oponoval, že ak by boli sankcie a systém fungovania Spoločnosti národov vyjasnené a plne akceptované členskými štátmi, nebol by

²¹⁵ *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 25, s. 149-154. DBFP, ref. 14, Appendix, dok. 5, s. 1091-1096.

²¹⁶ DBFP, ref. 14, Appendix, dok. 5, s. 1092.

²¹⁷ Briand sa kategoricky odmietol vzdáť možnosti garantovať východné arbitrážne zmluvy. „Wenn dagegen fundamentale Schwierigkeiten vorliegen, und man von Frankreich verlangen wollte, daß es seine Verbindlichkeiten gegenüber östlichen Freunden aufgeben und auf die Garantie verzichten sollte, so könne der Pakt nicht zustande kommen.“ *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 25, s. 151.

²¹⁸ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28373/D645022, Kempner z Locarna 6. októbra 1925.

²¹⁹ V tejto diskusii pokračovali na druhý deň Briand a Luther. Obaja zotrvali na svojich pozíciách a stretnutie neposunulo problém bližšie k riešeniu. Briand bol ochotný diskutovať o formulácii garančnej zmluvy, ale principiálne odmietal zaoberať sa myšlienkou garančné zmluvy s Československom a Poľskom neuzatvoriť. *Akten der Reichskanzlei*, ref. 212, dok. 174, s. 684-685.

164 • potrebný ani samotný rýnsky garančný pakt. Úplne by stačil vstup Nemec-
ka do organizácie. Situácia ale bola iná. Pakt Spoločnosti národov nepo-
skytoval dostatočné záruky a mal nedostatky. Preto boli potrebné zvláštne
garancie pre nemecké západné hranice, a preto Briand trval na garantovaní
československo-nemeckej a poľsko-nemeckej arbitrážnej zmluvy.²²⁰ Fran-
cúzska strana od februára žiadala zapojenie Československa a Poľska do
bezpečnostných rokovaní a od začiatku trvala na garantovaní východných
arbitrážnych zmlúv. Diskutovalo sa o forme a rozsahu. Pôvodne malo byť
právo garantovať arbitrážne zmluvy zakotvené priamo v texte rýnskeho
paktu. §6, ktorý o tejto veci hovoril, bol však v priebehu rokovaní postup-
ne okliešťovaný a nakoniec na siedmom zasadnutí, 13. októbra 1925, vypa-
dol z návrhu rýnskeho paktu takmer úplne. Svoj pôvodný zmysel stratil.
Nahradený bol len všeobecnou formuláciou. Stalo sa tak bez protestov.²²¹

Na siedmom zasadnutí bola dosiahnutá zhoda v najdôležitejších
otázkach konferencie. Dohodnuté bolo znenie rýnskeho garančného paktu
a podmienky nemeckého vstupu do Spoločnosti národov. Zostávalo pre-
rokovať arbitrážne zmluvy, o ktorých sa v priebehu predchádzajúcich dní
hovorilo v zákulisí. Bolo úlohou právnikov, aby našli formulácie uspokoi-
júce všetky strany. Znenie arbitrážnych zmlúv vychádzalo z návrhu prí-
praveného na londýnskej konferencii právnikov. V Locarne sa o obsahu
zmlúv diskutovalo v porovnaní s ostatnými problémami podstatne menej.
Princíp navrhnutý právnikmi nikto nespochybnil, a ani nenavrhol jeho
rozšírenie. Arbitrážne zmluvy so západnými a s východnými susedmi
Nemecka mali mať rovnaké znenie.²²² 14. októbra 1925 A. Chamberlain
inicioval rozhovor so Stresemannom. Britský minister sa zaujímal, či by
nemecká delegácia nenamietala, ak by sa na nadchádzajúcom zasadnutí
o arbitrážnych zmluvách Nemecka s Belgickom a Francúzskom zúčastnili
aj Beneš a Skrzyński.²²³ To by urýchlilo a uľahčilo rokovania o východných
arbitrážnych zmluvách.²²⁴ Stresemann súhlasil.

²²⁰ DBFP, ref. 23, Appendix, dok. 5, s. 1095.

²²¹ *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 25, s. 182-187. Nemecká strana tento výsledok hod-
notila pozitívne. „Eine französische Garantie kommt in der Fassung des Pakts nicht mehr vor, son-
dern nur Rechte, die Frankreich so wie so aus dem Völkerbund hat, und diese an einer kritischen Stelle
deutlich umrissen.“ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28373/D644998, Schubert
z Locarna do Berlína 13. októbra 1925.

²²² 14. októbra 1925 W.T.B. priniesla správu: „Die juristischen Arbeiten an den verschiedenen Ver-
trägen bedenten im wesentlichen eine Fortführung der Arbeiten, die seiner Zeit auf der Londoner Zu-
sammenkunft der Juristen beraten worden sind. Es waren damals zwar die Oststaaten nicht vertreten,
aber auch für die mit ihnen abzuschließenden Schiedsverträge gilt voraussichtlich wie für die Schiedsver-
träge mit Frankreich und Belgien, dass die allgemeinen Grundzüge, die jetzt aufgestellt worden sind,
nicht mehr umstritten sind.“ W.T.B., roč. 76, č. 1811, 15. október 1925.

²²³ DBFP, ref. 14, dok. 541, s. 875-878. Rozhovor medzi Austenom Chamberlainom
a Gustavom Stresemannom zo 14. októbra 1925. Vec mala komplikované diplomatické

Hlavnou náplňou ôsmeho zasadania 15. októbra 1925²²⁵ boli arbitrážne zmluvy. Na začiatku Chamberlain predniesol návrh, aby sa rokovani o francúzsko-nemeckej a belgicko-nemeckej arbitrážnej zmluve zúčastnili aj zástupcovia Československa a Poľska. Návrh bol schválený. V tomto momente boli československá a poľská delegácia pozvané do rokovacej sály. ²²⁶ Išlo o predposledný deň konferencie, keď reálna možnosť ovplyvniť rokovania bola minimálna. Vo svojich memoároch Stresemann hodnotil pozíciu Beneša a Skrzyńského na rokovaníach v Locarne nasledovne: „*Páni Beneš a Skrzyński museli sedieť vo vedľajšej miestnosti, dokiaľ sme ich nepustili dnu. Tak to vyžeralo so štátmi, ktoré boli všemožne rozmaznávané, pretože boli služobníkmi iných, a ktoré boli opustené vo chvíli, keď sa uverilo, že by bolo možné dohodnúť sa s Nemeckom.*“²²⁷ Táto Stresemannova poznámka sa stala synonymom postavenia československého a poľského zástupcu na konferencii vôbec. Protokol zasadania bol stručný. Beneš aj Skrzyński mali možnosť vyjadriť sa k obsahu predložených zmlúv. Východzu bázou bola nemecko-francúzska arbitrážna zmluva. Beneš nemal výhrady, aby aj československo-nemecká arbitrážna zmluva mala analogické znenie. Vyjadril iba odlišný názor na znenie preambuly.²²⁸ Ani Skrzyński, podľa protokolu, nevyslovil nijaké konkrétne námietky. Na zasadaní 15. októbra 1925 bolo prijaté znenie arbitrážnych zmlúv medzi Nemeckom na jednej a Francúzskom a Belgickom na druhej strane. Nemecko-československá a nemecko-poľská arbitrážna zmluva sa mali prerokovať na druhý deň.

pozadie. Poľská delegácia začala byť nervózna z toho, že rokovania sa pomaly chýlili ku koncu a Poľsko sa stále nezúčastnilo oficiálnych zasadaní. Preto poľská strana apelovala na francúzskeho spojenca, aby bola pripustená na zasadnutia konferencie. Podrobne o tejto zákulisnej poľskej iniciatíve BALCERAK, ref. 52, s. 185-186.

²²⁴ HÖLTJE, Christian. *Die Weimarer Republik und das Ostlocarno-Problem 1919–1934*. Würzburg: Holzner Verlag, 1958, s. 85. STRESEMANN, ref. 190, s. 197.

²²⁵ *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 25, s. 190-192.

²²⁶ CAMPBELL, ref. 23, s. 153. V tomto okamihu sa objavil problém, kam zástupcov oboch krajín posadiť. Podľa jednej verzie Francúzi a Belgici uvoľnili miesto pri rokovacom stole, kým Briti, Taliani a Nemci zostali na svojich miestach. BRÄCH, ref. 2, s. 312. Poľský historik W. Balcerak, bez udania prameňa, uvádza, že Beneš a Skrzyński boli nútení sadnúť si k bočnému stolu, oddelene od ostatných delegácií. BALCERAK, ref. 52, s. 185. V rokovacej miestnosti nebolo dost' miesta a príchodom československej a poľskej delegácie sa situácia skomplikovala. SCHMIDT, ref. 207, s. 54.

²²⁷ STRESEMANN, ref. 190, s. 243.

²²⁸ Beneš sa snažil zvýšiť hodnotu zmluvy pretlačením pasusu o zrieknutí sa vojny do preambuly. Viac sa tejto problematike venujú nasledujúce pasáže mapujúce neoficiálne rokovania v Locarne.

166 • Večer toho istého dňa Chamberlain na žurnalistickom bankete verejne ohlásil úspech konferencie.²²⁹ Ďalšiemu rokovaniu už neprikladal veľký význam. Nepochyboval, že Československo a Poľsko zmluvy akceptujú bez komplikácií. Zasadanie 16. októbra 1925 pôsobilo ako formalita.²³⁰ Rokovanie venované arbitrážnym zmluvám medzi Nemeckom a jeho východnými susedmi začalo o 16:00. Nie je úplne zrejmé, ako dlho trvalo, ale určite nie viac ako dve hodiny. Zasadanie bolo totiž prerušené a opäť obnovené o 18:30. Otázka východných zmlúv sa prebrala rýchlo. V čase od 16:00 do 18:30 sa stihli prerokovať problematika východných arbitrážnych zmlúv, záverečného protokolu, termín podpisu zmluvy, termín zverejnenia zmluvy, ďakovný telegram pre starostu mesta Locarno, spoločná slávnostná fotka, a to všetko ešte aj s prestávkou.²³¹ V čase, keď sa prerokovávali arbitrážne zmluvy Nemecka s Československom a Poľskom, hlavné rokovania už boli ukončené. Otázka rýnskeho garančného paktu bola vyriešená k spokojnosti všetkých strán. Arbitrážne zmluvy po dosiahnutí dohody v otázkach garancií na Rýne nemali zďaleka takú naliehavosť. Deň, keď bolo znenie arbitrážnych zmlúv schválené, bol už dvanástym dňom náročných rokovaní. Veľmoci našli zhodu a žiadna krajina nechcela riskovať, že by kvôli neuspokojeným bezpečnostným požiadavkám Prahy a Varšavy konferencia stroskotala. V rámci paktu mali arbitrážne zmluvy Nemecka s východnými susedmi druhotný význam, a taký bol aj prístup k nim. Po prestávke, o 18:30, sa zišli predstavitelia všetkých krajín ešte raz, aby podpísali záverečný protokol a v abecednom poradí parafovali dokumenty. Chamberlain, ktorý v ten deň oslavoval 62. narodeniny, neskrýval spokojnosť.²³² Poľský minister zahraničných vecí naopak neskrýval nespokojnosť a bol prvým politikom, ktorý po parafovaní zmlúv rozhorčený opustil miestnosť.²³³ Československý a poľský zástupca sa aktívne zúčastňovali oficiálnych zasadnutí iba posledné dva dni konferencie. Bol to kompromis medzi záujmom Nemecka, aby sa Beneš a Skrzyński nezúčastnili na rokovaníach vôbec, a postojom Francúzska, ktoré trvalo na účasti svojich spojencov.

²²⁹ *Zahraniční politika 1925*, s. 1358, BUTTER, Oskar: Beseda o Locarně. Podobne sa vyjadril aj v telegrame pre W. Tyrella z 15. októbra 1925, kde na margo rokování uviedol: „Position thus is that everything is practically settled.“ DBFP, ref. 14, dok. 543, s. 882.

²³⁰ PETRIE, Charles. *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain*. London; Toronto; Melbourne; Sydney : Cassell and Company LTD, 1940, zv. II, s. 287-290.

²³¹ DBFP, ref. 14, Appendix, dok. 15, s. 1170-1175.

²³² BUTTLER, ref. 230, s. 1359.

²³³ STRESEMANN, ref. 190, s. 234. WANDYCZ, ref. 12, s. 361. W.T.B., roč. 76, č. 1823, 16. október 1925.

Postavenie a pozícia československého a poľského ministra zahraničných vecí na rokovaníach v Locarne bola nezávideniahodná.²³⁴ Rozhovory medzi Nemeckom a jeho východnými susedmi prebiehali mimo hlavných zasadnutí, preto sú dokumenty k problematike skromnejšie. V telegramoch pre československé vyslanectvá a v telegramoch pre prezidenta a predsedu vlády, odoslaných prvý deň po príjazde do Locarna, hodnotil Beneš situáciu „*mírně optimisticky*“.²³⁵ Podľa neho sa situácia pre Československo vyvíjala dobre. Prehnaný optimizmus nebol na mieste.²³⁶ V Locarne sa uskutočnilo plánované stretnutie Beneša so Stresemannom.²³⁷ Politici sa stretli 11. októbra 1925.²³⁸ Hovorili najmä o československo-nemeckej arbitrážnej zmluve a o garancii tejto zmluvy Francúzskom. Ako text zmluvy Beneš prijal tú istú formuláciu, ktorú akceptovali Francúzsko a Belgicko pre svoje arbitrážne zmluvy. Malo teda ísť o integrálnu zmluvu, ale s rôznym spôsobom riešenia pre politické a právne spory. Československá strana preferovala začlenenie hraničných otázok do zmluvy. „*V této věci nám Němci nedělají obtíže*“, informoval Beneš do Prahy.²³⁹ Počas stretnutia sa na pretras dostala aj otázka zrieknutia sa vojny ako prostriedku riešenia vzájomných sporov.²⁴⁰ Tento pasus mal zosilniť dosah zmluvy. Po prvých dňoch rokovaní

²³⁴ Historik P. S. Wandycz ju označuje dokonca ako ponižujúcu. Por. WANDYCYZ, ref. 12, s. 360.

²³⁵ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1034/25, obežník z 8. októbra 1925. Telegramy, ktoré Beneš z Locarna odoslal, sú publikované. DEJMEK, Jindřich (ed.). *Cirkulární telegramy 1920–1935*. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 2002, dok. 87-93, s. 97-104. ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.). *Edvard Beneš / diplomat na cestách / Depesše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919–1928*. Praha : Karolinum, 2000, dokumenty nečíslované, bez pôvodných signatúr, s. 125-141. V rovnaký deň optimisticky informoval, že „*Němci vzdali se věra své zásadní námitky vzhledem k nám o rozsahu a obligatornosti rozhodčích smluv: arbitráž bude obligatorní a pro všechny spory bez výjimky. Němci tím netrvají na tom, abychom uzavřeli s nimi neúplnou arbitrážní smlouvu, jakou mají s Finskem*.“ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1031/25, Beneš z Locarna 8. októbra 1925. Takéto konštatovanie bolo predčasné a nepresné, pretože podkladom rokovaní boli závery konferencie právnikov, ktoré jasne rozlišovali medzi arbitrážnym a končiacim rozhodnutím príslušného orgánu pre jednotlivé spory. Nebol dôvod, aby nemecká strana v tejto záležitosti prijala nejakú zmenu.

²³⁶ BRACH, ref. 2, s. 304. Aj Skrzyński posielal domov pozitívne správy. BALCERAK, ref. 52, s. 180.

²³⁷ *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, dok. 25, s. 192.

²³⁸ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1046/25, 12.10.1925. W.T.B., roč. 76, č. 1791, 12. október 1925.

²³⁹ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1061/1925, 14. október 1925. Francúzska strana sa snažila presvedčiť Poľsko, aby svoje stanovisko zmenilo. BALCERAK, ref. 52, s. 184.

²⁴⁰ Podľa Benešovho telegramu Stresemann proti tejto formulácii nič nenamietal a žiadal, aby vec formulovali právnici.(!) AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1046/25, Beneš z Locarna 12. októbra 1925. Keď vezmeme do úvahy, aké stanovisko nemecká strana zastávala a aké boli jej smernice, takéto vyjadrenie Stresemanna je nepravdepodobné.

168 • však bolo evidentné, že presadiť túto formuláciu bude ťažké. Sám Beneš bol v tomto bode skeptický. Deň pred stretnutím so Stresemannom vyslovil pochybnosti o tom, či bude možné Nemcov v tejto veci presvedčiť.²⁴¹ Nemecká argumentácia bola jasná. Východné arbitrážne zmluvy by sa tým zmenili na východný garančný pakt.²⁴² Na konci rozhovoru bolo dohodnuté stretnutie československých a nemeckých právnikov, ktorí sa mali zaoberať formuláciou článkov arbitrážnej zmluvy.²⁴³

Rozhovory medzi nemeckým právnikom F. Gausom a československým právnym expertom Janom Krčmářom prebehli 12. a 13. októbra 1925. Počas týchto stretnutí právnici do paragrafov zabalili výsledky politických dohovorov medzi Stresemannom a Benešom.²⁴⁴ Problematika československo-nemeckej arbitrážnej zmluvy sa posúvala dopredu pomaly. 12. októbra 1925 si Beneš do Prahy posťažoval: „*Potíže smlouvy arbitrážní jsou značné, třebaže se dají překonati.*“²⁴⁵ Ďalší deň sa Beneš stretol so Schubertom. Rozhovor mal všeobecný charakter. Schubert nadhodil problematiku Nemcov žijúcich v Československu. Československá strana nemala ani najmenší záujem na tom, aby sa počas rozhovorov v Locarne preberala táto problematika. Iniciatíva prišla z nemeckej strany. Nemeckí diplomati to považovali za jeden zo svojich tromfov. Verili, že ak sa otvorí táto otázka, Beneš, aby vec čo najrýchlejšie zmietol zo stola a nemusel sa o problematiku Nemcov v Československu baviť, bude skôr robiť ústupky. Po rozhovore sa Schubertovi Beneš skutočne zdal ochotnejší robiť kompromisy.²⁴⁶ V rovnaký deň si Beneš do Prahy pochvaľoval: „*Doposud bylo jednání s Němci vedeno naprosto korektně a s upřímnou snahou po dohodě.*“ Na inom mieste spokojne konštatoval: „*Němci i celá konference jednomyslně konstatovali, že mezi námi a Německem nejsou obtíže žádného druhu a nebudou.*“²⁴⁷

²⁴¹ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1043/25, Benešov telegram z 10. októbra 1925.

²⁴² Ibidem.

²⁴³ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1046/25, Beneš z Locarna 12. októbra 1925. NOWINOWSKI, ref. 26, s. 221.

²⁴⁴ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1054/25, Beneš z Locarna 13. októbra 1925. W. T. B., roč. 76, č. 1797-1798, 12. október 1925. Napriek pôvodne optimistickým Benešovým vyjadreniam o povinnej arbitráži pre všetky spory sa o tomto variante nehovorilo. Podklady konferencie právnikov boli v tomto bode jednoznačné a všeobecne prijímané.

²⁴⁵ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1048/25, Beneš z Locarna 12. októbra 1925.

²⁴⁶ „*Beneš schien schon etwas nachgiebiger geworden zu sein.*“ ADAP, ref. 173, dok. 142, s. 382, poznámky Schuberta z 13. októbra 1925. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28374/D645183-184, 13. október 1925.

²⁴⁷ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1059/25, Beneš z Locarna 14. október 1925.

Na stretnutí Beneša s Lutherom 14. októbra 1925, za prítomnosti Stresemanna, boli preberané aktuálne politické otázky.²⁴⁸ Potvrdili sa stanoviská oboch strán. Československo-nemecká arbitrážna zmluva mala mať identické znenie ako zmluva nemecko-francúzska a nemecko-belgická. Počas rozhovoru sa Beneš pokúsil dosiahnuť, aby v texte bolo jasnejšie formulované, že signatárske krajiny si neželajú vojnu. Nemecká strana považovala za dostatočnú pozitívnu formuláciu – deklarovanie túžby riešiť vzájomné spory dohodou.²⁴⁹ Československý minister sa pokúsil nemeckej strane predniesť návrh jednoznačnejšieho znenia. Neúspešne, jeho text bol, s odvolaním sa na nemeckú verejnú mienku, odmietnutý. Podľa Stresemanna,²⁵⁰ Beneš následne vytiahol iný návrh zmluvy, ktorý nemecká strana rovnako bez diskusie odmietla.²⁵¹ Neúspech československý minister taktne obišiel s konštatovaním, že „*celé jednání se nerozhýje o tuto věc*“.²⁵² Stresemannove poznámky evokujú dojem, že Beneš na stretnutí predložil dva návrhy zmluvy. V nemeckých kruhoch sa už 9. októbra 1925 rozšírila správa, ktorú publikovala aj Wolffova agentúra, že Beneš so sebou do Locarna priniesol hotový návrh zmluvy.²⁵³ Z tejto a podobných informácií sa vytvoril mýtus o „Benešovom návrhu“, ktorý mal byť na rokovaníach prezentovaný. Skôr ako kompletne zmluvy Beneš zrejme počas rozhovoru predložil nové formulácie niektorých článkov. S najväčšou pravdepodobnosťou nešlo o „hmotné“ návrhy, ale iba o návrhy na zmeny v preambule. Takto sa Beneš snažil zvýšiť účinnosť arbitrážnej zmluvy a dostať ju na

²⁴⁸ ADAP, ref. 173, dok. 142, s. 382, pozn. 4. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28373/D644993, Schubert z Locarna pre tlačové oddelenie Auswärtiges Amt 14. októbra 1925.

²⁴⁹ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1066/25, Beneš z Locarna 15. októbra 1925.

²⁵⁰ „*Der erste Vorschlag des Herrn Benesch wurde von uns ohne Diskussion a limine zurückgewiesen, worauf sich herausstellte, daß Benesch sich vergriffen und einen anderen gemeint hatte, der auch zur Stelle war, und einen zweiten zur Diskussion stellte. Dieser zweite Vertrag ist ebenfalls nicht Gegenstand der Diskussion geworden.*“ STRESEMANN, ref. 190, s. 233. PAAA, f. Nachlass Stresemann, zv. 33, sign. H160740-792, Stresemannova reč v Berlíne 14. decembra 1925. DEJMEK, ref. 5, s. 138.

²⁵¹ FUCHS, Gerhard. Význam „Locarna“ v německo-československých vztazích. In *Československý časopis historický*, 1981, roč. 79, č. 6, s. 847-878, tu. s. 869. Tieto Benešove návrhy spomína aj HÖLTJE, ref. 225, s. 84. Text návrhu, ktorý mal Beneš na stretnutí predložiť, nie je k dispozícii. Ako bolo uvedené, v korešpondencii s Berthelotom sa Beneš netajil úmyslom predložiť svoje formulácie zmluvy. V nemeckých kruhoch sa vytvoril dojem, aj pod vplyvom jednej z Kochových správ, že má v úmysle predložiť celý návrh.

²⁵² AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1066/25, Beneš z Locarna 15. októbra 1925.

²⁵³ 9. októbra 1925 W. T. B. priniesla správu: „*Beneš hat, wie hier in tschechoslowakischen Kreisen verlautet, einen fertigen Entwurf für den deutsch-tschechoslowakischen Schiedsvertrag mitgebracht. Dieser Entwurf der bisher natürlich der deutschen Delegation nicht vorliegt, da die erste Fühlungnahme ein rein zufälliges Zusammentreffen des deutschen und des tschechoslowakischen Außenministers bei Tisch in einem dritten Hotel war, soll sich an den zwischen der Tschechoslowakei und Polen bestehenden Schiedsgerichtsvertrag anlehnen.*“ W. T. B., roč. 76, bez čísla, 10. október 1925.

170 • úroveň západného paktu. Neúspešne. Napriek tomu československý minister hodnotil stretnutie s nemeckými zástupcami ako priateľské, slušné a korektné.²⁵⁴

Rokovania o rýnskom pakte boli v tomto čase už takmer na konci. Nezhody kvôli textu arbitrážnej zmluvy s východnými susedmi Nemecka pretrvávali. Beneš v telegrame do Prahy 13. októbra 1925 konštatoval: „*Rozpor s Poláky, který se dal čekatí, přišel.*“²⁵⁵ Poľsko sa stále odmietalo prikloniť k navrhovanému textu arbitrážnej zmluvy a žiadalo vyčlenenie hraničných sporov. Beneš sa stretol so Skrzyńským, aby s ním o veci hovoril a aby sa pokúsili nájsť spoločné stanovisko. Poľská strana sa do poslednej chvíle zdráhala prijať nemecko-francúzsku formuláciu integrálnej zmluvy. Ešte 14. októbra 1925 sa zdalo, že arbitrážna zmluva s Poľskom bude iná ako arbitrážne zmluvy Nemecka s ostatnými krajinami.²⁵⁶ Stanovisko Poľska na poslednú chvíľu komplikovalo situáciu.²⁵⁷ Nemecká strana bola situáciou zaskočená a inštrukcie pre nemeckú tlač sa z optimistických vyhládok predchádzajúcich dní zmenili na skeptickejší odkaz: „... *nežname-ná to krach, ani krízu, ale pravdepodobne ani vyhládky na uspokojivý výsledok.*“²⁵⁸ Záležitost' sa vyriešila v poslednej chvíli. Večer 15. októbra 1925 sa stretli nemeckí a poľskí právni experti v hoteli u Skrzyńského, aby hovorili o formuláciách arbitrážnej zmluvy.²⁵⁹ Rokovania boli dramatické, ale Skrzyński sa nakoniec rozhodol akceptovať text nemecko-francúzskej zmluvy. Beneš bol s výsledkami spokojný,²⁶⁰ alebo aspoň tak vystupoval. 15. októbra 1925 bola československá-nemecká zmluva už takmer hotová,

²⁵⁴ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1066/25, Beneš z Locarna 15. októbra 1925.

²⁵⁵ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1054/25, Beneš z Locarna 13. októbra 1925.

²⁵⁶ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1060/25, Beneš z Locarna 14. októbra 1925. AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1061/25, Beneš z Locarna 14. októbra 1925.

²⁵⁷ „... *in Fragen der Ostschiedsverträge Haltung Polen und Tschechen Schwierigkeiten in Aussichten zu stellen schienen, in letzter Frage auch jetzt noch nicht endgültige übersicht möglich.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29107/E129868-869, Kiep pre tlačové oddelenie Auswärtiges Amt v Berlíne.

²⁵⁸ „... *weitere Entwicklung schwer zu übersehen... in jedem Falle dürfte Morgen Fortsetzung der Juristenbesprechung über Ostverträge erfolgen... Lage ist hiesiger Presse gegenüber folgendermassen gekennzeichnet worden: Sie bedeutet keinen Bruch, keine Krise, aber vielleicht Ausblick auf kein befriedigender Ergebnis.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29107/E129871-872, Kiep pre tlačové oddelenie ministerstva zahraničných vecí v Berlíne. W. T. B., roč. 76, č. 1797, 1798, 12. október 1925.

²⁵⁹ BALCERAK, ref. 52, s. 187. KRASUSKI, ref. 171, s. 223-224. „*Lage hat seit gestern Abend nur insofern eine gewisse Modifikation erfahren, dass nach einer Herrn Gaus in später Stunde zugegangene Mitteilung in der Ostschiedsverträge ein gewisses Entgegenkommen gegenüber dem deutschen Standpunkt in Aussicht gestellt ist. Weitere Entwicklung dieser Frage wird sich soeben stattfindender Juristenbesprechung unter Beteiligung Gaus ergeben.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29107/E129887, Kiep pre tlačové oddelenie do Berlína, 16. október 1925.

²⁶⁰ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1074/25, Beneš z Locarna 16. októbra 1925.

zostávalo dorokovať znenie dvoch klauzúl.²⁶¹ Kedy a za akých okolností boli dokončené rozhovory o československo-nemeckej zmluve, nie je isté.²⁶² Rokovania o arbitrážnych zmluvách s východnými susedmi boli oficiálne uzatvorené ich parafovaním 16. októbra 1925. S výsledkami aj priebehom rokovaní s Československom a Poľskom mohlo byť Nemecko spokojné. Naopak, pre Skrzyńského a Beneša nebol spôsob, ako sa k nim v Locarne pristupovalo, príjemnou skúsenosťou.²⁶³ Po skončení rokovaní zostal čas už len na oslavy a prejavy uznania. Rokovania ukončil potlesk, ktorý bolo počuť aj cez zatvorené okná až na ulicu. Na oslavu bolo vystrelených niekoľko rakiet. Krátko potom sa Briand, Luther, Chamberlain a niektorí ďalší účastníci objavili na balkóne konferenčnej sály a boli privítaní nekončiacim potleskom zhromaždeného davu.²⁶⁴

Záverečný protokol konferencie zo 16. októbra 1925 menoval jednotlivé časti, ktoré ako celok tvorili locarnský pakt. Okrem rýnskeho garančného paktu medzi Nemeckom, Belgickom, Francúzskom, Veľkou Britániou a Talianskom²⁶⁵ boli súčasťou locarnského paktu aj štyri arbitrážne zmluvy podpísané Nemeckom na jednej strane a Belgickom, Francúzskom, Poľskom a Československom na strane druhej a vyjadrenie k článku 16 Paktu Spoločnosti národov.²⁶⁶ Zmluvy nadobúdali platnosť vstupom Nemecka do ženevskej organizácie. V Locarne boli podpísané československo-francúzska a československo-poľská garančná zmluva. Tieto zmluvy však neboli súčasťou paktu. Boli iba spomenuté v záverečnom protokole

²⁶¹ AMZV, Telegramy došlé 1925, č. 1066/25, Beneš z Locarna 15. októbra 1925.

²⁶² BŘACH, ref. 2, s. 315, pozn. 311.

²⁶³ Stresemann si neskôr postťažoval, že po skončení konferencie mu Skrzyński odmietol podať ruku. „Weiterhin konnte ich aber nicht an der Tatsache vorbeigehen dass Herr Aussenminister Graf Skrzyński in Locarno, als ich mich von ihm verabschieden und ihm die Hand reichen wollte, dies absichtlich übersehen und in Gegenwart anderer mit den Händen in der Hosentasche stehen geblieben wäre, was ich als einen Affront gegen mein Land und mich persönlich angesehen hätte. Aus diesem Grunde hatte ich auch in London jede Berührung mit dem Grafen Skrzyński vermieden.“ PAAA, f. Nachlass Stresemann, zv. 35, sign. H161108-111, 2. február 1926, Stresemannove poznámky o rozhovore s poľským vyslancom Olchovskim.

²⁶⁴ W. T. B., roč. 76, č. 1823, 16. október 1925.

²⁶⁵ Znenie rýnskeho paktu v českej mutácii por. Zahraniční politika 1925, s. 1460-1463. V nemeckej mutácii *Locarno-Konferenz 1925*, ref. 11, s. 197-202.

²⁶⁶ Text československo-nemeckej arbitrážnej zmluvy v českej mutácii por. *Sbírka zákonů a nařízení státu československého 1926*. Praha : Státní tiskárna, 1926, s. 987-994 alebo *Zahraniční politika 1925*, s. 1464-1467. V záujme terminologického upresnenia je potrebné uviesť, že zmluva medzi Nemeckom, Belgickom, Francúzskom, Veľkou Britániou a Talianskom bola označovaná aj ako rýnsky garančný pakt (príp. západný pakt). Ten spolu s arbitrážnymi zmluvami a vyjadrením k článku 16 Paktu Spoločnosti národov tvorili tzv. locarnské zmluvy, označované aj ako locarnský pakt.

172 • konferencie.²⁶⁷ Rokovania v Locarne sa skončili. Rýnsky garančný pakt zaväzoval Francúzsko, Belgicko a Nemecko nesiahnuť k vojne ako k prostriedku riešenia vzájomných sporov. Garantmi tejto zmluvy boli Veľká Británia a Taliansko. Zmluva bola obojstranná a garancia britskej a talianskej pomoci sa vzťahovala na všetky štáty, ktoré rýnsky pakt podpísali. Pokiaľ išlo o arbitrážne zmluvy, všetky mali v podstate identické znenie. Rozdiely boli v preambulách a v niektorých detailoch technického charakteru. Zmluvy Nemecka s jeho západnými susedmi predstavovali dopĺňujúce garancie v rámci rýnskeho paktu, čo zakotvovala aj ich preambula. Zmluvy Nemecka s jeho východnými susedmi boli síce súčasťou locarnského paktu, ale žiadne ich ustanovenie sa neodvolávalo na rýnsky garančný pakt. Tým boli iba nepriamo zahrnuté do nového bezpečnostného rámca a nezískali garancie Veľkej Británie a Talianska. Arbitrážne zmluvy boli uzatvorené v tieni rýnskeho paktu. Rozdielne posudzovanie východných a západných hraníc Nemecka sa nedalo prehliadnuť. Stresemann bol so znením východných arbitrážnych zmlúv spokojný. Oceňoval, že sa nepremenili na pakt o neútočení a neobsahovali uznanie hraníc.²⁶⁸ Arbitrážne zmluvy boli zmluvami integrálnymi, vzťahovali sa na politické aj právne spory, pre ktoré sa však predpokladali rozličné procedúry. Rôzne stanoviská sa zaobalili do právnych formulácií, ktoré poskytovali širšiu škálu interpretácií. To umožnilo, aby sa výklad zmlúv v jednotlivých krajinách prispôbil vnútropolitickým potrebám.

Pri príležitosti oficiálneho podpisu locarnských zmlúv Beneš poznamenal: „*Jest zřejmo, že podepsané smlouvy budou tím, co z nich udělají národové a vlády, které je podepisují. Zázraků texty samy dělati nemohou.*“²⁶⁹ V tomto bode mal Beneš pravdu.

²⁶⁷ Blížšie ku genéze a interpretácii garančnej zmluvy s Francúzskom por. BŘACH, Radko. Spojenecká smlouva mezi Československem a Francií z 25. 1. 1924 a garanční dohoda čs.-francouzská z 16. 10. 1925. In *Historie a vojensství*, 1994, roč. 43, č. 6, s. 3-21, najmä s. 9-20. CIAŁOVICZ, Jan. *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921-1939*. Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, 1970, najmä s. 129-141. FERENČUHOVÁ, Bohumila. Malá Dohoda, Locarno a bezpečnosť Slovenska v 20-tych rokoch. In ŠTEFANSKÝ, Michal – PURDEK, Imrich (eds.). *Slovensko vo vojnách a konfliktoch v 20. storočí*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 50-74, najmä 71-72.

²⁶⁸ „*Starke Versuche der Oststaaten, in Schiedsvertrag einen Nichtangriffspakt und eine Anerkennung der Grenzen hineinzubringen, sind restlos vereitelt worden.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29107/E129951-953, Stresemannov obežník z 20. októbra 1925. 19. októbra 1925 Stresemann s potešením informoval prezidenta P. Hindenburga, že myšlienka paktu o neútočení na východe bola počas rokovaní definitívne zažehnaná. S východnými susedmi Nemecko podpísalo iba arbitrážne zmluvy, ktoré neobsahovali nič, čo by sa dalo interpretovať ako uznanie existujúcich hraníc. *Akten der Reichskanzlei*, ref. 212, dok. 201, s. 781.

²⁶⁹ AMZV, f. Kabinet ministra, k. 58, bez čísla, obal: Cesty ministra zahraničných vecí – Londýn (listopad 1925).

Pár slov o Locarne

*„V každém případě veliké znesnadnění války v Evropě západní a střední víbec,
a zejména také co nejpravděpodobnější oddálení války na celá desetiletí ...“*²⁷⁰

(hodnotenie locarnských zmlúv ústami E. Beneša)

Locarno signalizovalo návrat Nemecka do veľmocenských pozícií a citeľne zlepšovalo jeho postavenie na medzinárodnej scéne.²⁷¹ Locarnské zmluvy boli považované za doplnenie versaillského systému a mali predstavovať dodatočné záruky bezpečnosti. Vzťahy medzi veľmocami nadobudli novú kvalitu. Nemeckí politici Locarno považovali za začiatok, ktorý by v konečnom dôsledku mal umožniť revíziu mierových zmlúv, aj keď sa hovorilo o revízii mierovými prostriedkami. V prvom momente bola myslená revízia poľsko-nemeckej hranice. Precedens, ktorý by sa takýmto konaním vytvoril, by bol veľmi nebezpečný aj pre Československo. Zo spôsobu prípravy a priebehu rokovaní o československo-nemeckej arbitrážnej zmluve je zrejmé, ako sa problematika východných hraníc Nemecka stávala žeravým uhlíkom európskej politickej scény. Východné hranice Nemecka boli chápané ako problém, ich stav bol považovaný za neuspokojivý a vyžadujúci zmenu. Akú, nebolo konkretizované, ale britskí a, trochu prekvapujúco, aj francúzski diplomati boli ochotní o revízii uvažovať. Možno nie hneď, ale časom. Poľsko-nemecká hranica sa očividne menila na veľký politický problém, ku ktorému bolo potrebné zaujať stanovisko. Pre Prahu to znamenalo zvýšiť úsilie, aby sa Československo a Poľsko v medzinárodných kontextoch nedávali príliš do súvislosti. Československo sa snažilo prezentovať ako bezproblémový partner,²⁷² s ktorým bolo možné dohodnúť sa a ktorý nekládol na veľmoci nereálne požiadavky a prehnané nároky. Počas konferencie sa Beneš snažil ukázať svoju „užitočnosť“ a vplyv. Chamberlain si poznačil, že Beneš sa spolu s Briandom snažili, aby sa Poľsko správalo rozumne.²⁷³ Nemeckí diplomati ubezpečovali československých zástupcov, že jediný dôvod, prečo neboli ochotní garantovať československo-nemeckú hranicu, boli medzinárodné ohľady

²⁷⁰ BENEŠ, Edvard. Locarnské smlouvy a Společnost národů. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost států*. Praha : Orbis, 1934, s. 340-361, tu s. 354.

²⁷¹ MICHALKA, Wolfgang – LEE, Marshall M. *German Foreign Policy 1917–1933. Continuity or Break?* Leamington Spa : Berg, 1987, s. 83-84.

²⁷² DBFP, ref. 14, dok. 473, s. 770-773. Správa Chamberlaina o rozhovore s Benešom 11. septembra 1925. „M. Benes also expressed his desire not to isolate the Poles, but he repeated that the interests of the two countries were not the same, nor did they stand in the same danger.“

²⁷³ „Monsieur Briand and Monsieur Benes are using all their influence to bring Poland into line.“ Ibidem, dok. 532, s. 866.

174 • na Poľsko. Beneš sa snažil tieto nemecké uistenia rozšíriť do povedomia veľmoci.²⁷⁴

Locarno a jeho výsledky priniesli množstvo polemík a interpretácií v dobovom kontexte aj v odbornej literatúre. Pri spätnom pohľade nemožno prehliadnuť zmeny v stredovýchodnej Európe. Mocenské presuny sa stávali evidentnými. Locarno indikovalo zmenu postavenia Nemecka, ale aj zmenu postavenia Francúzska a jeho spojencov na východe. Ohrozenie nebolo aktuálne, ani sa ako aktuálne nechápalo, ale existovalo v tichosti a v pozadí. V strednodobom horizonte bolo nevyhnuté Nemecko opäť zapojiť do ekonomických vzťahov v Európe. S návratom na ekonomickú scénu začalo presadzovať aj svoje politické požiadavky. Neboli nové. Nesúhlas s usporiadaním na východnej hranici bol vyjadrovaný od skončenia vojny. Ako silnel nemecký hlas, Veľká Británia a Francúzsko boli ochotné, a o pár rokov aj nútené, počúvať nemecké návrhy a predstavy.

Československa sa okrem zmien v najširších medzinárodných súvislostiach bezprostredne dotýkala československo-nemecká arbitrážna zmluva, francúzska garancia tejto zmluvy a do istej miery aj príloha F locarnských zmlúv. Počas roka 1925 sa obsah arbitrážnej zmluvy s Nemeckom menil a konečný variant kolidoval s pôvodnými predstavami o jej forme a obsahu. Prijatý text bol kompromisom pre obe strany. Na oboch stranách hranice bola výsledná podoba prezentovaná ako úspech. Na zasadnutí vlády 28. októbra 1925 Beneš informoval o konferencii v Locarne. Pri tejto príležitosti vyzdvihol, že arbitrážna zmluva s Nemeckom bola integrálnou zmluvou.²⁷⁵ Nemecko však ponúkalo integrálne zmluvy od začiatku a, parafrázujme československého ministra, v tomto bode nerobilo problémy. Zmluva však nepredpokladala úplné obligatórium pre všetky typy sporov. Dosiahnuté nebolo ani explicitné zrieknutie sa vojny ako prostriedku riešenia vzájomných vzťahov. Ani jeden z týchto dvoch bodov sa Benešovi nepodarilo presadiť, hoci sa o to viackrát pokúsil. Vzhľadom na uvedené skutočnosti jeho spokojnosť nemohla byť úplná. Aj Stresemann bol s výsledným znením arbitrážnych zmlúv spokojný. Neschválením úplného obligatória a prijatím modelu rozlišovania medzi politickými a právnymi spormi prevládala nemecká predstava o podobe arbitrážnej zmluvy.²⁷⁶

²⁷⁴ BŘACH, ref. 2, s. 119.

²⁷⁵ NAČR, f. PMR, k. 4382, 149. schôdza, 28. október 1925. Túto skutočnosť hodnotil ako „ústupok“ zo strany Nemecka a dosiahnutie československých cieľov aj v prejave 30. októbra 1925. „Německo dále přistoupilo na to, aby arbitrážní smlouva naše a polská byly identické se smlouvou francouzskou a belgickou, a aby byly integrální, t. j. aby pokojné vyřizování sporů vztahovalo se na všechny otázky.“ BENEŠ, ref. 271, s. 343.

²⁷⁶ PAAA, f. Nachlass Stresemann, zv. 31, sign. H160352-393, Stresemannova reč v Karlsruhe 23. 10. 1925.

Na nemeckom ministerstve si dali záležať, aby zmluvy neboli prekážkou novej budúcej revízie hraníc, mysliac tým nemecko-poľskú hranicu. Kľúčovým cieľom nemeckého úsilia pri príprave zmlúv bolo, aby možnosť revízie zostala aspoň teoreticky otvorená. Zmluva s Poľskom nepriťahovala Nemecku nádej na skorú zmenu hranice, nemohla nemecké zábery urýchliť, ale zároveň sa ani Poľsko nemohlo cítiť istejšie.²⁷⁷ Nemecko neuvážovalo o revízii hraníc „hneď“ či v krátkom čase, len sa stalo zrejším, že „raz“ sa tento zámer stane aktuálnym.

Ďalším konkrétnym výsledkom rokovaní pre Československo bola garančná zmluva s Francúzskom. Tiež ponúkala širšiu škálu interpretácií. Československý minister prezentoval garančnú zmluvu ako obhájenie štátnych záujmov.²⁷⁸ Garančná zmluva bola uzatvorená napriek nesúhlasu Nemecka. Tento fakt Beneš vyzdvihol. Spojenectvo s Francúzskom sa podľa neho neoslabilo.²⁷⁹ Československo-nemecká arbitrážna zmluva neobsahovala nič, čo by sa dalo chápať ako sankcie v prípade nedodržiavania jej ustanovení. Garančná zmluva s Francúzskom mala túto medzeru vyplňať. Beneš si garanciu zmluvy pôvodne predstavoval inak. Mala byť integrálne zapracovaná do textu rýnskeho paktu. To sa nepodarilo dosiahnuť. Garančná zmluva stála mimo locarnského diela. Francúzska garancia bola *expresis verbis* dávaná do súvislosti s §15 odsek 7 a §16 Paktu Spoločenosti národov. Aplikáciu garančnej zmluvy brzdil mechanizmus Spoločenosti národov.²⁸⁰ Hoci garančné zmluvy Francúzska s Poľskom a Československom neboli uvedené v záverečnom protokole, vstupovali do platnosti súčasne a za rovnakých podmienok ako ostatné podpísané zmluvy. Vďaka tomu Beneš mohol tvrdiť, že garančné zmluvy s Francúzskom „*tvorí politicky zjavné a nesporné súčasť locarnských ujednání*“.²⁸¹ Na Wilhelmstrasse dominovalo presvedčenie, že možnosť Francúzska zasiahnuť v prospech východných susedov bola znížená.²⁸² Podľa nemeckého stanoviska neobsahovali garančné zmluvy nič iné, než k čomu sa jednotlivé krajiny zaviazali už v Pakte Spoločenosti národov, a spojenectvo Francúzska s východnými susedmi (predovšetkým s Poľskom) bolo oslabe-

²⁷⁷ MAYER, ref. 3, s. 245-247.

²⁷⁸ NACR, f. PMR, k. 4382, 149. schôdza, 28. október 1925.

²⁷⁹ S konštatovaním, že československo-francúzske spojenectvo bolo garančnou zmluvou posilnené, súhlasí aj historička B. Ferenčuhová. FERENČUHOVÁ, ref. 268, s. 72.

²⁸⁰ FERENČUHOVÁ, Bohumila. Rumunsko-francúzska zmluva z roku 1926 v medzinárodných súvislostiach. In FERENČUHOVÁ, Bohumila et al. (ed.). *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám Valeriána Bystrického*. Bratislava : Prodama, 2006, s. 98-116, tu s. 108-109.

²⁸¹ BENEŠ, ref. 271, s. 352.

²⁸² PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R28376k/D645372-373, Schubertove poznámky z 3. novembra 1925.

né.²⁸³ Francúzsko bolo, vzhľadom na svoju pozíciu, nútené prijímať kompromisy. Ich následky sa v konečnom dôsledku odrazili aj na pozícii jeho spojencov v strednej Európe.

Odlišná bola aj interpretácia prílohy F locarnských zmlúv. Beneš túto otázku spomenul veľmi stručne a venoval sa iným častiam dohovorov s tvrdením, že napriek prílohe F zostala podstata článku 16 Paktu nezmenená.²⁸⁴ K zneniu tejto časti locarnského paktu sa nemal možnosť vyjadriť a de facto sa iba podpísal pod pripravený dokument. Ten sa však priamo dotýkal československej bezpečnosti, pretože existovali pochybnosti, či a do akej miery ním Nemecko získalo možnosť obmedziť účinnú pomoc Francúzska v prospech jeho východných spojencov. Tieto obavy neboli úplne neoprávnené.²⁸⁵

Výsledky z Locarna boli vzdialené Benešovej predstave o bezpečnosti Československa, ktorú v takmer ideálnej podobe stelesňoval Ženevský protokol.²⁸⁶ Existovala tu však možnosť doplniť západné Locarno tzv. východným Locarnom. Ako ukázal nasledujúci vývoj, na takéto riešenie neexistovala dostatočná politická vôľa a hnacia sila zo strany veľmocí. Pokiaľ išlo o samotnú arbitrážnu zmluvu s Nemeckom, podobných zmlúv

²⁸³ PAAA, f. Nachlass Stresemann, zv. 31, sign. H160352-393, prejav v Karlsruhe 23. októbra 1925.

²⁸⁴ BENEŠ, ref. 271, s. 346. „*V podstatě nejde o novou koncesi Německu, nýbrž o oficiální výklad článku 16, který již dříve byl uznáván za jedině možný.*“ NAČR, f. PMR, k. 4382, 149. schůzka, 28. október 1925.

²⁸⁵ Otázka čl. 16 Paktu Spoločenosti národov sa objavila nasledujúci rok, v lete 1926. Tesne pred plánovaným vstupom Nemecka do ženevskej organizácie sa Francúzsko pokúsilo precizovať záväzky členských krajín vyplývajúce z tohto článku tak, aby pomoc obeti útoku bola plastickejšia, účinnejšia a spoľahlivejšia. Nebola náhoda, že sa tak malo stať ešte pred nemeckým vstupom do organizácie. V direktívach francúzskej delegácie pre zasadnutie prípravnej komisie odzbrojovacej konferencie sa hovorilo o potrebe „*Najítí způsob, jak rychle určití útočníka podle čl.16 paktu... Nutno stanovití metody i vytvořití nutný mechanismus, aby Společnost Národů mohla rychle zasáhnouti do hrozícího konfliktu. To by byla jedna z podstatných podmínek dalšího omezení zbrojení.*“ AMZV, f. II sekce, k. 765, č. j. 76187/1926, II/4, obal: Všeobecné odzbrojení, správa z Paříže od Krna z 10. mája 1926. Francúzska delegácia sa neúspešne pokúsila tieto návrhy predniesť na zasadnutí komisie por. C.301.1926.IX, s. 5. Francúzsky návrh prekvapil. DBFP. London : Her Majesty Stationary Office, 1968, séria 1A, zv. II, dok. 14, s. 26, London zo Ženevy pre Chamberlaina. Komisia sa francúzskym návrhom bližšie nezaoberala, len odporučila, bez zaujatia stanoviska, aby vec preskúmala Rada Spoločenosti. Francúzska iniciatíva uviazla na mŕtvom bode. Dôvodom bola neochota Veľkej Británie rozšíriť záväzky vyplývajúce z článku 16. Smer diskusie naznačoval, že aj vo Francúzsku existovali obavy, či bude mať možnosť účinne zasiahnuť v prospech svojich východných spojencov.

²⁸⁶ ORT, Alexandr. Edvard Beneš a budoucnost Evropy. In VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Edvard Beneš – československý státník a politik*. Sborník příspěvků z kolokvia pořádaného VŠMVV 31. 10. 2005. Praha : Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2006, s. 21-30, tu s. 21.

uzatvorilo Československo niekoľko. Ak by sa dalo spoľahnúť na inštitúty Spoločnosti národov, na francúzsku pomoc a kooperáciu Malej dohody, tak by bola vytvorená vhodná báza na riešenie problémov a sporov. Arbitrážne zmluvy sa však neukázali ako dostatočný prostriedok na zaistenie bezpečnosti. Ich mechanizmus bol komplikovaný. V polovici dvadsiatych rokov neboli vyskúšané, resp. neboli s nimi konkrétnejšie skúsenosti. V nasledujúcich rokoch sa ich ustanovenia využívali len veľmi málo a na marginálne problémy. Vývoj ukázal ich nepružnosť. Predpoklad, že by sa dali použiť na riešenie zásadných sporov medzi štátmi, sa nepotvrdil. Československo-nemecká zmluva nebola nikdy odskúšaná v praxi.²⁸⁷ Ich slabinou bolo okrem iného to, že nedodržanie ustanovení zmlúv Nemecka s Poľskom a Československom (napríklad na rozdiel od Ženevského protokolu) nebolo priamo prepojené na automatické sankcie.²⁸⁸ To sa však na ne dívame optikou tridsiatych rokov. V dvadsiatych rokoch boli pokladané za alternatívu aliančných zmlúv. Mali umožniť riešiť spory na bilaterálnej úrovni, za medzinárodného dohľadu. Boli považované za mechanizmus prispievajúci k mierovému riešeniu konfliktov, zapadajúci do povojnového pacifistického naladenia. Na ich precizovanie bolo vynakladané veľké úsilie, ich články ponúkali riešenia pre rozličné spory. V čase keď boli uzatvárané, mali svoj nesporný význam.

Kým Beneš prezentoval bezpečnosť Československa ako posilnenú, na Wilhelmstrasse prevládali interpretácie, ktoré hovorili o oslabení bezpečnosti na nemeckej východnej hranici. Ak Locarno považujeme za doplnok povojnového bezpečnostného systému, tak spôsob, akým bola Praha do tohto „vylepšeného“ systému začlenená, nebol práve najpríjemnejší. Keďže úsilie zaistiť bezpečnosť krajiny bolo prioritnou úlohou,²⁸⁹ priebeh a výsledky rokovaní neboli z pohľadu Československa úspechom. Naopak, celková pozícia republiky v medzinárodnom kontexte bola oslabená.²⁹⁰ Rýnsky pakt zaistoval nemecko-francúzsku hranicu pevnejšie, ako bola zaistená hranica Nemecka s Poľskom a Československom. Obavy vyplývali tiež z toho, aké dôsledky mohli mať zmenené pomery, akceptácia Nemecka ako veľmoci a jeho zmierenie a porozumenie s ostatnými veľmo-

²⁸⁷ FERENČUHOVÁ, ref. 268, s. 71. BRÄCH, ref. 2, s. 322.

²⁸⁸ Arbitrážne zmluvy medzi Nemeckom a Francúzskom a Nemeckom a Belgickom garantovali všetci piati signatári rýnskeho paktu, teda aj Veľká Británia a Taliansko. Zmluvy Berlína s Varšavou a Prahou garantovalo iba Francúzsko. FERENČUHOVÁ, ref. 268, s. 71.

²⁸⁹ DEÁK, Ladislav. Miesto Slovenska v československom štáte v rokoch 1918–1938 z medzinárodného hľadiska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 15–34, tu s. 24–25.

²⁹⁰ FERENČUHOVÁ, ref. 268, s. 72.

178 • cami na medzinárodnú situáciu. To vzbudzovalo väčšie obavy než znenie rýnskeho paktu a arbitrážnych zmlúv.

Okrem právnej stránky a právneho výkladu problémov svoju úlohu zohrávalo aj formálne postavenie československej (a poľskej) delegácie v Locarne. Forma účasti bola predmetom polemík už v dobovej tlači. Išlo o dôsledok toho, v akých súvislostiach sa otázky európskej bezpečnosti preberali. Locarno signalizovalo rozličné chápanie bezpečnostných potrieb jednotlivých krajín. Len čo sa rozhodlo o obmedzení bezpečnostného paktu iba na západnú hranicu Nemecka, bolo rozhodnuté aj o forme účasti Beneša a Skrzyńského. Počas roka 1925 sa Beneš snažil udržiavať dojem, že Československo je partnerom v prebiehajúcich diskusiách. V Locarne sa jasne ukázal opak. Bezpečnostný pakt sa uzatváral na západe. Československo ani Poľsko nepatrili k tým, ktorí niečo garantovali, ani k tým, ktorým bolo niečo garantované. Preto neexistoval logický dôvod, prečo by sa na zasadnutiach konferencie mali zúčastňovať a v čom by ich prítomnosť bola prínosnou. Vo svojom expozé k locarnským dohodám Beneš svoju neúčast' na väčšine zasadnutí konferencie mlčky obišiel. Spôsob, akým sa rokovalo a zaobchádzalo s predstaviteľmi malých štátov, bol zdvihnutým prstom pre ďalší vývoj. Menšie krajiny od skončenia vojny museli „bojovať“ o svoju účasť na medzinárodných rokovaniach, napr. pokiaľ išlo o otázku reparácií. Keďže tieto otázky sa nepreberali pod dôsledným drobnohľadom verejnosti, nebol tento fakt natoľko zjavný. V Locarne, kde sa preberali závažné politické otázky, sa táto pozícia menších krajín ukázala jasnejšie. Na obhajobu neobstojí ani argument, že sa československý zástupca pohyboval v zákulisí a mal príležitosť hovoriť s rozhodujúcimi štátnikmi. Diskusie, ktorých sa Beneš zúčastňoval, sa týkali československo-nemeckej arbitrážnej zmluvy a garancie Francúzska. Z „veľkej“ politiky bol Beneš vytlačený.

Československý minister Locarno nespochybnil ani nekritizoval. Pre Francúzsko bolo dlhoočakávanou a vytúženou bezpečnostnou zárukou. Akoby mohol spochybňovať úspech svojho najbližšieho spojenca a netešiť sa z jeho úspechu? Podľa Benešovej interpretácie Československo získalo všetko, čo od zmluvy s Nemeckom očakávalo. Zmluva bola integrálna, v preambule bola vyjadrená viera v mierový vývoj (formulácia ďaleko vzdialená pôvodným Benešovým zámerom), zároveň zostali v platnosti práva a povinnosti vyplývajúce z Paktu Spoločenosti národov, a teda aj čl. 10, ktorý hovoril o zachovaní územnej celistvosti a politickej nezávislosti členských krajín, čo v nepriamej forme považoval za uznanie integrity hraníc.²⁹¹ Túto nepriamu záruku malo Československo získať vstu-

²⁹¹ BENEŠ, ref. 271, s. 348-349.

pom Nemecka do Spoločnosti národov. Podobnú argumentáciu používal aj Skrzyński.²⁹² Locarno jasne poukázalo na snahu veľmocí vyriešiť bezpečnostné túžby menších krajín na pôde Spoločnosti národov, ktorej mechanizmy a možnosti neboli samotnými veľmocami považované za dostatočné. Práve v tom tkveli najväčšie obavy malých krajín. Revizionistické naladenia v Nemecku, kde sa o revízii hraníc nehovorilo už iba v sprisahaneckých kruhoch za zatvorenými dverami, ale otvorene, súčasné uvoľnenie väzieb s Francúzskom, ktoré východných spojencov už nevnímalo ako jasnú prioritu svojej bezpečnosti, a nezáujem Veľkej Británie o dianie na východ od Rýna boli hlavné zmeny, ktoré Locarno potvrdzovalo. Nemecká delegácia mohla spokojne opustiť švajčiarsku pôdu. Podarilo sa jej presadiť väčšinu svojich zámerov a, až na malé výnimky, pretlačiť svoju predstavu o riešení bezpečnostnej problematiky.²⁹³

Zmluvy boli podpísané 1. decembra 1925. Udalosť, ktorá bola pôvodne plánovaná ako pompézne zavŕšenie rokovaní v Locarne, sa niesla v komornej atmosfére, zatienenej smrťou v kráľovskej rodine. Locarno malo byť prvkom stability a zabezpečiť istotu na kontinente. Tento cieľ zostal nenaplnený. Na východnej hranici Nemecka zavládli, hoci zatiaľ skryté, neistota a obavy. Beneš sa z pohľadu Československa neobával ani tak revizionistického tlaku Nemecka, ako silnejúceho vplyvu Berlína na Nemcov žijúcich v Československu, posilnenia anšlusových nálad v Rakúsku, či dôsledkov zmien v politike Maďarska.²⁹⁴ Na západe sa Nemecko vzdávalo túžby po revanši a zmene. Dobrovoľne prijalo versaillské usporiadanie. Na východe odmietlo urobiť to isté, hoci Versaillská mierová zmluva platila aj tu naďalej. Nasledujúce obdobie malo ukázať, aký silný bol „duch Locarna“. Aby locarnské zmluvy, vítané a oslavované, mohli vstúpiť do platnosti, musel prejsť takmer ďalší rok. Medzinárodnú diplomaciu očakávali nepredpokladané komplikácie. Prvou skúškou sa stalo marcové zasadanie Zhromaždenia Spoločnosti národov, na ktorom malo byť Nemecko slávnostne prijaté do organizácie.

²⁹² KORCZYK, Henryk. *Przyjęcie Niemiec i Polski do Rady Ligi narodów w 1926 roku*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Łódź : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1986, s. 135. SCHATTKOWSKY, Ralph. *Deutschland und Polen von 1918/1919 bis 1925. Deutsch-polnische Beziehungen zwischen Versailles und Locarno*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris : Peter Lang, 1994, s. 313.

²⁹³ SCHATTKOWSKY, ref. 293, s. 312.

²⁹⁴ DEJMEK, ref. 37, s. 390.

LOCARNSKÝ EPILOG

Nemecká cesta do Ženevy

„Nemecko nemôže zostať mimo Spoločnosti národov... Neexistuje jediná diskusia, či už o odzbrojení, mierových podmienkach, bezpečnosti alebo zaistení národnosti, ani jediná veľká otázka, o ktorej by sme mohli diskutovať s tou broživou prázdnu stoličkou v našom strede.“¹

(britský premiér a minister zahraničných vecí R. MacDonald, september 1924)

Kolotoč rokovaní o vstupe Nemecka do Spoločnosti národov sa roztočil po skončení konferencie v Locarne. Locarnské zmluvy, do ktorých boli vkladané veľké nádeje, mohli vstúpiť do platnosti až po vstupe Nemecka do ženevskej organizácie. O pristúpení Nemecka sa nehovorilo prvý raz. Už pri zakladaní organizácie sa, najmä vďaka podpore amerického prezidenta W. Wilsona, v budúcnosti počítalo s nemeckým členstvom, dokonca sa hovorilo o rezervovaní stáleho miesta v Rade Spoločnosti národov pre Berlín. Aj neskôr sa myšlienka pristúpenia Nemecka objavovala, neexistovala však dostatočná vôľa zo strany rozhodujúcich veľmocí, ani jednota nemeckého politického spektra v tejto otázke. Zmenu postoja k problematike nemeckého vstupu predznamenal nástup labouristického kabinetu Ramsaya MacDonalda vo Veľkej Británii a ľavicového kabinetu Edouarda Herriota vo Francúzsku. Prelomom bol prejav britského premiéra na zasadnutí Zhromaždenia Spoločnosti národov v septembri 1924. Jeho vyjadrenia o tom, že Spoločnosť národov si už nemôže dovoliť, aby Nemecko zostávalo naďalej mimo, a metafora o „prázdnej stoličke“ vyvolali nielen búrlivý aplauz Zhromaždenia, ale aj silný ohlas vo svetovej verejnosti.²

MacDonaldov prejav mnohých prekvapil, ale v kuloároch sa o tom hovorilo už dávnejšie.³ Hoci sa už počas tohto stretnutia hovorilo o vstupe

¹ MacDonald hovoril o vstupe Nemecka do Spoločnosti 4. septembra 1924. Wolffs Telegraphisches Büro (ďalej W. T. B.), roč. 75, č. 1799, 4. september 1924.

² K nemeckému stanovisku k Spoločnosti národov v čase mierových rokovaní por. KIMMICH, Christoph. *Germany and the League of Nations*. Chicago : The University of Chicago Press, 1976, s. 16-22. MacDonald mal veľký záujem, aby Nemecko vstúpilo do organizácie, v čom treba vidieť dôležitý aspekt otvorenia rokovaní o nemeckom vstupe. BAUMGART, Constanze. *Stresemann und England*. Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 1996, s. 225. KRÜGER, Peter. *Die Aussenpolitik der Republik von Weimar*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985, s. 236.

³ Archiv ministerstva zahraničných vecí Praha (ďalej AMZV), Politické správy Berlín 1924, č. 62, telefonogram z 9. septembra 1924. Britskí politici v predstihu neinformovali nemeckú stranu o obsahu MacDonaldovho prejavu. V čase prejavu boli prezident Friedrich Ebert, kancelár Wilhelm Marx aj minister zahraničných vecí Gustav Stresemann na dovolenke. Očividne teda neočakávali, že by sa v Ženeve mali diať udalosti významné pre Nemecko. AMZV, Politické správy Berlín 1924, č. 64, 15. október 1924. Na druhej strane MacDonald hovoril o zámere dosiahnuť rozšírenie Spoločnosti národov o Nemecko (a v budúcnosti aj o ZSSR) od svojho nástupu do funkcie premiéra. AMZV, Politické správy Londýn 1924, č. 41, 8. február 1924.

184 • Nemecka veľmi vážne a s vysokou aktuálnosťou, mali prejsť ešte dva roky, než Nemecko zasadlo za stôl v Ženeve ako plnoprávny člen. Nemecko odpovedalo na MacDonaldiv prejav až o niekoľko dní. Text odpovede bol koncipovaný vo forme memoranda s dátumom 25. september 1924.⁴ Dokument bol adresovaný členom Rady Spoločnosti národov a nemecké ministerstvo zahraničných vecí v ňom formulovalo svoje predstavy a podmienky, ktoré mali byť splnené pred tým, než by Berlín vôbec odoslal prihlášku za člena ženevskej organizácie. Dokument obsahoval rad žiadostí o výnimku a niekoľko podmienok, umne koncipovaných vo forme otázok. Najdôležitejšou podmienkou bolo nadobudnutie stáleho miesta v Rade. Podľa nemeckých predstaviteľov by táto pozícia znamenala opätovné uznanie Nemecka ako veľmoci a zároveň by zaistila dostatočnú podporu nemeckej verejnej mienky pre členstvo krajiny v organizácii. Berlín tiež požadoval výnimku týkajúcu sa článku 16 Paktu Spoločnosti národov, teda článku, ktorý hovoril o účasti na sankciách proti agresorovi. V memorande sa uvádzalo, že Nemecko ako odzbrojená krajina sa nemôže podieľať na vojenských sankciách. Berlín sa tiež vzpieral povinnosti umožniť vojskám pod vlajkou Spoločnosti národov prechod svojím územím. Problémom boli aj ekonomické a hospodárske sankcie proti agresorovi.⁵ V memorande bola dokonca nadhodená otázka opätovného pridelenia kolónií. Výpočet podmienok v memorande bol pomerne dlhý. Vzhľadom na aktuálnu pozíciu Nemecka na medzinárodnej scéne by sa dali očakávať nesúhlasné, prípadne váhavé odpovede. Opak bol pravdou. Oslovené krajiny boli pripravené zaoberať sa nemeckými požiadavkami a diskutovať o podmienkach nemeckého vstupu do organizácie. Reakcie zo strany členov Rady boli pozitívne, principiálne sa nikto nepostavil proti stálemu miestu Nemecka v Rade.⁶ Túto možnosť pripustilo aj Francúzsko, a Berlín tak v otázke svojho vstupu dosiahol prvý výrazný úspech.⁷ Oslo-

⁴ Memorandum s nemeckými podmienkami, adresované jednotlivým krajinám zastúpeným v Rade, bolo avizované po zasadnutí nemeckej vlády 23. septembra 1924. AMZV, f. Kabinet ministra, k. 20, obal 6: telefonogramy, telefonogram z 23. septembra 1924. 'Telefonická správa vyslanectva v Berlíne pre Beneša do Ženevy. Jednotlivým vládam bolo memorandum odovzdané 29. septembra 1924. Por. KIMMICH, ref. 2, s. 57.

⁵ Politisches Archiv Auswärtigen Amtes Berlin (ďalej PAAA), f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/ D654415-419. KIMMICH, ref. 2, s. 58. BAUMGART, ref. 2, s. 230. Československu, nestálemu členovi Rady Spoločnosti národov, odovzdal memorandum nemeckej vlády 29. septembra 1924 nemecký vyslanec v Prahe Walter Koch. AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 915-916/24, 29. september 1924. Radko BRÄCH, *Československo a Európa v polovine dvadsiatyh let*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1996, s. 49.

⁶ SPENZ, Jürgen. *Die diplomatische Vorgeschichte des Beitritts Deutschlands zum Völkerbund*. Göttingen; Berlin; Frankfurt; Zürich : Musterschmidt Verlag, 1966, s. 51.

⁷ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97109/L531735-743, Schubertove poznámky zo 16. októbra 1924.

vené krajiny odmietali len tú časť memoranda, ktorá hovorila o výnimočnom postavení Berlína v ženevskej organizácii, a nesúhlasili s úľavami týkajúcimi sa článku 16 Paktu.

Československý minister zahraničných vecí sa k záležitosti postavil opatrne, ponechávajúc si otvorené všetky možnosti. Z pozície zástupcu krajiny, ktorá bola v tomto čase nestálym členom Rady Spoločnosti národov, radil vyčkať.⁸ Zároveň sa však podľa jeho slov Spoločnosť národov mala „skompletizovať“.⁹ Beneš vstup Nemecka podporoval, ale malo sa tak stať bez výnimiek a podmienok. Argumenty Berlína týkajúce sa výhrad voči článku 16 Paktu Spoločnosti Beneša nepresvedčili. Nemecko v tomto prípade vyslovovalo výhrady voči tomu článku Paktu, ktorý poskytoval aspoň akútakú možnosť pomoci obeti agresie v prípade vojenského konfliktu. Zároveň však nemeckých predstaviteľov uistoval, že všetko je otázka formulácie a dohody.¹⁰ Celkovo sa k záležitosti vstupu Nemecka staval rezervovane, radil vyčkávať a nič neunáhliť. Nesúhlasil, aby Nemecko vstúpilo do Spoločnosti už na prebiehajúcom Zhromaždení v septembri 1924,¹¹ aj keď v Ženeve o tom otvorene nehovoril. Záverečné hodnotenie nemeckého vyslanca Waltera Kocha nedávalo veľké šance, že by sa Beneš aktívne podieľal na procese vstupu Nemecka: „*V zásade sa Beneš bude vždy vyjadrovať za vstup Nemecka, ale nič zásadnejšie neurobí, aby boli z cesty odstránené prekážky, naopak bude prispievať k spomaleniu záležitosti.*“¹²

⁸ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/D654263, Keßler zo Ženevy do Berlína 7. septembra 1924. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/D654312-315, Adolf Müller zo Ženevy do Berlína 15. septembra 1924. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/D654393-394, Breitscheid o rozhovore s Benešom 24. septembra 1924.

⁹ AMZV, f. Kabinet ministra, k. 20, obal 11: novinárske – poznámky o rozhovore s Korrespondent des soz. Parlametsdienstes. Benešom ručne koncipované odpovede na novinárske otázky, bez dátumu. „... der Völkerbund muss vervollständigt werden. Dafür ist der baldige Eintritt Deutschlands unerlässlich.“ Čas potrebný na vyriešenie zostávajúcich otázok odhadoval na jeden rok.

¹⁰ „... man muss einen Ausweg finden, keine Schwierigkeit ist unüberbrückbar. Man muss eine Formel suchen,“ citoval Keßler Beneša. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28401k/D654460-461, 29. september 1924.

¹¹ Benešovi sa nepozdávala predstava, že by Nemecko vstúpilo do Spoločnosti už v septembri 1924. „Ztratili tam úplné blavu [v Paríži – A. F.], dělají chyby, v Ženěvě připravují se dokonce na vstup Německa do Svazu Národů v září. V posledních dnech sa poněkud uklidnili; je třeba bedlivě sledovati další vývoj situace, třebaže nebezpečí není.“ AMZV, Telegramy došlé 1924, č. 676/24, Beneš zo Ženevy 17. júna 1924. Na konferencii Malej dohody v júli 1924 sa členské krajiny dokonca dohodli, že Malá dohoda síce oficiálne nebude vystupovať proti prijatiu Nemecka do Spoločnosti, ale jej členovia mali pracovať na tom, aby sa tak nestalo v roku 1924. AMZV, Telegramy odeslané 1924, č. 684-703/24, Benešov obežník o výsledkoch rokovania Malej dohody zo 12. júla 1924.

¹² PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97109/L531780-784, Koch do Berlína 25. októbra 1924.

Oficiálne československé stanovisko k nemeckému memorandu dorazilo na nemecké ministerstvo zahraničných vecí v polovici novembra, teda v čase, kedy svoje stanovisko zaslali Veľká Británia aj Francúzsko. Československá odpoveď sa podobala na britskú a francúzsku: Československo rozhodnutie Nemecka uchádzať sa o členstvo v Spoločnosti privítalo. Prijatie nového člena malo prebehnúť podľa existujúcich pravidiel a precedensov. Československá odpoveď nemala veľa pochopenia pre nemecké snahy oslobodiť sa od záväzkov článku 16 Paktu. Berlín mal vstúpiť bez podmienok a bez výnimiek. Voči prideleniu stáleho miesta v Rade Nemecku nemala Praha výhrady.¹³ Československá diplomacia nespochybňovala nemecké členstvo, akceptovala aj postavenie Berlína ako veľmoci, ktoré malo byť spečatené stálym miestom v Rade. Vstup Nemecka do Spoločnosti národov a uznanie Paktu Spoločnosti by, okrem iného, znamenali formálne uznanie hraníc Československa a ostatných členských štátov organizácie. Podľa článku 10 Paktu sa členovia Spoločnosti zaväzovali chrániť územnú integritu ostatných členských krajín.¹⁴ Z tohto pohľadu mohol byť vstup Nemecka považovaný za krok prispievajúci k stabilite regiónu. Práve preto to bol z hľadiska Československa vítaný krok. Zároveň ale nebolo potrebné, aby sa tak stalo ihneď. Beneš preferoval vstup Nemecka do ženevskej organizácie až po vyriešení bezpečnostnej problematiky (najlepšie na báze britsko-francúzskeho paktu), kedy by Berlín bol nútený akceptovať tento nový stav. Preto radil v záležitosti vyčkať.

Odpovede členov Rady na nemecké memorandum boli pozitívne, preto nemecké ministerstvo zahraničných vecí pristúpilo k ďalšiemu kroku. 12. decembra 1924 sa s memorandom analogického znenia obrátilo na generálneho sekretára Spoločnosti národov.¹⁵ Týmto krokom začal oficiálny kontakt s orgánmi v Ženeve. E. Drummondovi narobilo memorandum starosti. Predstavitelia organizácie nakoniec dospeli k záveru, že nijaká

¹³ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97109/L531857-859. Memorandum dorazilo na nemecké ministerstvo zahraničných vecí 15. novembra 1924. Pokiaľ ide o autorstvo memoranda, 10. októbra 1924 sa Rudolf Künzl-Jizerský informoval u Beneša, či plánoval koncipovať odpoveď pre Nemecko sám. Minister mal na túto otázku odpovedať kladne. AMZV, f. II. sekce, k. 438, č. j. 158.926/1924/II-I. Memorandum německé vlády o vstupu Německa do Společnosti Národů, poznámky pro domo.

¹⁴ V analýze vypracovanej na nemeckom ministerstve obrany bol vstup Nemecka do organizácie chápaný ako „*znovuznanie stavu určeného versajlskou zmluvou*“. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97110/L531927-964, nepodpísaná, 12. december 1924. Por. *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945* (ďalej ADAP). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1993, séria A, zv. XI, dok. 228, s. 559-575. Znenie Paktu Spoločnosti národov por. VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000, s. 57-67.

¹⁵ SPENZ, ref. 6, s. 54-55.

forma „dohody“ medzi Nemeckom a Spoločnosťou národov vo veci výnimočného postavenia, už kvôli zneniu Paktu, neprichádzala do úvahy. Na riešenie problému sa našiel iný postup. Nemecko malo o tejto otázke rokovať s jednotlivými členmi Spoločnosti národov, teda mimo oficiálnych orgánov organizácie.¹⁶ V priebehu roka 1925 Berlín rokoval o svojom výnimočnom postavení priamo s členmi Rady. Odovzdaním reakcií na nemecké memorandum sa otázka nemeckého vstupu na niekoľko mesiacov dostala do úzadia.

Záležitosť sa dostala do novej polohy v súvislosti s nemeckou ponukou garančného paktu na začiatku roka 1925. Jeho uzatvorenie sa čoskoro začalo spájať so vstupom Nemecka do ženevskej organizácie. Takýto scenár nezodpovedal predstave diplomatov na Auswärtiges Amt.¹⁷ K prepojeniu rokovaní o garančnom pakte a nemeckom vstupe do Spoločnosti národov došlo napriek výhradám Berlína. Nemecká strana však naďalej trvala na zohľadnení geografických špecifik, ale aj politických podmienok a stavu odzbrojenia predtým, než Berlín vstúpi do organizácie. Diskusia sa viedla predovšetkým o článku 16 Paktu. Nemeckí predstavitelia neboli ochotní v tejto veci upustiť zo svojho stanoviska prezentovaného v memorandách z roku 1924.

Rokovania boli dlhé a náročné, výsledok sa však nakoniec dostavil. 10. októbra 1925 sa uskutočnila slávna plavba na „Fleur d'Orange“. Jej účastníci, Aristide Briand, Gustav Stresemann a Austen Chamberlain, hovorili aj o nemeckých výhradách k článku 16. Výsledkom náročných rokovaní bolo stanovisko účastníkov locarnskej konferencie pripojené ako príloha F locarnského paktu. V tejto prílohe signatári vyjadrili svoje presvedčenie, že každá členská krajina Spoločnosti národov sa má na sankciách voči určenému agresorovi podieľať podľa svojich vojenských možností a po zhodnotení geografickej polohy.¹⁸ Podpísaní zástupcovia zároveň vyjadrili ochotu obhajovať tento názor na Zhromaždeniach Spoločnosti národov a v jednotlivých komisiách organizácie.¹⁹ Hoci takéto vyhlásenie nebolo pre Spoločnosť národov záväzné, nepochybne malo hodnotu, keďže ho podpísali traja stáli členovia Rady (Veľká Británia, Francúzsko, Taliansko, zo stálych členov chýbalo iba Japonsko) a jeden nestály člen (Československo). Pre Nemecko mal tento dokument veľkú

¹⁶ Ibidem, s. 55-56.

¹⁷ KIMMICH, ref. 2, s. 65. K vývoju otázky nemeckého vstupu v roku 1925 v súvislosti s rokovaniami v Locarne por. SPENZ, ref. 6, s. 61-138.

¹⁸ V tejto prílohe k locarnskému paktu sa nehovorilo o hospodárskych sankciách, a teda Nemecko nezískalo žiadnu výnimku či ospravedlnenie budúcej neúčasti na tomto type sankcií, napriek úpornej Stresemannovej snahe.

¹⁹ *Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung*. Berlin : Rütten & Loening, 1962, s. 197-202.

188 • hodnotu, najmä s ohľadom na ZSSR. Zároveň to bol dokument, ktorý mu teoreticky umožňoval byť za každých okolností lojálnym členom Spoločnosti. V prípade konfliktu, ktorý by nezodpovedal nemeckým záujmom, sa Nemecko mohlo odvolať na svoju zvláštnu pozíciu a na prílohu F locarnského paktu. Nemecko o svojom vstupe do ženevskej organizácie „vyjednávalo“ a rozhodujúce veľmoci boli ochotné rokovať o podmienkach nemeckého prístúpenia. To poukazovalo na rozsiahle zmeny v európskych pomeroch, ktoré boli naladené na spoluprácu s Nemeckom, opúšťajúc predchádzajúci direktívny spôsob rokovaní.

Vo chvíli, keď sa začalo seriózne diskutovať na báze nemeckých bezpečnostných propozícií z januára 1925, sa situácia zmenila aj pre Československo. Rovnocenné začlenenie krajiny do prebiehajúcich rokovaní bolo nepravdepodobné. Naopak, bolo zrejmé, že republika nezíska garancie pre svoju hranicu s Nemeckom. V tej chvíli bola výhodnejšia alternatíva, aby sa riešenie bezpečnosti a vstup Nemecka do organizácie prepojili. Takýmto spôsobom by bolo možné aspoň čiastočne „kompenzovať“ neuspokojenú túžbu stredoeurópskych krajín po bezpečnostných zárukách. V priebehu roku 1925 sa otázka nemeckého vstupu preberala v prvom rade medzi Veľkou Britániou, Francúzskom a Nemeckom. Pred začiatkom rokovaní v Locarne ešte neexistovala zhoda v otázke nemeckej požiadavky týkajúcej sa článku 16. Veľmoci sa nakoniec dohodli medzi sebou. Na rozhodnutie Beneš vplyv nemal. V kontexte locarnských rokovaní súvislosti týkajúce sa prílohy F locarnského paktu zvlášť nekomentoval. Diskusia sa viedla okolo ďalších výsledkov stretnutia.²⁰ Pokiaľ išlo o bezpečnosť Československa, príloha F bola ďalším bodom locarnských rokovaní, ktorý sa československej bezpečnosti významným spôsobom dotýkal.

Prijatím Dawesovho plánu a stretnutím v Locarne Nemecko nadobúdalo politickú prestíž a ekonomickú stabilitu. Vstup do Spoločnosti národov sa v tomto kontexte dal chápať aj ako slávnostné potvrdenie nemeckej pozície, tiež mal byť završením zmien v medzivojnovom bezpečnostnom systéme. Avizované členstvo v ženevskej organizácii bolo v Nemecku vnímané rôzne. Na jednej strane sa ozývali vášnivé hlasy o „spolku víťazov“, „fraške“, „potvrdení versailských okov“, ale ako silný

²⁰ Na rokovani vlády sa snažil nedramatizovať prílohu F locarnských zmlúv. Podľa protokolu zo stretnutia ministrov, Beneš „*vysvetlil genezi a příčiny dopisu řízeného německé delegací o výkladu článku 16 Paktu Společnosti národů. V podstatě nejde o novou koncesi Německu, nýbrž o oficiální výklad článku 16, který již dříve byl uznáván za jedině možný*“. Národní Archiv České republiky v Prahe (ďalej NÁČR), f. Předsednictvo ministerské rady (ďalej PMR), k. 4382, 149. schůzda, 28. októbra 1925. Takéto vysvetlenie bolo v rozpore s obsahom československej odpovede na nemecké memorandum z roku 1924 a líniou, ktorú sa Beneš snažil hájiť počas roku 1925.

argument vystupovalo tiež možné zhoršenie sa vzťahov so ZSSR. Na druhej strane bol tento krok vnímaný čisto vecne, ako nevyhnutný ústupok Francúzsku a Veľkej Británii.²¹ Pragmatickí štátnici v Berlíne v členstve videli aj niekoľko výhod: krajina by získala na politickej prestíži, a, čo bolo ešte dôležitejšie, zároveň by Spoločnosť národov Nemecku ako členovi poskytla určité bezpečnostné záruky, ktoré by znemožnili také akcie, ako bola okupácia Porúria. Okrem toho sa ako častý argument objavovala možnosť vystúpiť na ochranu nemeckých menšín v iných krajinách.²² Existovala tiež teoretická možnosť doceliť revíziu mierových zmlúv. To umožňoval článok 19 Paktu, ktorý hovoril o možnosti preskúmať zmluvy, ktoré sa stali nepoužiteľnými.

Po locarnských rokovaníach sa iniciatíva ohľadom nemeckého vstupu preniesla do Londýna a do Paríža. S nemeckým vstupom bol totiž úzko prepojený úspech locarnského paktu, a tým pádom prestíž najvýznamnejších európskych diplomatov. Stresemann mohol preto vytrvalejšie a tvrdohlavejšie zastávať svoje stanoviská, uvedomujúc si dôležitosť nemeckého vstupu pre ostatných zainteresovaných. Po podpise locarnského paktu sa začala riešiť otázka, kedy sa Nemecko malo stať členom Spoločnosti. Diskutovalo sa o dvoch možnostiach: alebo na riadnom Zhromaždení v septembri 1926, alebo zvolať mimoriadne Zhromaždenie na marec 1926. Nemecko sa z viacerých dôvodov prikláňalo k marcovému termínu. Šéf oddelenia ministerstva zahraničných vecí s pôsobnosťou pre otázky Spoločnosti národov B. W. von Bülow ako jeden z najvýznamnejších argumentov uvádzal prestíž. Kým na riadnom Zhromaždení v septembri 1926 by otázka vstupu Nemecka bola iba jedným z mnohých diskutovaných bodov, marcové Zhromaždenie by bolo venované jedinému bodu, nemeckému členstvu. Nevyužitie možnosti pristúpiť v marci chápal ako premárnenie príležitosti. Boli tu aj ďalšie dôvody. V septembri sa mali nanovo voliť nestáli členovia Rady Spoločnosti národov a podľa kalkulácií von Bülowa malo Poľsko s veľkou pravdepodobnosťou získať miesto. Nemecko sa preto malo snažiť predísť tomu, aby Varšava a Berlín vstúpili do

²¹ K nemeckej vnútropolitckej diskusii ohľadom vstupu do Spoločnosti národov por. napr. POHL, Heinrich Karl. Ein sozialdemokratischer Frondeur gegen Stresemanns Außenpolitik. Adolf Müller und Deutschlands Eintritt in den Völkerbund. In BENZ, Wolfgang – GRAML, Hermann (eds.). *Aspekte deutscher Außenpolitik im 20. Jahrhundert*. Stuttgart : Deutscher Verlags-Anstalt, 1976, s. 68-86. HOCHSCHILD, Ulrich. *Sozialdemokratie und Völkerbund. Die Haltung der SPD und S.F.I.O. zum Völkerbund von dessen Gründung bis zum deutschen Beitritt (1919–1926)*. Karlsruhe : Verlagsgesellschaft Karlsruhe, 1982.

²² V súvislosti s nemeckým vstupom to bola jedna z hlavných obáv, ktorá bola vyslovovaná v Československu. Beneš už na zasadnutí vlády v polovici júna 1925 avizoval, že sa pravdepodobne zvýši počet podnetov a sťažností nemeckej menšiny, najmä v súvislosti s pozemkovou reformou. NAČR, f. PMR, k. 4382, 137. schôdza, 18. jún 1925.

190 • Rady súčasne.²³ Predpoklad, že na marcovom Zhromaždení sa bude preberať iba otázka Nemecka, nebol správny a veľmi skoro sa stal zdrojom pôvodne neočakávaných komplikácií. Skorý vstup Nemecka do Spoločnosti podporoval aj Chamberlain a povzbudzoval Nemecko, aby sa s prihláškou poponáhľalo. Považoval za potrebné využiť situáciu, kým boli ešte všetci „locarnskí“ ministri vo funkcii.²⁴ Z rôznych strán prichádzali uistenia o politickej vôli, aby sa Berlín stal členom už na marcovom Zhromaždení. Rozhodnutie prijať Nemecko do Spoločnosti bolo natoľko silné, že na diplomatickej scéne bol viac-menej s tichým mlčaním prehliadaný fakt, že podľa správy expertov Berlín nedodržiaval ustanovenia Versaillskej mierovej zmluvy o odzbrojení.²⁵ Po peripetiách na domácej politickej scéne odovzdalo Nemecko prihlášku za člena Spoločnosti národov 8. februára 1926. O niekoľko dní sa zišla Rada Spoločnosti a zvolala mimoriadne Zhromaždenie na 8. marca 1926.²⁶ Podľa správy československého zástupcu v Rade Ferdinanda Veverku: „*Rada uplynula hladce a formálne.*“²⁷

Ďalší priebeh už hladký nebol. Ukázal nezhody a rozdielne postoje k otázkam Spoločnosti národov. Vstup Nemecka sa začal komplikovať, keď sa pristúpenie Berlína začalo spájať s otázkou rekonštrukcie Rady Spoločnosti národov. Išlo o problém dlhodobý, ktorý v súvislosti s aspiráciami Nemecka nadobudol nové rozmery a odhalil krízu, ktorá zostávala neriešená niekoľko rokov. Rada Spoločnosti národov vznikla 10. januára 1920 a mala štyroch stálych členov (Veľká Británia, Francúzsko, Taliansko a Japonsko) a štyroch nestálych členov (Belgicko, Brazília, Španielsko, Grécko). Do budúcnosti Pakt Spoločnosti národov počítal s rozšírením stálych miest (hovorilo sa o dvoch potenciálnych miestach). Na vytvorenie nového stáleho miesta v Rade bol potrebný jednohlasný súhlas Rady a súhlas väčšiny Zhromaždenia. V roku 1926 na miesto stáleho člena Rady okrem Nemecka aspirovali aj Brazília a Španielsko.²⁸ S rovnakou požiadavkou vystúpilo aj Poľsko.

²³ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97113/L532492-96, Bülow 2. januára 1926.

²⁴ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97113/L532555-557, Chamberlain v rozhovore so Sthamerom 4. februára 1926.

²⁵ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 8, 1. február 1926.

²⁶ C. 60. M. 34. 1926. VII.

²⁷ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 184/26, 13. február 1926.

²⁸ Aspirácie Španielska a Brazílie na stále miesto v Rade boli staršieho dát. Na pôde Spoločnosti národov sa o nich hovorilo niekoľkokrát, ale nikdy sa nedospelo k uspokojivému riešeniu. Por. napr. KORCZYK, Henryk. *Przyjęcie Niemiec i Polski do Rady Ligi narodów w 1926 roku*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Łódź : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1986, s. 96-99.

Pokiaľ išlo o nestále miesta, prví zástupcovia v Rade neboli volení a nebolo určené na aký čas mali vlastne tento post zastávať. Nestáli členovia boli pôvodne štyria. Aj tu sa uvažovalo o zvýšení počtu a stanovení presných pravidiel ich výmeny. O problematike nestálych členov sa hovorilo viackrát, kompromis však neprichádzal. V roku 1921 Grécko na poste nestáleho člena vystriedala Čína. V roku 1922 sa počet nestálych členov rozšíril zo štyroch na šesť (pribudli Uruguaj a Švédsko), ale ani to neuspokojilo požiadavky všetkých. Zároveň týmto krokom nastala nerovnováha medzi počtom stálych a nestálych členov. Poslednou zmenou, ktorou zloženie Rady do roku 1926 prešlo, bol odchod Číny. Na jej miesto bolo v septembri 1923 zvolené Československo (aktívne zasadalo v Rade od roku 1924). Nový nestály člen Rady sa volil väčšinou hlasov Zhromaždenia.²⁹ Spory, ktoré pod pokrievkou vreli niekoľko rokov, sa na jar 1926 ukázali v celej svojej nahote. Vzniknutú krízu možno do istej miery chápať ako vyvrcholenie dlhodobých problémov Spoločnosti. Rok 1926 sa mal pre organizáciu stať rokom zmien a mal znamenať jej posilnenie prístupným veľmocí, ktorá stála doteraz mimo – Nemecka. Tento rok však poukázal na mnohé slabosti a odhalil nedostatky ženevskej organizácie. Nebolo to len fórum, kde sa politické rokovania viedli v otvorenej atmosfére, bez tajných dohovorov. Ženevská pôda nezostala uchránená od zákulisných debát a dohôd. Násť kompromis pri zastúpení veľkého počtu štátov s rozličnými záujmami, požiadavkami a očakávaniami nebolo jednoduché.

Aká bola pozícia Československa pred mimoriadnym zasadáním Zhromaždenia Spoločnosti? Československo bolo v pozícii nestáleho člena Rady. Nemecká strana sa preto intenzívne zaujímala o Benešov názor. Minister Stresemann inštruoval nemeckého vyslanca v Prahe W. Kocha, aby sa poinformoval o Benešom stanovisku k otázke rozšírenia počtu stálych miest v Rade a aby Benešovi vykreslil nemeckú pozíciu.³⁰ Beneš v rozhovore nebol skúpy na slovo. V oblastiach týkajúcich sa ženevskej politiky bol považovaný za odborníka a snažil sa, aj z dôvodu prestíže, využiť fakt, že môže „poučiť“ nemeckých zástupcov o procedúrach a procesoch na pôde Spoločnosti národov, v ktorých sa diplomati Auswärtiges Amt veľmi nevyznali. Beneš Kochovi dokonca predostrel svoju predstavu, ako by Rada mala byť reorganizovaná tak, aby zmeny boli efektívne. Veľké krajiny mali podľa neho v rámci Rady „neprimeranú presilu“ v porovnaní s menšími štátmi. Východiskom z tejto situácie by mohlo byť združenie menších krajín do skupín a každá z nich by mala

²⁹ KUNOŠI, Alexander. *Čo máme vedieť o Spoločnosti národov*. Bratislava : Učiteľské nakladateľstvo slovenské, 1934, s. 25-29.

³⁰ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96888/M008633-634, Stresemannov telegram pre Kocha 23. 2. 1926.

stále miesto v Rade. V rámci skupiny by sa potom jednotlivé krajiny striedali. Ako vzorový príklad takéhoto združenia uviedol Malú dohodu. Kocha zároveň oboznámil so svojím plánom vzdať sa v septembri miesta v Rade, ktoré by mohol obsadiť iný štát Malej dohody.³¹ Chcel tým upozorniť na to, že nestále miesto v Rade by krajina nemala obsadzovať na dlhšie ako tri roky. Koch u neho nenašiel pochopenie pre nemeckú námietku, že na marcovom Zhromaždení by sa mala riešiť iba otázka Berlína a všetky ostatné otázky by mali byť presunuté na september.³²

Beneš podporoval vstup Nemecka, a zároveň sa prikláňal k tomu, aby sa počet členov Rady zvýšil už na marcovom Zhromaždení. Nepochybne aj preto, aby sa zachovala istá rovnováha, a aby nebol nemecký vplyv neúmerne posilnený. Zaujímavý je aj ďalší aspekt, ktorý spomenul: vytvorenie skupín štátov, ktoré by sa v rámci Rady striedali, považoval za svoj návrh riešenia situácie v Spoločnosti národov, pričom zároveň nespochybňoval právo veľmocí na stále miesto v Rade. Podľa takéhoto projektu sa nestále miesta vlastne mohli premeniť na stále miesta s rotujúcimi členmi.³³ Tak by bolo zaistené stále miesto Československa, resp. Malej dohody, v Rade. V roku 1923 štáty Malej dohody podporili kandidatúru Československa na nestále miesto v Rade.³⁴ Po troch rokoch, vo februári 1926, sa na konferencii Malej dohody hovorilo o potrebe zachovať miesto Malej dohody v Rade. Československo oznámilo, že ďalšiu kandidatúru neplánuje a štáty Malej dohody mali navrhnúť svojho kandidáta na tento post, hovorilo sa o Rumunsku. Československo malo byť „*energicky nápomocno, aby výsledek dopadl příznivě*“.³⁵ Beneš podporoval rozšírenie Rady o Nemeck-

³¹ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96889/M008889-890, telegram Kocha z 26. februára 1926. V inej správe nemeckého vyslanectva v Prahe bolo konštatované, že československá verejnosť už bola postupne pripravovaná na možnosť, že Praha nebude od jesene 1926 zasadať v Rade Spoločnosti národov. V československej tlači sa objavili novinové články, ktoré hovorili o tom, že Beneš na jeseň už nebude kandidovať miesto člena Rady. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96889/M009009-010, von Heeren do Berlína 1. marca 1926. Stručná informácia o tom, že Beneš plánuje vzdať sa miesta v Rade Spoločnosti národov, sa objavila aj v britských novinách. *Manchester Guardian*, 18. február 1926, Dr. Benes and the League Council. Benešom načrtnuté riešenie bolo v súlade s tendenciou, ktorá sa čoraz viac presadzovala na ženevskej pôde, a síce, aby zastúpenie v Rade mali skupiny štátov vytvorené na regionálnom princípe. Por. MARKS, Sally. *The Illusion of Peace*. London; Basingstoke: The Macmillan Press, 1976, s. 77.

³² PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96889/M008889-890, telegram Kocha z 26. februára 1926.

³³ W. T. B., roč. 77, č. 388, 5. marec 1926. Informácia W. T. B. o Benešovom stretnutí s novinármi.

³⁴ PAAA, f. Abteilung IIb, sign. R70063/K118349-354, Freytag z Bukurešti 29. júla 1923. Československo už v roku 1923 vystupovalo ako spoločný kandidát Malej dohody. AMZV, Politické správy Paríž 1923, č. 293, 23. jún 1923.

³⁵ NAČR, f. PMR, k. 4383, 14. schôdza, 19. február 1926.

ko, pozitívne sa vyjadril o poľskej kandidatúre³⁶ a verejne vyhlásil podporu Brazílii.³⁷ Nemal výhrady ani voči španielskej kandidatúre. Takýmto postupom sledoval francúzsku líniu, ale aj úspešné zavŕšenie hospodárskych rokovaní s Brazíliou, ktoré prebiehali v tomto období. Kým podpora ostatných kandidátú do Rady mala skôr sekundárny charakter a Beneš bol pripravený zaujať stanovisko podľa vývoja politickej diskusie, podpora Rumunska, teda zachovanie miesta pre Malú dohodu, bola cieľom česko-slovenskej politiky. Pred začiatkom rokovaní v Ženeve sa na diplomatické schopnosti Beneša odvolávali poprední politici veriac, že to bude práve on, kto by mohol podstatnou mierou pomôcť vyriešiť situáciu v Spoločnosti národov.³⁸

Predstavitelia jednotlivých krajín odchádzali do Ženevy s rozličnými predstavami. Nemecko považovalo svoju kandidatúru za jediný bod programu a odmietalo diskusie o ďalších zmenách v Rade. V tomto bode mala nemecká delegácia podporu naprieč politickým spektrom.³⁹ Vytvorenie ďalších stálych miest by z nemeckého pohľadu znížilo váhu nemeckého vstupu a znehodnocovalo pozíciu Nemecka ako veľmoci.⁴⁰ Švédsky minister zahraničných vecí Östen Undén ubezpečoval Nemcov, že Švédsko, nestály člen Rady, nebude súhlasiť s vytvorením stáleho miesta pre žiadnu inú krajinu, okrem veľmocí ako Nemecko, USA a ZSSR.⁴¹ Toto švédske stanovisko bolo zásadnou prekážkou, keďže rozhodnutie o zmene v Rade muselo byť jednohlasné. Ostatní kandidáti na post stáleho člena Rady predstavovali ďalší problém. Ani jeden z nich – Brazília, Španielsko, Poľsko – sa nedal označiť ako veľmoc prvej triedy.⁴² Francúzsko jasne podporovalo poľskú kandidatúru. Pokiaľ išlo o Veľkú Britániu, tá pôvodne nemala k poľskej kandidatúre na miesto stáleho člena Rady pozitívny postoj. Chamberlain bol ochotný súhlasiť iba s miestom nestáleho člena,

³⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 150-170/26; 172-174/26, 7. február 1926.

³⁷ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 268/26, 3. marec 1926.

³⁸ „Baldwinův sekretář Waterhouse mně sdělil, že Baldwin spoléhá na ministra Beneše, že najde formuli, jaké trapnou situaci Svazu Národů odstraniti.“ AMZV, Telegramy došlé, č. 244/26, Jan Masaryk do Prahy 3. marca 1926. Na inom mieste Jan Masaryk zase prízvukoval, že otázky týkajúce sa stanoviska Československa v záležitosti Rady Spoločnosti národov „jsou na denním pořádku“. AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 32, 20. február 1926.

³⁹ DEJMEK, Jindřich. Československo a Německo v polovině dvacátých let. (Kroftovo vyslanecké působení v Berlíně). In *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 3, s. 79-109, tu s. 97-98.

⁴⁰ BAUMGART, ref. 2, s. 233.

⁴¹ KIMMICH, ref. 2, s. 80.

⁴² CARLTON, David. Great Britain and the League Council Crisis of 1926. In *The Historical Journal*, 1968, roč. 11, č. 2, s. 354-364, tu s. 355.

194 • aj to v inom termíne, nie v čase vstupu Nemecka.⁴³ Šéf francúzskej diplomacie A. Briand ubezpečil poľského ministra zahraničných vecí A. Skrzyńskiego, že sa záležitosti ujme sám a pokúsi sa Chamberlaina presvedčiť, aby zmenil názor.⁴⁴

V januári 1926 Chamberlain vyslovil poľskej kandidatúre podporu.⁴⁵ Dôvodov, prečo sa tak rozhodol, mohlo byť niekoľko. Briand dodržal svoje slovo a s Chamberlainom o poľskej kandidatúre hovoril, snažiac sa ho presvedčiť o výhodách toho, že Poľsko a Nemecko budú sedieť v Rade Spoločnosti národov spoločne a budú môcť riešiť vzájomné spory z rovnakej pozície. Veľká Británia však zároveň prisľúbila podporu španielskej kandidatúre. Ak by Londýn bojkotoval Poľsko, hrozil nesúhlas Francúzska s kandidatúrou Španielska.⁴⁶ Možno však Chamberlaina naozaj iba presvedčili argumenty Brianda a Skrzyńskiego a skutočne považoval načrtnuté riešenie za správne. Chamberlainov postup vzbudil vlnu kritiky v britských domácich kruhoch, ktoré pre kandidatúru Poľska nemali veľké pochopenie.⁴⁷ Nemecké námietky, že za takýmto postupom a dodatočným vytvorením ďalších miest v Rade bola snaha zaistiť protíváhu voči Nemecku, neboli úplne neopodstatnené. Tesne pred začiatkom stretnutia sa Chamberlain ocitol v komplikovanej situácii, ktorá poznačila rokovania v Ženeve. Na jednej strane otvorene podporil Španielsko a prisľúbil Briandovi aj poľskému vyslancovi v Londýne podporu poľskej

⁴³ *Documents On British Foreign Policy 1919–1939* (ďalej DBFP). London : Her Majesty Stationary Office, 1966, séria 1A, zv. I, dok. 17, s. 42, 22.10.1925. Súborne k britskému stanovisku k Spoločnosti národov por. MOST, Eckhard. *Großbritannien und der Völkerbund. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925–1934*. Frankfurt am Main; Bern : Peter Lang, 1981. EGERTON, George W. Great Britain and the League of Nations: Collective Security as Myth and History. In *The League of Nations in Retrospect*. Proceedings of the Symposium organized by the United Nations Library and The Graduate Institute of International Studies. Geneva 6. – 9. November 1980. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1983, s. 95–117.

⁴⁴ KORCZYK, ref. 28, s. 99. Francúzska podpora poľským aspiráciám na miesto stályho člena Rady bola staršieho dát. O stálom mieste Poľska v Rade sa začalo hovoriť už na prelome rokov 1924/1925. Locarnskými rokovaniami sa tieto úvahy dostali do novej polohy a Francúzsko sa zaviazalo podporovať poľskú kandidatúru na miesto stályho člena v máji 1925. SPENZ, ref. 6, s. 129–130. KIMMICH, ref. 2, s. 78. V staršej literatúre sa objavili úvahy o tom, že články francúzskej pravicovej tlač o potrebe stályho miesta pre Poľsko boli súčasťou kampane proti locarnským zmluvám, por. WALTERS, Francis Paul. *A History of the League of Nations*. London : Oxford University Press, 1952, zv. I, s. 317.

⁴⁵ KIMMICH, ref. 2, s. 79. Dohady o Chamberlainových sľuboch týkajúcich sa poľskej kandidatúry sa objavili aj v diplomatických kruhoch a v dobovej tlači. AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 32, 20. február 1926.

⁴⁶ KORCZYK, ref. 28, s. 104. CARLTON, ref. 42, s. 355.

⁴⁷ CARLTON, ref. 42, s. 355–356.

kandidatúre.⁴⁸ Na druhej strane ho britský kabinet vyslal na stretnutie do Ženevy so záväznými inštrukciami, podľa ktorých o.i. malo byť zachované pravidlo, že iba veľmoci majú právo na stále miesto v Rade (Španielsko bolo uvedené ako výnimka). Ani Poľsko, ani Brazília nemali získať stále miesto, ale Poľsku malo byť priznané miesto nestále hneď, ako to bude možné.⁴⁹ Keď Chamberlain v januári 1926 podporil poľskú kandidatúru na stále miesto, hovoril bez inštrukcií vlády, kde sa mu tento postoj nepodarilo presadiť. To ho vystavilo nepríjemnej situácii. Jeho pozícia pred začiatkom marcového zasadnutia bola nelichotivá a jeho politika nebola zďaleka taká populárna ako v čase locarnskej konferencie. Dokonca sa začalo uvažovať o jeho odchode z postu ministra zahraničných vecí.⁵⁰ Aj nemecká delegácia odchádzala do Ženevy s prísnymi direktívami. Nemec-ko malo vstúpiť do Spoločnosti národov len vtedy, ak by bolo zároveň prijaté za stáleho člena Rady. V zložení Rady pritom nemala nastať žiadna iná zmena. Nemeckí zástupcovia mali tiež odmietnuť akékoľvek záväzky súvisiace s ich hlasovaním v Rade po prijatí Nemecka.⁵¹ V kuloároch sa objavili informácie, že ak by nemecké predstavy neboli splnené, Nemecko by bolo nútené stiahnuť svoju prihlášku do Spoločnosti národov.⁵²

⁴⁸ Na konci januára 1926 sa Chamberlain údajne vyjadril, že považuje za nepravdepodobné, žeby sa britská vláda postavila proti prideleniu stáleho miesta v Rade Spoločnosti národov Poľsku, keď sa bude rokovať o rekonštrukcii Rady v súvislosti s prijatím Nemecka. AMZV, Politické správy Londýn, č. 42, 12. marec 1926. Za podporu poľskej kandidatúry sa vyjadril aj vo svojom memorande z 1. februára 1926. DBFP, ref. 43, dok. 233, s. 383-384, memorandum A. Chamberlaina z 1. februára 1926.

⁴⁹ CARLTON, ref. 42, s. 359. Stanovisko vlády korešpondovalo s rozsiahlou kampaňou v britských novinách zameranou proti prideleniu stáleho miesta Poľsku. KORCZYK, ref. 28, s. 114-117. PETRIE, Charles. *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain*. London; Toronto; Melbourne; Sydney : Cassell and Company LTD, 1940, zv. II, s. 297.

⁵⁰ AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 42, 12. marec 1926.

⁵¹ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 26, 1. apríl 1926. Toto stanovisko nemeckej zahraničnej politiky zdôraznil kancelár Hans Luther v prejave v Hamburgu 1. marca 1926 – tzv. hamburská reč. Prejav sa stal inštrukciou pre nemeckú delegáciu na marcové zasadanie v Ženeve. STRESEMANN, Gustav. *Vermächtnis*. Leipzig : Ullstein, 1932, zv. II, s. 559. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28029/E255563-572.

⁵² DBFP, ref. 43, dok. 279, s. 449-450, D'Abernon pre Chamberlaina 17. februára 1926. V citovanom dokumente D'Abernon informoval Chamberlaina, že Stresemann poveril nemeckého veľvyslanca v Paríži Leopolda von Hoescha, aby oznámil Briandovi, že Nemecko bude musieť revidovať svoje rozhodnutie prihlásiť sa do Spoločnosti národov, ak Francúzsko neprestane podporovať poľské aspirácie na miesto stáleho člena. Táto informácia nebola pravdivá a hneď v rovnaký deň ju D'Abernon aj upravil na správnu mieru, ale vyhrážka zostávala visieť vo vzduchu počas celých nastávajúcich rokovaní. Využiť hrozbu stiahnutia prihlášky do Spoločnosti „navrho!“ nemeckým diplomatom sám D'Abernon. D'ABERNON, Edgard Vincent. *Memoiren*. Leipzig : b. v, b. r., zv. III, s. 262. V tomto čase ešte na ministerstve zahraničných vecí v Berlíne nebolo rozhodnuté

Každá zainteresovaná krajina odcestovala do Ženevy so svojou predstavou budúceho usporiadania Rady. Nemecko odmietalo stále miesto pre niekoho iného okrem seba, Francúzsko trvalo na mieste stáleho člena pre svojho poľského spojencu, Veľká Británia podporovala poľskú aj španielsku kandidatúru. Španielsko hrozilo vystúpením zo Spoločnosti národov, ak jeho požiadavky nebudú splnené, Brazília hrozila zablokovaním miesta stáleho člena Rady pre Nemecko, ak Berlín nebude garantovať podporu brazílskej kandidatúry. Belgicko a Čína vyhlásili, že ak dôjde k vytvoreniu ďalších stálych miest v Rade, aj oni predložia kandidatúru. Švédska strana sa vyjadrila, že jej zástupca odchádza do Ženevy s inštrukciami vetovať okrem nemeckej ktorúkoľvek inú kandidatúru do Rady.⁵³ Napriek závažným a zásadným názorovým rozdielom sa neprípúšťali pochybnosti o úspechu ženevského stretnutia. Zástupcovia jednotlivých krajín si však sami zmenšili manévrovací priestor tým, že vo vyhláseniach pre tlač explicitne deklarovali svoje pozície a očakávania. Od verejne prezentovaných stanovísk nebolo jednoduché ustúpiť. Rovnako zaväzujúco pôsobili aj inštrukcie tej-ktorej vlády, ako sa delegácia jej krajiny má zachovať počas nastávajúcich rokovaní. Manévrovací priestor bol citeľne zúžený už predtým, než rokovania v Ženeve vôbec začali. Napriek tomu sa verilo v dohodu. Odvolávaním sa na porozumenie v Locarne sa udržiavala nádej na kompromis. V nasledujúcich dňoch však mal byť „duch Locarna“ tvrdo preskúšaný.⁵⁴ Mnohí diplomati do Ženevy mierili so zviazanými rukami. Na argumenty jednej strany mala druhá strana pripravené rovnako závažné protiargumenty. Diplomacia mala pred sebou prvú krízu polocarnského obdobia.⁵⁵ Ženevskú organizáciu očakávala doteraz najvážnejšia kríza.⁵⁶ Namiesto očakávaného úspechu sa dostavil neočakávaný neúspech.

Marec 1926 – prvý pokus

Na začiatku marca 1926 sa v Ženeve zhromaždili štátnici a diplomati členských krajín Spoločnosti národov a Nemecka, aby slávnostne prijali medzi seba nového člena. V priebehu februára nechýbali uistenia, že vstup Nemecka do Spoločnosti národov a pridelenie stáleho miesta v Rade sú ho-

o ďalšom postupe a uvažovalo sa aj o pripustení možnosti, že by Rada bola rozšírená aj o iných členov ako Nemecko. KORCZYK, ref. 28, s. 120.

⁵³ WALTERS, ref. 44, s. 319.

⁵⁴ KRÜGER, ref. 2, s. 311.

⁵⁵ JACOBSON, Jon. *Locarno Diplomacy. Germany and the West*. Princeton; New Jersey : Princeton University Press, 1972, s. 68.

⁵⁶ DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první – revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha : Karolinum, 2006, s. 412.

tovou vecou.⁵⁷ Nemecko bolo pripravené na úspech a hviezdny vstup do ženevskej organizácie. Na zasadnutie odcestovali minister Stresemann aj kancelár Hans Luther zvláštnym vlakom. Doprevádzala ich početná delegácia poradcov, expertov, ale aj žurnalistov.⁵⁸ Napriek očakávaným komplikáciám odcestoval Stresemann do Ženevy v dobrej nálade.⁵⁹ Medzi podkladmi mal pripravený slávnostný prejav pri príležitosti vstupu do Spoločnosti národov.⁶⁰ Už boli vybraní aj nemeckí zástupcovia do jednotlivých výborov Spoločnosti. Plán zasadnutia v Ženeve predpokladal prijatie Nemecka do Spoločnosti národov 10. marca 1926.⁶¹

Deň pred začiatkom oficiálneho programu Zhromaždenia sa na neoficiálnom stretnutí zišli zástupcovia tzv. locarnských mocností, britský minister zahraničných vecí Austen Chamberlain, francúzsky premiér a minister zahraničných vecí Aristide Briand, belgický minister zahraničných vecí Emil Vandervelde, taliansky zástupca v Spoločnosti národov Vittorio Scialoja, nemecký kancelár Hans Luther spolu s ministrom zahraničných vecí Gustavom Stresemannom,⁶² aby hovorili o existujúcich problémoch. Do stretnutia boli, najmä zo strany Chamberlaina, vkladané veľké nádeje, že sa štátnici v „duchu Locarna“ dohodnú na riešení akceptovateľnom pre všetky strany.⁶³ Stretnutie trvalo takmer 4 hodiny.⁶⁴ V plnej miere sa tu ukázali odlišné stanoviská účastníkov. Viedla sa diskusia o „najhorúcejších“ problémoch, predovšetkým o otázke rozšírenia počtu miest v Rade a o poľskej kandidatúre. Ašpirácie Varšavy na stále miesto podpo-

⁵⁷ Chamberlain komentoval týmito slovami situáciu na medzinárodnej scéne vo svojej reči v Birminghame 23. februára 1926. *Vossische Zeitung*, 24. február 1926, Abendausgabe, Reform des Rats. Was Chamberlain von den deutschen Staatsmännern erwartet. V tomto prípade nešlo o ojedinelé uistenie z jeho strany.

⁵⁸ WALTERS, ref. 44, s. 319.

⁵⁹ D'ABERNON, ref. 52, s. 265. Kancelár Luther sa k nadvrhádzajúcemu stretnutiu staval pesimistickejšie, por. STOCKHAUSEN, Max von. *Sechs Jahre Reichskanzlei. Von Rapallo bis Locarno. Erinnerungen und Tagebuchnotizen*. Bonn : Athenäum Verlag, 1954, s. 209.

⁶⁰ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97114/L466392-394, 8. marec 1926.

⁶¹ Schubert a Drummond sa počas návštevy generálneho sekretára v Berlíne zaoberali organizačným priebehom Zhromaždenia. Drummondov plán žiadne pochybnosti o vstupe Nemecka neprípúšťal. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96926/L465575-577, Schubert o stretnutí s Drummondom 15. februára 1926.

⁶² Hovorilo sa o stretnutí locarnských štátnikov, hoci ani Poľsko, ani Československo neboli na tieto neoficiálne rokovania pozvané.

⁶³ *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1925–1933* (ďalej ADAP). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1966, séria B, zv. I, č. 1, dok. 145, s. 351-357, 7. marec 1926, poznámky bez podpisu. DBFP, ref. 43, dok. 327, s. 494-495, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 7. marec 1926. KORCZYK, ref. 28, s. 156-157. JACOBSON, ref. 55, s. 69.

⁶⁴ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29391/E180619-620, Luther pre Reichskanzlei a ríšskeho prezidenta 8. marca 1926.

198 • roval Briand⁶⁵ a zastal sa ho aj Chamberlain. Ten však diplomaticky a podľa inštrukcií z Londýna hovoril iba o „*mieste v Rade pre Poľsko*“.⁶⁶ Stresemann s Lutherom ich argumenty odmietali a boli principiálne proti akémukoľvek rozšíreniu Rady. Nemecko malo vstúpiť do Rady v zložení z októbra 1925. Ostatní zúčastnení oponovali, že žiaden takýto sľub v Locarne daný nebol. Tento argument na predstaviteľov Nemecka nezabral a naďalej vytrvalo nástojili na svojej požiadavke. Okrem vstupu Nemecka nemala v Rade nastať žiadna iná zmena.⁶⁷ Prítomní diplomati hovorili o túžbe a nutnosti dohodnúť sa, ale žiaden z nich nebol ochotný zo svojho stanoviska ustúpiť. Stretnutie nevedlo k tomu, čo sa od neho pôvodne očakávalo.⁶⁸ Zjednotenie stanovísk a nájdenie priechodného kompromisu sa nepriblížili.⁶⁹

Oficiálny program Zhromaždenia začal na druhý deň, 8. marca 1926, a prebehol podľa plánu. Najskôr zasadla Rada, aby sa zaoberala formálnymi náležitosťami nemeckého vstupu. V poobedňajších hodinách sa zišlo Zhromaždenie a ustanovilo komisiu, ktorá sa mala zaoberať nemeckou prihláškou.⁷⁰ Kým formálna časť programu prebiehala podľa očakávaní, v zákulisí sa viedli húževnaté diskusie medzi predstaviteľmi jednotlivých krajín. Už 9. marca 1926 Beneš označil situáciu za veľmi nejasnú a aktuálny stav v Ženeve považoval za „*stav akútnej krízy*“.⁷¹ Stanoviská zúčastnených krajín zostávali nezmenené. Československý minister nebol veľmi optimistický. Obával sa možných neblahých politických dôsledkov, ktoré mohli priebeh a výsledok rokovaní spôsobiť v Poľsku, Francúzsku,

⁶⁵ KORCZYK, ref. 28, 157. Briand to vysvetľoval ako snahu o to, aby Nemecko a Poľsko riešili svoje vzájomné spory z rovnakej pozície. To by uľahčilo aj pozíciu Francúzska, ktoré by na zasadania Rady „*nemuselo chodiť neustále s poľskými papiermi pod pazuchou*“. ADAP, ref. 63, dok. 145, s. 351-357, 7. marec 1926.

⁶⁶ O otázke stáleho miesta pre Poľsko tak bolo de facto rozhodnuté. Briand sa ešte pokúsil túto otázku otvoriť, pozícia Chamberlaina a neústupnosť Nemecka však nedávali veľkú nádej na úspech.

⁶⁷ KIMMICH, ref. 2, s. 81. Stresemann možné rozšírenie Rady v čase vstupu Nemecka do organizácie považoval za krok namierený proti Nemecku a za snahu vytvoriť protiváhu nemeckému vplyvu. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96888/M008633-864, Stresemannov tajný telegram Kochovi z 23. februára 1926.

⁶⁸ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29391/E180604-618, poznámky Luthera z 7. marca 1926. Nasledujúce dni boli poznačené neprítomnosťou Brianda, ktorý musel odcestovať do Paríža. 6. marca 1926 totiž padla francúzska vláda. Briand odcestoval naspäť do Paríža a do Ženevy sa vrátil až 12. marca 1926. KORCZYK, ref. 28, s. 134.

⁶⁹ Po tomto stretnutí vyhľadal Chamberlain Skrzyńského, aby mu oznámil, že na základe rozhodnutia britskej vlády, nebude podporovať úsilie Poľska o stále miesto v Rade, neustále miesto bolo stále v hre. KORCZYK, ref. 28, s. 159.

⁷⁰ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96926/L465624, správa pre Köpkeho z 8. marca 1926.

⁷¹ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 262/26, Beneš dôverne zo Ženevy 9. marca 1926.

ale aj pokiaľ išlo o pozíciu Chamberlaina. Stále predpovedal úspech stretnutia, ale zároveň sa obával, že vstup Nemecka do Spoločenosti národov bude za týchto okolností znamenať „*rozhodné rozladění a nikoli dohodu*“.⁷² Československá delegácia pokračovala v politike, ktorú v otázke nemeckého vstupu zaujala od začiatku: „*Nevystupujeme zvlášť a aktivně postupujeme společně s Francií a Polskem a budeme podle mých prohlášení dřívějších postupovati takto diskretně až do konce, podporující Španělsko a Polsko.*“⁷³ V tomto telegramu sa už nevyjadril o podpore Brazílii. Súviselo to pravdepodobne s tým, že jej kandidatúra sa celkovo nepreberala veľmi vážne. Po formálnej stránke prebiehal vstup Nemecka do Spoločenosti hladko. Komisia ustanovená Zhromaždením na preskúmanie nemeckej prihlášky odporučila prijatie Nemecka do organizácie. Nemecko nechcelo, a ani to nebolo očakávané, vstúpiť do Spoločenosti bez toho, aby malo istotu zisku stáleho miesta v Rade. V tomto bode bolo riešenie v nedohľadne a od 9. marca 1926 muselo Zhromaždenie začať improvizovať.⁷⁴

Politikov očakávali ďalšie zložité rokovania. Zloženie „diskusných skupín“ sa líšilo, ale problémy zostávali. Riešenie sa nepribližovalo. Nepomáhali stretnutia mimo hlavných zasadaní ani ďalšie rozhovory. Chamberlain bol stále presvedčený, že dohoda by sa mohla docieľiť. Uprednostňoval stretnutia v locarnskom zložení. To vyvolávalo nesúhlas predstaviteľov členských krajín Spoločenosti národov, ktoré nepatrili k „locarnistom“. Britský minister zahraničných vecí ponúkol niekoľko variantov, ako by sa dala situácia vyriešiť, apeloval na nevyhnutnosť dohodnúť sa. Nemecká strana počúvala a pritakávala, uznávala potrebu dohody, ale ani jedno riešenie nepovažovala za prijateľné. Ako prvá sa prestala seriózne preberať kandidatúra Brazílie. Juhoamerická krajina nemala podporu ani jednej z veľmocí. To sa ukázalo ako rozhodujúce. Brazílska rétorika sa zmenila na hrozby o zablokovaní miesta v Rade pre Nemecko, ak jej požiadavky nebudú splnené. V tejto fáze rokovaní brazílskym vyhrážkam nebola venovaná pozornosť. Ako druhá padla otázka stáleho miesta pre Poľsko. Chamberlain hovoril o nestálom mieste pre Varšavu a stálom mieste pre Madrid. Nestále miesto pre Poľsko malo vzniknúť vytvorením stáleho miesta pre Španielsko a na uvoľnené španielske miesto by zasadla Varšava. Ani tento návrh sa nestretol s porozumením. Do tretice sa prestalo hovoriť o španielskych aspiráciách. Otvorená zostala iba otázka Poľska, ako zapracovať na prebiehajúcom mimoriadnom Zhromaždení Poľsko do Rady vo forme nestáleho člena. Atmosféra sa zhusťovala.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96926/L465629, správa Köpkemu z 10. marca 1926. WALTERS, ref. 44, s. 320.

11. marca 1926 Beneš informoval do Prahy: „*Možnost dohody se vzhledem ke kritickému vyvíjení situace značně zmenšuje. Veškerá naděje sice není stracena, v každém případě však už skončí celé jednání ve velké disharmonii.*“⁷⁵ Jeho pesimizmus sa stupňoval: „*kerise stává se hlubší, dotýkajíc se celé Společnosti Národů a Rady S. N. vůbec.*“⁷⁶ V tomto okamihu predpokladal už odsunutie záležitosti, vrátane nemeckého vstupu, na neskôr: „*Pro Svaz N. i pro celou politiku locarnskou bude to silný otřes. Naše stanovisko jest zůstávati v rezervě a vyčkati vývoje událostí.*“⁷⁷ Večer ten istý deň odoslal telegram, ktorý hovoril už o vrchole krízy v Ženeve. Stanoviská jednotlivých krajín zostávali nezmenené.⁷⁸ Beneš sa počas prebiehajúcich rokovaní niekoľkokrát stretol s Lutherom i Chamberlainom. V súlade s vlastnými inštrukciami sa snažil hovoriť iba všeobecne a bez konkrétnych návrhov. V úspech rokovaní už neveril, otvorene hovoril o kríze.⁷⁹

Iskierka nádeje na vyriešenie patovej situácie sa objavila 12. marca 1926, počas stretnutia v Chamberlainovej izbe. Briandov kompromisný návrh znel: vytvoriť stále miesto pre Nemecko. I Poľsko malo byť prijaté hneď, ale iba ako nestály člen, Španielsku a Brazíliu mala byť daná záruka, že ich požiadavky budú splnené v septembri. Chamberlain sa snažil urobiť tento návrh čo najpriateľnejším pre nemeckú delegáciu.⁸⁰ Nemeckí diplomati si vyžiadali čas na preskúmanie propozície. Beneš za istých okolností považoval návrh za reálny. „*Přes to, že by to nebyl ještě konec obléžij, přece jest v tom velická naděje, že situace bude zachráněna,*“⁸¹ informoval o dianí v Ženeve. Chamberlain videl v návrhu možné riešenie. Zdalo sa, že aj nemecká strana mu bola naklonená.⁸² Čas totiž pokročil a výsledok bol stále v nedohľadne. Napätie v Ženeve rástlo. Netrpezliví boli už aj členovia Zhromaždenia, nečlenovia Rady, ktorí boli v Ženeve prítomní, ale z prebiehajúcich neoficiálnych rozhovorov boli vyčlenení.⁸³ Nemecko nakoniec sľubne vyzerajúci kompromisný návrh Brianda odmietlo. Zároveň odmietlo aj Chamberlainov návrh, ktorý v porovnaní s Briandovým ponúkal ešte

⁷⁵ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 270/26, Beneš zo Ženevy 11. marca 1926.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 272/26, Beneš zo Ženevy 11. marca 1926.

⁷⁹ Ibidem.

⁸⁰ KORCZYK, ref. 28, s. 168. DBFP, ref. 43, dok. 336, s. 505-506, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 12. marca 1926.

⁸¹ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 276/26, Beneš zo Ženevy 12. marca 1926. Wolffova telegrafická agentúra priniesla správu, že brazílska a španielska opozícia sa zmiernila a v takomto prípade sa zdalo presunutie ich záležitosti na september ako možné. W. T. B., roč. 77, č. 437, 13. marca 1926.

⁸² DBFP, ref. 43, dok. 336, s. 505-506, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 12. marca 1926.

⁸³ KIMMICH, ref. 2, s. 83.

viac ústupkov.⁸⁴ Situácia sa zdala beznádejná. Stále častejšie sa objavovali hlasy, aby sa celá vec vrátane vstupu Nemecka do Spoločnosti odložila na september.⁸⁵

Na riešenie zdanlivo už neriešiteľnej situácie sa objavil ešte jeden návrh. S možným riešením vystúpil švédsky minister Östen Undén.⁸⁶ Ten ponúkol svoje miesto nestáleho člena v Rade, aby sa uvoľnilo jedno nestále miesto pre Poľsko a zároveň, aby počet miest v Rade zostal zachovaný.⁸⁷ S tým by, teoreticky, mali byť spokojní všetci. To by však pri svojej argumentácii museli byť vedení principiálnymi pohnútkami, nie mocenskými záujmami. Návrh dal podnet na ďalšie zákulisné rokovania. 14. marca 1926 ráno sa Schubert vybral za M. W. Lampsonom, šéfom oddelenia britskej Foreign Office, ktorý mal na starosti záležitosti strednej Európy, aby sa s ním o návrhu porozprával. Informoval ho, že z pohľadu Nemecka by bolo prijateľnejšie, ak by z Rady odišlo Československo. Na to Lampson prišiel s protinávrhom. Odstúpiť by predsa mohli dve krajiny, aj Švédsko, aj Československo. Lampson sa sám svojím nápadom nadchol a rozhodol sa o ňom informovať Chamberlaina.⁸⁸ Len s odchodom Švédska Nemecko nesúhlasilo, odchod Švédska a Československa bola pre Nemecko prijateľnejšia propozícia. Schubert zároveň nechcel, aby návrh figuroval ako nemecká iniciatíva, podľa vlastnej argumentácie preto, aby si

⁸⁴ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R969891/M009667-668, poznámky Luthera a Stresemanna zo stretnutia 12. marca 1926. Po nemeckom odmietnutí posledných návrhov Schubert napísal o svojom náhodnom stretnutí s Chamberlainom, ktorý bol očividne podráždený. „Ich [Schubert – A. F.] sagte darauf, Herrn Chamberlain sehr bestimmt, meiner Ansicht nach müsse doch unter allen Umständen eine Lösung gefunden werden, Herr Chamberlain geriet darauf in sehr große Erregung und sagte mir, wenn keine Lösung gefunden würde, so sei das allein unsere Schuld.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29391/E180748-753, 12. marca 1926. Na inom mieste Chamberlain označil nemecké počínanie za tragédiu. KORCZYK, ref. 28, s. 168-169.

⁸⁵ Túto správu priniesla, s odvolaním sa na agentúru Havas, aj Wolffova agentúra. W. T. B., roč. 77, č. 443, 13. marca 1926.

⁸⁶ K osobnosti a politike švédskeho ministra zahraničných vecí por. LÖNNROTH, Erik. Sweden: The Diplomacy of Östen Undén. In GRAIG, Gordon – GILBERT, Felix (eds.). *The Diplomats*. Princeton : Princeton University Press, 1953, s. 86-99. Autor v článku dokazuje, že konanie švédskeho ministra nebolo vedené iba idealistickými pohnútkami a túžbou zachrániť Spoločnosť národov, ale Undén sledoval švédske národné záujmy.

⁸⁷ KIMMICH, ref. 2, s. 83. Návrh na odchod Švédska z Rady spomenul Chamberlain už v telegame z 12. marca 1926. Chamberlaina o švédskom zámere informoval japonský delegát Kikujiro Ishii. Chamberlain chcel najskôr vyčkať, ako sa Nemecko vyjadrí k Briandovmu návrhu. Keď ho nemecká strana odmietla, rozhodol sa rokovať ešte na báze tejto propozície. DBFP, ref. 43, dok. 337, s. 506, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 12. marca 1926.

⁸⁸ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96891/M009677-679, Schubert v rozhovore s Lampsonom 14. marca 1926. KIMMICH, ref. 2, s. 83.

202 • Nemecko nepokazilo dobré vzťahy s Československom.⁸⁹ Myšlienka sa zdala byť priechodná pre nemeckú delegáciu a za možné východisko zo situácie ju považoval aj Briand.⁹⁰

Návrh vyplnil stretnutia politikov 14. marca 1926. V ten istý deň o ňom informoval aj Beneš do Prahy. V súvislosti s možnosťou, aby sa v prospech Poľska vzdal svojho miesta niektorý volený člen Rady telegrafoval: „*Pomýšlelo se i na nás. Prozatím však nic není rozhodnuto. Bez dohody s Rumuny a SHS nic nepodniknu.*“⁹¹ Do Prahy posielal zároveň aj správy o snahe presvedčiť Nemecko, aby predsa len akceptovalo posledný Briandov návrh, ktorý podľa neho zmenšoval napätie a vytváral novú nádej na vyriešenie situácie.⁹² Sám sa viac prikláňal k tomuto riešeniu. V nasledujúcich hodinách po odoslaní telegramu sa pozornosť sústredila na Undénov návrh. Ten bol po zahrnutí Československa prijateľný pre Nemecko. „*Odešel-li z rady jeden bývalý neutrální, odešel z ní také jeden z bývalých nepřátel,*“⁹³ znelo Benešovo zhodnotenie situácie. Nemecké pohnútky nepochybne ovplyvňovala aj túžba oslabiť francúzsky spojenecký blok a zabrániť tomu, aby tri krajiny tohto bloku boli v Rade Spoločnosti súčasne.

Večer 14. 3. 1926 sa Beneš stretol s Briandom, Chamberlainom a predstaviteľmi Malej Dohody, aby sa poradili, za akých okolností by sa plán dal uskutočniť. Podrobnejšie informácie o tejto schôdzke nie sú známe. Obsah stretnutia môžeme iba anticipovať. Na druhý deň doobeda, na neverejnom zasadnutí Rady, Beneš vyhlásil, že ak by tým Československo mohlo pomôcť svojim priateľom, mieru, Spoločnosti národov, ak by vďaka tomu bol zachránený locarnský pakt, bol pripravený vzdať sa mies-

⁸⁹ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96891/M009690-9691, Schubert v rozhovore s Undénom 14. marca 1926. „*Ich [Schubert – A. F.] betonte aber, dass dieser Vorschlag natürlich nicht von uns ausgehen könne. Ich betonte ferner, dass wir auf ein gutes Verhältnis zur Tschechei den grossten Wert legen müssten. Der Vorschlag dürfte daher nicht dazu führen, dass es etwa bei Herr Beneš Anstoss erzeuge und dass dadurch unser Verhältnis zur Tschechei getrübt würde.*“ 16. marca 1926 doobeda Beneš navštívil Schuberta, prítomný bol aj Stresemann. „*Wir beide haben Beneš gegenüber deutlich betont, dass wir sein Ausscheiden aus dem Rat außerordentlich bedauerten,*“ poznamená si Schubert do svojich poznámok. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29394/E181002, Schubertove poznámky zo 16. marca 1926.

⁹⁰ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29394/E180920-923, Stresemannov rozhovor s Briandom 14. marca 1926. Briand si vyžiadal čas na preštudovanie návrhu.

⁹¹ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 278/26, Beneš zo Ženevy 14. marca 1926.

⁹² Ibidem.

⁹³ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 288/26, Beneš zo Ženevy 16. marca 1926. Stresemann v prejave pred Reichstagom neskryval, že odchod neutrálneho Švédska a príchod „*Dobode blízkeho štátu*“ menili základný charakter Rady Spoločnosti národov. Takéto riešenie, teda iba odchod Švédska, označil za danej situácie ako „*najnešťastnejšie riešenie*“ pre Nemecko. STRESEMANN, ref. 51, s. 573.

ta v Rade. Podmienil to však súhlasom krajín Malej dohody.⁹⁴ Na vzniknutú situáciu reagoval s rozvahou. To nemení skutočnosť, že navrhnutým riešením nebol nadšený.⁹⁵ Smer, akým sa diskusia uberala, bol prekvapujúci. Svoj názor zakryl za pochybnosti, či toto riešenie malo potenciál zachrániť prebiehajúce Zhromaždenie. Principiálne návrh neodmietol. Naopak, bol pripravený „zachrániť“ situáciu. Na mieste pre Malú dohodu však trval. Ďalšou otázkou sa stalo, ako by mala byť do Rady začlenená Malá dohoda.

Hoci o tom nemáme exaktný dôkaz, je veľmi pravdepodobné, že počas rozhovoru 14. marca 1926 sa táto otázka preberala. V nasledujúcom priebehu diskusie francúzska strana hľadala spôsoby, ako zaistiť miesto v Rade pre Malú dohodu. Nasledujúci deň sa stretli člen francúzskej delegácie L. Loucheur a nemecký štátny tajomník Schubert o trištvrte na jednásť večer. Práve na tomto stretnutí Loucheur hovoril o potrebe zaistiť miesto pre Malú dohodu, konkrétne malo ísť o miesto pre Rumunsko. Predostrel návrh: na prebiehajúcom Zhromaždení by sa mandátu vzdali Československo a Švédsko a na ich miesta by nastúpili Poľsko a Rumunsko. Nemecký štátny tajomník návrh okamžite označil za neprijateľný. Podľa Schuberta v takom prípade Československo ani nemuselo vystúpiť, lebo Švédsko mohla vystriedať len krajina rovnakého „kalibru“. Za vhodného kandidáta označil Holandsko. Loucheur teda vec otočil. Na prebiehajúcom Zhromaždení mohla pristúpiť niektorá zo škandinávskych krajín, ale Malej dohode by musela byť poskytnutá záruka, že Rumunsko dostane miesto v Rade v septembri. Navrhol podpis protokolu Veľkou Britániou, Francúzskom, Nemeckom a Talianskom, v ktorom by sa signatári zaviazali urobiť v jeseni všetko pre to, aby presadili rumunskú kandidatúru. Schubert, v súlade so smernicami nemeckej delegácie pre rokovania v Ženeve, spochybnil možnosť prijať nejaké záväzky týkajúce sa nemeckého hlasovania v Rade v budúcnosti. Sľúbil však predostrieť návrh Stresemannovi.⁹⁶

Schubert svoj sľub splnil a ešte v tú noc sa stretla nemecká delegácia. Nemecká strana nebola pripravená prijať záväzok ohľadom miesta pre

⁹⁴ DBFP, ref. 43, dok. 353, s. 524-525, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 16. marca 1926. AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 288/26, Beneš zo Ženevy 16. marca 1926. W. T. B., roč. 77, č. 451, 15. marca 1926.

⁹⁵ KORCZYK, ref. 28, s. 177. KIMMICH, ref. 2, s. 84.

⁹⁶ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96890/M009336-342, Schubertove poznámky z 15. marca 1926. Podľa Schubertových poznámok Loucheur označil predložený návrh za vlastnú iniciatívu. Diplomati zväčša nerobia takéto kroky z vlastnej iniciatívy, len v ich inštrukciách je uvedené, aby ten-ktorý návrh prezentovali ako vlastnú iniciatívu. Zrejme aj to je dôvod, prečo sa nemecká delegácia vecou podrobne zaoberala. Loucheur presviedčal o mieste pre Malú dohodu aj Chamberlaina. DBFP, ref. 43, dok. 355, s. 526-527, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 16. marca 1926.

Malú dohodu v septembri.⁹⁷ Zostávajúcu časť návrhu brali diplomati Auswärtiges Amt seriózne. Nemecko síce počas rokovaní kládlo rozličné požiadavky, ale malo záujem vstúpiť do Spoločnosti národov a využiť tak priaznivú situáciu po locarnských rokovaniach. Krach prístupových rozhovorov nebol v záujme nemeckej strany. Locarnský pakt bol rovnako významný pre Nemecko ako aj pre ostatných signatárov. Stresemann bol ochotný pracovať v rozpore so smernicami z Berlína a pripustiť vstup Poľska do Rady na marcovom zasadnutí za predpokladu, že by vystúpili Švédsko a Československo a pristúpili Poľsko a Holandsko. Takéto riešenie pokladal za najväčší možný ústupok.⁹⁸ Návrh, ktorý Loucheur predostrel Schubertovi ohľadom miesta pre Rumunsko, nebol pôvodne koordinovaný s Chamberlainom. Ten na prvé počutie nebol proti,⁹⁹ po niekoľkých hodinách však už o ňom vyjadril pochybnosti,¹⁰⁰ krátko na to ho dokonca úplne odmietol.¹⁰¹ Rozbehnuté rokovania, ktoré na prvý pohľad mali nádej na úspech, boli náhle prerušené.¹⁰²

16. 3. 1926 sa Briand s Chamberlainom vybrali za Stresemannom, aby mu oznámili svoje rozhodnutie, odsunúť prijatie Nemecka do Spoločnosti národov na september. Zdôvodnenie bolo prekvapujúce: neústupnosť Brazílie a hrozba brazílskeho veta. V čase, keď politici zdanlivo vyriešili otázku Poľska, najväčší problém bol na prvý pohľad zažehnaný. Nebola to však úplná pravda. Na scéne boli ďalší hráči, ktorých požiadavky boli doteraz preberané ako sekundárne. Vládlo presvedčenie, že ak sa medzi sebou dohodnú veľmoci, Brazíliu a Španielsko sa podarí „zvládnuť“ a presvedčiť, aby zo svojich požiadaviek ustúpili a prijali veľmocami navrhnutý plán. Obe tieto krajiny však boli nestálymi členmi Rady a mali

⁹⁷ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96891/ M009656.

⁹⁸ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96891/M009445-446, Stresemannov telegram 16. marca 1926.

⁹⁹ PETRIE, ref. 49, s. 297-303, Chamberlainov list pre Baldwina. Chamberlain považoval žiadosť o miesto pre Malú dohodu za „ďalší problém“. Na Briandovu otázku, ako by Chamberlain reagoval, ak by návrh miesta pre Poľsko a Rumunsko (ako zástupcu Malej dohody) prešiel, odpovedal: „If Germany and Sweden agreed to it I myself would accept proposal in the Assembly speaking in the name of His Majesty's Government alone but I must be satisfied that neither Germans nor Unden would consider themselves tricked.“ DBFP, ref. 43, dok. 355, s. 526-527, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 16.3.1926.

¹⁰⁰ „I had just sent Mr. Lampson to convey personal message to M. Briand from me that the more I thought of proposal the more objectionable it seemed from every point of view and that I made strongest possible personal appeal not to press it.“ Následne Chamberlaina navštívil Briand, ktorý návrh označil za opustený. DBFP, ref. 43, dok. 358, s. 530-531, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 16. marca 1926.

¹⁰¹ PETRIE, ref. 49, s. 298. „To attempt to take the Swedish seat for Poland and to give Benes's seat to another member of the Little Entente would be regarded as a dirty trick and I [Chamberlain – A. F.] could have no part or share in it.“

¹⁰² KORCZYK, ref. 28, s. 180-182.

tak páky na zablokovanie rokovania. Španielsko sa rozhodlo svoj nesúhlas prejavíť najskôr hlasovaním za stále miesto v Rade pre Nemecko a následným odchodom so Spoločnosti národov. Brazília hrozila vetovaním nemeckej kandidatúry na stále miesto v Rade, ak by sama zároveň nezískala miesto stáleho člena. Briand a Chamberlain vyhodnotili vzniknutú situáciu ako neriešiteľnú a krach rokovaní ako neodvratiteľný. Riešením bolo iba odloženie rokovaní na september a pripustenie neúspechu. Ako hlavná príčina krachu bol udávaný nekompromisný postoj Brazílie.¹⁰³ „Je koniec,“ hlásil Schubert do Berlína.¹⁰⁴

Brazílske požiadavky aj hrozby boli známe od začiatku. Napriek tomu rokovania pokračovali a vyhrážky juhoamerického štátu neboli považované za akútne. Brazílska kandidatúra vymizla z rokovaní ako prvá. Nakoniec bolo stanovisko tejto krajiny označené za dôvod neúspechu mimoriadneho Zhromaždenia. Mala však posledná diskutovaná propozícia nádej na úspech? Existovala nádej na zachovanie miesta pre Malú dohodu? Chamberlain nebol principiálne proti vytvoreniu miesta pre Malú dohodu v septembri.¹⁰⁵ Nemecko však odmietlo v tomto ohľade prevziať akékoľvek záruky. Chystané riešenie bolo príliš nevýhodné z pohľadu Francúzska a jeho spojencov. Poľsko by zostalo neuspokojené a namiesto stáleho miesta by získalo iba nestále, Československo malo opustiť Radu, a zároveň neexistovala ochota zaručiť miesto pre Malú dohodu. To mohli byť dôvody, prečo sa Briand nakoniec rozhodol podporiť odloženie Zhromaždenia.¹⁰⁶ Rozhodnutie Brazílie ponúkalo riešenie, ako sa dostať z pátovej situácie. Zároveň to bolo vysvetlenie, vďaka ktorému vina za neúspech mimoriadneho Zhromaždenia nepadla na žiadnu z locarnských krajín. Kritika sa vzniesla iba na Brazíliu.

Posledná propozícia o odchode Československa a Švédska bola predstavená ako reálny návrh riešenia situácie. Jednoznačný úspech tohto návrhu však v žiadnom prípade nebol zaistený, hoci Beneš sa na zasadnutí

¹⁰³ Blížšie k postoju Brazílie počas marcového Zhromaždenia por. LEUCHARS, Chris. Brazil and the League Council Crisis of 1926. In *Diplomacy & Statecraft*, 2001, roč. 12, č. 4, s. 123-142. Jednoznačná zodpovednosť Brazílie za krach rokovaní bola uvádzaná aj v Československu. Por. *Zabraněná politika 1926*, s. 1221-1226, HOFFMANN, Kamil: Německo v Ženevě.

¹⁰⁴ D'ABERNON, ref. 52, s. 274.

¹⁰⁵ Chamberlain videl rozpor s inštrukciami z Londýna v bode, ktorý sa týkal prísľubu vytvorenia ďalších miest v Rade v septembri 1926. DBFP, ref. 43, dok. 349, s. 521-522, London pre Tyrrella (z poverenia Chamberlaina) 15. marca 1926. Britský kabinet to nepovažoval za najlepšie riešenie, ale ponechal Chamberlainovi voľnú ruku. DBFP, ref. 43, dok. 351, s. 522, Tyrrell pre Londóna 15. marca 1926.

¹⁰⁶ SPENZ, ref. 6, s. 146-148. Nespokojnosť Francúzska s týmto riešením uvádza ako jeden hlavných dôvodov upustenia z posledného návrhu aj historik H. Korcezyk. KORCZYK, ref. 28, s. 179.

vlády vyjadroval inak: „... na miesto státu náležícího ke skupině germánské má nastoupiti stát slovanský a bylo požadováno, aby nastala ještě jedna změna v Radě – vstupem jiného státu ze skupiny germánské. Vůči tomu projevilo Československo ochotu vzdáti se rovněž ihned voleného místa v radě a na místo mělo nastoupiti Holandsko nebo Dánsko. Toto rozhodnutí Československa dalo se ze soublasem Jugoslaviie a Rumunska a to posléze uvedeného po předchozím vyžádání svolení vlády rumunské. Tato ochota ze strany Československa, resp. států Malé dohody byla vděčně uznána a vyslovena naděje, že při příštím obsazení nestálých míst volbou bude respektován jeden ze států Malé dohody.“¹⁰⁷ V Benešovem vysvetlení vidno niekoľko nezrovnalostí: návrh prezentoval ako hotovú vec napriek tomu, že jednoznačná dohoda o ňom neexistovala. Tiež nebol daný prísľub krajinám Malej dohody, že získajú miesto v septembri. Rokovania neskrachovali iba pre brazílsku neústupnosť, ale hlavne preto, že neexistoval plán, ako ich úspešne ukončiť. Brazíliu sa totiž nikto ani nepokúsil presvedčiť, aby svoje stanovisko zmenila. Posledný návrh nebol hľadaným riešením. Príčína neúspechu rokovaní nebola len jedna, ale svoju úlohu zohral súbor viacerých faktorov. Zástupcovia jednotlivých krajín mali záujem sa dohodnúť. Rokovania však boli dlhé, náročné, poznamenané nervozitou a množstvom odmietnutých návrhov, hrozbami o vete, vystúpení zo Spoločnosti národov, obvineniami zo zákulisnej diplomacie a vyčleňovaním krajín, ktoré neboli členmi Rady. Priebeh a výsledky marcového Zhromaždenia ovplyvnili aj vnútropolitické otrasy vo Francúzsku, oslabená Chamberlainova pozícia, sľuby dané pred začiatkom rokovaní, zaväzujúce inštrukcie jednotlivých vlád, ale aj samotná situácia v Spoločnosti národov. Posledný návrh mal za istých okolností nádej na úspech, ale zároveň to bol návrh, ktorý bolo potrebné dorokovať, nájsť kompromis, čo znamenalo ďalšie namáhavé diskusie, výsledok ktorých bol neistý a v nedohľadne. Diplomati sa preto rozhodli pre cestu ukončenia Zhromaždenia, ktorú im, okrem iného, umožňovali aj brazílske vyhlásenia, veriac, že do septembra sa situácia vyjasní. 17. marca 1926 Zhromaždenie schválilo rezolúciu, v ktorej s poľutovaním konštatovalo vzniknuté komplikácie znemožňujúce splniť účel, pre ktorý sa mimoriadne Zhromaždenie zišlo, teda prijať Nemecko. Nezostalo iné, ako vysloviť nádej dohodnúť sa v septembri.¹⁰⁸ Locarnské mocnosti podpísali vyhlásenie, ktorým locarnský pakt, napriek fiasku v Ženeve, zostával v platnosti.

Československo počas mimoriadneho Zhromaždenia zachovávalo rezervovaný postoj a úmyselne sa držalo v pozadí. Záverečné hodnotenie

¹⁰⁷ NAČR, f. PMR, k. 4383, 3. schôdza, 26. marec 1926.

¹⁰⁸ A 14. 1926 extr.

Beneša bolo fatalistické: „*Za dané situace nedalo se nic dělati.*“¹⁰⁹ Československý minister sa o úspech nemeckého prijatia nijako nezasadzoval, nesnažil sa ani o úlohu sprostredkovateľa. Po celý čas sa pridžal francúzskej línie, nevystupoval aktívne, ponechal na veľmociach, aby našli riešenie. Do ohniska záujmu sa dostal vtedy, keď Nemecko navrhlo, aby spolu so Švédskom opustilo Radu aj Československo. Beneš na začiatku roku 1926 hovoril o svojom zámere opustiť Radu. Pri týchto vyjadreniach však československý minister predpokladal, že na jeho miesto zasadne niektorý z členov Malej dohody, nepočítal s Poľskom. Zároveň mal na mysli iné okolnosti a súvislosti, za ktorých sa to malo stať. Funkciu v Rade Spoločnosti národov nechápal iba ako vec prestíže, ale aj ako dôležitú súčasť československej bezpečnosti, preto nebol pripravený vzdať sa jej za hocakých okolností.

Na prvý pohľad sa môže zdať, že Beneš a Undén mohli počas mimoriadneho Zhromaždenia rozťuť gordický uzol. Kým zástupcovia Brazílie boli tí nekompromisní a neústupní, Beneš a Undén boli zmierliví politici s pochopením pre medzinárodné vzťahy a so zapálením pre myšlienky Spoločnosti národov. Československo však neponúklo svoje miesto v Rade iniciatívne, ale bolo v zákulisí vyzvané, aby túto možnosť zvážilo. Dokonca by sa dalo uvažovať, či ukončenie Zhromaždenia v tejto fáze nebolo z hľadiska československej politiky vítanejšou alternatívou ako ďalšie pokračovanie. Podľa posledných propozícií, ktoré odzneli, sa ukazovalo ako nepriechné, aby si Malá dohoda na marcovom Zhromaždení udržala miesto v Rade. Zároveň neexistovala ochota zaručiť, že by požiadavka Malej dohody mohla byť vyriešená v septembri. Ak by aj hypoteticky takáto záruka bola daná, práve prebiehajúce rokovania poukázali na malú dôveryhodnosť a spoľahlivosť sľubov týkajúcich sa budúceho zastúpenia v Rade. Nepochybne však dojem, ktorý Benešovo vyhlásenie v Rade vyvolalo, bol pozitívny a v očiach verejnej mienky to československému ministrovi a jeho švédskemu kolegovi prinieslo zvýšenie popularity.¹¹⁰ Podrobnosti o zákulisných diskusiách na verejnosť neprenikli, rovnako ako informácie, že iniciatíva na odchod Československa z Rady po-

¹⁰⁹ „*Pro případ dotazů upozorněte, že ČSR, znající situaci co nerozluštěitelnou zachovalo úmyslně plnou rezervu.*“ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 288/26, Beneš zo Ženevy 16. marca 1926.

¹¹⁰ Benešov postoj neovplyvnil priebeh a výsledky rokovaní do takej miery, ako sa udávalo v literatúre. ZINNER, Paul E. Czechoslovakia: The diplomacy of Eduard Beneš. In GRAIG – GILBERT, ref. 85, s. 100-122, tu s. 119. DEJMEK, ref. 39, s. 106. BURIAN, Peter. Die Tschechoslowakei als Mitglied des Völkerbunds. In BOSL, Karl (ed.). *Gleichgewicht – Revision – Restauration*. München : Oldenbourg Verlag, 1976, s. 183-200, tu s. 196.

chádzala z Berlína.¹¹¹ To by, po odozvách na spôsob rokovania s Československom v Locarne, doma pravdepodobne vyvolalo ďalšiu vlnu nesúhlasu s Benešovým postupom.

Pokiaľ išlo o plánované septembrové zasadnutie Zhromaždenia, Benešova vízia nebola optimistická.¹¹² V Nemecku, kde by sa dala predpokladať najbúrlivejšia odozva, bol krach rokovaní prijatý prekvapujúco pokojne. V iných krajinách vyvolali udalosti silnejšie ohlasy. Chamberlainova prestíž výrazne klesla a ocitol sa pod paľbou kritiky. Ani Briand sa nevyhol negatívnym odozvám.¹¹³ Nečudo, veď jediným hmatateľným výsledkom stretnutia v Ženeve bolo rozhodnutie o vytvorení komisie, ktorá sa mala zaoberať otázkou reorganizácie Rady.¹¹⁴ Inak sa diplomati vracali domov s prázdnyimi rukami a sklonenými hlavami. Beneš sa okrem toho do Prahy vracal ako formálne odstupujúci minister¹¹⁵ a v nasledujúcich mesiacoch ho čakala najväčšia kríza jeho ministerského pôsobenia, poznamenaná aj udalosťami sprevádzajúcimi podpis berlínskej zmluvy medzi Nemeckom a ZSSR.

Prekvapenie z Berlína

„Nepretrušte spojenie s Ruskom.“¹¹⁶

(slová pripisované nemeckému cisárovi Wilhelmovi I. na smrteľnej posteli)

Atmosféra Locarna bola v prvých mesiacoch roku 1926 podrobená ťažkým skúškam. Najskôr ju poznačili neúspešné rokovania o vstupe Nemecka do Spoločnosti národov, krátko nato sa objavila ďalšia vážna téma. Nemecko oboznámilo diplomatov v Londýne a Paríži o prebiehajú-

¹¹¹ CAMPBELL, Gregory Fenton. *Confrontation in Central Europe. Weimar Germany and Czechoslovakia*. Chicago : University of Chicago Press, 1975, s. 176.

¹¹² *Prager Tagblatt*, 26. marec 1926, Die Krise im Völkerbund. Keine günstige tschechoslowakische Prognose.

¹¹³ AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 149. AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 70, 12. máj 1926. Chamberlain v liste premiérovi neskrýval svoje rozčarovanie z priebehu a výsledkov rokovaní: „For more than a week we met in intervals, argued and argued and suggested one solution after another without success.“ PETRIE, ref. 49, s. 298.

¹¹⁴ C. 207. 1926. (1) Commission Chargee D'étudier la question de la constitution du Conseil.

¹¹⁵ DEJMEK, ref. 56, s. 412-413. KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad I. Hrad a Pětka*. Praha : Panevropa, 1996, s. 372-373. Počas Benešovho pobytu v Ženeve padla Švehlova vláda a na jej miesto nastúpila úradnícka vláda Jana Černého, v ktorej si však, vďaka pomoci prezidenta Masaryka, udržal miesto ministra zahraničných vecí. Benešova strana však bola voči novému kabinetu v opozícii, a to spôsobilo šéfovi Černínskeho paláca v nasledujúcich mesiacoch nemalé problémy.

¹¹⁶ DIRKSEN, Herbert von. *Moscow, Tokyo, London. Twenty Years of German Foreign Policy*. London; New York; Melbourne; Sydney : Hutchinson LTD, 1951, s. 59.

cich rokovaníach so ZSSR. Predmetom diplomatických rozhovorov medzi Berlínom a Moskvou bola zmluva o neutralite. Vzájomné kontakty medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom už raz spôsobili senzáciu v medzinárodnej politike, v roku 1922, keď tieto dve krajiny uzatvorili zmluvu v Rapalle. Odvtedy bolo nevyhnuté počítať so „sovietskou kartou“ v nemeckej zahraničnej politike. Počas rokovaní o rýnskom garančnom pakte bol tzv. východný aspekt zahraničnej politiky Berlína zatlačený do úzadia, ale tento stav bol iba prechodný. Hoci odvrátenie Nemecka od ZSSR bol jeden z vedľajších zámerov rokovaní v Locarne,¹¹⁷ začiatok roka 1926 ukázal neúspech tohto snaženia. Niektorí nemeckí diplomati sa vôbec nepokúšali skrývať svoju slabosť pre východnú orientáciu.¹¹⁸ Gustav Stresemann bol naklonený zmiereniu so západnými krajinami, ale „sovietska karta“ zohrávala významnú úlohu aj v jeho politických kalkuláciách. Príčin bolo viac: nemohol si dovoliť ignorovať hlasy diplomatov na nemeckom ministerstve zahraničných vecí, ktorí preferovali orientáciu na Moskvu, ZSSR mal mnohých podporovateľov v Reichstagu, ale aj v hospodárskych a vojenských kruhoch. A v neposlednom rade sám Stresemann bol pripravený využívať politické výhody, ktoré pre Nemecko vyplývali zo spolupráce s Moskvou. Nemecko-sovietske vzťahy boli nástrojom, ako dostať britských a francúzskych diplomatov pod tlak. Tento politický tlak bol atraktívny a nemecká diplomacia nemala v úmysle sa ho vzdať. Kontakty so ZSSR boli zároveň prostriedkom, ako „vyvážiť“ zblíženie so západom, ktoré vyvrcholilo locarnskými zmluvami, a získať pre nemeckú diplomaciu čo najväčší manévrovací priestor.¹¹⁹ Ešte tesne pred odchodom do Locarna sa Stresemann stretol s G. W. Čičerinom, aby hovorili o obchodnej zmluve, o Poľsku, o článku 16 Paktu Spoločnosti národov a aby ho uistil o pretrvávajúcom nemeckom záujme o priateľské vzťahy so ZSSR. Neochota nemeckej diplomacie obetovať kontakty so ZSSR bola prítomná aj počas rokovaní v Locarne. Vysvetlenie článku 16 Paktu Spoločnosti náro-

¹¹⁷ Tento aspekt locarnských rokovaní zdôrazňoval aj Aristide Briand. „*Vý kritisujete ustanovení locarnských dohod a při tom zapomináte na velkou věc, která tam sice obsažena není, ale z nich vyplývá, t.j., že jimi odpoutali jsme Německo od Sovětského Ruska a to je velký politický čin.*“ AMZV, Politické správy Paříž 1926, č. 170, 22. máj 1926. Rovnako A. Chamberlain to považoval za prostriedok, ako zabrániť, aby Nemecko vpadlo do náručia ZSSR. Por. MAISEL, Ephraim. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919–1926*. Brighton : Sussex Academic Press, 1994, s. 178.

¹¹⁸ CAMPBELL, ref. 111, s. 176.

¹¹⁹ HILDEBRAND, Klaus. *Das vergangene Reich: deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871–1945*. Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 1995, s. 467. NIEDHART, Gottfried. *Deutsche Geschichte 1918–1933*. Stuttgart : Kohlhammer, 1994, s. 102. CAMERON, David – HEYWOOD, Anthony. Germany, Russia and Locarno: The German-Soviet Trade Treaty of 12 October 1925. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. London; New York : Routledge, 2004, s. 122–145.

dov, ktoré Nemecko získalo počas rokovaní v Locarne a ktoré si kládlo ako podmienku vstupu do ženevskej organizácie, priamo súviselo s neochotou podieľať sa na prípadných sankciách voči ZSSR.¹²⁰

Vzťahy medzi Československom a ZSSR neboli jednoznačné. Na jednej strane v Československu nachádzala útočisko časť ruskej emigrácie, na druhej strane bol Beneš pripravený uznať ZSSR de iure v čase, keď iné krajiny na tento krok pripravené neboli. Cudzia mu nebola ani myšlienka sprostredkovať diplomatické kontakty medzi ZSSR a západnými krajinami.¹²¹ Na začiatku roku 1926 bol opäť pripravený nadviazať diplomatické styky s Moskvou. V priebehu posledných dvoch rokov bolo ZSSR de iure uznané väčšinou veľmocí (s výnimkou USA) a niekoľkými menšími štátmi. Československo, tak ako ostatné krajiny Malej dohody, zostalo mimo tohto trendu.¹²² Československý minister zahraničných vecí uvažoval o nadviazaní diplomatických stykov so ZSSR aj v prvých mesiacoch roku 1926, ale jeho zámer ani tentoraz nevyšiel.¹²³ Československá diplomacia si bola vedomá, že rokovania v Locarne neznamenali odklon Nemecka od „rapalskej orientácie“. ¹²⁴ Spolupráca medzi Nemeckom a ZSSR nebola z pohľadu Prahy vítanou alternatívou. Československo sa nachádzalo v exponovanom priestore medzi týmito dvoma veľmocami a užšia spolupráca medzi nimi mohla narušiť krehkú rovnováhu v strednej Európe. To bol jeden z dôvodov, prečo vzťahy medzi Nemeckom a ZSSR vzbudzovali v Černínskom paláci zvýšenú pozornosť. Zároveň si československá diplomacia uvedomovala, že styčným bodom nemecko-sovietskych záujmov bol predovšetkým ich vzťah k Varšave a nespokojnosť oboch štátov s výzorom hraníc s Poľskom.¹²⁵ Revizionistické vyjadrenia Berlína

¹²⁰ STRESEMANN, ref. 51, s. 512.

¹²¹ V odbornej literatúre je bližšie popísaný jeho pokus o sprostredkovanie medzi ZSSR a západnými krajinami z roku 1924. ALEXANDER, Manfred. Das Scheitern von Benešs Vermittlungsdiplomatie im Frühjahr 1924. In *Bohemia*, 1976, roč. 17, s. 209-239. BŘACH, Radko. „Ruský problém“ v čs. zahraniční politice na počátku roku 1924. In *Československý časopis historický*, 1968, roč. 66, č. 1, s. 1-28. K vzťahom Československa a Sovietskeho Ruska por. FERENČUHOVÁ, Bohumila. *Sovietske Rusko a Malá dohoda*. Bratislava : Veda, 1988.

¹²² DEJMEK, ref. 110, s. 93-94. FERENČUHOVÁ, ref. 121, s. 15.

¹²³ DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš a fenomén Ruska mezi světovými válkami. In *Slovan-ský přehled*, 2000, roč. 87, č. 2, s. 165-188, tu s. 176-177. WANDYCZ, Piotr S. *The Twilight of French Eastern Alliances 1926-1936*. New Jersey : Princeton University Press, 1988, s. 31. AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 44, 30. január 1926.

¹²⁴ Viackrát na to upozorňoval československý vyslanec v Berlíne Kamil Krofta. DEJMEK, ref. 39, s. 94.

¹²⁵ V tomto období sa hovorilo o možnosti revízie hraníc s Poľskom, aj keď predmetom úvah bola iba otázka mierového riešenia tejto záležitosti a ohrozená nebola existencia Poľska ako takého. HILDEBRAND, ref. 119, s. 460-461. Československá diplomacia bola tiež presvedčená, že revizionistickými výroky Berlína bolo ohrozené najmä Poľsko.

a Moskvy na túto tému sa dotýkali jedného zo základných pilierov československej zahraničnej politiky, a síce zachovania povojnového status quo. Československá diplomacia preferovala zásadu udržania stavu daného mierovými zmluvami, hoci v reálnej politike netrvala bigotne na jednotlivých článkoch mierových zmlúv. Toto konštatovanie sa však nevzťahuje na vyjadrenia o potrebe teritoriálnych zmien versaillského usporiadania. Vyjadrenia nemeckých a sovietskych diplomatov na tému teritoriálnych korektúr versaillského mieru boli z pohľadu Československa nežiaduce a vyvolávali nevôľu. Ak sa po locarnských rokovaníach zdalo, že sa medzinárodné vzťahy konsolidovali, pripravovaná zmluva medzi ZSSR a Nemeckom ohrozovala mocenskú stabilitu v strednej Európe.

Projekt nemecko-sovietskej zmluvy nebol nový. Od roku 1924 sa myšlienka objavila niekoľkokrát, ale príprava zmluvy narážala na viacero ťažkostí. Dôvodov bolo niekoľko. V prvom rade to bola sovietska požiadavka neobmedzenej neutrality. Neutralita sa mala vzťahovať na každý typ konfliktu, teda na obrannú, ale aj na útočnú vojnu. Nemecká strana vážala zmluvu s takýmto obsahom prijať. Rokovania medzi Moskvou a Berlínom boli niekoľkokrát prerušené a v niektorých fázach dokonca ohrozené. Až na začiatku roku 1926 sa kontúry nemecko-sovietskej zmluvy začali ukazovať v reálnejšej podobe. Nemecká strana bola prístupnejšia uzatvoreniu vzájomnej zmluvy, ktorú chápala ako protiváhu locarnských zmlúv a porozumenia so západom.¹²⁶ Okrem toho, Sovietsi už netrvali na klauzule o neutralite vzťahujúcej sa na všetky typy konfliktov. Úlohu pri načasovaní podpisu zmluvy zohrávala aj zvýšená sovietska aktivita na medzinárodnej scéne. Moskva na začiatku roku 1926, v snahe predísť izolácii, začala diplomatické rokovania s Parížom,¹²⁷ aby zmiernila dopady Locarna a plánovaného vstupu Nemecka do Spoločnosti národov na pozíciu ZSSR.¹²⁸ V nemeckých kruhoch sa objavili obavy, že ZSSR by spojencom mohol hľadať inde ako v Berlíne.¹²⁹ Berlín sa úspešne pokúsil odložiť

FERENČUHOVÁ, Bohumila. Československá zahraničná politika a otázky medzinárodnej bezpečnosti. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 35–56, tu s. 46–47.

¹²⁶ HILDEBRAND, ref. 119, s. 467.

¹²⁷ AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 82, 26. február 1926. Podľa správy československého zastupiteľstva v Moskve išlo v tomto prípade o falošnú hru Sovietov.

¹²⁸ Podľa správ československého zastupiteľstva v Moskve sa ZSSR snažil vytvoriť blok štátov pod vedením Moskvy, ktorý by paralyzoval Spoločnosť národov. Malo ísť o blok Turecko, Nemecko, Čína a Afganistan. AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 144, 8. apríl 1926.

¹²⁹ AMZV, Politické správy Varšava 1926, č. 71, 7. máj 1926. WANDY CZ, ref. 123, s. 39. Obavy o vzťah s Moskvou sa objavili už pri príprave locarnskej konferencie. Stresemann zamýšľal po ukončení rokovaní so západnými krajinami dať ZSSR najavo, že nemá záujem o jednostrannú orientáciu na západ. „Die Reichsregierung beabsichtigt daher, den deutsch-

212 • podpis zmluvy na obdobie po marcovom zasadaní Spoločnosti národov. Tento odklad mal uľahčiť pozíciu Nemecka pri prijímaní do organizácie.¹³⁰ Po neúspešných rokovaníach v Ženeve získalo načasovanie podpisu zmluvy novú politickú rovinu. Bola to dobrá príležitosť, ako využiť politickú situáciu po skrachovaných rokovaníach o prístupení Nemecka do ženevskej organizácie. Pre Berlín to bol spôsob, ako dostať západné krajiny pod tlak a získať výhody z ich pocitu ohrozenia, ktorý mohla vyvolať polocarnská spolupráca medzi Berlínom a Moskvou.¹³¹ Nemecko a ZSSR uzatvorili v dvadsiatych rokoch dve politické zmluvy.¹³² Rapalská zmluva šokovala svet. Ohlas na berlínsku zmluvu z apríla 1926 už zďaleka nebol taký ostrý.

Aby sa potvrdil „locarnský duch“ v politike nemeckého ministerstva zahraničných vecí, oznámil Gustav Stresemann na začiatku apríla 1926 britským a francúzskym politikom, že Nemecko rokuje o politickej zmluve so ZSSR. Nemecký štátny tajomník Carl von Schubert oboznámil o záležitosti britského veľvyslanca v Berlíne 31. marca 1926. D'Abernon obdržal informácie o rámcovom obsahu pripravovanej zmluvy o neutralite. Podľa Schuberta Sovietsi pôvodne požadovali klauzulu o neobmedzenej neutralite, vzťahujúcu sa na všetky možné prípady. Nemecko však rokovaniami dobiehlo modifikáciu a zmluva nemala taký dosah, ako sa pôvodne uvažovalo. Klauzula o neutralite sa vzťahovala iba na prípad nevyprovokovaného útoku zo strany tretích mocností.¹³³ Pripravovaná zmluva bola nemeckou stranou označená ako doplnok Locarna.¹³⁴ Prostredníctvom nemeckého veľvyslanca v Paríži Leopolda von Hoescha boli o pripravovanej zmluve

russischen Handelsvertrag zum Abschluss zu bringen und den Russen mit aller Deutlichkeit zu zeigen, dass Deutschland nicht beabsichtigt, sich einseitig nach Westen zu orientieren.“ Stresemann na porade s predstaviteľmi spolkových krajín. Bundesarchiv Berlin (ďalej BArch), f. Reichskanzlei, sign. R43I/425/L280772-779, 25. september 1925. WATSON, David R. The Franco-Soviet Negotiations of 1924–1927. In JOHNSON, ref. 119, s. 108–121.

¹³⁰ SPENZ, ref. 6, s. 116–117. Nemecký historik J. Spenz zastáva názor, že uzatvorenie zmluvy po neúspechu v Ženeve bolo iba náhodné a nešlo o zámer s cieľom vyvíjať nátlak na západné krajiny.

¹³¹ Správy československého zastupiteľstva v Moskve hovorili o „škodoradosti“ sovietskych politikov, pokiaľ išlo o priebeh marcových rokovaní v Ženeve. AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 144, 8. apríl 1926.

¹³² MICHALKA, Wolfgang – LEE, Marshall M. *German Foreign Policy 1917–1933. Continuity or Break?* Leamington Spa : Berg, 1987, s. 48–62. Vzťahom ZSSR a Nemecka sa venuje staršia monografia WALSDORFF, Martin. *Westorientierung und Ostpolitik. Stresemann's Rußlandspolitik in der Locarno-Ära.* Bremen : Schünemann, 1971.

¹³³ Podrobná správa o rozhovore Schuberta s D'Abernomom por. *Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945* (ďalej ADAP). Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht, 1967, séria B, zv. II, č. 1, dok. 99, s. 249–254. DBFP, ref. 43, dok. 391, s. 565–566, D'Abernon pre Chamberlaina 1. apríla 1926.

¹³⁴ DBFP, ref. 43, dok. 408, s. 588, D'Abernon pre Chamberlaina 9. apríla 1926.

informované aj najvyššie francúzske diplomatické kruhy. Správy odovzdané Londýnu a Parížu boli prísne dôverné.¹³⁵ V priebehu prvých aprílových dní boli o pripravovanej zmluve informované Veľká Británia, Francúzsko a Belgicko, krátko nato aj Taliansko. S oboznámením Československa a Poľska nemecká strana otáľala. Z pohľadu Nemecka boli zjavne druhoradými locarnskými mocnosťami. Oficiálne informovanie Varšavy a Prahy nasledovalo, až keď boli správy o pripravovanej zmluve niekoľko dní známe aj z tlače.

Reakcie európskych politikov na prvé informácie o pripravovanej zmluve bola rôzne. Britský veľvyslanec v Berlíne bol „zhrozený“¹³⁶ a v tesnej nadväznosti na rozhovor s nemeckým štátnym tajomníkom tlmočil do Londýna svoje obavy, podľa ktorých mohla pripravovaná zmluva v Európe vyvolať nepriaznivý dojem a mohla byť považovaná za odklon od Locarna.¹³⁷ Význam pripravovanej zmluvy sa nemecká strana snažila znižovať. Podľa Nemcov išlo iba o minimum toho, čo Sovietsi pôvodne požadovali.¹³⁸ Do Paríža dokonca tlmočili svoje prekvapenie, že Sovietsi boli vôbec ochotní prikladať váhu dohovorom takého charakteru, ako bola pripravovaná zmluva.¹³⁹ Pre francúzskeho ministra zahraničných

¹³⁵ ADAP, ref. 133, dok. 99, s. 253, Schubertove poznámky z 31. marca 1926. Inštrukcie pre L. Hoescha por. Ibidem, dok. 100, s. 254-258, 1. apríl 1926. Do Paríža aj do Londýna boli z nemeckého ministerstva zahraničných vecí zaslané uistenia o neškodnosti obsahu pripravovanej zmluvy a jej rámcový obsah zhrnutý do štyroch bodov: „1. *Allgemeine Versicherung einer freundschaftlichen Fühlungnahme in gemeinsamen Angelegenheiten, aber ohne irgendwelche konkrete Bindung.* 2. *Beiderseitige Verpflichtung, an einem unprovokierten Angriff dritter Mächte gegen Rußland bzw. Deutschland nicht teilzunehmen.* 3. *Beiderseitige Verpflichtung, sich auf wirtschaftlichem Gebiet in Friedenszeiten keiner großen gemeinsamen Aktion dritter Mächte gegen Rußland oder Deutschland anzuschließen.* 4. *Mitteilung an die Russen, dass wir unseren Verpflichtungen aus Artikel 16 loyal nachkommen werden, wobei wir indes auf die Note der Locarno-Mächte über diesen Artikel hinweisen.*“ Po zhodnotení situácie sa L. Hoesch rozhodol o pripravovanej zmluve informovať najskôr štátneho tajomníka francúzskeho ministerstva zahraničných vecí P. Berthelota (3. apríla 1926) a ten podal informáciu ministrovi A. Briandovi. Ibidem, dok. 104, s. 266, Hoesch do Berlína 3. apríla 1926.

¹³⁶ Túto správu sa československému vyslanectvu v Paríži podarilo získať až neskôr. AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 170, 22. máj 1926.

¹³⁷ DBFP, ref. 43, dok. 392, s. 567, 1. apríl 1926. D'Aberton neskrýval svoje obavy ani v rozhovore so Schubertom. ADAP, ref. 133, dok. 99, s. 253, Schubertove poznámky z 31. marca 1926. V poznámkach vo svojom denníku o dva dni neskôr sa D'Aberton snažil konanie nemeckých politikov ospravedlniť ako nevyhnutný ústupok verejnej mienke. „*Man wird vielleicht von Zeit zu Zeit gezwungen sein, der Volkstimmung Konzessionen zu machen, aber es wird sich dabei nur um Taktik handeln. Sowohl Luther wie Stresemann halten Locarno für den Grundstein des europäischen Wiederaufbaues und ihres eigenen politischen Werkes.*“ (D'ABERNON, ref. 52, s. 285).

¹³⁸ Blížšie k propozíciám o forme a obsahu nemecko-sovietskych rokovaní SPENZ, ref. 6, s. 111-117.

¹³⁹ ADAP, ref. 133, dok. 100, s. 257, Schubert pre Hoescha 1. apríla 1926.

214 • vecí Aristide Brianda boli prvé informácie o zmluve šokujúce.¹⁴⁰ Ani v Londýne, ani v Paríži neboli informácie prijaté s nadšením, napriek tomu sa neuvažovalo o výraznejšej diplomatickej ofenzíve. Najmä Londýn od úplného začiatku nebol ochotný podniknúť nijaké kroky proti zmluve. Podľa predbežnej analýzy pripravenej na britskom ministerstve zahraničných vecí by akcia proti zmluve bola zbytočná a len by posilnila extrémistické hlasy v Nemecku a nahrávala by do rúk Sovietom. Podľa odporúčania expertov Foreign Office bolo najlepším riešením akceptovať zmluvu ako „*fait accompli*“. S takýmto názorom sa stotožnil aj A. Chamberlain.¹⁴¹ Navonok zaujali Chamberlain aj Briand k pripravovanej zmluve chladný postoj, ale v priestoroch ministerstiev zahraničných vecí a veľvyslanectiev v Berlíne vládol čulý ruch v snahe zistiť o pripravovanej zmluve, jej obsahu a dosahu čo najviac.

Poľskí a československí predstavitelia boli o pripravovanej zmluve informovaní prostredníctvom Francúzska.¹⁴² Napriek tomu, že Berlín považoval informácie o obsahu pripravovanej zmluvy za tajné, francúzska strana ich lojálne sprostredkovala svojim východným spojencom. Správy o zmluve, ktoré získali poľskí a československí diplomati sa líšili: Poľsko bolo mylne informované, že pripravovaná nemecko-sovietska zmluva obsahovala klauzulu o vzájomnej pomoci a podpore v prípade nevyprovokovaného útoku.¹⁴³ Informácie československej strany hovorili o tom, že obe krajiny sa zaviazali nezúčastniť sa nevyprovokovaného útoku zo strany tretích mocností.¹⁴⁴ Kým informácie posunuté do Prahy sa obsahovo

¹⁴⁰ „M. Briand said that the first news of this proposal came to him as a shock.“ DBFP, ref. 43, dok. 421, s. 606-607, Crewe pre Chamberlaina 13. apríla 1926. Berthelot tlmočil Briandov postoj: „Briand sei sehr bestürzt gewesen. Er habe vom kalten Dusch, Unvereinbarkeit mit Locarno und Völkerbund gesprochen.“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29254/E156874-878, Hoeschov telegram do Berlína 7. apríla 1926.

¹⁴¹ DBFP, ref. 43, dok. 392, s. 567-568, pozn. 5.

¹⁴² A. Chłapowski bol o pripravovanej zmluve informovaný prostredníctvom P. Berthelota. KORCZYK, Henryk. Polska dyplomacja wobec traktatu berlińskiego z 1926 r. w świetle dokumentów. In *Przegląd historyczny*, 1983, roč. 74, č. 2, s. 301-330, dok. 1, s. 308-309, Chłapowski pre Skrzyńskiego 8. apríla 1926. Na nemeckom ministerstve zahraničných vecí sa istý čas uvažovalo, či informácie o zmluve nesprostredkovala do Prahy a Varšavy Veľká Británia. Od tejto domnienky sa ustúpilo a nemecká strana sa priklonila k názoru, že informácie sprostredkovalo Francúzsko. ADAP, ref. 133, dok. 141, s. 344-345, Schubert do Paríža 15. apríla 1926. Prvé informácie dorazili do Prahy 8. apríla 1926. Išlo o telegram, ktorý poslal československý vyslanec vo Francúzsku Štefan Osuský. AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 137, 8. apríl 1926. Následne Osuský zaslal Benešovi tajnú informáciu o rozhovore s Berthelotom. Ten Osuského informoval o obsahu zmluvy. Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR (ďalej MÚA AV ČR), fond Edvard Beneš I (ďalej f. EBI), k. 156, sign. R 295/3, Osuského tajná správa pre Beneša z 8. apríla 1926.

¹⁴³ KORCZYK, ref. 28, s. 208.

¹⁴⁴ AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 137, 8. apríl 1926.

zhodovali s informáciou, ktorú francúzska strana získala od nemeckého veľvyslanca, v prípade Poľska boli nepresné a neboli totožné s tým, čo o pripravovanej zmluve vedelo Quai d'Orsay. Chybné informácie sprostredkoval Poľsku, pravdepodobne úmyselne, štátny tajomník francúzskeho ministerstva zahraničných vecí Philippe Berthelot, ktorý neskôr túto dezinformáciu potvrdil.¹⁴⁵ Zámer Berthelota vyprovokovať Poľsko ku kritikej a rozhorčenej reakcii na zmluvu a takýmto spôsobom získať pre Francúzsko manévrovací priestor pre akciu proti pripravovanej zmluve nie je vylúčený.¹⁴⁶ V Poľsku vyvolala pripravovaná zmluva znepokojenie.¹⁴⁷ A. Skrzyński ju označil za porážku locarnskej diplomacie.¹⁴⁸ Zároveň ju považoval za spôsob, akým chcela nemecká strana vydierať západné krajiny a získať ústupky od štátnikov v Londýne a Paríži, najmä pokiaľ išlo o rokovania o zložení Rady Spoločnosti národov.¹⁴⁹

Československý vyslanec v Paríži Štefan Osuský hodnotil situáciu nasledovne: „*Smlouva rapallská překvapila, avšak tato smlouva, uzavřená po Locarnu, obromuje.*“¹⁵⁰ 12. apríla 1926 šéf československej diplomacie označil rokovania o nemecko-sovietskej zmluve za „*symptóm situace*“.¹⁵¹ Podľa neho prvoradú úlohu v danom kontexte zohrávali neúspešné rokovania v Ženeve. Niektoré formulácie pripravovanej zmluvy Beneš považoval za namierené proti Spoločnosti národov. Zároveň nemecko-sovietske rokovania hodnotil ako nebezpečný manéver proti Veľkej Británii. Boli to predovšetkým britskí diplomati, ktorí v čase rokovaní v Locarne vystupovali veľmi aktívne. A. Chamberlain bol považovaný za dušu locarnských dohovorov, bol to on, kto priviedol Nemecko naspäť do európskej politiky ako rovnoprávneho partnera, a vo veľkej miere to bola jeho zásluha, že rokovania z októbra 1925 boli úspešné. Beneš situáciu hodnotil ako vážnu, ostro reagovať mal najmä Londýn.¹⁵² Podľa Beneša sa pripravovaná zmluva dala považovať za základ bloku Nemecko – Turecko – ZSSR, ktorý by mal podporu Maďarska a Rakúska. Chápal ju ako „*řazení sil Východu proti*

¹⁴⁵ KORCZYK, ref. 28, s. 213.

¹⁴⁶ Ibidem, s. 208.

¹⁴⁷ KRASUSKI, Jerzy. *Stosunki polsko-niemieckie 1919–1932*. Poznań : Instytut Zachodni, 1975, s. 240. KORCZYK, ref. 142, s. 305-306. KORCZYK, ref. 28, s. 207.

¹⁴⁸ DBFP, ref. 43, dok. 414, s. 597, pozn. 1.

¹⁴⁹ KORCZYK, ref. 28, s. 209.

¹⁵⁰ AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 137, 8. apríl 1926.

¹⁵¹ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 430-432/26, 12. apríl 1926. Ručne písaný koncept telegramu por. AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 48.

¹⁵² „*Polkne-li tuto ránu Londýn, bude situace ještě nebezpečnější, poněvadž to bude porážení Německu, Rusku a Turecku.*“ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 430-432/26, 12. apríl 1926.

216 • *západní Evropy*¹⁵³ V tomto čase Beneš inštruoval, pre neho typickým spôsobom, aby československí diplomati zaujali vyčkávacie stanovisko.

Ako prvý bol v diplomatických kruhoch známy postoj Veľkej Británie. Reakcia Londýna nebola taká, aká by sa dala predpokladať.¹⁵⁴ Foreign Office nebola pripravená podniknúť kroky proti avizovanej zmluve. „Chabá“ reakcia Chamberlaina prekvapila aj francúzskeho štátneho tajomníka P. Berthelota.¹⁵⁵ Chamberlain nebol taký bezstarostný, ako sa snažil pôsobiť na verejnosti. Doma však bol vystavený kritike a jeho popularita, v porovnaní s rokovaniami v Locarne, klesala. Dôvodom bol najmä neúspech marcových rokovaní Ženeve o vstupe Nemecka do Spoločnosti národov.¹⁵⁶ Veľká Británia nezostala iba pri svojej miernej reakcii, ale pokúsila sa ovplyvniť aj stanoviská ďalších krajín. V nasledujúcich dňoch sa Chamberlain pokúsil „usmerniť“ stanovisko stredoeurópskych signatárov Locarna. Britskí diplomati sa najmä obávali reakcie Poľska.¹⁵⁷ Foreign Office uviedla nepresné informácie, ktoré získalo poľské ministerstvo zahraničných vecí z Paríža, na pravú mieru 11. apríla 1926, ale pochybnosti poľského ministra neboli rozptýlené a Skrzyński naďalej nešetril kritikou.¹⁵⁸ Britská diplomacia sa nevzdávala zámeru ovplyvniť stanovisko Poľska a Československa k pripravovanej zmluve. Príležitosť sa naskytla počas návštevy A. Skrzyńského v Prahe 13. – 15. apríla 1926.¹⁵⁹ Chamberlain sa obával, že československý a poľský minister zahraničných vecí sa v súvislosti s nemecko-sovietskou zmluvou dohovoria na spoločnom po-

¹⁵³ Ibidem.

¹⁵⁴ Dokonca aj britského veľvyslanca v Berlíne Chamberlainova reakcia prekvapila. „*Lord D'Abernon gestand mir [Schubert – A. F.] er hätte niemals geglaubt, daß Chamberlain einen so ruhigen und großzügigen Standpunkt einnehmen würde.*“ ADAP, ref. 133, dok. 117, s. 295, Schubertove poznámky z 9. apríla 1926.

¹⁵⁵ Berthelot tvrdil, že podľa jeho informácií bola Chamberlainova prvá reakcia negatívna, ale napriek tomu britská strana nemala v úmysle protestovať. AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 356/26, 14. apríl 1926. Po prvom „šoku“ z informácie o príprave zmluvy si aj Briand adoptoval miernejšie stanovisko. ADAP, ref. 133, dok. 119, s. 302, Hoesch do Berlína 9. apríla 1926.

¹⁵⁶ AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 70, 12. máj 1926. Nemeckí diplomati neskrývali, že rokovania so ZSSR boli istým nátlakom na locarnské mocnosti. Berlín pred britskými diplomatmi naznačoval, že locarnská politika by už mala začať prinášať ovocie. DBFP, ref. 43, dok. 408, s. 588, D'Abernon pre Chamberlaina 9. apríla 1926.

¹⁵⁷ Chamberlain poznal kritické stanovisko Skrzyńského k pripravovanej zmluve. V rozhovore s poľským vyslancom v Londýne nábádal poľskú stranu na zachovanie pokoja. KORCZYK, ref. 142, dok. 10, s. 314-315, Skirmut pre Skrzyńského 13. apríla 1926.

¹⁵⁸ KORCZYK, ref. 28, s. 210-211.

¹⁵⁹ Návšteva Skrzyńského v Prahe bola plánovaná už dlhšie, súvisela priamo s nemecko-sovietskou zmluvou. SLÁDEK, Zděnek. Akce československých a poľských vládnych kruhů proti sovětsko-německé neutralitní smlouvě v dubnu 1926. In *Slavanský přehled*, 1975, roč. 61, č. 3, s. 255-264, tu s. 257. DEJMEK, ref. 110, s. 142.

stupe, ktorý sa nebude zhodovať so zámermi Foreign Office. Preto inštruoval britského vyslanca v Prahe G. Clerka, aby Beneša a Skrzyńského informoval o britskom stanovisku k pripravovanej zmluve. Neodporúčal protesty a zároveň varoval oboch ministrov pred prejavmi nepriateľstva voči Nemecku, ktoré by sa objavili v súvislosti s avizovanou nemecko-sovietskou zmluvou. Takéto reakcie by, podľa Chamberlainovho odkazu, vyvolali ľútosť britskej diplomacie. Obom ministrom odporučil, aby si k záležitosti osvojili britský postoj a zmluvu akceptovali ako „*fait accompli*“.¹⁶⁰ Podľa Clerka to bol Skrzyński, kto bol viac rozrušený.¹⁶¹ Beneš sa, podľa Clerkovho názoru, viac prikláňal k britskému stanovisku, hoci sa vyjadril, že Nemecko v tomto prípade urobilo „*kolosálnu chybu*“.¹⁶² Spoločná konverzácia medzi Clerkom a šéfmi poľskej a československej diplomacie sa odohrala pre večerou, v zhone. Počas recepcie si diplomati iba v rýchlosti vymenili prvé dojmy z pripravovanej zmluvy, bez bližších podrobností. Clerk informoval do Londýna, že Beneš pripraví o záležitosti memorandum. Skrzyńskému Clerk ponúkol, aby Chamberlaina informoval o svojom postoji telegraficky.¹⁶³

Návšteva poľského ministra v Prahe bola príležitosťou na koordináciu krokov stredoeurópskych signatárov Locarna. Skrzyński bol v Prahe prijatý vrúcne a obaja ministri pred novinármi nešetřili vyhláseniami o blízkosti svojich stanovísk.¹⁶⁴ V politickej časti sa diskusia mala venovať aj medzinárodnej situácii. Hovoriť sa malo o Rade Spoločnosti národov, ale aj o pomere Nemecka k východnej a západnej Európe. Beneš nemal záujem na zvláštnych politických dohodách či koordinácii krokov. Vzájomný vzťah s Poľskom mal zostať v intenciách arbitrážnej dohody.¹⁶⁵ Obaja diplomati mali k pripravovanej nemecko-sovietskej zmluve výhrady. Nebola v súlade s Paktom Spoločnosti národov a zároveň odporovala locarnským dohodám. Podľa dostupných prameňov možno usudzovať, že obaja ministri o záležitosti hovorili, ale ako vyplýva z ďalších udalostí, svoj postup nekoordinovali.¹⁶⁶

¹⁶⁰ DBFP, ref. 43, dok. 418, s. 603-604, Chamberlain pre Clerka 13. apríla 1926.

¹⁶¹ Podľa Kochovej správy strávil Skrzyński značnú časť večera práve s britským vyslancom a nevyšiel si ostatných členov spoločnosti. PAAA, f. Abteilung IVa-Polen, sign. R81829/L165701-704, Koch do Berlína 15. apríla 1926.

¹⁶² DBFP, ref. 43, dok. 429, s. 617-618, Clerk pre Chamberlaina 15. apríla 1926.

¹⁶³ Chamberlain sa viac obával poľskej reakcie na pripravovanú zmluvu. Preto poslal Skrzyńskému osobný odkaz: „... *in the long run it is the coolest head which wins.*“ DBFP, ref. 43, dok. 418, s. 603, Chamberlain pre Clerka 13. apríla 1926. Skrzyński zaslal svoje stanovisko do Londýna. Por. KORCZYK, ref. 142, dok. 30, s. 323, pozn. 35.

¹⁶⁴ WANDYCZ, ref. 123, s. 44-46.

¹⁶⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 436-459/26, 13. apríl 1926.

¹⁶⁶ Skrzyński hodnotil zmluvu najmä z politického hľadiska, kým Beneš sa snažil dať do popredia právny aspekt zmluvy. GASIOROWSKI, Zygmunt J. Polish-Czechoslovak Re-

218 • Clerk síce informoval Londýn, že Benešovo stanovisko bolo v podstate zhodné s Chamberlainovým, ale situácia bola opačná. Názor na britskú pozíciu k pripravovanej zmluve šéf československej diplomacie vyjadril jasne: „*Nesouhlasím*.“ Podľa neho nebolo potrebné rozčuľovať sa, ale ani sa nemalo ustupovať v prípade porušovania Paktu Spoločenosti národov.¹⁶⁷ Beneš pripravil memorandum, kde zosumarizoval svoj postoj. Memorandum bolo 17. apríla 1926 okrem Londýna zaslané aj do Paríža, Ríma, Washingtonu, Bernu, Bruselu, Belehradu a Bukurešti.¹⁶⁸ Pripravený dokument obsahoval 5 právnických otázok. Prvé tri otázky sa týkali vzťahu medzi avizovanou zmluvou a Paktom Spoločenosti národov. Podľa Beneša bolo hlavnou otázkou, ako by Nemecko reagovalo, ak by bolo nútené vybrať si medzi zmluvou so ZSSR a Paktom Spoločenosti národov. Beneš sa obával, že v zmluve s Moskvou Nemecko dopredu prijme záväzok, podľa ktorého bude neskôr konať v Spoločenosti národov.¹⁶⁹ Ďalšia otázka sa týkala toho, ako nemecká strana chápe locarnské zmluvy, a poslednou otázkou bolo, či pripravovaná zmluva neobsahuje tajné dodatky a protokoly. Beneš navrhoval, aby tieto otázky položili Nemecku signatári locarnských dohovorov a členovia Rady Spoločenosti národov. Podľa neho by bolo lepšie, ak by sa tak stalo ešte pred podpisom zmluvy medzi ZSSR a Nemeckom. Ak by Nemecko odpovede na ne neposkytlo, hrozila podľa neho vážna kríza Spoločenosti národov a zmenila by sa situácia, za ktorej Nemecko žiadalo o vstup do organizácie a pridelenie stáleho miesta v Rade. Uzatvorenie takejto zmluvy považoval za ťažkú ranu pre ženevskú organizáciu.¹⁷⁰ Otázky mali byť Nemecku položené čo najskôr. Reakcia Chamberlaina na Benešovo memorandum bola zmierlivá. Uvedené otázky považoval za dôležité a so záujmom si ich prečítal. Podľa neho však záleži-

lations 1922–1926. In *The Slavonic and East European Review*, 1957, roč. 35, s. 473–504, tu s. 503. KORCZYK, ref. 28, s. 213. Diskusiu so Skrzyńskim o pripravovanej zmluve Beneš potvrdil neskôr pri stretnutí s Kochom. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557282-284, 17. apríl 1926.

¹⁶⁷ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 473/26, 15. apríl 1926.

¹⁶⁸ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 476–483/26, 17. apríl 1926. V memorande sa Beneš vyjadril k tým bodom zmluvy, ktoré boli sprostredkované z Paríža.

¹⁶⁹ V prvom bode položil otázku, ako sa Nemecko zachová, ak jeho zmluva s krajinou, ktorá nebola členom Spoločenosti národov, bude v rozpore s Paktom. Je možné v tomto prípade podpísať súčasne Pakt Spoločenosti národov a dohodu so ZSSR? Zároveň vyslovil názor, že obidve krajiny môžu ťažko navrhnuť politické otázky, ktoré by sa týkali iba ich dvoch a nedotýkali by sa inej krajiny. 2. Ako sa Nemecko zachová, ak sa ZSSR dostane do konfliktu s tretou krajinou? Bude Nemecko pripravené akceptovať rozhodnutie Rady o tom, kto je agresor? 3. Bolo by Nemecko ochotné uvaliť ekonomické sankcie na nečlena Spoločenosti, aj keď by išlo o ZSSR? AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 476–483/26, 17. apríl 1926.

¹⁷⁰ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 467–472/26, 15. apríl 1926.

tosť dostatočne objasňovali vysvetlenia, ktoré poskytla nemecká vláda. Nepovažoval za správne položiť Nemecku „dotazník“, pretože by to mohlo evokovať nedôveru k Nemecku a jeho uisteniam.¹⁷¹ Akcia nesplnila Benešove očakávania a na dôvažok mala nepríjemnú dohru.

20. apríla 1926 britské noviny *Times* a *Daily Telegraph* publikovali nepresné znenie Benešovho memoranda.¹⁷² Táto indiskrétnosť skomplikovala pozíciu československej diplomacie. Beneš veril, že v pozadí „odhalenia“ memoranda v tlači stála Foreign Office: „*Soudím, že se jim hodilo, že někdo řekl jasně, co je pravda, a že se prostě za mne schovávají.*“¹⁷³ V ten istý deň Beneš dostal telegram od československého vyslanca v Londýne, ktorý na záležitosť s prezradením memoranda vrhol nové svetlo. Jan Masaryk sa priznal, že hovoril s redakciou *Daily Telegraph* predtým, ako dostal Benešove memorandum s otázkami. Podľa vlastných slov v niektorých bodoch predpokladal jeho obsah a hovoril s redakciou neoficiálne. Vo svojom telegrame uviedol: „*Má se za to, že jsem článek inspiroval.*“ „Zodpovednosť“ za odhalenie memoranda v tlači odmietol a požiadal o ďalšie inštrukcie.¹⁷⁴ V reakcii na zverejnenie memoranda sa Beneš snažil znížiť jeho politický význam. V tomto duchu sa niesli aj jeho inštrukcie. Dôraz bol kladený na to, že nešlo o iniciatívu, ktorá mala vyvrcholiť do spoločného postupu signatárov Locarna, ale len snahu informovať o svojom stanovisku. Bolo to stanovisko právne a pripravil ho ako člen Rady Spoločnosti národov, a nie v mene Malej dohody alebo Poľska.¹⁷⁵ K Benešovej iniciatíve sa nikto nepripojil.¹⁷⁶ Správa sa z britských novín rozšírila aj do ďalších krajín.

¹⁷¹ DBFP, ref. 43, dok. 443, s. 643, Chamberlain pre Clerka 21. apríla 1926.

¹⁷² Tlač prejavila o rokovania medzi Nemeckom a ZSSR záujem už dávnejšie. Prvé informácie o tom, že sa pripravuje vzájomná zmluva priniesli 8. apríla 1926 *Times*. ADAP, ref. 133, dok. 120, s. 304, Schubert do Moskvy 10. apríla 1926. Od tohto dátumu sa noviny začali o vec zaujímať detailnejšie a objavili sa rôzne dohady a špekulácie o jej obsahu. 19. apríla 1926 *Times* priniesli prvé informácie o existencii Benešovho memoranda, ktoré v rovnaký deň prevzala aj nemecká tlač. *Der Tag*, 19. apríl 1926, Locarnopolitik trotz Russenvertrag. Englands Urteil „nicht ungünstig.“ Beneschs Fragebogen. *Kreuzzeitung*, 19. apríl 1926, Abendausgabe, Chamberlain zu den deutsch-russischen Verhandlungen. Benesch und Skrzyński hetzen.

¹⁷³ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 515/26, 21. apríl 1926.

¹⁷⁴ AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 53, 20. apríl 1926. Napriek tomu, že Beneš poznal obsah Masarykovho telegramu, zaslal do Londýna telegram č. 515/26 s domnienkou, že za odhalením stála Foreign Office.

¹⁷⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 515/26, 21. apríl 1926. Aj vyslanca Š. Osuského v Paríži únik informácií o memorande prekvapil a konštatoval, že všetky správy, ktoré sa vo francúzskej tlači objavili, boli pôvodom z Londýna. AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 400/26, 22. apríl 1926.

¹⁷⁶ Poľský minister zahraničných vecí predkladal vlastné návrhy na riešenie problému. Spočiatku Skrzyński zastával názor, že Veľká Británia, Francúzsko a ďalšie krajiny mali zaslať Nemecku protest, pretože zmluva sa nezlučovala s locarnským paktom

Publikovanie v novinách bolo pre československú diplomáciu nepríjemné. Najmä nemeckým diplomatom bolo ťažké vysvetliť, prečo Beneš pripravil memorandum, ktoré mohlo byť považované za miešanie sa do vnútorných záležitostí týkajúcich sa ZSSR a Nemecka.

Zmluva medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom bola podpísaná 24. apríla 1926,¹⁷⁷ jej text zverejnený o dva dni neskôr.¹⁷⁸ Svetová tlač ju prijala, v niektorých prípadoch síce s pochybnosťami, ale bez väčšieho rozrušenia.¹⁷⁹ Po nečakanom odhalení v novinách boli ďalšie Benešove inštrukcie zdržanlivejšie. Československí diplomati mali počkať na stanovisko primárne dotknutých krajín, v prvom rade Veľkej Británie¹⁸⁰ a Francúzska. Beneš naďalej obsahu zmluvy neveril: „... *dotýká jasné ducha paktu ve smyslu nepřiznivém*.“ Po posledných udalostiach bolo nepravdepodobné, že by predstavitelia veľmocí boli ochotní proti zmluve zakročiť. Otázka sa ešte mohla objaviť v diskusiách o vstupe Nemecka do Spoločnosti národov.¹⁸¹ Britskí a francúzski diplomati sa dištancovali od Benešovho memoranda. Chamberlain neskôr poprel, že by o nejakom memorande vôbec vedel.¹⁸² Z Veľkej Británie sa však ozývali aj hlasy, ktoré odmietali nemeck-

a pripravovaným členstvom Nemecka v Spoločnosti národov. DBFP, ref. 43, dok. 420, s. 604-606, Chamberlain pre Maxa Mullera 13. apríla 1926. Neskôr navrhol, aby bolo Nemecko nútené „vybrať“ si medzi členstvom v Spoločnosti národov a zmluvou so ZSSR. SLÁDEK, ref. 159, s. 259. Poľská strana rozšírila paletu možných krokov, ktoré by sa dali podniknúť v súvislosti s pripravovanou zmluvou aj o návrh, aby bolo vypracované podrobnejšie vysvetlenie k článku 16 Paktu Spoločnosti národov. KORCZYK, ref. 28, s. 222. Ani jeden z týchto poľských návrhov nenašiel podporu.

¹⁷⁷ HILDEBRAND, ref. 119, s. 470-471.

¹⁷⁸ AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 180, 27. apríl 1926. Text zmluvy ADAP, ref. 133, dok. 168, s. 402-406. Podrobnosti o priebehu bilaterálnych nemecko-sovietskych rokovaní HÖLTJE, Christian. *Die Weimarer Republik und das Ostlocarno-Problem 1919-1934*. Würzburg: Holzner-Verlag, 1958, s. 170-176. KRASUSKI, ref. 147, s. 240-242.

¹⁷⁹ PAAA, f. Burö Staatssekretär, sign. R29257/E 157413-440, 27. – 29. apríl 1926.

¹⁸⁰ Chamberlain po zverejnení zmluvy, aby predišiel ďalšej verejnej kritike, zaslal do Prahy, ale aj ďalších miest telegram, kde tlmočil svoje dojmy. Zmluvu považoval na niektorých miestach za dvojznačnú, ale zároveň vyslovil presvedčenie, že neobsahovala nič proti Paktu Spoločnosti národov a duchu Locarna. Vyslovil tiež nádej, že krajiny, do ktorých bol tento jeho telegram odoslaný, urobia všetko pre to, aby zabránili unáhleným a zveličeným vyjadreniam svojich pochybností. DBFP, ref. 43, dok. 479, s. 690, Chamberlain pre Clerka 29. apríla 1926.

¹⁸¹ AMZV, Telegramy odoslané 1926, č. 544-567/26, 28. apríl 1926. Benešov názor tlmočil do Londýna vyslanec Clerk. Podľa neho Beneš nebol šťastný z uzatvorenej zmluvy, ale pred zaujatím definitívneho stanoviska čakal na názor Londýna a Paríža. Beneš zároveň vyjadril názor, že uzatvorenie zmluvy prinieslo nový pohľad na vstup Nemecka do Spoločnosti národov. DBFP, ref. 43, dok. 470, s. 677-678, Clerk pre Chamberlaina 28. apríla 1926. Benešove očakávania sa nesplnili a na pôde Spoločnosti národov sa o nemecko-sovietskej zmluve nehovorilo.

¹⁸² AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 58, 29. apríl 1926. V rozprave v House of Commons 28. apríla 1926 prebehol tento rozhovor: „Colonel Wedgwood: Is it right hon. gen-

ko-sovietsku zmluvu a interpretovali ju ako porážku Locarna a britskej politiky.¹⁸³ Z toho pramenili dve stanoviská k memorandu. Na jednej strane bolo vnímané ako zasahovanie do práv susedného štátu a na druhej strane bolo privítané ako včasná intervencia, ktorá zabránila, aby Nemecko mohlo neskôr použiť výhovorku, že si nebolo vedomé niektorých skutočností, ktoré zo zmluvy vyplývali.¹⁸⁴ Ani britský minister zahraničných vecí nebol celkom spokojný s definitívnym znením zmluvy, ktoré sa nezhodovalo s uisteniami, ktoré Foreign Office z Berlína dostávala. Chamberlain však stanovisko k zmluve zmeniť nemienil.¹⁸⁵

Posledným pokusom vzniesť námietky voči zmluve bola francúzska akcia v polovici mája 1926.¹⁸⁶ V tomto čase Briand oslovil Chamberlaina a belgického ministra zahraničných vecí E. Vandervelda. Navrhoval, aby všetci spolu zakročili v Berlíne. Chamberlain odmietol a inštruoval britského veľvyslanca v Paríži, aby dôrazne požiadal Brianda, nech nerobí žiadne unáhlené kroky.¹⁸⁷ Aj Vandervelde sa odmietol k Briandovej iniciatíve pridať.¹⁸⁸ Briand následne upustil od plánovaného demaršu.¹⁸⁹ Iba inštruoval právneho experta na francúzskom ministerstve zahraničných vecí H. Fromageota, aby položil niekoľko otázok nemeckému právnenému expertovi F. Gaussovi. Fromageot odpovede nemeckej strany považoval

tleman's view that the letter published in the White Paper is identical with the view expressed by Dr. Benes in the memorandum sent to the German Government as a protest against their action in forming a treaty with Russia which would involve neutrality in certain circumstances? Sir A. Chamberlain I am not aware the Czechoslovakian Government sent any memorandum. Colonel Wedgwood: or minute? Sir. A. Chamberlain: Or minute. "Takúto odpoveď Chamberlainovi umožnila nepresne položená otázka, pretože Beneš skutočne nezaslal memorandum nemeckej vláde. Chamberlain sa tak vyhol odpovedi a zároveň sa od veci dištancoval. Aj Berthelot pred Hoeschom poprel, že by francúzska vláda obdržala od Beneša nejaké memorandum, podľa neho bola o Benešovom postoji informovaná prostredníctvom správ svojho vyslanca v Prahe. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29256/E157262-266, správa Hoescha o rozhovore s Berthelotom 24. apríla 1926.

¹⁸³ AMZV, Politické správy Londýn 1926, č. 82, 10. jún 1926.

¹⁸⁴ Osuský hodnotil publikovanie memoranda vo Francúzsku: „... byl francouzským veřejným míněním radostně uvítán.“ AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 170, 22. máj 1926.

¹⁸⁵ DBFP, ref. 43, dok. 475, s. 683-684, Chamberlain pre Creweho 28. apríla 1926.

¹⁸⁶ Berthelot informoval československú diplomaciu o francúzskom zámere položiť Nemecku otázky týkajúce sa obsahu práve podpísanej zmluvy. V tejto správe bolo zároveň dané najavo, že spoločný demarš signatárov Locarna neprichádzal do úvahy pre neústupnosť Veľkej Británie. AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 157, 27. apríl 1926.

¹⁸⁷ DBFP, ref. 43, dok. 489, s. 702, Chamberlain pre Creweho 1. mája 1926.

¹⁸⁸ Ibidem, dok. 501, s. 721, Grahame pre Chamberlaina 6. mája 1926.

¹⁸⁹ Ibidem, dok. 494, s. 709-711, Fleuriau pre Foreign Office 3. mája 1926.

222 • za uspokojujúce.¹⁹⁰ Žiaden zárok v zmysle Benešovho memoranda a spoločného postupu signatárskych krajín locarnského paktu sa nekonal.

Beneš sa 7. mája 1926 pripojil k miernej pozícii Londýna. Zmluvu hodnotil ako právne nenapadnuteľnú a iba čas mal ukázať, ako bude Nemecko v jednotlivých prípadoch zmluvu interpretovať.¹⁹¹ Zároveň sa snažil zmierniť nepriaznivý dojem, ktorý zanechalo publikovanie memoranda. Usiloval sa interpretáciu posunúť do inej roviny. Nechcel, aby bol v jeho akcii videný protisovietsky alebo protinemecký krok. Podľa neho bolo v záujme Nemecka a ZSSR, aby boli dopredu upozornené na problémy, ktoré mohli vzniknúť v Rade Spoločnosti národov a pri prijímaní Nemecka do tejto organizácie, aby boli sporné otázky dopredu vysvetlené a prípadne mohol byť text zmluvy skorigovaný.¹⁹² Memorandum podľa neho vyvolalo diskusiu a vyvinulo na nemeckých predstaviteľov tlak, ktorý ich prinútil poskytnúť ďalšie záruky a vysvetlenia týkajúce sa zmluvy.¹⁹³ Neskôr dokonca tvrdil, že memorandum bolo vyjadrením jeho postoja, len sa ním snažil získať názory iných vlád, skôr ako by si adoptoval definitívne stanovisko.¹⁹⁴

V Nemecku prijali zmluvu pozitívne všetky politické strany a 10. júna 1926 bola jednohlasne schválená v Reichstagu.¹⁹⁵ V Moskve bol podpis dokumentu chápaný ako veľký úspech sovietskej zahraničnej politiky.¹⁹⁶ Záležitosť okolo zmluvy bola uzatvorená. Pozícia rozhodujúcich krajín

¹⁹⁰ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 477/26, 12. máj 1926. *Documents On British Foreign Policy 1919–1939*. London: Her Majesty Stationary Office, 1968, séria 1A, zv. II, dok. 9, s. 20; dok. 10, s. 21. KORCZYK, ref. 28, s. 255.

¹⁹¹ DBFP, ref. 43, dok. 507, s. 733–734, Clerk pre Chamberlaina 7. mája 1926. Na druhej strane Beneš v telegrame pre československých diplomatických zástupcov uviedol, že Československo si, pokiaľ išlo o otázku nemecko-sovietskej zmluvy, vyhradzovalo právo vec znova preskúmať, hoci sa stanovisko Prahy v otázke vstupu Nemecka do Spoločnosti národov nezmenilo. AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 577–587/26, 8. máj 1926. Beneš ešte pravdepodobne dúfal, že sa Francúzsko podujme na nejakú akciu proti zmluve. Francúzska iniciatíva z polovice mája toto očakávanie nespĺnila. K memorandu sa viacej nevracal. Napriek jeho publikovaniu sa o ňom nezmienil ani počas vystúpenia v zahraničnom výbore senátu 30. apríla 1926. *Bohemia*, 1. máj 1926, Berliner Vertrag und Völkerbundpakt. Erklärungen Dr. Benešs im Senat-Ausschuß. *Národní osvobození*, 1. máj 1926, Ministr Beneš o smlouvě německo-ruské. *Prager Tagblatt*, 1. máj 1926, Pessimistischer Ausblick des Ministers Beneš.

¹⁹² AMZV, f. Trezorové spisy II-2 1925–1926, č. j. 64.26.71926, 23. apríl 1926. AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 35, 3. máj 1926.

¹⁹³ Chamberlain prostredníctvom Clerka odkázal do Prahy, že vďaka memorandu a následnej diskusii sa vec vyriešila a Nemecko bolo nútené dať také uistenia, že Benešove otázky obsiahnuté v memorande považoval Chamberlain za daného stavu za zodpovedané. AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 526–533/26, 22. apríl 1926.

¹⁹⁴ DBFP, ref. 43, dok. 447, s. 449, Clerk pre Chamberlaina 22. apríla 1926.

¹⁹⁵ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 42, 9. júl 1926.

¹⁹⁶ AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 180, 27. apríl 1926.

bola jednoznačná. Žiadna z nich nebola pripravená podniknúť seriózný krok proti zmluve medzi Moskvou a Berlínom. Sporadicky sa síce otázka nemecko-sovietskej zmluvy objavila v diplomatických rozhovoroch aj v nasledujúcich mesiacoch, ale neboli vznesené žiadne výraznejšie námietky ani proti jej obsahu, ani proti času a spôsobu uzatvorenia. Politici vo Veľkej Británii a Francúzsku sa s ňou zmierili ľahšie ako československá diplomacia. Snáď s výnimkou Poľska sa v žiadnej krajine neozval ostrejší protest. Ani Briand nebol ochotný zaujať kategorické stanovisko a identifikoval sa s Chamberlainovým názorom. Nálada v Paríži bola hodnotená ako pasívna.¹⁹⁷

Prečo Edvard Beneš pripravil memorandum? Bezprostredným impulzom nebola pravdepodobne vlastná iniciatíva. Po objavení sa aféry v novinách Beneš tvrdil, že Chamberlain ho prostredníctvom Clerka požiadal, aby zosumarizoval svoje výhrady k pripravovanej zmluve v písomnej forme.¹⁹⁸ Britská strana na toto vyjadrenie nereagovala. V Benešovej pozostalosti sa však našiel list, ktorý jeho vyjadrenie potvrdzuje. V dokumente z 15. apríla 1926 a s podpisom vyslanca Clerka bolo v niekoľkých bodoch zosumarizované britské stanovisko tak, ako bolo zaslané z Londýna. V závere Clerk uviedol: „*Bol by som veľmi vďačný, ak by ste mi mohli čo najskôr poskytnúť vašu analýzu situácie, pretože stojíme zoči-voči otázke veľkej dôležitosti a viem, že moja vláda by si priala poznať vaše uvážlivé názory čo najskôr.*“¹⁹⁹ Ukazuje sa tak, že Beneš bol naozaj vyzvaný pripraviť memorandum, hoci vyslanec Clerk s najväčšou pravdepodobnosťou konal nad rámec inštrukcií z Londýna, keď požiadal o zosumarizovanie československého stanoviska v písomnej forme. Beneš sa ponúknuťej príležitosti chopil. Memorandum okrem Londýna iniciatívne zaslal aj na ďalšie československé zastupiteľstvá. Možno si iba domýšľať, či veril, že sa mu podarí presvedčiť ďalšie krajiny ku koordinovanej akcii, ktorá by dosiahla, aby Nemecko zmluvu alebo neuzatvorilo, alebo boli aspoň zmenené niektoré jej články.²⁰⁰ Objavili sa aj úvahy, či Benešovo konanie nemalo

¹⁹⁷ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 408/26, 25. apríl 1926.

¹⁹⁸ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557347-349, Schubert pre Kocha 23. apríla 1926. Aj na zasadnutí vlády 16. apríla 1926, teda ešte pred vypuknutím aféry, Beneš hovoril o príprave memoranda na žiadosť dohodových mocností. NAČR, f. PMR, k. 4383, 5. schôdza, 16. apríl 1926.

¹⁹⁹ MÚA AV ČR, f. EBI, k. 241, sign. R285/2, bez čísla, s. 9-10. „*I should be very grateful if you could let me have your analysis of the situation as soon as convenient, for we are faced with a question of grave importance, and I know that my Gouvernement would wish to have your considered views as soon as possible.*“

²⁰⁰ O tejto možnosti hovoril na zasadnutí vlády, kedy očakával „dôrazné kroky u nemeckej vlády“ a vyjadril nádej, že bude dosiahnuté, aby Nemecko zmluvu neuzatváralo alebo ju upravilo. NAČR, f. PMR, k. 4383, 5. schôdza, 16. apríl 1926. MACHATKOVÁ, Raša.

vnútropolitické súvislosti.²⁰¹ Aj keď považoval zmluvu za protibritský krok, možnosť zmeniť umiernený postoj k nej videl najmä v Paríži, nepochybne pod vplyvom informácií, ktoré československá diplomacia získala od štátneho tajomníka Berthelota a ktoré dávali nádej na diplomatickú akciu Paríža. Zo strany západných štátnikov očakával rozhodnejšiu reakciu. Memorandum nemalo ten efekt, aký očakával. Československá diplomacia nebola oslavovaná za politickú predvídavosť. Naopak, československých diplomatov čakalo nepríjemné vysvetľovanie nielen na nemeckom ministerstve zahraničných vecí, ale aj v ďalších krajinách. Záležitosť sa vysvetlila a vyjasnila, ale československá zahraničná politika zostala poznačená puncom tajnej diplomacie a obvineniami z rokovaní za chrbtom iných krajín. A nebolo to prvý raz.

V prípade nemecko-sovietskej zmluvy veľmoci v tichosti sledovali priebeh jej prípravy a nakoniec takmer bez protestov akceptovali jej uzatvorenie. Z právneho hľadiska bola hodnotená ako bezproblémová. No pochybnosti, či ňou Nemecko neprijalo záväzky, ktoré by mohli byť v rozpore s Paktom Spoločnosti národov, boli závažné. Veď podľa Benešových výhrad mohla mať vplyv na spôsob hlasovania Nemecka v Rade Spoločnosti národov. Mala to byť predovšetkým ženevská organizácia, ktorá mala chrániť povojnový mier a byť priestorom, kde sa spory medzi krajinami riešili mierovou cestou. Reakcia na berlínsku zmluvu postavila do nového svetla aj záväzky z Locarna. Politici vo Veľkej Británii a Francúzsku sa museli rozhodnúť, akú hodnotu pre nich mal locarnský pakt, koľko boli ochotní „prehliadnuť“ a do akej miery ustúpiť Berlínu, aby vstúpili dohovory z Locarna do platnosti a aby Berlín neuskutočnil svoje vyhrážky o stiahnutí prihlášky do ženevskej organizácie. Zmluva medzi Nemeckom a Sovietskym zväzom, ale hlavne reakcia veľmoci na jej obsah a uzatvorenie, oslabovali autoritu Spoločnosti národov. Ak nie po právnej stránke, tak fakt, že pochybnosti, či nebola v rozpore s Paktom, neboli rozptýlené, ale skôr prehliadnuté, organizáciu poškodil. Benešova aktivita na pôde Spoločnosti národov a význam, ktorý tejto organizácii pripisoval, boli dôvodmi, prečo memorandum pripravil. Očakával, že Veľká Británia a Francúzsko budú jeho výhradám a názorom venovať väčšiu pozornosť. Nestalo sa tak. Reakcia Československa vyznela, najmä vplyvom informácií publikovaných v tlači, ako najprudšia. Neochota veľmoci zaujať rozhodnejšiu pozíciu signalizovala výrazné zmeny v medzinárodných vzťahoch. Politické dohovory medzi Nemeckom a ZSSR narušo-

Z protokolů schůzí 8. československé vlády (2. Černého). Praha : Státní ústřední archiv, 1994, s. 27. SLÁDEK, ref. 159, s. 258.

²⁰¹ SLÁDEK, ref. 159, s. 263.

vali krehkú rovnováhu v stredoeurópskom priestore. Československá diplomacia vychádzala z predpokladu, že status quo a rovnováha v stredoeurópskom priestore sú v súlade so zahranično-politickými koncepciami západných veľmocí. Reakcia Londýna a Paríža však bola iná. Locarnský pakt bol pre západných štátnikov príliš cenný a neboli ochotní o tom pripustiť žiadne pochybnosti. Z locarnského paktu a berlínskej zmluvy Nemecko vytiažilo politický kapitál. Na medzinárodnú scénu nevstúpilo izolované, ale práve naopak, v spojení s každým a pre každého zaujímavé.²⁰²

Odozva v Berlíne

Po konferencii v Locarne označil šéf československej diplomacie vzťahy s Nemeckom za „*priateľské*“.²⁰³ Pripravovaná nemecko-sovietska zmluva rozvírila hladinu vzájomných vzťahov. Nemecko sa snažilo prípravu zmluvy utajiť. Oficiálne bola československá strana informovaná prostredníctvom nemeckého vyslanca v Prahe Waltera Kocha.²⁰⁴ Ten navštívil Beneša 17. apríla 1926. To boli informácie o príprave zmluvy známe už aj z novín. Zároveň to bol deň, keď Beneš, niekoľko hodín pred návštevou nemeckého vyslanca, odoslal memorandum k nemecko-sovietskej zmluve. Počas stretnutia Koch oboznámil Beneša s obsahom pripravovaného dokumentu. Informácie boli v podstate totožné s tým, čo nemecká strana oznámila do Londýna a Paríža začiatkom apríla 1926. Beneš sa netváril prekvapene a potvrdil, že už pred niekoľkými dňami získal správy z Paríža aj Londýna. Kochovi prezentoval svoj postoj v zmysle memoranda, neustále zdôrazňujúc právnu stránku veci. Niektoré ustanovenia zmluvy označil za rozporné s Paktom Spoločnosti národov. Aby dodal svojim výhradám váhu, prezentoval ich ako výhrady člena Rady Spoločnosti národov a signatára locarnských zmlúv. O záležitosti sa snažil diskutovať na multilaterálnej úrovni a nie na bilaterálnej nemecko-československej úrovni. Navyše boli podľa neho poľské výhrady podstatne väčšie ako československé.²⁰⁵ Nemecký vyslanec neoficiálne tlmočil názor, že nemecká vláda je pripravená v prípade, ak by sa nevyšlo v ústrety jej požiadavkám, odvolať prihlášku do Spoločnosti národov alebo využiť rokovania so sovi-

²⁰² HILDEBRAND, ref. 119, s. 473.

²⁰³ BENEŠ, Edvard. Locarnské smlovy a Společnost národů. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 340-361, tu s. 357, prejav prednesený 30. októbra 1925.

²⁰⁴ Schubertove inštrukcie pre vyslanca Kocha por. PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291k/D557218-220, 15. apríl 1926.

²⁰⁵ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557282-284, Kochova správa o rozhovore s Benešom 17. apríla 1926.

skou stranou ako nátlak pri rokovaníach o kompozícii Rady Spoločnosti národov.²⁰⁶ Čo nemecká strana považovala v rozhovoroch s Benešom za tromf, bola zmluva medzi Československom a Sovietskym Ruskom z roku 1922. Jej preambulu experti Auswärtiges Amt vykladali ako klauzulu o neutralite. Podľa nemeckej interpretácie, išla Prahou uzatvorená zmluva v dôsledkoch ďalej ako zmluva, ktorú Nemecko plánovalo uzatvoriť so ZSSR. Takýto výklad Beneš kategoricky odmietal. O existencii memoranda sa nezmienil.²⁰⁷

20. apríla 1926 prebehol na bilaterálnej úrovni rozhovor medzi štátnym tajomníkom K. Schubertom a vyslancom Kamilom Kroftom. Stretnutie sa konalo pár hodín predtým, než sa nepresný text Benešovho memoranda objavil v novinách. Diplomati rozoberali aktuálne otázky. O pripravovanej zmluve medzi Nemeckom a ZSSR začal Schubert hovoriť z vlastnej iniciatívy. Nemecký štátny tajomník pripomenul Kochovu návštevu u Beneša 17. apríla 1926. Krofta podotkol, že Beneš pri tejto príležitosti upozornil nemeckého vyslanca na niektoré výhrady k avizovanej zmluve. Informácia Schuberta prekvapila, od Kocha o tom údajne zatiaľ nemal správy.²⁰⁸ Krofta zostal zaskočený Schubertovou neinformovanosťou a len povrchne priblížil niektoré Benešove výhrady. Vyhýbal sa tomu, aby prezradil podrobnosti uvedené v memorande. Schubert sa snažil prednesené pochybnosti obratom vyvrátiť. Ak by Nemecko konalo v rozpore s locarnskými zmluvami či Paktom Spoločnosti národov, bola by to podľa nemeckého štátneho tajomníka „*nepoctivosť a bláposť*“.²⁰⁹ Krofta v rozhovore vytiahol najsilnejšie argumenty. Zdôraznil, že Beneš by uvítal rozptýlenie svojich pochybností. Československo nemalo záujem spôsobovať Nemecku problémy či dokonca komplikovať jeho vstup do Spoločnosti národov, zároveň však vyslovil obavy, že pochybnosti o obsahu zmluvy by sa mohli objaviť na ženevskej pôde, pri obnovených rokovaníach o pričlenení Berlína. To mohlo zmariť priaznivé vyriešenie záležitosti a ohroziť locarnské dielo. Ak by sa československý minister presvedčil o neopodstatnenosti svojich obáv, opäť by sa s najväčšou horlivosťou

²⁰⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 493-500/26, 17. apríl 1926. V tomto prípade išiel vyslanec Koch nad rámec inštrukcií, ktoré obdržal z Wilhelmstrasse.

²⁰⁷ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557282-284, Kochova správa o rozhovore s Benešom 17. apríla 1926. Neskôr, keď si Stresemann zistil ďalšie podrobnosti o československo-sovietskej zmluve, nemecké ministerstvo zahraničných vecí od pôvodnej argumentácie upustilo. SPENZ, ref. 6, s. 76.

²⁰⁸ DEJMEK, ref. 39, s. 99. Odhladnuc od toho, že v tento deň boli známe prvé informácie z tlače, Koch podal správu o rozhovore s Benešom a o jeho výhradách už 17. apríla 1926. Schubert aj neskôr tvrdil, že Beneš nemeckého zástupcu o svojich pochybnostiach neinformoval. ADAP, ref. 133, dok. 163, s. 391-393, Schubert pre Kocha 23. apríla 1926.

²⁰⁹ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 31, 21. apríl 1926.

snážil prispieť k odstráneniu prekážok brzdiacich vstup Nemecka do Spoločnosti národov.²¹⁰ Krofta odovzdal Schubertovi aj výstrižok z *Prager Presse* z 18. apríla 1926,²¹¹ kde bol zosumarizovaný československý postoj a článok z 19. apríla 1926, rovnako z *Prager Presse*,²¹² kde sa v informáciách prevzatých z *Times* hovorilo o Benešovom memorande. V rozhovore Krofta de facto potvrdil existenciu memoranda a rámcovo informoval o jeho obsahu. Schubert reagoval podráždene. Upozornil, že od Beneša očakával väčšiu dôveru voči nemeckej politike.²¹³ O pochybnostiach československej strany bolo nemecké ministerstvo zahraničných vecí informované niekoľkokrát. Nepovažovalo však za potrebné na ne výraznejšie reagovať.

Oveľa neprijemnejšie stretnutie čakalo Kroftu na druhý deň, 21. apríla 1926, keď sa stretol so Stresemannom. Stretnutie sa uskutočnilo na žiadosť nemeckého ministra o 16:30.²¹⁴ V tomto čase už bolo v tlači publikované nepresné znenie memoranda. Stresemann, očividne podráždený, predložil Kroftovi ranné vydanie *Deutsche Tageszeitung*, kde bol uverejnený text memoranda.²¹⁵ Podľa informácií uverejnených v novinách Beneš v memorande položil otázku: „Je nemecký minister zahraničných vecí povinný podľa vzoru rusko-tureckej zmluvy oznámiť do Moskvy obsah všetkých nemeckých tajných rokovaní s inými krajinami a obsah rokovaní na pôde Spoločnosti národov, pokiaľ sa to týka záujmu oboch krajín?“²¹⁶ Nemecký minister v tejto

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ *Prager Presse*, 18. apríl 1926, Sonntagsausgabe, Um den deutsch-russischen Vertrag.

²¹² *Prager Presse*, 19. apríl 1926, Abendausgabe, „Times“ über den deutsch-russischen Vertrag.

²¹³ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29255/E157160-163, poznámky Schuberta o stretnutí s Kroftom 20. apríla 1926.

²¹⁴ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29255/E157183-185, poznámky Schuberta z 21. apríla 1926. STRESEMANN, ref. 51, s. 539.

²¹⁵ Memorandum bolo koncipované ako niekoľko otázok, ktoré mali signatári locanských zmlúv položiť Nemecku. V tomto kontexte sa najmä v tlači hovorilo o Benešovom „dotazníku“. DEJMEK, ref. 39, s. 100.

²¹⁶ „Ist der deutsche Minister des Auswärtigen verpflichtet entsprechend dem Vorbild des türkisch-russischen Vertrages alle vertraulichen Verhandlungen Deutschlands mit anderen Mächten und mit dem Völkerbund, soweit sie das Interesse der beiden Länder berühren, nach Moskau mitzuteilen?“ *Deutsche Tageszeitung*, 20. apríl 1926, Benešs Fragebogen über die deutsch-russischen Abmachungen. Skutočné znenie tohto článku v memorande bolo nasledovné: „Puisqu'il est presque impossible de concevoir entre la Russie et l'Allemagne les questions politiques de quelque importance qui ne toucheraient pas un tiers et puisqu'il serait absurde de conclure un traité qui engagerait les deux parties à se concerter sur les affaires qui leurs sont communes à elles seules seulement, on se demande, quelle obligation l'Allemagne va suivre dans le cas, où le fait de se concerter avec un non-membre de la Société, l'a mettra en contradiction avec un des articles du Pacte de la Société. Sera-ce l'obligation envers la Russie ou celle envers la Société des Nations? Est-il même possible dans ce cas de signer à la fois le Pacte de la Société et le traité avec la Russie?“ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 476-483/26, 17. apríl 1926.

otázke videl ťažkú urážku Nemecka. Podľa neho bola formulovaná tak, akoby Nemecko chcelo robiť špionáž na pôde Spoločnosti národov v prospech ZSSR. Krofta sa snažil uviesť veci na správnu mieru. Otázka, ktorá nemeckého ministra natoľko poburovala, sa v memorande nenachádzala. Toto uistenie Stresemanna upokojilo, ale žiadal ešte potvrdenie priamo od ministra Beneša a formálne vyvrátenie správy z *Deutsche Tageszeitung*.²¹⁷ Krofta sa poponáhľal a obratom si vyžiadal splnomocnenie z Prahy. Telefonicky dostal súhlas, aby čo najrozhodnejšie vyvrátil správu v *Deutsche Tageszeitung*, najmä jej prvý bod. Hneď na to Krofta telefonoval Stresemannovi a odovzdal mu odkaz. Stresemann prejavil s uisteniami spokojnosť. V správe o návšteve na Auswärtiges Amt československý vyslanec referoval o silnom rozhorčení nemeckého ministra pre „dotazník“.²¹⁸

Vysvetľovanie na nemeckom ministerstve zahraničných vecí pokračovalo aj ďalší deň. Štátnemu tajomníkovi Schubertovi Krofta približoval okolnosti, za ktorých bolo memorandum pripravené. Schubert posudzoval memorandum veľmi negatívne a jeho naladenie bolo útočné. Obe strany mali výhrady voči tomu, ako druhá strana na záležitosť reagovala. Krofta vyčítal Schubertovi, že sa v nemeckej tlači rozhorela kampaň proti Benešovej akcii a predmetom kritiky sa stal najmä prvý bod „dotazníka“, ktorý nezodpovedal pravde. Pritom sa stačilo obrátiť na vyslanectvo a informovať sa o pravdivosti rozširovaných správ. Schubertove výčitky tiež nemali konca. Ako sa Beneš mohol domnievať, že by Nemecko uzavrelo zmluvu, ktorá by sa priečila locarnským záväzkom, a podozrievať Berlín zo zlej vôle alebo neschopnosti? Prečo neadresoval svoje pochybnosti priamo Nemecku, ale ich rozširoval ďalším mocnostiam? Krofta sa snažil vyvracať Schubertove výčitky, neprestával uisťovať o dobrých zámeroch československého ministra.²¹⁹ Štátny tajomník sa očividne snažil preniesť vec z medzinárodnej roviny do roviny bilaterálnych vzťahov ako akciu namie-

²¹⁷ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 32, 21. apríl 1926. Stresemann bol rozčúlený. Kroftu ani nenechal vysvetliť jednotlivé body memoranda. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29255/E157183-185, Schubertove poznámky z 21. apríla 1926. V Stresemannových pamätiach nachádzame kritický pohľad na akciu. „Wir brauchen keine juristischen Gutachten von Herrn Benesch, wir haben selbst Juristen zur Entscheidung dieser Frage.“ STRESEMANN, ref. 51, s. 539.

²¹⁸ Podľa Stresemanna Benešove pochybnosti vyplývali z nedorozumenia, pretože zmluva neobsahovala nič, čo by bolo v rozpore s Paktom Spoločnosti národov alebo locarnskými zmluvami. AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 32, 21. apríl 1926. Podľa Kroftu nepovedal Stresemann nič vecné. Nemecký minister sa nezaoberal právnymi otázkami, oveľa viac ho zaujímala politická rovina nemecko-sovietskych rokovanií.

²¹⁹ Viac ako položené otázky Schuberta znepokojoval fakt, že Beneš vôbec memorandum pripravil a neinformoval sa najskôr v Berlíne. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29255/E157197-203, poznámky Schuberta o rozhovore s Kroftom z 22. apríla 1926.

renú proti Nemecku, zameranú na zdiskreditovanie nemeckej zahraničnej politiky. Práve takémuto pohľadu sa snažil Krofta zabrániť. Vyslanec obhajoval kroky Beneša ako konanie člena Rady Spoločenosti národov. V závere rozhovoru bol Schubert už oveľa pokojnejší, ale stále sa nemohol „*zbaŕiť pocitu trpkosti, ktorý v ňom celá vec zanechala*“.²²⁰ Stanoviská oboch krajín, dôvody a nedorozumenia boli vysvetlené. Schubert si napriek tomu neodpustil poznámku, že ho „*v konaní ministra Beneša všeličo žarmucuje*“.²²¹

Na bilaterálnej úrovni sa o veci hovorilo aj v Prahe 22. apríla 1926 počas návštevy vyslanca Kocha u ministra Beneša.²²² Nielen nemecká strana bola rozhnevaná poslednými udalosťami. Ani Beneš neskrýval rozhorčenie z toho, akým smerom sa udalosti uberali. Československý minister dôrazne odmietol útoky nemeckej tlače.²²³ Odmietol memorandum hodnotiť ako „dotazník“ zaslaný locarnským mocnostiam. Obhajoval svoje konanie a ubezpečoval nemeckého vyslanca, že sa zachoval lojálne a korektne.²²⁴ Nemecká strana hodnotila memorandum ako neprípustné miešanie sa do vnútorných záležitostí, kritizovala nedôverčivosť československej strany, urážal ju fakt, že Beneš spochybňoval nemecké uistenia súvisiace so zmluvou a jej zlučiteľnosť s Paktom Spoločenosti národov.²²⁵ Vzhľadom

²²⁰ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 34, 23. apríl 1926. Krátko po rozhovore s Kroftom hovoril Schubert s D'Abernomom a je zrejmé, že Kroftove uistenia Schuberta nepresvedčili. Schubert sa zmenil o svojom názore na memorandum, ktoré považoval za namierené proti Nemecku: „*Ich [Schubert – A. F.] erwähnte dabei Herrn Beneš, der es für nötig befunden hätte, plötzlich mit einem großmächtigen Memorandum, das sich scheinbar sehr scharf gegen uns wende, an die Locarnomächte heranzutreten.*“ PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29255/E157209-211, poznámky Schuberta o rozhovore s D'Abernomom z 22. apríla 1926.

²²¹ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 34, 23. apríl 1926. PAAA, f. Büro Staatssekretär, sign. R29255/E157197-203, poznámky Schuberta o rozhovore s Kroftom 22. apríla 1926.

²²² AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 526-533/26, 22. apríl 1926.

²²³ V nemeckej tlači sa objavili útoky na ministra Beneša. STRESEMANN, ref. 51, s. 538. Kritika Benešovho memoranda sa objavovala v komentároch a správach novín celého nemeckého politického spektra. Rozdiel bol v intenzite a slovných spojeniach. Napr. v *Kreuzzeitung*, ktoré boli známe svojimi ohnivými a farbitými výrokmami, bol označený ako „inkvizitor“. *Kreuzzeitung*, 21. apríl 1926, Abendausgabe, Der Sturm lauf gegen den Russenvertrag. Benesch's Fragebogen. Podľa *Deutscher Tageszeitung* sa správal ako „štvák“. *Deutsche Tageszeitung*, 23. apríl 1926, Morgenausgabe, Tschechische Ausflüchte. Krofta sa domnieval, že tieto útoky boli „*zrejme inšpirované nemeckým zahraničným úradom, jenž opominul přesvědčiti se dříve o pravosti uveřejněného textu*“. Pokiaľ vezmeme do úvahy, že to nebolo prvýkrát, čo sa objavili pochybnosti o tom, že nemecké ministerstvo zahraničných vecí ochotne „prehliadalo“ alebo dokonca inšpirovalo útoky v nemeckej tlači, získava táto Kroftova úvaha na dôležitosť. AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 35, 3. máj 1926.

²²⁴ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557341-342, Kochov telegram z 22. apríla 1926.

²²⁵ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557327-329, telegram Schuberta na nemecké diplomatické zastupiteľstvá 22. apríla 1926.

na rezervované stanovisko Veľkej Británie a nevýraznú reakciu Francúzska rozhorčenie, ktoré vypuklo v Berlíne, neprekvapuje. Na Wilhelmstrasse boli informácie o existencii memoranda známe už dlhšie, minimálne od 20. apríla 1926. Auswärtiges Amt akoby čakal na reakcie z Londýna a Paríža, než sa rozhodol zaujať ostré stanovisko.

Udalosti sprevádzajúce uzatvorenie nemecko-sovietskej zmluvy poukazujú na obozretnosť vo vzájomných vzťahoch a na nedôveru medzi Berlínom a Prahou. Záležitosť sa vysvetlila a zdánlivo diplomaticky vyriešila. Trpkosť v bilaterálnych vzťahoch zostala, hoci Beneš v tejto súvislosti hovoril iba o „*dočasnej rozmŕzenosti*“, ktorá nemala mať výraznejší vplyv na vzťahy medzi Nemeckom a Československom.²²⁶ V konečnom dôsledku sa snažil význam memoranda znížiť. Vzhľadom na reakciu, ktorú vyvolalo, sa k nemu viacej nevracal. V riadnej politickej správe za mesiac jún Krofta konštatoval, že rozladenie, ktoré voči Československu vypuklo v súvislosti s vystúpením československého ministra proti sovietsko-nemeckej zmluve, „*již skoro úplně pominulo*“.²²⁷ Beneš sa neospravedlňoval, ani nezaujal defenzívny postoj. Skôr odkazoval na to, že jeho krok nebol správne pochopený a interpretovaný. Obe strany podľa vlastného názoru konali správne a chyba bola na strane opačnej. Nepochybne bol rozdiel medzi doslovným obsahom zmluvy, resp. jej právnickým výkladom, a tým, ako politici podpísané zmluvy interpretovali. Kým Nemecko oficiálne nepripustilo ani najmenšiu pochybnosť o súlade sovietsko-nemeckej zmluvy s Paktom Spoločnosti národov a z toho vyplývajúcimi povinnosťami, Moskva naopak vo svojich výkladoch zdôrazňovala oslabenie Locarna a Spoločnosti národov.²²⁸ Okrem formálno-právnej stránky mala zmluva aj výrazný politický aspekt. Kde teda nastala chyba? V tom, že nemecká strana neinformovala Československo a Poľsko o rozhovoroch s Moskvou? Zatajovanie podporovalo teórie o namierení zmluvy proti inej krajine. Alebo bol problém v tom, že Beneš na základe informácií z tretej strany pripravil memorandum s vážnymi výhradami? Obe strany mali svoju pravdu. Pokiaľ išlo o vzájomné vzťahy, riešenia, ktoré sa objavili v súvislosti s nemecko-sovietskou zmluvou, neboli štandardné. Udalosti vrhali na vzájomný vzťah tieň.²²⁹

²²⁶ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 526-533/26, 22. apríl 1926.

²²⁷ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 42, 9. júl 1926.

²²⁸ AMZV, Politické správy Moskva 1926, č. 190, 3. máj 1926.

²²⁹ DEJMEK, ref. 56, s. 416.

HPádanie kompromisu

„Ženeva nie je chrámom mieru, ale trhoviskom, kde sa štáty kupujú a predávajú,“
vyčítali G. Stresemannovi jeho oponenti po neúspešnom priebehu
marcového Zhromaždenia. *„To je dôvod, prečo chcem byť prítom. Keď sa tam bude obchodovať,
chcem si zaistiť miesto makléra,“* pohotovo reagoval Stresemann.²³⁰

Medzinárodné vzťahy boli po krachu marcového mimoriadneho Zhromaždenia naplnené opatrnosťou. Žiaden z aktérov nechcel spraviť chybu, ktorá by mohla ohroziť ďalšie rokovania, a tým aj prijatie Nemecka do Spoločnosti národov. Aj to mohol byť jeden z dôvodov, prečo bola reakcia na berlínsku zmluvu nevýrazná. Bola akceptovaná bez výraznejšej odozvy. Pozornosť sa sústredila na prípravu podmienok, aby bol druhý pokus o prijatie Nemecka do Spoločnosti národov úspešný. Problémy, ktoré bolo v tejto súvislosti potrebné vyriešiť, boli veľmi komplikované. Veľká Británia sa snažila vyhnúť nedávnym diplomatickým prešľapom a necítila sa už viazaná predchádzajúcimi prísľubmi. Nemecká strana bola z priebehu, ale najmä z výsledkov rokovaní sklamaná, pozícia krajiny bola však v celkovom kontexte posilnená.²³¹ Po marcovom neúspechu sa zmenila rétorika. Argument, že Berlín mohol vstúpiť iba do inak nezmenenej Rady Spoločnosti národov, evidentne neobstál. Bol preto opustený a v ďalších mesiacoch sa nemecká strana sústredila na to, aby zmeny, ktoré mali prebehnúť, čo najviac zodpovedali jej zámerom a očakávaniam.²³²

Československo si mohlo dovoliť počkať na ďalší vývoj udalostí. Beneš videl priebeh budúcich udalostí skepticky, pochyboval dokonca o prijatí Nemecka do Spoločnosti na septembrovom zasadnutí.²³³ V prvých aprílových dňoch sa snažili nemeckí diplomati zistiť jeho názor na vývoj udalostí, prípadne získať praktický návrh na riešenie situácie, označiac ho za osvedčeného znalca ženevskej politiky.²³⁴ Československý vyslanec v Berlíne vyhodnotil nemecký záujem o Benešove názory ako

²³⁰ Situácia, ako ju opísal G. Stresemann v rozhovore s britským veľvyslancom D'Abernonom 22. marca 1926. D'ABERNON, ref. 52, s. 281.

²³¹ KRÜGER, ref. 2, s. 315.

²³² KORCZYK, ref. 28, s. 237.

²³³ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96896/bez čísla, Vbd. 1762/26, Ashmann zo Ženevy 20. marca 1926.

²³⁴ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 28, 8. apríl 1926. Krofta v správe pre Beneša vyslovene uvádza svoj dojem, že Nemecko by od československého ministra zahraničných vecí chcelo radu, ako ďalej pokračovať. AMZV, f. Kroftův archiv, k. 13, obal: Vstup Německa do Společnosti národů, bez čísla.

232 • veľmi urgentný. Schubertovi prisľúbil informovať sa čo najskôr.²³⁵ Vďaka tomuto rozhovoru máme podrobné informácie o Benešových názoroch na situáciu v Spoločnosti národov v apríli 1926. Jeho stanovisko bolo dôverne určené pre nemeckého štátneho tajomníka a ministra zahraničných vecí. Prezentované úvahy vyznievali pesimisticky. Nepredpokladal, že by sa do septembra krajiny zhodli na vyriešení situácie v Rade Spoločnosti národov. Pravdepodobnosť neúspechu odhadoval až na 70%. Ani neveril, že by riešenie mohla nájsť Komisia pre reorganizáciu Rady. Pochyboval o stálom mieste v Rade pre Poľsko, vedel si predstaviť iba nestále miesto. Očakával ústup Švédska z principiálnej pozície proti rozšíreniu Rady. Zostať mali problémy týkajúce sa Španielska a Brazílie, počítal s akceptovaním čínskych aspirácií pridelením nestáleho miesta Číne. Správne anticipoval pokusy o vytvorenie „polostálych“ miest, ktoré by mali uspokojiť ambície Poľska, Španielska a Brazílie. Kým Poľsko a Španielsko by takéto miesta zrejme prijali, predpokladal neústupnosť Brazílie a v septembri očakával „bojovné voľby“. Šance na zvolenie Nemecka do Rady Spoločnosti národov hodnotil veľmi pesimisticky. Len v prípade mimoriadnych okolností (nezvolenie Španielska a Brazílie do Rady) by bolo možné uvažovať, že by Nemecko mohlo byť prijaté do Spoločnosti národov a získať miesto v Rade už januári 1927. Nádej, že nastane taká situácia, odhadoval iba na 30%. Sám nepredpokladal prijatie Nemecka ani v marci 1927. Tiež však nevylučoval nečakané prekvapenia. Okrem snahy odhadnúť ďalší vývoj udalostí, skonkretizoval aj svoje stanovisko: súhlasil s okamžitým prijatím Nemecka a jeho vstupom do Rady. „Z *vecných dôvodov*“ súhlasil s pridelením stáleho miesta Brazílii, „z *politických dôvodov*“ neodmietal stále miesta pre Španielsko a Poľsko. Súhlasil s rozšírením počtu nestálych miest o tri, ak by sa zvýšil počet stálych členov o jedného alebo dvoch. Konkrétne riešenie sa však malo dohodnúť až na mieste. Odmietol vyjadriť akékoľvek záväzné stanovisko.²³⁶

Československý minister zostal verný svojej taktike, nezaujal principiálne stanovisko, vyjadroval ochotu a pripravenosť dohodnúť sa na jednotlivých bodoch. Stanovisko prezentoval z pozície dlhoročného znalca ženevských pomerov. Nikde nehovoril o poslednej možnosti preberanej v Ženeve, teda o vystúpení Československa a Švédska z Rady.

²³⁵ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96897/K438564-568, Koch na ministerstvo 11. apríla 1926. Informácie Schubertovi a Stresemannovi poskytol vyslanec Kocha, lebo Krofta sa mal do Berlína vrátiť až o niekoľko dní.

²³⁶ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96897/K438564-568, Koch do Berlína 11. apríla 1926. Zosumarizované československé stanovisko analogického znenia, bez dátumu a bez podpisu sa nachádza aj v Benešovej pozostalosti. MÚA AV ČR, f. EBI, k. 109, sign. R241/5.

Túto propozíciu s tichým mlčaním obišiel, pretože nezodpovedala československým záujmom. Nepovažoval ju za vhodné riešenie situácie v Rade a neočakával, že by sa k nej medzinárodné spoločenstvo vrátilo. Svojím postojom k septembrovému zasadnutiu sa zaradil medzi pesimistov. V ďalšej fáze mal o dôvod viac držať sa v pozadí. Aféra okolo memoranda k nemecko-sovietskej zmluve priniesla československej diplomacii nežiadajú popularitu. Krok Moskvy a Berlína síce podľa československého ministra odporoval duchu Paktu Spoločnosti národov, ale keďže ostatné krajiny nemali v úmysle podniknúť žiadne opatrenia, bol nútený stiahnuť sa do úzadia.²³⁷

Nemecké hodnotenia šéfa československej diplomacie po odhalení memoranda k berlínskej zmluve nezostávali iba pri charakteristike Beneš – pesimista. V nemeckom diplomatickom prostredí sa objavili dohady, či sa nebude snažiť zmarit' vstup Nemecka do Spoločnosti národov, alebo pracovať proti prijatiu Berlína do organizácie. Tieto dohady sa odvolávali na sovietske zdroje, ale k ich pravdivosti sa v jednej zo svojich správ priklonil aj vyslanec Koch. Benešova snaha pracovať proti vstupu Nemecka do Spoločnosti národov mala mať korene v jeho odpore k berlínskej zmluve a v snahe spôsobiť Nemecku ťažkosti. Kochovo hodnotenie nadobudlo novú dimenziu, keď vyslanec Krofta v rozhovore so Schubertom túto možnosť naznačil.²³⁸ Preto sa v Berlíne nevyklučoval vývoj československej pozície uvedeným smerom.²³⁹ V telegramoch s inštrukciami pre vyslancov a veľvyslancov Schubert dokonca písal, že môžu opatrným spôsobom v jednotlivých krajinách naznačiť, že v Berlíne bol vyvolaný dojem, akoby Benešovi vyhovovalo, ak by sa Nemecko nestalo členom Spoločnosti národov a locarnské zmluvy nevstúpili do platnosti.²⁴⁰ Namiesto pozície poradcu v otázkach ženevskej organizácie sa ocitol v pozícii toho, kto mal pracovať proti nemeckému prijatiu.

Rokovania o vstupe Nemecka a reorganizácii Rady sa začínali s čistým štítom a odznova. Stále však zostávali tie isté problémy. Španiel-

²³⁷ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 544-567/26, 28. apríl 1926.

²³⁸ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 31, 21. apríl 1926.

²³⁹ PAAA, f. Abteilung II, sign. R73778/bez čísla, Vbd. 2296, 14. máj 1926. Hodnotenie Kocha bolo v tomto prípade nemilosrdné: „*Es ist von jeher meine Überzeugung gewesen, dass Beneš weder an den Verträgen von Locarno, bei denen er das Treffen nur mit Trostpreise veranlassen hat, noch an Deutschlands Eintritt in den Völkerbund, der seine und seines Staates Bedeutung verringere und ihm früher oder später Unbequemlichkeiten in der Minderheitenfrage verursachen wird, etwas gelegen ist.*“ Dohady o snahe Beneša pracovať proti nemeckému prijatiu do Spoločnosti národov pochádzali aj zo sovietskeho prostredia. PAAA, f. Abteilung IVa-Polen, sign. R81829/L165701-704, Koch do Berlína v správe z 15. apríla 1926.

²⁴⁰ PAAA, f. Büro Reichsminister, sign. R28291K/D557327-329, Schubertove inštrukcie na nemecké zastupiteľské úrady z 22. apríla 1926. Nemecký zástupca v Paríži poznámku tohto znenia tlmočil Berthelotovi. CAMPBELL, ref. 111, s. 177.

sko aj Brazília naďalej trvali na svojich podmienkach. Nemecko naďalej odmietalo miesto stáleho člena pre Poľsko, Varšava naopak neprestala dúfať, že sa jej podarí stále miesto získať. Na rokovania, čo mali otvoriť diskusiu o rekonštrukcii Rady, opäť mierili zástupcovia jednotlivých krajín s rozličnými inštrukciami, ktoré však už poskytovali širší priestor na dohodu ako tie, ktoré predchádzali marcovému Zhromaždeniu.²⁴¹ Hlavným problémom bola otázka stálych miest a ich počtu, vysporiadanie sa s brazílskou a španielskou kandidatúrou, prípadne kandidatúrou Varšavy²⁴² a niektorých iných krajín, ktoré túto požiadavku krátko pred ukončením mimoriadneho Zhromaždenia v marci 1926 predniesli. Ďalej to bola otázka nestálych miest, ich počtu, funkčného obdobia a pravidiel rotácie. Ako ukázalo nedávno skončené Zhromaždenie, zmeny v Rade boli nevyhnutné. Komisia pre reorganizáciu Rady sa prvýkrát stretla 10. – 17. mája 1926 v Ženeve. Členmi komisie boli členovia Rady, ďalej Nemecko, Argentína, Čína, Poľsko a Švajčiarsko. Za Československo sa rokovani zúčastnil Ferdinand Veverka. Beneš sa z politických dôvodov rozhodol necestovať. Obával sa, aby sa jeho prítomnosť, po diskusii o memorande k berlínskej zmluve, nevysvetľovala zle a nevedla k nesprávnym úvahám.²⁴³ Inštrukcie boli jednoznačné. Československo naďalej súhlasilo s vytvorením stáleho miesta pre Nemecko. Kandidatúry Poľska, Brazílie, Španielska na stále miesta v Rade bola československá strana pripravená podporiť iba pri hlasovaní, ale ani v diskusii, ani inak iniciatívne nebola ochotná za ne vystúpiť. Československo podporovalo aj alternatívu polostálych miest pre tieto krajiny. Veverka dostal inštrukcie, aby sa snažil získať polostále miesto pre Malú dohodu, ale nie za každú cenu. Za minimum Beneš považoval rozšírenie Rady o Nemecko a vytvorenie troch nových nestálych miest, a „*tím bychom nejpravdepodobnejší zachovali i pro Malou Dohodu zástoupení*“.²⁴⁴

Predstav, ako riešiť situáciu v Rade, bolo viac.²⁴⁵ V hre bol aj variant, aby v Rade Spoločenosti mali zastúpenie skupiny štátov, ktoré by sa medzi

²⁴¹ KORCZYK, ref. 28, s. 236-246.

²⁴² Poľsko sa snažilo v priebehu apríla opäť otvoriť problematiku stáleho miesta v Rade pre Varšavu, aj keď na mimoriadnom Zhromaždení v marci 1926 bolo ku koncu ochotné prijať aj miesto nestále. V novej situácii poľská strana opätovne cítila príležitosť uchádzať sa o stále miesto. Šance Poľska získať túto pozíciu boli mizivé. Ibidem, s. 244-245.

²⁴³ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 577-587/26, Benešov telegram na vyslanectvá z 8. mája 1926.

²⁴⁴ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 577-587/26, Benešov telegram na vyslanectvá z 8. mája 1926. Vyjadrenia Beneša z 30. apríla 1926 k tejto problematike boli v rovnakom duchu. Por. *Lidové noviny*, 1. máj 1926, Národní shromáždění, Ministr Beneš o zahraničních věcech. *Prager Tagblatt*, 1. máj 1926, Pessimistischer Ausblick des Ministers Beneš.

²⁴⁵ KORCZYK, ref. 28, s. 247-251. Stanoviská zástupcov jednotlivých krajín a ich predstavy o riešení situácie v Rade. *Documents On British Foreign Policy 1919-1939* (ďalej DBFP).

sebou striedali.²⁴⁶ Pokiaľ išlo o Malú dohodu, explicitne sa počas rokovaní o rekonštrukcii Rady dávala do súvislosti s tzv. Scialojovým návrhom. Ten hovoril o výmene polovice členov Rady každé dva roky a rozšírení počtu nestálych členov na 8. Veverka návrh odmietal, pretože za takýchto okolností by miesto pre Malú dohodu nebolo zabezpečené.²⁴⁷ Pravdepodobne to bol jediný návrh, v súvislosti s ktorým bol československý zástupca nútený výraznejšie sa exponovať.²⁴⁸ Taliansky návrh vzbudzoval podozrenia v krajinách Malej dohody, ale aj Poľska. Talianska strana nakoniec od propozície ustúpila. Návrh bol zamietnutý.

Účastníci sa nakoniec zhodli na tzv. Cecilovom návrhu, ktorý bol prijatý za východisko ďalších diskusií komisie.²⁴⁹ Cecilov návrh sa zaoberal otázkami nestálych miest. Problematika stálych miest v Rade zostávala bokom. Počet nestálych miest návrh rozširoval na 9. Nestáli členovia Rady nastupovali do funkcie ihneď po zvolení. Tým sa menila zaužívaná prax. Dovtedy mandát novozvoleného člena Rady začal plynúť od 1. januára nasledujúceho roku. Navrhnutá zmena bola odpoveďou na brazílske hrozby veta. Ak by Brazília v septembri nebola zvolená do Rady, musela by odstúpiť okamžite.²⁵⁰ Tým by sa nenaplnil scenár o možnom vetovaní nemeckého vstupu. Návrh predpokladal voľbu tretiny nestálych členov každý rok. Člen, ktorého mandát uplynul, nemohol byť zvolený v nasledujúcich troch rokoch. Schválená bola výnimka v prípade, ak by pred uplynutím mandátu alebo počas jeho plynutia Zhromaždenie dvojtrietinovou väčšinou hlasov rozhodlo inak. Počet takto znovuzvolených čle-

London : Her Majesty Stationary Office, 1968, séria 1A, zv. II, dok. 46, s. 72-74, memorandum Roberta Cecila o zasadnutí Komisie pre reorganizáciu Rady a vysvetlenie britskej pozície, 4. jún 1926.

²⁴⁶ Takáto predstava nevyhovovala niektorým iným zástupcom z rozličných politických, ale aj praktických dôvodov. KORCZYK, ref. 28, s. 239-241. H. Korczyk udáva, že s takými skupinami nesúhlasil napr. Lord R. Cecil, ktorý bol britským zástupcom v Komisii pre reorganizáciu Rady a bol hnacím motorom diskusie komisie a duchovným otcom projektu reorganizácie Rady.

²⁴⁷ Svoje tvrdenia podporil názorom člena francúzskej delegácie J. Paul-Bouncoura, ktorý mal rovnaký dojem, že návrhom na rozšírenie počtu nestálych členov na osem mala byť úmyselne poškodená Malá dohoda. AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 464/26, Veverka do Prahy 11. mája 1926. Veverka vyjadril podporu Cecilovmu návrhu. KORCZYK, ref. 28, s. 258.

²⁴⁸ „*Stavěl jsem se proto nesmiřitelným a zastával jsem naprostou spojitost mezi číslem devět a celým návrhem.*“ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 489/26, Veverka do Prahy 15. mája 1926. „*Zdůrazňuji, že bez našeho zásahu a stálého bdění a organizování nebyl by se dosáhl dostatečný počet hlasů pro počet devíti členů a místo Malé Dohody by bylo obroženo.*“ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 506/26, Veverka do Prahy 17. mája 1926.

²⁴⁹ KORCZYK, ref. 28, s. 253.

²⁵⁰ SPENZ, ref. 6, s. 157. Bol to najmä brazílsky zástupca, kto nesúhlasil s navrhovaným riešením. KORCZYK, ref. 28, s. 268.

nov však nesmel presiahnuť jednu tretinu celkového počtu nestálych členov Rady.²⁵¹ Cieľom bolo, aby Brazília a Španielsko prijali práve tieto nové, tzv. „polostále“, miesta a aby upustili od svojich požiadaviek na stále miesta v Rade.²⁵² Polostály člen síce potreboval znovuzvolenie každé tri roky, ale zároveň nebolo určené, koľkokrát sa tento proces mohol opakovať. Najvýraznejším problémom v súvislosti s návrhom na zavedenie inštitútu polostálych miest bolo, kedy malo byť rozhodnuté o výnimke z rotácie nestálych členov – na začiatku alebo na konci mandátu. Pôvodne sa uvažovalo o tom, aby sa o tejto veci rozhodlo hneď po zvolení krajiny do Rady. Takýto postup odmietalo Nemecko, pretože toto riešenie bolo „namieru šité“ pre Poľsko. Nesúhlas vyjadrili aj predstavitelia niektorých ďalších štátov.²⁵³ Záverečné znenie návrhu hovorilo o tom, že Zhromaždenie mohlo o výnimke rozhodnúť počas mandátu alebo po jeho uplynutí. Návrh teda nepredpokladal, že by sa výnimka z rotácie týkala nejakej krajiny už v roku 1926.

Návrh obsahoval aj pasus, ktorý dával Zhromaždeniu novú kompetenciu. Zhromaždenie malo získať právomoc za istých okolností odvolať všetkých nestálych členov Rady a vyhlásiť nové voľby.²⁵⁴ Táto časť návrhu mala korene v nepríjemných spomienkach na skrachované marcové Zhromaždenie, kedy Brazília hrozila zablokovaním miesta pre Nemecko. Navrhované ustanovenie malo v budúcnosti zabrániť tomu, aby nejaká krajina „vydierala“ Radu. Takýto článok znižoval hodnotu nestáleho miesta, aj tzv. polostálych miest, keďže nestáli členovia mohli byť v budúcnosti odvolaní. Aby mohol systém vstúpiť čo najskôr do platnosti, v septembri 1926 sa mali uskutočniť voľby do Rady a všetci nestáli členovia mali byť zvolení nanovo.

Z pohľadu československej diplomacie bolo takéto riešenie prijateľnejšie ako Scialojov návrh. K Cecilovmu návrhu treba byť „*sympaticky nakloněn*“, inštruoval Beneš Veverku do Ženevy.²⁵⁵ Komisia sa nedohodla na riešeníach týkajúcich sa stálych miest. Táto otázka bola odložená. Konsensus našla pre miesta nestále. Výsledkom práce komisie boli odporúča-

²⁵¹ C. C. C. 17 (1) Ženeva 18. máj 1926. DBFP, ref. 43, dok. 525, s. 748-753, Cecil pre Chamberlaina 16. mája 1926. ADAP, ref. 63, dok. 218, s. 516-519, Hoesch zo Ženevy 14. mája 1926 KORCZYK, ref. 28, s. 251-252.

²⁵² AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 516/26, Veverka do Prahy 19. mája 1926.

²⁵³ Okrem Nemecka podobné stanovisko mal aj švédsky zástupca, rovnako ako predstavitelia Belgicka a Talianska. KORCZYK, ref. 28, s. 267. KIMMICH, ref. 2, s. 87. SPENZ, ref. 6, s. 158.

²⁵⁴ KORCZYK, ref. 28, s. 252. ADAP, ref. 63, dok. 224, s. 537-541, Gaus pre Schuberta 20. mája 1926.

²⁵⁵ AMZV, Telegramy odeslané 1926, č. 596/26, Benešov telegram pre Veverku z 12. mája 1926.

nia, ktoré sa mali prerokovať a prípadne upraviť na druhom zasadnutí komisie, naplánovanom na 28. júna 1926. Existovala nádej, že dovtedy sa podarí dohodnúť so Španielskom a Brazíliou a presvedčiť ich, aby prijali polostále miesta a ustúpili od požiadavky stálych miest. Potom by sa komisia otázkou stálych miest už ani nemusela zaoberať. Návrh bol pripravený, ale spokojnosť s ním nebola všeobecná. Niektoré krajiny odmietali akékoľvek výnimky z navrhovanej rotácie nestálych členov, iné naopak žiadali zaviesť štatút znovuzvoliteľnosti a videli v ňom nevyhnutnú súčasť návrhu na reorganizáciu Rady. Poľsko ustúpilo s tým, že v najkrajnejšom prípade je ochotné prijať miesto nestáleho člena s možnosťou znovuzvolenia.²⁵⁶

Nasledujúce týždne ukázali, že diskusia o návrhu na reorganizáciu Rady ešte nebola ukončená. Nečudo, zladit' požiadavky latinsko-amerických krajín a Číny s predstavami európskych krajín nebolo jednoduché. Nie všetci odchádzali zo Ženevy spokojní. Poľské, brazílske ani španielske požiadavky neboli vypočítané. Bezprostredne dotknuté krajiny sa snažili využiť možnosť zmeniť odporúčania Komisie pre reorganizáciu Rady, zapracovať svoje predstavy a využiť otvorenú možnosť druhého zasadnutia komisie. Na druhé zasadnutie sa spoliehali Španielsko aj Brazília. Plánované stretnutie však bolo niekoľko týždňov pred začiatkom odložené na neurčito. Na túto situáciu reagovala Brazília prudko. Splnila svoje vyhrážky a 10. júna 1926 ohlásila odchod zo Spoločnosti.²⁵⁷ Jediný člen, ktorý predtým Spoločnosť národov opustil, bola Kostarika, a to z dôvodu, že ročný príspevok bol nad jej sily.²⁵⁸

Beneš vnímal situáciu v Spoločnosti národov ako kritickú. Kým na jar išlo o krízu konštitucionálnu, v júni hodnotil krízu ako politickú.²⁵⁹ Po

²⁵⁶ AMZV, Politické správy Varšava, 10. jún 1926. Situáciu a pozíciu Poľska, okrem toho, že ani predtým nemalo veľkú šancu na úspech, ešte skomplikovala vnútropolitická situácia a zmeny v máji 1926. Por. KORCZYK, ref. 28, s. 268. K zmenám v Poľsku v máji roku 1926 por. RUMAN, Ladislav. „Ozbrojená demonstrácia sily“ Pilsudského v máji 1926 v Poľsku. In *Studia Historica Nitriensia*, 1993, roč. 1, č. 1, s. 75-96. DEJMEK, Jindřich. Coup d'état Józefa Pilsudského v květnu 1926 z pohledu československé diplomacie. In *Moderní dějiny*, 1995, roč. 3, s. 101-128. Nový režim bol nútený sústrediť sa na konsolidáciu domácich pomerov. Zo zahraničnopolitického hľadiska by aj nestále miesto Varšavy v Rade Spoločnosti národov bolo úspechom. AMZV, Politické správy Varšava 1926, č. 209, 18. august 1926.

²⁵⁷ Bola to bezprostredná reakcia na odloženie druhého zasadnutia Komisie pre reorganizáciu Rady a fakt, že Rada Spoločnosti prijala návrh na rekonštrukciu pripravený v máji 1926. Por. SPENZ, ref. 6, s. 162. KIMMICH, ref. 2, s. 88. Aj španielsky zástupca odmietol súhlasiť s rozhodnutím, ktoré, podľa jeho slov, jeho krajinu stavalo do pozície druhoradej veľmoci. WALTERS, ref. 44, s. 324. KORCZYK, ref. 28, s. 280.

²⁵⁸ Stalo sa tak v januári 1925. WALTERS, ref. 44, s. 325.

²⁵⁹ W. T. B., roč. 77, č. 1043, 20. jún 1926.

brazílskom odchode zostávalo vyriešiť ďalšie sporné otázky. Nemecko sa s obavami dívalo na snahy zmeniť odporúčania Komisie pre reorganizáciu Rady z mája 1926, pretože so závermi komisie bol Berlín v podstate spokojný.²⁶⁰ Auswärtiges Amt neskrýval znepokojenie.²⁶¹ Bola to predovšetkým Varšava, kto predostrel požiadavky. Poľské návrhy, s miernou modifikáciou, prijalo za svoje aj Quai d'Orsay.²⁶² Tieto propozície hovorili o predĺžení mandátu nestálych členov Rady z troch na päť rokov, možnosti označiť krajinu za znovuzvoliteľnú už v roku 1926 (tým by sa zaistil dlhoročný pobyt Poľska v Rade) a škrtnutí tej časti Cecilovho návrhu, ktorá hovorila o kompetencii Zhromaždenia odvolať nestálych členov Rady. Návrhy boli prostredníctvom Francúzska predstavené aj Španielsku, aby miesto polostáleho člena bolo pre Madrid atraktívnejšie a akceptovateľnejšie.²⁶³

Septembrové zasadnutie Zhromaždenia sa blížilo a kompromis stále nebol dosiahnutý. Naopak, stretnutie hrozilo novým fiaskom. K slovu sa dostali, ako už niekoľkokrát, právnici. Tak sa zrodil návrh, aby kompromis v otázke znovuzvolenia nestáleho člena Rady našli právni experti. Najskôr H. Fromageot o problematike hovoril s britským kolegom C. Hurstom v Londýne. Následne, v polovici augusta francúzsky právnik prišiel do Berlína, aby hovoril s právnym expertom Auswärtiges Amt F. Gausom.²⁶⁴ Výsledkom spoločnej dohody bol tzv. návrh Gaus – Fromageot: nestáli členovia mohli byť označení za vhodných na znovuzvolenie na začiatku mandátu, ale Zhromaždeniu zostalo právo na ich výmenu za iného nestáleho člena na konci mandátu. Navrhnutá klauzula umožňovala označiť za

²⁶⁰ KIMMICH, ref. 2, s. 87.

²⁶¹ Nemecko malo záujem o tejto veci hovoriť so zástupcami všetkých krajín zastúpených v Komisii pre reorganizáciu Rady s výnimkou Varšavy. Schubert požiadal Koča, aby sa o veci opatrne porozprával s Benešom a snažil sa zistiť jeho stanovisko. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96895/M010442-445, Schubertov telegram z 20. augusta 1926. Následne Schubert od plánu upustil. Nemecké ministerstvo zahraničných vecí sa zameralo na plán Gaus – Fromageot. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96902/K439385, Schubert na vyslanectvo v Prahe 27. augusta 1926.

²⁶² V pozadí tohto poľského návrhu vidí nemecký historik J. Spenz Francúzsko, ktoré sa na poslednú chvíľu malo snažiť zmeniť závery komisie, prípadne ich upraviť. SPENZ, ref. 6, s. 164. Zdá sa však, že tento jeho záver bude potrebné korigovať. Iniciatíva na zmeny prišla zo strany Poľska a Francúzsko si ju po istom otáľaní osvojilo KORCZYK, ref. 28, s. 286. Chamberlain sa na poľskú iniciatívu díval s nevoľou. Poliakom pripisoval zodpovednosť za rozvírenie kolotoča súperenia o stále miesta v marci a poľské kroky ohrozovali aj ďalšie Zhromaždenie Spoločností národov a jeho úspech. DBFP, ref. 245, dok. 137, s. 238-241, Chamberlainov list pre de Fleuriaua z 9. augusta 1926. Stresemann varoval, že tieto nové návrhy by mohli ohroziť septembrové rokovania v Ženeve. STRESEMANN, ref. 51, s. 585-586.

²⁶³ KORCZYK, ref. 28, s. 286-289.

²⁶⁴ KORCZYK, ref. 28, s. 295.

znovuzvoliteľného každého z deviatich nestálych členov Rady a skutočne opäť zvolenými sa mohli sa stať len traja nestáli členovia s najväčším počtom hlasov. Tým by nastalo akési súťaženie medzi tými, čo obdržali označenie o znovuzvoliteľnosti, pretože sa to mohlo stať aj na začiatku, aj na konci mandátu. Ten, kto by dostal od Zhromaždenia označenie znovuzvoliteľný, nemusel byť ešte na konci svojho mandátu naozaj znovuzvolený. Vyhlásenie o znovuzvoliteľnosti sa tak skôr stalo otázkou prestíže.²⁶⁵ V takejto podobe nemalo politicky veľkú hodnotu. Návrh predpokladal zrušenie klauzuly, ktorá umožňovala Zhromaždeniu odvolať všetkých nestálych členov Rady. Do značnej miery vychádzal v ústrety Nemecku a redukoval význam polostálych miest. Opäť to nebolo riešenie, s ktorým by bol každý spokojný. Návrh Gaus – Fromageot sa nestretol s pochopením Španielska, a ani Poľsko ho neprijalo s nadšením a stále si ponechávalo rezervu. Hľadanie kompromisu v lete 1926 nebolo jednoduché. Ak by sa nemecký vstup do Spoločnosti národov nepodaril ani na druhý pokus, s najväčšou pravdepodobnosťou by to viedlo k pádu Locarna. Výsledky a hladký priebeh Zhromaždenia, a tým aj osud locarnských dohôd ešte neboli zďaleka isté. Beneš sa v tomto období výraznejšie neangažoval, nepochybne aj pre komplikovanú vnútropolitickú situáciu, ktorá otriasala jeho pozíciou.²⁶⁶

Úspech na druhý pokus

„Pre Európu začína nová epocha...“²⁶⁷

(D'Abernon o vstupe Nemecka do Spoločnosti národov)

Československo zaujalo na nadchádzajúcom Zhromaždení pozíciu pozorovateľa. Neuchádzalo sa o žiaden post. Beneš sa niekoľkokrát vyjadril, že Praha nemala v úmysle kandidovať do Rady. Hlavnou snahou malo byť zachovanie miesta pre Malú dohodu. Takýto scenár sa po rozšírení počtu nestálych miest zo šesť na deväť stával reálnejším. Stretnutie v Ženeve sa začalo otvorením odloženého druhého zasadania Komisie pre reorganizáciu Rady. To bolo zvolané na naliehanie Španielska, ktoré nástojilo na

²⁶⁵ KIMMICH, ref. 2, s. 89. SPENZ, ref. 6, s. 167. DBFP, ref. 245, dok. 172, s. 310, D'Abernon pre Chamberlaina 24. augusta 1926. H. Fromageot vyslovil s nájdeným kompromisom spokojnosť. KORCZYK, ref. 28, s. 294-295.

²⁶⁶ Ide o tzv. Gajdovu aféru. Por. DEJMEK, ref. 56, s. 419-426. KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1995. KARNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha : Libri, 2000, s. 392-399.

²⁶⁷ D'ABERNON, ref. 52, s. 310-311.

riešení otázky stálych členov Rady. Zasadnutie komisie prebehlo v čase od 30. augusta do 3. septembra 1926. Ako podklad pre diskusiu bol predložený návrh Gaus – Fromageot. Projekt bol ostro kritizovaný z viacerých strán a nakoniec nebol akceptovaný.²⁶⁸ Tesne pred začiatkom Zhromaždenia tak stále nebolo isté, podľa akých pravidiel budú volení nestáli členovia a aký bude systém ich výmeny. Komisia sa nakoniec, s malými úpravami, vrátila k svojmu návrhu z mája 1926 s tým, že boli pripravené tzv. prechodné riešenia pre nadchádzajúce Zhromaždenie. Pokiaľ išlo o otázku znovuzvoliteľnosti, rozhodnutie o nej malo prísť na konci volebného obdobia. Kandidatúra člena Zhromaždenia po ukončení jeho mandátu v Rade na opätovné zvolenie bola možná iba vtedy, keď by ho Zhromaždenie po uplynutí mandátu kvalifikovanou väčšinou označilo za znovuzvoliteľného. Následne mohol opäť kandidovať a mohli prebehnúť voľby.²⁶⁹ Výnimka sa mala urobiť v prípade volieb v septembri 1926: ak by sa na tom uzniesla dvojtretinová väčšina Zhromaždenia, mohlo byť rozhodnuté o znovuzvoliteľnosti krajiny do Rady už v predstihu. Rozhodnutie sa neskôr teoreticky mohlo zmeniť v prospech inej krajiny. Ak by Zhromaždenie už v roku 1926 uznalo maximálny počet znovuzvoliteľných členov, teda troch, nemalo to počas Zhromaždení 1927 a 1928 obmedzovať jeho právo určiť ďalších znovuzvoliteľných členov. Tento scenár bol podľa návrhu na reorganizáciu Rady prípustný iba za výnimočných okolností.²⁷⁰ Prechodné opatrenia počítali s tým, že v roku 1926 mali byť zvolení všetci nestáli členovia nanovo. Traja na tri roky, traja na dva roky a traja na rok. Po uplynutí prechodného obdobia a prechodných opatrení mali byť každý rok traja z deviatich nestálych členov Rady Zhromaždením zvolení na trojročné obdobie. Znovuzvolených členov v Rade mohla byť maximálne jedna tretina. Prechodné opatrenia na rok 1926 týkajúce sa volieb do Rady ukazujú, o aký komplikovaný kompromis išlo a ako urputne sa bojovalo o každú formuláciu.

Okrajovo sa riešila aj otázka stálych miest. Až na výnimky vládol konsenzus, že okrem Nemecka nemá stále miesto v Rade žiadna iná krajina. Vytvorenie stáleho miesta pre Španielsko by vyvolalo ďalšiu vlnu problémov. Ak by Madrid získal túto pozíciu, s rovnakou požiadavkou

²⁶⁸ SPENZ, ref. 6, s. 167. KORCZYK, ref. 28, s. 304.

²⁶⁹ SPENZ, ref. 6, s. 170-171. A 64. 1926. V. Rules dealing with the election of the nine non-permanent members of the Council.

²⁷⁰ KIMMICH, ref. 2, s. 89. KORCZYK, ref. 28, s. 312. Takáto formulácia bola do pravidiel zahrnutá s ohľadom na Poľsko. Voľba Poľska do Rady na miesto „polostáleho člena“ sa všeobecne očakávala, rovnako ako vyhlásenie o znovuzvoliteľnosti Varšavy. Keďže však v priebehu nasledujúcich dvoch rokov mohlo Zhromaždenie vyhlásiť aj ďalšie krajiny za znovuzvoliteľné, teoreticky Varšava po uplynutí trojročného mandátu nemala istotu, že v Rade opäť zasadne.

boli pripravené vystúpiť aj Poľsko a Čína. Napriek niekoľkým pokusom zvýšiť hodnotu polostáleho miesta, a uľahčiť tak Španielsku jeho prijatie, sa tento cieľ nepodarilo dosiahnuť. Správou Komisie pre reorganizáciu Rady sa zaoberala Rada Spoločnosti národov 4. septembra 1926, pod predsedníctvom Beneša. Rada správu komisie prijala, schválila návrh na procedúry pri reorganizácii Rady a odporučila Zhromaždeniu, aby návrh odobrilo.²⁷¹

Oficiálne bolo VII. Zhromaždenie Spoločnosti národov otvorené 6. septembra 1926. Za predsedu bol zvolený Juhoslovan Momčilo Ninčić. Jedenástym bodom programu bola otázka pristúpenia Nemecka do Spoločnosti národov. O dva dni sa Zhromaždenie jednomyseľne uznieslo, že Nemecko bude prijaté za člena a bude mu pridelené stále miesto v Rade. O tejto situácii Drummond telegraficky informoval Stresemanna a nemecká delegácia odcestovala do Ženevy ešte v ten večer.²⁷² Na druhý deň bola v Ženeve vítaná početným davom.²⁷³ 10. septembra 1926 bolo všetko pripravené na výnimočné zasadanie. Lavice vyhradené pre tlač boli preplnené, bolo nadviazané priame rozhlasové spojenie s Berlínom.²⁷⁴ Na galérii miestnosti, kde zasadalo Zhromaždenie, sedelo niekoľko významných osobností.²⁷⁵ O 10:35 hod. prezident Ninčić požiadal nemeckých zástupcov, aby zaujali svoje miesta. Stresemann, Schubert a Gaus za burácajúceho potlesku vošli do sály a posadili sa na miesta určené pre zástupcov Nemecka. Po Ninčičovej privítacej reči vystúpil s prejavom Stresemann.²⁷⁶ Následne Nemecko privítal v Spoločnosti národov Briand. Jeho reč, vyzývajúca k jednotnosti ducha Spoločnosti národov, bola prijatá s burácajúcim potleskom. „*Počítam s Nemeckom tak, ako sa Nemecko môže spoľahnúť na Francúzsko pokiaľ ide o lojálnu spoluprácu v Spoločnosti národov, o udržanie mieru a európskeho ducha.*“²⁷⁷ Slová, ktoré by ešte pred dvoma rokmi z úst francúzskeho diplomata neodznegli. Nadšenie nemalo konca. Jeden z kanadských

²⁷¹ KORCZYK, ref. 28, s. 319.

²⁷² AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 54, 17. október 1926. Nemeckí politici, aby predišli situácii spreď pol roka, sa rozhodli pricestovať do Ženevy až po prijatí Nemecka do Spoločnosti národov. AMZV, f. II. sekce, k. 601, č. j. 1297691, 26. september 1926.

²⁷³ SCHMIDT, Paul. *Štatista na diplomatickej scéne*. Bratislava : Epocha, 1969, s. 76.

²⁷⁴ V Berlíne pri rozhlasovom aparáte sedel aj kancelár W. Marx. STOCKHAUSEN, ref. 59, s. 229.

²⁷⁵ KORCZYK, ref. 28, s. 325.

²⁷⁶ W. T. B., roč. 77, č. 1526, 10.9.1926. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96931/L466034-040. Stresemannov prejav por. STRESEMANN, ref. 51, s. 591-595.

²⁷⁷ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 54, 17. október 1926. League of Nations, Official Journal, Special Supplement no. 44, s. 50-55. BRIAND, Aristide. *Frankreich und Deutschland*. Dresden : Carl Reissner Verlag, 1928, s. 193-197.

242 • delegátov vyjadril svoje nadšenie postavením sa na stoličku a s vreckovkou v ruke zvolal „burá“.²⁷⁸

Beneš hodnotil vstup Nemecka pragmatickejšie. „*Stalo se to důstojným, věcným a neprovokujícím způsobem... Politicky možno to pokládat za úspěch myšlenky míru a klidu... Je to pro nás dobrým znamením a bude to jistě uklidněním i pro naši politiku. Těžko říci, co bude dále; závisí to od tobo, v jakém duchu bude Německo spolupracovati. Nutno vyčkatí aspoň 6 měsíců, pak teprve bude možno učiniti si úsudek.*“²⁷⁹ Vstupom Nemecka do Spoločnosti národov vstúpili do platnosti aj locarnské zmluvy, čo bolo formálne potvrdené uložením ratifikačných listín na sekretariáte Spoločnosti národov.²⁸⁰

Na druhý deň po euforickom prijatí Nemecka do Spoločnosti národov Madrid oficiálne ohlásil odchod zo ženevskej organizácie.²⁸¹ Vstup Berlína bol teda „vykúpený“ odchodom dvoch zakladajúcich členov organizácie. „*Jiného řešení nebylo,*“ zhodnotil situáciu v Ženeve Beneš.²⁸² Vzhľadom na novú skutočnosť nebolo ďalej potrebné uvažovať o nestálom či polostálom mieste pre Madrid. Otvoril sa tak priestor pre krajiny, o prítomnosti ktorých v Rade sa doteraz neuvažovalo. Voľby nestálych členov Rady sa dostali na program Zhromaždenia 16. septembra 1926. Nová Rada mala nasledujúce zloženie: na tri roky bolo zvolené Poľsko,²⁸³ Čile, Rumunsko, na dva roky Kolumbia, Holandsko, Čína, na rok Českosloven-

²⁷⁸ SCHMIDT, ref. 273, s. 84.

²⁷⁹ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 885/26, Beneš do Prahy 11. septembra 1926. Chamberlainovo hodnotenie por. DBFP, ref. 245, dok. 203, s. 355-358, Chamberlain pre Tyrrella 10. septembra 1926.

²⁸⁰ DEJMEK, ref. 56, s. 423.

²⁸¹ KORCZYK, ref. 28, s. 328. DBFP, ref. 245, dok. 203, s. 355-357, Chamberlain pre Tyrrella 10. septembra 1926. Neoficiálne bolo stanovisko Španielska známe už po schválení návrhu na reorganizáciu Rady. Oficiálne Madrid počkal so svojím vyhlásením až do prijatia Nemecka do organizácie. Odchodom Španielska podľa vyslanca Osuského organizácia utrpela na prestíži a univerzalite. AMZV, Politické správy Paríž 1926, č. 209, 10. október 1926.

²⁸² BENEŠ, Edvard. Vstup Německa do Společnosti národů, politika Malé dohody a běžné otázky československé zahraniční politiky. In BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934, s. 362-373, tu s. 364, prejav prednesený 9. decembra 1926. *Prager Presse*, 10.12.1926, Morgenausgabe, Die Außenpolitik des letzten Halbjahres.

²⁸³ Hlas mu dalo aj Nemecko. Na zasadnutí zahraničného výboru Stresemann tento krok nemeckej delegácie obhajoval. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96931/Vbd. 226, zasadnutie zahraničného výboru Reichstagu 7. októbra 1926. Vo svojom prejave dokonca obhajoval poľské pristúpenie rétorikou podobnou Briandovej, ktorý obhajoval miesto pre Poľsko v Rade vo februári – marci 1926. „*Wenn Fragen auftreten, in denen der polnische Standpunkt dem deutschen entgegengesetzt ist, so kann man zweifelhaft sein, ob es nicht richtiger ist, wenn Polen dort im Rat seine Sache selbst vertreten muss und andere Grossmächte bei der Entscheidung mitwirken, oder ob es richtiger ist, wenn Polen ausserhalb steht und Briand bei seinem Eintritt in dem Verhandlungssaal das polnische Dossier in den Arm gedrückt erhält und es müsse es nun als Mandatsmacht vertreten.*“

sko, Belgicko a San Salvador.²⁸⁴ Voľba nestálych členov prebehla v dvoch hlasovaniach. Pri prvých voľbách Československo nedostalo potrebnú nadpolovičnú väčšinu hlasov. Hlasovalo celkovo 49 krajín, Československo získalo 23 hlasov.²⁸⁵ V toto kole sa teda nerozhodlo. Najviac hlasov po Československu dostala Perzia. Následne sa perzský zástupca rozhodol v druhom kole nekandidovať.²⁸⁶ V druhých voľbách už bolo Československo 27 hlasmi zvolené za deviateho nestáleho člena Rady. Jedinou krajinou, ktorá bola VII. Zhromaždením označená za znovuzvoliteľnú, bolo Poľsko.²⁸⁷

Zvolenie Československa mohlo pôsobiť prekvapujúco, pretože oficiálne kandidatúru odmietlo a Beneš na svoje miesto navrhol rumunského kandidáta. Československý minister mal indície, že Československo by mohlo byť do Rady zvolené aj napriek tomu. Do Prahy totiž ešte predtým, než poznal výsledok volieb, odoslal telegram, v ktorom prípadné zvolenie Československa aj Rumunska do Rady navrhoval hodnotiť ako veľké uznanie Československu za jeho prácu v Rade. Na druhej strane, ak by Československo zvolené nebolo, inštruoval Prahu vyhlásiť, že do Rady nekandidovalo a teda to nemožno brať ako neúspech.²⁸⁸ V dobových kontextoch bolo zvolenie Československa prezentované ako „*prekvapení voleb*“.²⁸⁹ Praha bola do Rady zvolená na jeden rok. Dôvodom mala byť do-terajšia činnosť v Spoločnosti národov, ale zároveň, ako informoval Beneš, „*bylo to myšleno především osobně*“.²⁹⁰ Medzinárodný úspech Beneš vzhľadom na vnútropolitickú situáciu potreboval. „*Můžete být potěšen také vy, uznání Evropy, ba světa zasloužil jste si znalostí, poctivostí, koncilantností a vytrvalos-*

²⁸⁴ SPENZ, ref. 6, s. 170-171. Zvolenie Rumunska Beneš privítal ako zvolenie zástupcu Malej dohody. BENEŠ, ref. 282, s. 368.

²⁸⁵ KORCZYK, ref. 28, s. 335.

²⁸⁶ *Zabranění politika* 1926, s. 1226-1233, WINTER, Gustav: Ženevské střípky, tu s. 1229-1231.

²⁸⁷ KORCZYK, ref. 28, s. 336. Toto miesto si Poľsko udržalo až do roku 1938. Por. KRASUSKI, Jerzy. *Tragiczna niepodległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2000, s. 149.

²⁸⁸ AMZV, Telegramy došlé 1926, č. 899/26, Beneš do Prahy 16. septembra 1926.

²⁸⁹ WINTER, ref. 286, s. 1229.

²⁹⁰ AMZV, f. II. sekce, k. 838, obal: Rada – volba členů, č. 26/26 del, Beneš pre prezidenta Masaryka, 16. septembra 1926. Stresemannovo hodnotenie zvolenia Československa: „*Auch die Wiederwahl Beneš, aus der Tschechoslowakei, ist wohl mehr eine Kamaraderie gegen Beneš gewesen als eine Verbengung von der Kleinen Entente.*“ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96931/Vbd. 226, prejav pre zahraničným výborom Reichstagu 7. októbra 1926. Význam opätovného zvolenia podčiarkol Beneš na zasadnutí zahraničného výboru 9. decembra 1926. Beneš sa zasadania nezúčastnil osobne, prejav za neho predniesol V. Girs. BENEŠ, ref. 282, s. 366.

244 • *ti*,“ napísal v blahoprajnom telegrame prezident Masaryk.²⁹¹ Výzor Rady bol úplne iný, ako hovorili prvotné odhady. V Rade zasadli na nestále miesta Poľsko, Rumunsko aj Československo, všetko krajiny blízke Francúzsku. Z tohto pohľadu nemohol byť Stresemann so zložením Rady spokojný.²⁹² V nemeckých kruhoch sa objavili obavy z prevahy Francúzska a jeho spojencov v Rade.²⁹³

Nemecko sa rokovania Rady Spoločnosti národov po prvý raz zúčastnilo na jej 42. zasadaní, 16. septembra 1926. Vtedy nastal čas na veľké gestá. Zvyčajne sa predsedníctvo v Rade určovalo podľa abecedy. V takom prípade bolo na rade Nemecko (Allemagne). Stresemann sa teda mal ujať predsedníctva. Nemecký minister zahraničných vecí však navrhol, vzhľadom na nemeckú neskúsenosť, aby zasadanie viedol Beneš. Tento postup môže na prvý pohľad pôsobiť symbolicky. Dôvody však boli prozaické. Československo predsedalo predchádzajúcemu, 41., zasadaniu Rady na začiatku septembra.²⁹⁴ Stresemann zasadnutie považoval prakticky za pokračovanie toho predchádzajúceho, aj keď s novými členmi. Beneš tak vlastne bol staronovým predsedom Rady. Existuje logický dôvod, prečo Stresemann odporučil práve jeho. Verejné zasadanie začalo vo veľkej sále sekretariátu Spoločnosti národov. Okolo veľkého stola v tvare podkovy sedeli všetci členovia Rady. V strede Beneš, napravo od neho Briand, vedľa Scialoja a potom Stresemann. Naľavo od Beneša Drummond, Chamberlain a japonský delegát Ishii. Ďalší členovia Rady zaujali miesto po okrajoch stola. Sála sekretariátu bola preplnená. Vonku sa tlačili ďalšie desiatky zvedavcov, ktorí sa už dovnútra nedostali.²⁹⁵ Beneš predniesol prejav o historickom okamihu a následne Rada pokračovala vo svojom programe. Československý minister bol tým politikom, ktorý privítal Nemecko v Rade Spoločnosti národov.

Počas rokovaní v Ženeve sa Beneš stretol s členmi nemeckej delegácie niekoľkokrát, dokonca im ponúkol pomoc.²⁹⁶ Nemáme však doklad o tom, že by nemecká strana prejavila záujem o jeho sprostredkovanie alebo inú formu pomoci. V interview pre rakúsky konzervatívny denník *Neue Freie Presse* československý minister zahraničných vecí vyjadril spo-

²⁹¹ AMZV, f. Kabinet ministra, k. 3, č. j. 140.185/1926, Masarykov telegram pre Beneša zo 17. septembra 1926.

²⁹² Takéto hodnotenie sa objavuje aj v nemeckej literatúre. SPENZ, ref. 6, s. 171.

²⁹³ AMZV, Politické správy Berlín 1926, č. 54, 17. október 1926.

²⁹⁴ Beneš už počas rokovania Rady Spoločnosti národov v júni 1926 vyjadril želanie predsaď Rade na septembrovom zasadnutí, a byť tak na čele vo chvíli, keď do nej bude vstúpiť Nemecko. PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R96893/M010143-154, Ashmann zo Ženevy 15. júna 1926.

²⁹⁵ *Kölnische Zeitung*, 17. september 1926.

²⁹⁶ PAAA, f. Abteilung II, sign. R73778/L120687, 3. september 1926.

kojnosť s priebehom septembrového zasadania Zhromaždenia. Zhodnotil aj riešenie, ktoré sa našlo pre rekonštrukciu Rady. Nastúpená cesta „*není síce ideálna demokratisácia konštitúcie Spoločnosti, ale znamená predce krok k lepšiemu, čímž sa na delší dobu budeme muset spokojiti*“.²⁹⁷ Udalosti v Ženeve hodnotil ako cestu k upokojeniu a konsolidácii pomerov v Európe. Význam udalostí pre Československo hodnotil ako „*scela mimořádný*“.²⁹⁸ Locarnskými zmluvami a vstupom Nemecka do Spoločnosti národov sa stabilizovali a upevnili vzťahy republiky s Francúzskom aj s Nemeckom. V záverečnom hodnotení sa snažil poukázať na úlohu Československa počas rokovaní v posledných mesiacoch a rokoch. Vyzdvihoval najmä skutočnosť, že Československo sa rokovaní aktívne zúčastňovalo. Ako napísala *Tribuna*, vstupom Nemecka do Spoločnosti národov sa vylučovali nečakané obraty, ktorým nemecká politika dovtedy podliehala. V Ženeve Nemecko získalo nielen práva, ale aj povinnosti,²⁹⁹ hoci, ako uviedla *Zabraníční politika*: „*Německo nepřivedla do Ženěry láska*.“³⁰⁰

Vstup Nemecka do Spoločnosti národov svet vnímal ako medzník v povojnovom vývoji. Nechýbali nadšené slová o spolupráci, mieri, rovnocennosti. Niekoľko hlasov, ktoré vstup Nemecka kritizovali, zostalo v pozadí. Bol to Stresemannov triumf.³⁰¹ Nemecko bolo formálne zrovnoprávnené a získalo štatút veľmoci. Okrem toho mal tento krok pre Berlín niekoľko ďalších výhod. Bol to koniec politiky sankcií, Nemecko očakávalo opustenie zostávajúcich obsadených území a rozpustenie spojeneckej kontrolnej komisie. Vyrovnanie a porozumenie by neboli z nemeckého pohľadu úplné, ak by sa tiež neodrazili v reálnej politike a hospodárstve. Nemecko očakávalo aj ďalšie výhody. Pakt Spoločnosti národov ponechával možnosť revízie mierových zmlúv z roku 1919, ale aj možnosť účinnejšie sa podieľať na ochrane nemeckých menšín vo svete ako otvorené.³⁰²

²⁹⁷ AMZV, f. Kabinet ministra, k. 59, obal: Ženeva září 1926, Tisk, podklady pre interview pre Neue Freie Presse s vlastnoručnými Benešovými poznámkami.

²⁹⁸ BENEŠ, ref. 282, s. 364.

²⁹⁹ *Tribuna*, 17. september 1926, Ciele nemecké zahraniční politiky. V československej tlači sa objavili aj hlasy kritizujúce udalosti v Ženeve. *Národní listy*, 25. august 1926, Etapy nemecké politiky.

³⁰⁰ HOFFMANN, ref. 103, s. 1224. Na porovnanie uvádzame hodnotenie nemeckého ministra vnútra: „*Deutschland Zugehörigkeit zum Völkerbund ein Gebot realpolitischer Zweckmäßigkeit war*.“ PAAA, f. Referat Völkerbund, sign. R97115/bez čísla a dátumu.

³⁰¹ SCHULZE, Hagen. *Weimar. Deutschland 1917–1933*. Berlin : Wolf Jobst Siedler Verlag, 1994 (aktualizované a doplnené vydanie), s. 280–281.

³⁰² „*Da wo die Verträge, so schlecht wie sie sein mögen, einen Nutzen der Minoritäten in Europa vorgesehen haben, für diese deutsche Minderheiten einzutreten, und ich halte das für die schönste Aufgabe, die der deutsche Delegierte im Völkerbunderate haben kann... Damit werden alle diese Millionen von Deutschen draußen hingezogen zu dem einen Zentralfunkt Deutschlands und da kann ihnen wenigstens mit unseren geistigen und moralischen Einfluss und mit dem was uns an politischer Macht geblieben ist,*

Nemecko vstupovalo do organizácie za výhodných podmienok. Stalo sa stálym členom Rady Spoločnosti národov a zároveň sa cítilo oslobodené od mnohých povinností, ktoré z členstva vyplývali. Bolo akceptované ako veľmoc, hoci významný atribút, od ktorého sa veľmocenské postavenie odvádzalo, vojenská sila, v Nemecku zastúpený nebol. Tento fakt umožňoval Berlínu žiadať výnimky z článku 16 Paktu. Pre Veľkú Britániu Locarno a vstup Nemecka do Spoločnosti národov znamenali vyriešenie bezpečnostnej situácie v tejto časti Európy. Ostrovná veľmoc neprevzala na seba jednostranné záväzky, aké by vyplývali z dvojstrannej britsko-francúzskej aliancie, ale stala sa garantom mieru na Rýne rovnako pre Nemecko, ako aj pre Francúzsko. Zároveň bola vstupom Nemecka do Spoločnosti národov „oficiálne“ zaručená bezpečnosť ďalším krajinám bez toho, aby bol Londýn nútený preberať na seba nejaké nežiadúce záväzky. Francúzsku, topiacemu sa v ekonomických a finančných problémoch, odľahlo. Paríž získal potrebný zahraničnopolitický úspech a zároveň argument, že jeho vlastná bezpečnosť, aj bezpečnosť jeho východných spojencov sú zaistené.

Postoj a reakcie Beneša boli po celý čas zdržanlivé. Výraznejšie angažovanie sa československého zástupcu sa objavilo iba v súvislosti s miestom Malej dohody v Rade Spoločnosti. Leto 1926 bolo pre Beneša, z hľadiska vnútropolitickej situácie, „horúce“. Zvolenie Československa do Rady napriek tomu, že nekandidovalo, mu do istej miery pomohlo zotrvať na poste ministra zahraničných vecí. Pre neho osobne to bol rok veľmi vyčerpávajúci, ale z medzinárodného hľadiska úspešne zakončený.³⁰³ Beneš sa nepodieľal na prijatí Nemecka do Spoločnosti národov

geholfen werden gegen Unterdrückung.“ PAAA, f. Nachlass Stresemann, zv. 31, sign. H160352-393, Stresemannov prejav z 23. októbra 1925. K problematike ochrany menšín na pôde Spoločnosti národov por. FERENČUHOVÁ, Bohumila. Ochrana národnostných menšín v Spoločnosti národov a československá politika (1919–1926). In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slované, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albis international, 2006, s. 107-138. K nemeckej menšinovej politike napr. FINK, Carole. Stresemann's Minority Policies 1914–1929. In *Journal of Contemporary History*, 1979, roč. 14, č. 1, s. 403-420.

³⁰³ Nemecké ministerstvo zahraničných vecí malo podrobné informácie o Benešových vnútropolitických problémoch, por. MORAVCOVÁ, Dagmar. Československo-nemecké vzťahy 1919–1935 očima nemeckého vyslanca v Praze Waltera Kocha. In *Český časopis historický*, 1993, roč. 91, č. 4, s. 594-611. ALEXANDER, Manfred. Zahraničnopolitické postavenie a vnútorná situácia ČSR z pohľadu Ministerstva zahraničných vecí v Berlíne (1918–1933). In HOENSCH, Jörg K. – KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání společenství: Češi, Němci a Slované v první republice 1918–1939*. Praha : Ministerstvo zahraničních věcí České republiky, 1993, s. 37-62. Vyslanec Koch dokonca vypracoval správu hodnotiacu Beneša vo funkcii ministra a uvažujúcu o potenciálnych nástupcoch na jeho miesto. Hodnotenie nevyznievalo v Benešov prospech. „Wir haben von reichsdeutschen Standpunkt

aktívne. Spoločnosť národov nevnímal iba z filozofického hľadiska a idealisticky, ale aj z praktického a pragmatického pohľadu. V rámci jej inštitúcií sa vypracoval na osobnosť, ktorá presiahla hranice vlastného štátu. Vstup Nemecka Beneš chápal ako významný prvok stredoeurópskej bezpečnosti, dlho o ňom uvažoval a počítal s ním. Prínos nemeckého členstva sa zdal väčší ako jeho nevýhody.³⁰⁴ Vstupom do organizácie Nemecko na seba prevzalo záväzky vyplývajúce z členstva, teda aj povinnosť hájiť integritu a územnú celistvosť ostatných členských krajín organizácie. To umožnilo Benešovi chápať nemecký vstup ako uznanie hraníc republiky a poskytnutie bezpečnostných záruk, ktoré Československo nedosiahlo v plnej miere v Locarne. Hoci Nemecko vstupovalo do organizácie za „zvýhodnených podmienok“, predsa to pre región bola veľká záruka bezpečnosti. Existovali však obavy, dodajme oprávnené, akú politiku bude Berlín v Spoločnosti národov viesť. Tieto pochybnosti sa Československa netýkali bezprostredne. Republika sa nemusela cítiť bezprostredne ohrozená ustanoveniami toľko spomínaného článku 19, a ani nemecká menšinová politika na pôde Spoločnosti národov nebola chápaná ako akútna hrozba. Inými otázkami bolo, aký vplyv bude mať zmena nemeckej pozície napríklad na politiku Maďarska v regióne, a ako konkrétne bude Nemecko v Ženeve pracovať a spolupracovať. Zdalo sa však, že prepojenie Nemecka s povojnovým medzinárodným systémom a poriadkom bolo nezvratné.

September 1926 poskytol priestor pre veľké politické prejavy, veľkodušné gestá, úsmevy, fotografie, podania rúk. Vstup Nemecka do Spoločnosti národov akoby na prvý pohľad uzatváral jednu etapu povojnového vývoja. Prejavy nadšenia nemali konca. Európu a svet čakali pravé „roaring twenties“, „Goldene Zwanziger“, „zlaté dvadsiate“. Obdobie stability však netrvalo dlho. Krach na zaoceánskej burze mal urýchliť tendencie driemajúce v Európe od konca vojny.

gewiss keine Veranlassung um Beneš zu trauern wenn er geht. Er war in Wirklichkeit niemals unser Freund, auch dort nicht, wo er sich dafür ausgab.“ PAAA, f. Gesandtschaft Prag, k. 43, august 1926, bez čísla, súkromné listy medzi Kochom a Schubertom.

³⁰⁴ KUBŮ, Eduard. Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů. In BENEŠ – KOVÁČ – LEMBERG, ref. 302, s. 41-72, tu s. 50.

NA ZÁVER

Na záver

Od vojny uplynulo osem rokov. Za tento čas prešiel versaillský systém výraznými zmenami. Otázka bezpečnosti a garancií nadobudla novú podobu. Zatiaľ čo počas mierových rokovaní na parížskych predmestiach sa hovorilo o garanciách proti prípadnej nemeckej agresii, v polovici dvadsiatych rokov bolo Nemecko do bezpečnostného systému začlenené ako rovnocenný partner. Okupácia Porúria bola posledným zúfalým pokusom Francúzska udržať politiku voči Nemecku tvrdého kurzu. Tento krok nepriniesol očakávaný politický efekt a navyše Paríž utrpel aj hospodárske straty. Rokovania o Dawesovom pláne, ktoré prebehli rok nato, indikovali postupné preskupovanie síl v Európe. Dominancia Francúzska nebola taká presvedčivá ako pred niekoľkými rokmi, naopak citeľnejšími boli aktivity Veľkej Británie, ktorá sa snažila o rovnováhu síl a pozíciu kontinentálneho arbitra. Nastúpený trend pokračoval počas rokovaní o bezpečnosti, ktoré určovali tvár európskej politiky v rokoch 1924 – 1926.

Československo a Nemecko boli susedmi v nepokojnej Európe. Tie to dve krajiny sa stretávali na rozličných úrovniach. Československá strana mala veľký záujem na stabilizovaných a „korektných“ vzťahoch so svojím najväčším susedom. Obe krajiny sa však nachádzali v odlišnej pozícii. Československo patrilo k víťazom vojny. Nemecko bolo porazeným štátom, ktorý v prvých povojnových rokoch často balansoval na okraji priepasti, ohrozovaný ekonomickou nestabilitou, ale aj útokmi extrémnych pravicových a ľavicových síl. Stanoviská oboch krajín k zmenám prebiehajúcim na medzinárodnej scéne boli rozdielne. Určujúcim bol postoj k stavu zakotvenému mierovými zmluvami. Pre Československo to bol súbor dokumentov, ktorý republiku začleňoval do povojnového sveta. Zachovanie status quo bolo predpokladom pre pokojný a stabilizovaný vývoj. Naopak, Nemecko bolo najväčšou revizionistickou veľmocou, ktorá čakala na vhodnú chvíľu, aby mohli byť základy povojnového usporiadania spochybnené. Najbližším spojencom Československa bolo Francúzsko, ktoré z vojny vyšlo ako najsilnejšia kontinentálna veľmoc s najväčšou pozemnou armádou. Spojenectvo s Francúzskom Beneš nikdy neprezentoval ako spojenectvo namierené proti Nemecku. Takýmto vyjadreniam sa bránil. So západným susedom sa snažil dodržiavať líniu „korektných vzťahov“. Napriek tomu mnohé správy, ktoré z Berlína prichádzali, oprávnené vzbudzovali obavy. V Nemecku prežívalo veľa črt z cisárskych čias, demokracia bola krehká. Udalosti, ako návrat korunného princa na nemeckú pôdu, voľba Hindenburga za prezidenta, či vyjadrenia o nutnosti revidovať (mierovou cestou) východné hranice Nemecka, neunikali pozornosti pražského ministerstva. Na druhej strane, zmeny, ktoré v priebehu rokov

252 • 1924 – 1926 v nemeckej pozícii nastali, sľubovali posilnenie krehkej demokracie vo Weimarskej republike. Bol to prísľub, že sa Nemecko stane stabilnou krajinou, kde budú eliminované nepredvídateľné pohyby. Opätovným zaradením sa do medzinárodných štruktúr sa však nemecká politika stávala aj odvážnejšou. Do diskusií sa častejšie dostávala otázka nemeckých menšín. Tiež postoj Berlína k východným hraniciam počas locarnských rokovaní nenechával nikoho na pochybách, aké stanovisko mal k tejto problematike.

Československo sa na svojho západného suseda dívalo s rešpektom. Konštatovanie „Berlín je bližšie ako Paríž“ skrývalo v sebe úskalía, ktoré bolo nevyhnutné zobrať do úvahy. Československý minister sa preto snažil pre republiku získať záruky ešte predtým, ako sa Nemecko dostane do stavu, kedy bude schopné využívať celý svoj potenciál. Beneš sa do značnej miery spoliehal na priazeň Paríža. Priebeh udalostí v rokoch 1924 – 1926 však ukázal, že silná zainteresovanosť Paríža na stredoeurópskom priestore nemusela byť trvalá a mohla sa v dôsledku politických a hospodárskych zmien oslabovať. Preto bolo v záujme Československa prepojiť Nemecko s existujúcim právnym systémom, a získať tak záruky veriac, že veľmoci sa postavia na obranu existujúceho (či len čiastočne modifikovaného) status quo.

Aký teda bol bezpečnostný systém v roku 1926? Charakterizovali ho kompromisy, kompromisy a ešte raz kompromisy. Po vstupe Nemecka do Spoločenosti národov bola vyjadrená všeobecná spokojnosť s dosiahnutým stavom. Priebeh rokovaní však poukazuje na početné komplikácie, ktoré sprievádzali zmeny v systéme. Ani spokojnosť všetkých zainteresovaných nebola úplná. Úsilie československej zahraničnej politiky sa sústredilo na získanie záruk ešte pred návratom Nemecka do pozície veľmoci. Konceptia zaistenia bezpečnosti vychádzala z predpokladu, že bude uzatvorená plánovaná britsko-francúzska aliancia. Vo chvíli, keď sa prejavila neochota britskej strany prevziať na seba tento záväzok, bolo nevyhnutné nájsť iné riešenie. Nemecko malo potenciál zotaviť sa v priebehu niekoľkých nasledujúcich rokov, a mohlo sa tak stať nielen silným konkurentom, ale aj potenciálnou hrozbou pre existujúce usporiadanie. Beneš to očakával a kalkuloval s opätovným začlenením Nemecka do medzinárodnej politiky, ale spôsob, akým tento proces prebehol, sa nedal predvídať. Šesť rokov od versailskej konferencie sa krajiny zhodli na tom, že záruky, ktoré poskytla Versaillská mierová zmluva, už neboli dostatočné a bolo potrebné ich potvrdiť a doplniť ďalšími garanciami. Locarnský pakt ponúkal najväčšie garancie Francúzsku. V existujúcej hospodárskej situácii a oslabenej veľmocenskej pozícii predstavovala nemecká iniciatíva pre krajinu galského kohúta dobrú príležitosť, ako zaistiť bezpečnosť na francúzsko-

nemeckej hranici. Bezpečnostné záujmy Paríža sa začali sťahovať na Rýn. Francúzsko neopustilo stredoeurópsky priestor, ale od roku 1924 ho už nepovažovalo za natoľko rozhodujúci a strategický ako v prvých povojnových rokoch.

Nemecko, so silnou podporou Veľkej Británie, nielenže na začiatku roku 1925 iniciovalo rokovania o bezpečnosti, ale na ich priebehu sa aktívne podieľalo. Už v procese príprav rokovaní nebolo len objektom medzinárodnej politiky, o ktorom rozhodovali veľmoci, ale bolo aktívnym subjektom. Táto zmena postavenia bola čoraz viditeľnejšia. Výsledkom rokovaní v Locarne pre nemeckú stranu bolo, že boj proti versaillskému poriadku sa mohol stať aktívnejším a mal väčšie šance na úspech. To indikovalo, že prílišné upínanie sa na mierové zmluvy by v budúcnosti mohlo znamenať komplikácie. Beneš preto na jednotlivých článkoch mierových zmlúv netrval bigotne. Ak totiž medzi veľmocami prevládol názor, že ustanovenia mierovej zmluvy potrebujú zmenu, nemalo zmysel bojovať proti tomuto rozhodnutiu. Na mieste skôr bolo snažiť sa ovplyvniť, akým spôsobom mali zmeny prebehnúť. Locarno bolo zdvihnutým prstom pre Versailles, a tým aj zdvihnutým prstom pre tie štáty, ktoré s versaillským systémom spájali základné smernice svojej politiky. Locarno ukázalo, že antirevizionistický kurz Francúzska nemusí byť večný a Paríž môže z tejto svojej, pôvodne tvrdej, koncepcie ustupovať. Francúzsky veľmocenský priestor sa začal uvoľňovať, záujemcov o nástupníctvo bolo hneď niekoľko.

Predstavy, ako by mal vývoj pokračovať, boli rôzne. Kým československá diplomacia a jej minister výsledok rokovaní v rokoch 1924 – 1926 považovali za nutný ústupok, pre Nemecko to boli prvé kroky, ktoré mali smerovať k ďalšiemu posilňovaniu pozície Berlína na medzinárodnej scéne. S politickou a ekonomickou emancipáciou išla ruka v ruke aj postupne sa čoraz viac presadzujúca nemecká predstava o pomeroch na kontinente. Možnosti československej diplomacie ovplyvniť dianie na medzinárodnej scéne boli obmedzené. Jednoznačne najväčším úspechom bola príprava a schválenie Ženevského protokolu. Po jeho odmietnutí sa možnosti Československa aktívne ovplyvniť udalosti na medzinárodnej scéne znížili. Hoci sa Beneš snažil vystupovať ako aktívny účastník rokovaní, jeho bezprostredný podiel na locarnskom pakte alebo vstupe Nemecka do Spoločnosti národov bol minimálny. Československý minister sa vo svojich vyjadreniach ani netajil, že Locarno z pohľadu Prahy považuje za akési prechodné riešenie. Túžba doplniť západné Locarno tzv. východným Locarnom bola zrejmá. Snažil sa postupovať po dohode so spojencami. Vyhýbal sa situácii, kedy by jeho stanovisko bolo v diametrálnom rozpore so stanoviskom Francúzska alebo Veľkej Británie. Československo podporo-

valo všetky projekty, ktoré sa zaoberali bezpečnosťou a pochádzali z Paríža či Londýna. V prípade nemeckých iniciatív bolo stanovisko československej diplomacie nanajvýš opatrné, v niektorých prípadoch skeptické. Najmä pokiaľ išlo o prvé návrhy nemeckej proveniencie, reakcia na ne hraničila s tichým prehliadaním.

V období zmien v bezpečnostnom systéme sa Československo snažilo získať predovšetkým teritoriálne garancie a záruku pomoci v prípade útoku. Zámery nemeckej strany boli odlišné. Kým prvé nemecké ponuky z rokov 1922 – 1923 boli úzko prepojené s pocitom teritoriálneho ohrozenia, v nasledujúcom období sa tento stav zmenil. Počas príprav rýnskeho garančného paktu dominovalo úsilie ponechať otvorené možnosti pre zmenu status quo v budúcnosti. Preto nemecká strana vytrvalo odmietala akékoľvek diskusie o uznaní a garantovaní svojich východných hraníc a z toho istého dôvodu pri rokovaníach o vstupe do Spoločnosti národov požadovala ústupky. Niektoré kroky československého ministra potvrdzovali obavy z nekontrolovaných procesov v Nemecku. Reakcia na podpis berlínskej zmluvy, prípadne na návrat korunného princa, nasvedčuje, že jeho dôvera v úprimnosť a česť úmyslov nemeckých zástupcov nebola zďaleka úplná. V kontakte s nemeckými predstaviteľmi nevystupoval z pozície prehnaneho rešpektu. V prípadoch, kedy to považoval za vhodné, bol pripravený prikrčiť aj k tvrdším vyjadreniam. Pred nemeckými diplomatmi sa často snažil vystupovať v úlohe možného sprostredkovateľa, niekoľkokrát dokonca naznačil, že by Francúzsko mohol „presvedčiť“, aby konalo voči Nemecku inak. Vzťah k Weimarskej republike bol veľmi ostrážitý a obozretný zároveň. Pokiaľ išlo o nedôveru, v tomto bode nezostala ani nemecká strana nič dlžná.

Kroky československého ministra a jeho vyjadrenia boli v interných materiáloch Auswärtiges Amt často podrobované detailnej analýze. Z pohľadu nemeckého ministerstva bola československá zahraničná politika zosobnená Benešom. Bol vnímaný skepticky a niekoľkokrát sa stal vo vnútorných materiáloch ministerstva predmetom irónie. Bol vnímaný ako spojenec Francúzska, v dokumentoch sa dokonca objavuje slovo vazal. Od tohto konštatovania sa odvíjal postoj nemeckého ministerstva zahraničných vecí k jeho osobe a k štátu, ktorý zastupoval. V nemeckej tlači sa často objavovali štvavé kampane a poplašné správy o mobilizácii a plánoch napadnúť Nemecko. Pochybnosti o zámeroch československej diplomacie sa rozoberali aj na chodbách na Wilhelmstrasse. Zmluvy, ktoré Československo uzatvorilo, boli automaticky považované za podozrivé. Veľmi často sa používali slová ako „protinemecký“, „nepriateľský“, „odhalenie“ a pod. Pochybnosti o čestnom konaní boli teda na oboch stranách. O týchto podozreniach sa však vždy hovorilo mimochodom a len pred

treťou stranou. K priamej konfrontácii nedošlo. Vzájomné vzťahy boli poznačené nedôverou, ale ani jedna strana aktuálny stav nepovažovala za bezprostredný problém. Československo bolo tým článkom, ktorý sa v bilaterálnych vzťahoch viac snažil o „korektné vzťahy“, kým Nemecko mohlo viac ťažiť zo svojho veľmocenského potenciálu.

Beneš mal silný záujem na začlenení Nemecka do politických štruktúr, možno však konštatovať, že k tomu došlo skôr, ako očakával, a za odlišných okolností, než aké pôvodne preferoval. „Stigma“ profrancúzskej orientácie sa nedala pred nemeckými predstaviteľmi zakryť. Beneš sa usiloval, aby Československo bolo v Berlíne vnímané nezávisle od Francúzska. Nemecká strana však Československo stále videla ako spojenca Francúzska, a teda aj potenciálneho konkurenta, ale zároveň aj ako hrozbu. Na bilaterálnej úrovni sa Beneš často snažil stretávať s nemeckými politikmi a diplomatmi, vysvetľovať československé kroky a stanoviská. Napriek tomu sa na nemeckej strane objavovali početné pochybnosti, správy o príprave mobilizácie, o nepriateľských zámeroch, ale aj o Benešových tajných protinemeckých plánoch, ktoré mal údajne predostierať západným štátnikom. Krajiny ako Československo boli často odkázané uspokojiť sa s neoficiálnymi uisteniami a vyjadreniami. Táto skutočnosť v sebe niesla skryté riziká. Preto Beneš nemohol byť so stavom vytvoreným v roku 1926 spokojný. Pôvodne bol presvedčený, že západné krajiny budú na osude strednej Európy viac zainteresované. K tomu však nedošlo, bezpečnosť sa prekrývala s riekou Rýn. Napriek tomu, za predpokladu, že by inštitúcie a inštitúty medzinárodných záruk fungovali tak, ako boli dohovorené, bez komplikácií a nejasností, sa Československo mohlo cítiť bezpečne. V spleťom systéme zmlúv, právnických formulácií a politických inotajov sa však vždy dal nájsť iný význam, prípadne iná argumentácia pre ten-ktorý krok. Ak dve či viaceré krajiny podpisovali jednu zmluvu, sledovali ňou rôzne ciele a interpretovali ju rôzne. Každá zo strán verila, že všeobecná interpretácia sa časom posunie viac na jej stranu. Kompromis a dohoda boli na tenkom ľade, pre niekoho najkrajnejší bod, kam bol ochotný ustúpiť, pre iného priestor, od ktorého bolo možné začať podnikat ďalšie kroky.

Medzinárodný systém sa v rokoch 1922 – 1926 výrazne modifikoval. Ešte komplikovanejšia fáza nastala, keď mali jednotlivé prvky mechanizmu bezpečnosti vstúpiť do platnosti. Tam, kde už nedosiahli svetlá fotoaparátov, sa jednotlivé kroky realizovali ešte ťažšie, riešenia a aplikácie konkrétnych dohôd sa presúvali na neurčito. Locarnské zmluvy sa rodili takmer rok, ale v roku 1936, keď malo dôjsť k ich aplikácii, sa nikto nepostavil na ich obranu. Československo-nemecká arbitrážna zmluva vznikala ťažko a nikdy nebola použitá v praxi. Rokovania o vstupe

Nemecka do ženevskej organizácie boli nesmierne namáhavé a s množstvom kompromisov a už o niekoľko rokov Berlín z organizácie vystúpil. Doplňenia bezpečnostného systému v polovici dvadsiatych rokov zodpovedali obdobiu, v ktorom sa udiali. O niekoľko rokov sa ukázali ako nedostatočné. Systém príliš dôveroval dobrým úmyslom signatárov. Iniciátori a realizátori zmien v medzinárodnom systéme sa stali akýmisi priateľmi, ktorí si navzájom dôverovali a o záležitostiach najradšej diskutovali osobne. Táto devíza ústnych prísľubov a osobných kontaktov sa ukázala ako nedostatočná vo chvíli, keď došlo k zmenám na významných postoch a noví zástupcovia sa necítili ústnymi dohovormi svojich predchodcov viazaní. Vybudovaný systém sa v mnohých ohľadoch opieral o vieru, že hrozný zážitok vojny včas zastaví ďalší prípadný konflikt. Duch Locarna, ktorý mal mať väčšiu hodnotu ako samotné zmluvy, nebol dostatočne silný, a ani dostatočne trvácí. Výsledky rokovaní z rokov 1922 – 1926 neboli dôvodom na zmenšenú ostražitosť, práve naopak. Systém sa definitívne zrútil v roku 1936, kedy došlo k remilitarizácii Porýnia. Po formálnej stránke problém nenastal v čase úprav povojnového poriadku. Bol však výsledkom veľkého množstva kompromisov, za ktoré sa v konečnom dôsledku nikto nebol ochotný postaviť. Keď prišiel rad na plnenie záväzkov, nikto si na ne nespomínal rád.

V roku 1926 nebol dôvod pociťovať nebezpečenstvo alebo ohrozenie aktuálne. Bol vytvorený priestor na diskusiu a riešenie sporov. Mechanizmy, ktoré boli vytvorené, však nikdy nevstúpili do platnosti a neboli využité. Československu sa podarilo položiť základy bezpečnosti štátu. Výrazný podiel na tom mal aj fakt, že medzinárodné okolnosti boli priaznivé. Priebeh rokovaní však naznačuje, že nešlo o ideálny stav a výsledky sa do značnej miery líšili od prvotných zámerov. Už o niekoľko rokov sa však začali rúcať piliere, na ktorých bola bezpečnosť československého štátu postavená. Oslabovanie strategických spojení, pretrvávanie sporov so susednými krajinami, budovanie piatej kolóny v podobe nemeckej menšiny, nefunkčnosť systému kolektívnej bezpečnosti. To všetko boli signály, ktoré nemohli zostať bez povšimnutia a bez následkov. Rok 1926 dával do budúcnosti nádej na optimizmus. Optimisticky sa črtajúca perspektíva však nevyústila do trvalejšej pacifikácie a stabilizácie starého kontinentu. Už o pár rokov musela Európa, a vlastne celý svet, čeliť hospodárskej kríze, ktorá so sebou priniesla aj politickú krízu. Tieto okolnosti sa ukázali ako fatálne a mali nedozerne následky. Systém, upravovaný počas niekoľkých rokov prisudzoval Nemecku aktívnejšiu úlohu v medzinárodných vzťahoch, ktorá viacej zodpovedala jeho potenciálu a možnostiam. Vďaka tomu sa ľahšie chápe viera, že Nemecko sa bude cítiť viac prepojené s povojnovým svetom a s jeho poriadkom, pretože Locarnom a vstu-

pom do Spoločnosti národov sa stávalo jeho aktívnym spolutvorcom. Európe a svetu bol dopriaty ešte krátky nádych predtým, než sa začali rútiť do záhuby.

PRAMENE A LITERATÚRA

Archívne fondy

Archiv ministerstva zahraničných věcí, Praha

Politické správy: Berlín 1922 – 1926; Paříž 1922 – 1926; Londýn 1922 – 1926; Varšava 1923 – 1926; Moskva 1924 – 1926; Madrid 1926; Buenos Aires 1926; Washington 1929

Telegramy došlé 1922 – 1926

Telegramy odeslané 1922 – 1926

II. sekce

III. sekce

IV. sekce

VI. sekce

Kroftův archiv

Kabinet ministra

EB – SA (Edvard Beneš – soukromý archiv)

Trezorové spisy II/1; II/2

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, Praha

Edvard Beneš I

Národní archiv ČR, Praha

Předsednictvo ministerské rady

MZV – výstřížkový archiv

Archiv poslanecké sněmovny – Federální Shromáždění, Praha

Poslanecká sněmovna I – zahraniční výbor

Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin

Büro Reichsminister

Büro Staatssekretär

Referat Völkerbund

Abteilung II – Tschechoslowakei; Frankreich; Allgemein

Abteilung IVa – Polen

Personalakten – Walter Koch; Paul Schwarz

Presseabteilung

Geheimakten

Nachlass Stresemann

Gesandtschaft Prag

Bundesarchiv, Berlin

Reichskanzlei

Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918–1945, (ADAP)

séria A (1918–1925) Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht
zv. VIII (1990); zv. IX (1991); zv. X (1992), zv. XI (1993) zv. XII (1994); zv. XIII (1995);
zv. XIV (1995)

séria B (1925–1933) Göttingen : Vandenhoeck & Ruprecht
zv. I, č. 1 (1966); zv. I, č. 2 (1968); zv. II, č. 1 (1967); zv. II, č. 2 (1967)

Akten der Reichskanzlei, Weimarer Republik Boppard am Rhein : Boldt

Kabinet Cuno (1968); Kabinette Marx I und II, zv. I, II (1973)
Kabinette Luther I und II, zv. II (1977); Kabinette Stresemann I und II, zv. I, II (1978)

Documents on British Foreign Policy 1919–1939 (DBFP)

London : Her Majesty Stationary Office

Séria 1, zv. XXVII (1986); **Séria 1A**, zv. I (1966); zv. II (1968)

Tlače Spoločnosti národov

A. 35. 1924. IX. Société des Nations. Réduction des armements. Traité d'assistance mutuelle. Réponses des gouvernements. Ženeva, 1. 9. 1924.

C. 207. 1926. (1) Comission Chargee D'étudier la question de la constitution du Conseil.

C. 582. M. 199. 1924. IX. Arbitration, Security and Reduction of Armaments.

C. 659. M. 262. 1923. IX. Report of the Third Committee to the 4th Assembly. 27.9.1923.

League of Nations, 5. Assembly, Verbatim Records.

6th plenary meeting. Thursday, September 4th, 1924. Ženeva, 1924, s. 1-5

8th plenary meeting. Friday, September 5th, 1924, Ženeva, 1924, s. 1-4.

9th plenary meeting. Friday, September 5th, 1924, Ženeva, 1924, s. 3-8.

11th plenary meeting. Saturday, September 6th, 1924, Ženeva, 1924.

- ČECHUROVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.). *Edvard Beneš /diplomat na cestách/. Depeše z padesáti zahraničních cest ministra Beneše 1919–1928*. Praha : Karolinum, 2000.
- DEJMEK, Jindřich (ed.). *Cirkulární telegramy 1920–1935*. Praha : Společnost Edvarda Beneše, 2002.
- DEJMEK, Jindřich – KOLÁŘ, František (eds.). *Československo na pařížské mírové konferenci 1918–1920*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů; Karolinum; Historický ústav Akademie věd ČR, 2001, zv. I.
- HARNA, Josef – ŠEBEK, Jaroslav (eds.). *Státní politika vůči německé menšině v období konsolidace politické moci v Československu v letech 1918–1920*. Praha : Historický ústav, 2002.
- ŁAPTOS, Józef (ed.). *Protokoły obrad konferencji w Locarno. Zapis delegacji francuskiej*. Krakow : Wydawnictwo naukowe WSP, 1982.
- *Locarno-Konferenz 1925. Eine Dokumentensammlung*. Berlin : Rütten & Loening, 1962.
- MACHATKOVÁ, Raisa (ed.). *Z protokolů schůzí 8. československé vlády (2. Černého)*. Praha : Státní ústřední archiv, 1994.

- MICHAELIS, Herbert – SCHRAEPLER, Ernst (eds.). *Ursachen und Folgen. Die Weimarer Republik*. Berlin : Dokumentenverlag Wendler, 1961, zv. 6.
- ŠETŘILOVÁ, Jana – ČECHURA, Jaroslav (eds.). *Listy důvěrné. Vzájemná korespondence Hany a Edvarda Benešových*. Praha : Česká expedice; Riopress, 1996.
- ŠOLLE, Zdeněk (ed.). *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*. Praha : Archiv Akademie věd České republiky, 1993.
- VESELÝ, Zdeněk. *Světová politika 20. století v dokumentech (1900–1945)*. Praha : Vysoká škola ekonomická, 2000.

Memoárová literatúra, dobové publikácie, súbory prejavov

- BENEŠ, Edvard. *Zabraniční politika a demokracie*. Praha : Ministerstvo školstva a národnej osvety, 1923.
- BENEŠ, Edvard. *Problémy nové Evropy a zahraniční politika československá*. Praha : Orbis, 1924.
- BENEŠ, Edvard. *Pět let zahraniční politiky československé*. Praha : Orbis, 1924.
- BENEŠ, Edvard. *Světová válka a naše revoluce*. Praha : Orbis; Čin, 1930.
- BENEŠ, Edvard. *Boj o mír a bezpečnost státu*. Praha : Orbis, 1934.
- BENEŠ, Edvard. *Reč k Slovákům*. Bratislava : Slovenská odbočka Národnej rady československej, 1934.
- BRIAND, Aristide. *Frankreich und Deutschland*. Dresden : Carl Reissner Verlag, 1928.
- D'ABERNON, Edgard Vincent. *Memoiren*. Leipzig : b. v, b. r, zv. III.
- DIRKSEN, Herbert von. *Moscow, Tokyo, London. Twenty Years of German Foreign Policy*. London; New York; Melbourne; Sydney : Hutchinson LTD, 1951.
- HOUDEK, Fedor. *Vznik braníc Slovenska*. Bratislava : Nakladom Prúdov, 1931.
- *Komenského slovník naučný*. Praha : Nakladatelství a vydavatelství Komenského slovníku naučného, 1937 (zv. 1); 1938 (zv. 6); 1938 (zv. 8).
- KUNOŠI, Alexander. *Čo máme vedieť o Spoločnosti národov*. Bratislava : Učiteľské nakladateľstvo slovenské, 1934.
- KÜNZL-JIZERSKÝ, Rudolf. *V diplomatických službách ČSR*. Praha : Jos. R. Vilímek, 1947.
- LANSING, Robert. *The Peace Negotiations*. Westport : Greenwood Press, 1971.
- MACKENZIE, Montague Compton. *Dr Beneš*. Praha : Družstevní práce, 1947.
- *Ottův slovník naučný*. Praha : J. Otto, 1890 (zv. 3); 1898 (zv. 13); 1903 (zv. 20).
- *Masarykův slovník naučný*. Praha : Československý kompas, 1925 (zv. 1); 1927 (zv. 3); 1933 (zv. 7).
- NAUMANN, Friedrich. *Mitteleuropa*. Berlin : Reimer, 1915.
- PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu I – IV*. Praha : Lidové noviny, 1991.
- PETRIE, Charles. *The Life and Letters of the Right Hon. Sir Austen Chamberlain*. London; Toronto; Melbourne; Sydney : Cassell and Company LTD, 1940, zv. II.
- PRZIBRAM, Alfred F. *Die politische Geheimverträge Österreichs-Ungarn 1874–1914*. Wien : Wilhelm Braumüller, 1920.
- SCHMIDT, Paul. *Štatista na diplomatickej scéne*. Bratislava : Epocha, 1969.
- STOCKHAUSEN, Max von. *Sechs Jahre Reichskanzlei. Von Rapallo bis Locarno*. Bonn : Athenäum Verlag, 1954.
- STRESEMANN, Gustav. *Vermächtnis*. Leipzig : Ullstein, 1932, zv. II.

- ŠROBÁR, Vavro. *Oslobodené Slovensko. Pamäti z rokov 1918–1920*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2004, zv. II.
- WILSON, Woodrow. *The Messages and Papers of Woodrow Wilson*. New York : The Review of Reviews, 1924, zv. II.

Noviny a časopisy

- Zahraniciční politika 1922 – 1926
- Správy W.T.B. 1924 – 1926

Vybrané články z novin z rokov 1922 – 1926: Manchester Guardian, Vossische Zeitung, Prager Tagblatt, Times, Der Tag, Kreuzzeitung, Bohemia, Národní Osvození, Prager Presse, Deutsche Tageszeitung, Kölnische Zeitung.

Sekundárna literatúra

- AHMANN, Rolf – BIRKE, Adolf M. – HOWARD, Michael Eliot (eds.). *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918–1957*. London; Oxford : German Historical Institute London; Oxford University Press, 1993.
- ALBRECHT-CARRIÉ, René. *Italy at the Paris Peace Conference*. New York : Columbia University Press, 1938.
- ALEXANDER, Manfred. Zahraniciňopolitické postavenie a vnútorná situácia ČSR z pohľadu Ministerstva zahraniciňných vecí v Berlíne (1918–1933). In HOENSCH, Jörg K. – KOVÁČ, Dušan (eds.). *Ztroskotání spoležití: Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha : Ministerstvo zahraniciňných věcí České republiky, 1993, s. 37–62.
- ALEXANDER, Manfred. Die erste Phase der deutsch-tschechoslowakischen diplomatischen Beziehungen 1918/1919. In SEIBT, Ferdinand (ed.). *Die böhmischen Länder zwischen Ost und West. Festschrift für Karl Bosl zum 75. Geburtstag*. München; Wien : Oldenbourg, 1983, s. 228–239.
- ALEXANDER, Manfred. Das Scheitern von Benešs Vermittlungsdiplomatie im Frühjahr 1924. In *Bohemia*, 1976, roč. 17, s. 209–239.
- ALEXANDER, Manfred. Zur Reise von Marschall Foch nach Warschau und Prag im Frühjahr 1923. In *Bohemia*, 1973, roč. 14, s. 289–319.
- ALEXANDER, Manfred. Die Tschechoslowakei und die Probleme der Ruhrbesetzung 1923. In *Bohemia*, 1971, roč. 12, s. 297–336.
- ALEXANDER, Manfred. *Der Deutsch-Tschechoslowakische Schiedsvertrag von 1925 im Rahmen der Locarno-Verträge*. München; Wien : Oldenbourg, 1970.
- BALCERAK, Wiesław. *Politika zagraniczna Polski w dobie Locarna*. Wrocław : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1967.
- BARTH, Boris (ed.). *Konkurrenzpartnerschaft: die deutsche und die tschechoslowakische Wirtschaft in der Zwischenkriegszeit*. Essen : Klartext, 1999.
- BATOWSKI, Henryk. *Między dwiema wojnami. Zarys historii dyplomatycznej*. Kraków : Wydawnictwo literackie, 1988.
- BAUMGART, Constanze. *Stresemann und England*. Köln; Weimar; Wien : Böhlau Verlag, 1996.
- BENEŠ, Zdeněk – KURAL, Václav (eds.). *Geschichte verstehen. Die Entwicklung der deutschen-tschechischen Beziehungen in den böhmischen Ländern 1848–1948*. Praha : Gallery, 2002.

- BOEMEKE, Manfred Franz. *The Treaty of Versailles: a Reassessment after 75 Years*. New York : Cambridge University Press, 1998.
- BOYER, Christoph. *Nationale Kontrabanten oder Partner? Studien zu den Beziehungen zwischen Tschechen und Deutschen in der Wirtschaft der ČSR (1918–1938)*. München : Oldenbourg, 1999.
- BŘACH, Radko. Úvahy představitelů francouzské vojenské mise z let 1919–1925 o úloze Československa v různých variantách konfliktu. In *Historie a vojensství*, 2003, roč. 52, č. 2, s. 284-311.
- BŘACH, Radko. *Československo a Evropa v polovině dvacátých let*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1996.
- BŘACH, Radko. Spojenecká smlouva mezi Československem a Francií z 25.1.1924 a garanční dohoda čs.-francouzská z 16.10.1925. In *Historie a vojensství*, 1994, roč. 43, č. 6, s. 3-21.
- BŘACH, Radko. Německé bezpečnostní memorandum z 9.2.1925 a bezprostřední reakce Polska a Československa. In *Historie a vojensství*, 1994, roč. 43, č. 4, s. 3-39.
- BŘACH, Radko. Chtěl se Beneš tajně sejít se Stresemannem na jaře 1925? In *Střední Evropa*, 1994, roč. 10, č. 44/45, s. 42-46.
- BŘACH, Radko. Ženevský protokol o pokojném vyřizování mezinárodních sporů z roku 1924. In *Historie a vojensství*, 1992, roč. 41, č. 6, s. 30-47.
- BŘACH, Radko. Benešova návštěva ve Varšavě 19. – 23. dubna 1925. In *Slovanský přehled*, 1991, roč. 77, č. 2, s. 109-123.
- BŘACH, Radko. Československá zahraniční politika v politických proměnách Evropy 1924 (nástup Macdonaldovy a Herriotovy vlády). In *Československý časopis historický*, 1970, roč. 68, č. 1, s. 49-83.
- BŘACH, Radko. „Ruský problém“ v čs. zahraniční politice na počátku roku 1924. In *Československý časopis historický*, 1968, roč. 66, č. 1, s. 1-28.
- BŘACH, Radko. Francouzský alianční systém a Československo na počátku roku 1924. In *Historie a vojensství*, 1968, roč. 17, č. 1, s. 1-21.
- BŘACH, Radko. Locarno a československá diplomacie. In *Československý časopis historický*, 1960, roč. 58, č. 5, s. 662-695.
- BURIAN, Peter. Die Tschechoslowakei als Mitglied des Völkerbunds. In BOSL, Karl (ed.). *Gleichgewicht – Revision – Restauration*. München : Oldenbourg Verlag, 1976, s. 183-200.
- BURIAN, Peter. Deutsch-Tschechoslowakische Beziehungen 1918/1919. In KLUXEN, Kurt – MOMSEN, Wolfgang J. *Politische Ideologie und Nationalstaatliche Ordnung. Festschrift für Theodor Schieder*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1968, s. 359-376.
- BURGWIN, James. *The Legend of Mutilated Victory: Italy, the Great War and the Paris Peace Conference*. London : Greenwood Press, 1993.
- CACCAMO, Francesco. Československo v italské zahraniční politice dvacátých let II. In *Střední Evropa*, 1998, roč. 14, č. 83, s. 79-90.
- CACCAMO, Francesco. Československo v italské zahraniční politice dvacátých let I. In *Střední Evropa*, 1998, roč. 14, č. 82, s. 109-117.

- CAMERON, David – HEYWOOD, Anthony. Germany, Russia and Locarno: The German-Soviet Trade Treaty of 12 October 1925. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. London; New York : Routledge, 2004, s. 122–145.
- CAMPBELL, Gregory Fenton. *Confrontation in Central Europe. Weimar Germany and Czechoslovakia*. Chicago : University of Chicago Press, 1975.
- CARLTON, David. Great Britain and the League Council Crisis of 1926. In *The Historical Journal*, 1968, roč. 11, č. 2, s. 354–364.
- CARLTON, David. Disarmament with Guarantees: Lord Cecil 1922–1927. In *Disarmament and Arms Control*, 1965, roč. 3, č. 2, s. 143–164.
- COHRS, Patrick O. The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in the 1920s. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. London; New York : Routledge, 2004, s. 33–58.
- CROWE, Sibyl Eyre. The Zinoviev Letter: A Reappraisal. In *Journal of Contemporary History*, 1975, roč. 10, č. 3, s. 407–432.
- CROWE, Sibyl Eyre. Sir Eyre Crowe and the Locarno Pact. In *The English Historical Review*, 1972, roč. 87, č. 342, s. 49–74.
- CIAŁOWICZ, Jan. *Polsko-francuski sojusz wojskowy 1921–1939*. Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, 1970.
- ČAPKA, František. *Versailleská mírová konference a Československo*. Brno : CERM, 1999.
- DANILÁK, Michal. Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1918. ŠVORC, Peter – HARBUJOVÁ, Ľubica – SCHWARZ, Peter. *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1948*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, s. 15–27.
- DEÁK, Ladislav. Miesto Slovenska v československom štáte v rokoch 1918–1938 z medzinárodného hľadiska. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 15–34.
- DEJMEK, Jindřich. *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část první – revolucionář a diplomat (1884–1935)*. Praha : Karolinum, 2006.
- DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš jako předseda ministerské rady Československa (září 1921 – říjen 1922). In *Český časopis historický*, 2004, roč. 102, č. 3, s. 475–520.
- DEJMEK, Jindřich. *Nenaplněné naděje*. Praha : Karolinum, 2003.
- DEJMEK, Jindřich. *Československo, jeho sousedé a velmoci ve XX. století (1918–1992)*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.
- DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš a fenomén Ruska mezi světovými válkami. In *Slovanský přehled*, 2000, roč. 87, č. 2, s. 165–188.
- DEJMEK, Jindřich. Politické vztahy Československa a Velké Británie v době první labouristické vlády (leden – listopad 1924.) In ŠESTÁK, Miroslav – VORÁČEK, Emil (eds.). *Evropa mezi Německem a Ruskem. Sborník prací k sedmdesátinám Jaroslava Valenty*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2000, s. 321–337.
- DEJMEK, Jindřich. Edvard Beneš a Polska międzywojenna. In *Dzieje Najnowsze*, 2000, roč. 32, č. 3, s. 89–118.
- DEJMEK, Jindřich. Zahraniční itinerář ministra dr. Edvarda Beneše v letech 1920–1935. In *Moderní dějiny*, 1997, roč. 5, s. 279–314.

- DEJMEK, Jindřich. Coup d'état Józefa Piłsudského v květnu 1926 z pohledu československé diplomacie. In *Moderní dějiny*, 1995, roč. 3, s. 101-128.
- DEJMEK, Jindřich. Korespondence Kamila Krofty s Edvardem Benešem. Část I (1920–1927). In *Sborník archivních prací*, 1994, roč. 44, č. 2, s. 449-555.
- DEJMEK, Jindřich. Československo a Německo v polovině dvacátých let. (Kroftovo vyslanecké působení v Berlíně). In *Historie a vojenství*, 1993, roč. 42, č. 3, s. 79-109.
- DOLEZEL, Stephan. Die deutsch-tschechoslowakischen Beziehungen von ihren Anfang bis zum Ausgang der Ära Stresemann (1918–1929). In BOSL, Karl (ed.). *Die demokratisch-parlamentarische Struktur der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München, Wien : Oldenbourg, 1975, s. 225-246.
- EGERTON, George W. Great Britain and the League of Nations: Collective Security as Myth and History. In *The League of Nations in Retrospect. Proceedings of the Symposium organized by the United Nations Library and The Graduate Institute of International Studies*. Geneve 6. – 9. November 1980. Berlin; New York : Walter de Gruyter, 1983, s. 95-117.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Rumunsko-francúzska zmluva z roku 1926 v medzinárodných súvislostiach. In FERENČUHOVÁ, Bohumila (ed.). *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám Valeriána Bystrického*. Bratislava : Prodama, 2006, s. 98-116.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Ochrana národnostných menšín v Spoločnosti národov a československá politika (1919–1926). In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hľadání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albis international, 2006, s. 107-138.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Československá zahraničná politika a otázky medzinárodnej bezpečnosti. In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (eds.). *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 35-56.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Malá Dohoda, Locarno a bezpečnosť Slovenska v 20-tych rokoch. In ŠTEFANSKÝ, Michal – PURDEK, Imrich (eds.). *Slovensko vo vojnách a konfliktach v 20. storočí*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2003, s. 50-74.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Veľmocenský diktát alebo vedecký problém? Rokovania o hraniciach Československa v prvej fáze mierovej konferencie v Paríži roku 1919. In ŠVORC, Peter – HARBUTOVÁ, Ľubica. *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848–1918*. Prešov : UNIVERSUM, 1999, s. 236-251.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. Rokovanie o francúzsko-československú zmluvu o spojeníctve a priateľstve (máj 1923 – január 1924). In *Slovanské historické štúdie*, 1997, roč. 23, s. 79-89.
- FERENČUHOVÁ, Bohumila. *Sovietske Rusko a Malá dohoda*. Bratislava : Veda, 1988.
- FINK, Carole. *The Genoa Conference*. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 1984.
- FINK, Carole. Stresemann's Minority Policies 1914–1929. In *Journal of Contemporary History*, 1979, roč. 14, č. 1, s. 403-420.

- FINK, Carole – FROHN, Axel – HEIDEKING, Jürgen (eds.). *Genoa, Rapallo and European Reconstruction in 1922*. Washington; Cambridge : German Historical Institute; Cambridge University Press, 1991.
- FISCHER, Conan. *The Ruhr Crisis 1923–1924*. Oxford : Oxford University Press, 2003.
- FRANKE, Reiner. *London und Prag 1919–1938*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1982.
- FUCHS, Gerhard. Význam „Locarna“ v německo-československých vztazích. In *Československý časopis historický*, 1981, roč. 79, č. 6, s. 847-878.
- GAJAN, Koloman. Masaryk, Beneš und Kramář und Ihre Einflussnahme auf die Gestaltung der Friedensverträge. In BOSL, Karl (ed.). *Versailles – St. Germain – Trianon. Umbruch in Europa vor fünfzig Jahren*. München, Wien : Oldenbourg, 1975, s. 25-36.
- GAJANOVÁ, Alena. *ČSR a střeoevropská politika velmocí 1918/1938*. Praha : Academia, 1967.
- GASIOROWSKI, Zygmunt J. Stresemann and Poland after Locarno. In *Journal of Central European Affairs*, 1958, roč. 18, č. 3, s. 292-317.
- GASIOROWSKI, Zygmunt J. Benes and Locarno: Some Unpublished Documents. In *The Review of Politics*, 1958, roč. 20, č. 2, s. 209-224.
- GASIOROWSKI, Zygmunt J. Stresemann und Poland before Locarno. In *Journal of Central European Affairs*, 1958, roč. 18, č. 1, s. 25-47.
- GASIOROWSKI, Zygmunt J. Polish-Czechoslovak Relations 1922–1926. In *The Slavonic and East European Review*, 1957, roč. 35, s. 473-504.
- GONĚC, Vladimír. Edvard Beneš v paralelách dobového právního a politického myšlení. In GONĚC, Vladimír (ed.). *Edvard Beneš a střeoevropská politika*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, 1997, s. 103-129.
- GRANT, Natalie. The „Zinoviev Letter“ Case. In *Soviet Studies*, 1967, roč. 19, č. 2, s. 264-277.
- GREVELHÖRSTER, Ludger. *Kleine Geschichte der Weimarer Republik*. Münster : Achendorf Verlag, 2002.
- GROEHLER, Olaf. *Sebevražedné spojenectví*. Praha : Ivo Železný, 1997.
- HAAS, Hans. Konflikt při uplatňování nároků na právo na sebeurčení: od habsburského státu k Československu – Němci v českých zemích v letech 1918 až 1919. In MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří. *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice Moravská, 2000, s. 113-177.
- HAGSPIEL, Hermann. *Verständigung zwischen Deutschland und Frankreich?* Bonn : Ludwig Röhrscheid Verlag, 1987.
- HAIGH, R. H (ed.). *German-Soviet relations in the Weimarer Ära : Friendship from Necessity*. Aldershot : Gower, 1985.
- HÁJKOVÁ, Eva. Ohlas Hitlerova puče v Československu. In *Československý časopis historický*, 1989, roč. 87, č. 1, s. 85-105.
- HARNA, Josef. *Kříž evropské demokracie a Československo 30. let 20. století*. Praha : Historický ústav AV ČR, 2006.

- HARTMANN, P. C. Ein Aspekt der französisch-tschechoslowakischen Beziehungen von 1919 bis 1938: Der Vertrag von 1924. In BOSL, Karl (ed.). *Gleichgewicht – Revision – Restauration. Die Außenpolitik der Ersten Tschechoslowakischen Republik im Europasystem der Pariser Vorortverträge*. München; Wien : Oldenbourg Verlag, 1976, s. 61-79.
- HEIDEKING, Jürgen. Das Ende der Sanktionspolitik. Die Alliierten Mächte und die Rückkehr der deutschen Kronprinzen im November 1923. In *Francia*, 1980, roč. 7, s. 365-400.
- HETÉNYI, Martin. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra : UKF v Nitre, 2008.
- HILDEBRAND, Klaus. *Das vergangene Reich: deutsche Außenpolitik von Bismarck bis Hitler 1871–1945*. Stuttgart : Deutsche Verlags-Anstalt, 1995.
- HOBSBAWM, Eric John. *Věk extrémů. Krátké dvacáté století 1914–1991*. Praha : Argo, 1998.
- HOENSCH, Jörg. *Geschichte der Tschechoslowakei 1918–1978*. Stuttgart; Berlin; Köln : Verlag W. Kohlhammer, 1978.
- HÖLTJE, Christian. *Die Weimarer Republik und das Ostlocomo-Problem 1919–1934*. Würzburg : Holzner-Verlag, 1958.
- HOCHSCHILD, Ulrich. *Sozialdemokratie und Völkerbund. Die Haltung der SPD und S.F.I.O. zum Völkerbund von dessen Gründung bis zum deutschen Beitritt (1919–1926)*. Karlsruhe : Verlagsgesellschaft Karlsruhe, 1982.
- HORČIČKA, Václav. Anšlus? Rakousko-německé vztahy v éře Gustava Stresemanna, 1923–1929. In *Dvacáté století*. Ročenka semináře nejnovějších dějin Ústavu světových dějin FF Univerzity Karlovy v Praze, 2004, s. 27-63.
- HOUSKA, Ondřej. Československo-italská politická smlouva z roku 1924. *Český časopis historický*, 2009, roč. 107, č. 1, s. 95-118.
- HOUSKA, Ondřej. Úsilí o středoevropské a balkánské Locarno (říjen 1925 – březen 1926). In *Slovanský přehled*, 2004, roč. 90, č. 2, s. 199-219.
- HOUSKA, Ondřej. Československo, Itálie a projekty k upevnění nezávislosti Rakouska v roce 1925. In *Český časopis historický*, 2004, roč. 104, č. 2, s. 304-332.
- HRONSKÝ, Marián. *Boj o Slovensko a Trianon*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998.
- IRMANNOVÁ, Eva. Pařížská mírová konference 1919 a požadavky vůči Maďarsku. In *Z dějin všeegrádského prostoru. Richardu Pražákovi k pětasedmdesátinám*. Brno : Masarykova univerzita v Brně 2006, s. 123-133.
- IRMANOVÁ, E. *Maďarsko a versaillský mírový systém*. Praha : Albis International, 2002.
- IŠTOK, Robert. Geopolitická situácia v strednej Európe po skončení prvej svetovej vojny (1918–1920). In ŠVORC, Peter – HARBUJOVÁ, Ľubica – SCHWARZ, Peter (eds.). *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848–1948*. Prešov : UNIVERSUM, 2005, s. 269-274.
- JACOBSON, Jon. Locarno, Britain and the Security of Europe. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. New York : Routledge, 2004, s. 11-32.
- JACOBSON, Jon. *Locarno Diplomacy. Germany and the West*. Princeton; New Jersey : Princeton University Press, 1972.

- JAWORSKI, Rudolf. *Na stráží němectví nebo v postavení menšiny? Sudetoněmecký národnostní boj ve vztazích výmarské republiky a ČSR*. Praha : Pražská edice, 2004.
- JAWORSKI, Rudolf. Friedrich Naumann a Češi. In MOMMSEN, Hans – KOVÁČ, Dušan – MALÍŘ, Jiří (eds.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice Moravská, 2000, s. 195-206.
- JOHNSON, Douglas. The Locarno Treaties. In WAITES, Neville (ed.). *Troubled Neighbours. Franco-British Relations in the Twentieth Century*. London : Weidenfeld and Nicolson, 1971, s. 100-124.
- JOHNSON, Gaynor. Austen Chamberlain and Britain's Relations with France, 1924–1929. In *Diplomacy and Statecraft*, 2006, roč. 17, č. 4, s. 753-769.
- JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. New York : Routledge, 2004.
- JOHNSON, Gaynor. *The Berlin Embassy of Lord D'Abernon, 1920–1926*. New York : Palgrave MacMillan, 2002.
- JOHNSON, Gaynor. „Das Kind“ Revised: Lord D'Abernon and German Security Policy, 1922–1925. In *Contemporary European History*, 2000, roč. 9, č. 2, s. 209-224.
- KAMIENSKI, Marek. *Konflikt polsko-český 1918–1921*. Waszawa : Institut Historii PAN, 2004.
- KARNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918–1938). Díl první. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929)*. Praha : Libri, 2000.
- KEETON, Edward David. *Briand's Locarno Policy. French Economics, Politics and Diplomacy, 1925–1929*. New York; London : Garland Publishing, 1987.
- KEIGER, John. Poincaré, Briand and Locarno: Continuity in French Diplomacy in the 1920s. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. New York : Routledge, 2004, s. 95-107.
- KENT, Bruce. *The Spoils of War. The Policy, Economics, and Diplomacy of Reparations 1918–1932*. Oxford : Clarendon Press, 1989.
- KIMMICH, Christoph M. *Germany and the League of Nations*. Chicago : The University of Chicago Press, 1976.
- KITCHING, Carolyn J. *Britain and the Problem of International Disarmament 1919–1934*. London; New York : Routledge, 1999.
- KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad 2. Kdo po Masarykovi?* Praha : Institut pro středoevropskou politiku, 1998.
- KLIMEK, Antonín. *Boj o Hrad 1. Hrad a Pětka*. Praha : Panevropa, 1996.
- KLIMEK, Antonín. Janovská konference roku 1922 očima Edvarda Beneše. In *Historie a vojenství*, 1994, roč. 43, č. 1, s. 77-103.
- KLIMEK, Antonín. *Jak se dělal mír roku 1919 : Československo na konferenci ve Versailles*. Praha : Melantrich, 1989.
- KLIMEK, Antonín – HOFMAN, Petr. *Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda*. Praha; Litomyšl : Paseka, 1995.
- KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918–1938*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995.
- KLIMKO, Jozef. *Politické a právne dejiny branic predmnichovskej republiky (1918–1938)*. Bratislava : Veda, 1986.
- KOENEN, Gerd. *Der Russland-Komplex: Die Deutschen und der Osten, 1900–1945*. München : Beck, 2005.

- KOLÁŘ, František. Jednání o československo-maďarské hranici na mírové konferenci v Paříži 1919. In *Historické studie*, 2004, roč. 43, s. 65-77.
- KOLB, Eberhard. 1918/1919: Die steckengebliebene Revolution. In WINKLER, Heinrich A. – STERN, Carola. *Wendepunkte deutscher Geschichte 1848–1990*. Frankfurt am Main : Fischer Taschenbuchverlag, 1994, s. 99-125.
- KORCZYK, Henryk. *Przyjęcie Niemiec i Polski do Rady Ligi narodów w 1926 roku*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Łódź : Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, 1986.
- KORCZYK, Henryk. Polska dyplomacja wobec traktatu berlińskiego z 1926 r. w świetle dokumentów. In *Przegląd historyczny*, 1983, roč. 74, č. 2, s. 301-330.
- KORCZYK, Henryk. Dyplomacja czechoslowacka w czasie konferencji ekonomicznej w Genewie w roku 1922 w świetle dokumentów brytyjskich. In *Studia Historyczne*, 1978, roč. 21, č. 4, s. 562-586.
- KÖPPLOVÁ, Barbara. Československá demokracie a německé Prager Presse. In *Společnost v přerodu. Češi ve 20. století. Sborník referátů z cyklické konference Demokracie 2000*. Praha : Masarykův ústav AV ČR, 2000, s. 69-78.
- KOVÁČ, Dušan. Stredná Európa a počiatky Benešovej diplomatickej aktivity. In GONÉC, Vladimír (ed.). *Edvard Beneš a stredoevropská politika*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, 1997, s. 9-20.
- KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Začlenovanie Slovenska do Československej republiky (1918–1920). In ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián. *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava : Veda, 2004, s. 57-93.
- KRASUSKI, Jerzy. *Tragiczna niepodległość. Polityka zagraniczna Polski w latach 1919–1945*. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 2000.
- KRASUSKI, Jerzy. *Stosunki polsko-niemieckie 1919–1932*. Poznań : Instytut Zachodni, 1975.
- KRUMEICH, Gerd – SCHRÖDER, Joachim (eds.). *Der Schatten des Weltkrieges : Die Ruhrbesetzung 1923*. Essen : Klartext Verlag, 2004.
- KRUMEICH, Gerd – FEHLEMAN, Silke (eds.). *Versailles 1919: Ziele, Wirkung, Wahrnehmung*. Essen : Klartext, 2001.
- KRÜGER, Peter. Uspořádání Evropy jako záruka bezpečnosti? Československo v německé koncepci mezinárodní politiky v éře Locarna. In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albi international, 2006, s. 73-85.
- KRÜGER, Peter. *Die Aussenpolitik der Republik von Weimar*. Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985.
- KRÜGER, Peter. Der deutsch-polnische Schiedsvertrag im Rahmen der deutschen Sicherheitsinitiative von 1925. In *Historische Zeitschrift*, 1980, roč. 230, č. 3, s. 577-612.
- KUBŮ, Eduard. Cíle a handicapy politiky Edvarda Beneše ve Společnosti národů. In BENEŠ, Zdeněk – KOVÁČ, Dušan – LEMBERG, Hans (eds.). *Hledání jistoty v bouřlivých časech. Češi, Slováci, Němci a mezinárodní systém v první polovině 20. století*. Praha : Albi international, 2006, s. 41-72.
- KUBŮ, Eduard. Československo-francouzská spojenecká smlouva a Německo II. In *Historie a vojenství*, 2000, roč. 49, č. 3, s. 555-580.

- KUBŮ, Eduard. Československo-francouzská spojenecká smlouva a Německo I. In *Historie a vojensství*, 2000, roč. 49, č. 2, s. 266-293.
- KUBŮ, Eduard. Zátěž dějinného dědictví, chybné kalkulace, osudová neschopnost, či neúprosná logika vývoje? In *Soudobé dějiny*, 1995, roč. 2, č. 2 – 3, s. 254-268.
- KUBŮ, Eduard. *Německo – zahraničně politické dilemma Edvarda Beneše*. Praha : Karolinum, 1994.
- KUBŮ, Eduard. Křehké vztahy: Výmarské Německo a Československo. In HOENSCH, Jörg – KOVÁČ, Dušan. *Ztroskotání spolužití: Češi, Němci a Slováci v první republice 1918–1939*. Praha : Ministerstvo zahraničních věcí ČR, 1993, s. 16-37.
- KUBŮ, Eduard. K československo-francouzským vztahům v letech 1921–1923. In *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, Studia Historica*, 1991, roč. 23, č. 5, s. 91-103.
- KUBŮ, Eduard. Československá zahraniční politika a německý návrh rýnského garančního paktu z roku 1922. In *Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica*, 1985, roč. 30, č. 1, s. 7-24.
- KUBŮ, Eduard. Příspěvek k prehistorii Locarna (obsah a smysl německého návrhu bezpečnostního paktu z roku 1922). In *Československý časopis historický*, 1985, roč. 83, č. 5, s. 863-887.
- KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav (eds.). *Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami*. Praha : Karolinum, 2000.
- KULAŠIK, Peter et al. *Slovník bezpečnostních vztahů*. Bratislava : Smaragd, 2002.
- KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? Češi a Němci v československém státě (1918–1938)*. Praha : Ústav mezinárodních vztahů, 1993.
- LAUTER, Anna Monika. *Sicherheit und Reparationen: Die französische Öffentlichkeit, der Rhein und die Ruhr (1919–1923)*. Essen : Klartext Verlag, 2006.
- LEMBERG, Hans. 1918: Die Staatsgründung der Tschechoslowakei und die Deutschen. In BRANDES, Detlef – KOVÁČ, Dušan – PEŠEK, Jiří. *Wendepunkte in den Beziehungen zwischen Deutschen, Tschechen und Slowaken 1848–1989*. Essen : Klartext Verlag, 2007, s. 119-135.
- LENTIN, Antony. *The Versailles Peace Settlement: Peacemaking with Germany*. London : Historical Association 1991.
- LEUCHARS, Chris. Brazil and the league council crisis of 1926. In *Diplomacy & Statecraft*, 2001, roč. 12, č. 4, s. 123-142.
- KLÜMPEN, Heinrich. *Deutsche Außenpolitik zwischen Versailles und Rapallo: Revisionismus oder Neuorientierung?* Münster : Lit., 1992.
- LÖNNROTH, Erik. Sweden: The Diplomacy of Östen Undén. In GRAIG, Gordon – GILBERT, Felix (eds.). *The Diplomats*. Princeton : Princeton University Press, 1953, s. 86-99.
- MACDOUGALL, Walter A. *France's Rhineland Diplomacy 1914–1924*. Princeton : Princeton University Press, 1978.
- MACMILLAN, Margaret Olwen. *Mírotvorci: pařížská konference 1919*. Praha : Academia, 2004.
- MAISEL, Ephraim. *The Foreign Office and Foreign Policy, 1919–1926*. Brighton : Sussex Academic Press, 1994.
- MAJEWSKI, Piotr Maciej. *Edvard Beneš i kwestia niemiecka w Czechach*. Warszawa : DiG, 2001.

- MARÉS, Antoine. Francouzsko-československé vztahy v oblasti vojenství 1918–1924 z pohledu Paříže. In *Český časopis historický*, 1999, roč. 97, č. 1, s. 53-79.
- MARKS, Sally. *The Illusion of Peace*. London; Basingstoke : The Macmillan Press, 1976.
- MAYER, Karl, J. *Die Weimarer Republik und das Problem der Sicherheit in den deutsch-französischen Beziehungen, 1918–1925*. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris : Peter Lang, 1990.
- MICHÁLEK, Wolfgang – LEE, Marshall M. *German Foreign Policy 1917–1933. Continuity or Break?* Leamington Spa : Berg, 1987.
- MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918–1921*. Bratislava : Kalligram, 2009.
- MICHELA, Miroslav. Maďarská politika a plány ozbrojenej akcie na Slovensku 1919–1920. In *Vojenská história*, 2008, roč. 12, č. 2, s. 64-83.
- MICHELA, Miroslav. Život kultu ukrivdenosti. In BYSTRICKÝ, Valerián – ROGUEOVÁ, Jaroslava. *Storočie propagandy – Slovensko v osídľach ideológií*. Bratislava : AEP, 2005, s. 65-74.
- MOMMSEN, Hans. *Aufstieg und Untergang der Republik von Weimar 1918–1933*. München : Econ-Ullstein-List Verlag, 2001.
- MORAVCOVÁ, Dagmar. *Výmarská republika*. Praha : Karolinum, 2006.
- MORAVCOVÁ, Dagmar. Československo-německé vztahy 1919–1935 očima německého vyslance v Praze Waltera Kocha. In *Český časopis historický*, 1993, roč. 91, č. 4, s. 594-611.
- MOST, Eckhard. *Großbritannien und der Völkerbund. Studien zur Politik der Friedenssicherung 1925–1934*. Frankfurt am Main; Bern : Peter Lang, 1981.
- NIEDHART, Gottfried. *Deutsche Geschichte 1918–1933*. Stuttgart : Kohlhammer, 1994.
- MÜLLER, Hans Jürgen. *Auswärtige Pressepolitik und Propaganda zwischen Ruhrkampf und Locarno (1923–1925)*. Frankfurt am Main; New York; Paris : Peter Lang, 1991.
- NORTHEDGE, Frederick Samuel. *The League of Nations : it's Life and Times 1920–1946*. Leicester : Leicester University Press, 1986.
- NOWINOWSKI, Sławomir M. *Konstatacje i nadzieje*. Toruń : Adam Marszałek, 2005.
- NOWINOWSKI, Sławomir M. Služby zagraniczne II Rzeczypospolitej i I republiki w latach 1918–1925/26. Próba analizy porównawczej. In ADAMCZYK, Jacek (ed.). *Dwa państwa – trzy narody*. Varšava : Instytut Historii PAN, 2004, s. 33-54.
- NOWINOWSKI, Sławomir M. Wizyta Eduarda Beneša w Warszawie (20. –23. 4. 1925 r.). In *Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica*, 1995, roč. 54, č. 1, s. 63-81.
- NOWINOWSKI, Sławomir M. Liga Narodów w polityce zagranicznej Eduarda Beneša (1919–1925). In *Acta Universitatis Lodzensis, Folia Historica*, 1995, roč. 53, č. 1, s. 77-92.
- OLIVOVÁ, Věra. *Dějiny první republiky*. Praha : Karolinum, 2000.
- OLIVOVÁ, Věra. K historii československo-rakouské smlouvy z roku 1921. In *Československý časopis historický*, 1961, roč. 59, č. 2, s. 198-219.
- OLIVOVÁ, Věra. Československá zahraniční politika a pokus o restauraci Habsburků v roce 1921. In *Československý časopis historický*, 1959, roč. 57, č. 4, s. 675-698.

- OLIVOVÁ, Věra. Československá diplomacie v době rurské krise roku 1923. In *Československý časopis historický*, 1958, roč. 56, č. 1, s. 59-70.
- OSTROWER, Gary B. *The League of Nations from 1919 to 1929*. New York : Avery, 1996.
- ORDE, Anne. *Great Britain and International Security*. London : Royal Historical Society, 1978.
- O'RIORDAN, Elspeth Y. *Britain and the Ruhr Crisis*. Basingstoke : Palgrave, 2001.
- ORT, Alexandr. Edvard Beneš a budoucnost Evropy. In *Edvard Beneš – československý státník a politik*. Sborník příspěvků z kolokvia pořádaného VŠMVV. Praha : Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, 2006, s. 21-30.
- PERMAN, D. *Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of Czechoslovak Boundaries, 1914–1920*. Leden : Brill, 1962.
- PETRUF, Pavol. Zmluva o spojení a priateľstve medzi Česko-Slovenskom a Francúzskom z roku 1924 a jej odraz v slovenskej tlači. In *Historický zborník*, 2000, roč. 10, č. 2, s. 46-58.
- PITTS, Vincent J. *France and the German Problem. Politics and Economics in the Locarno Period 1924–1929*. New York; London : Garland Publishing, 1987.
- POHL, Karl Heinrich. *Weimars Wirtschaft und die Aussenpolitik der Republik 1924–1926*. Düsseldorf : Droste Verlag, 1979.
- POHL, Karl Heinrich. Ein sozialdemokratischer Frondeur gegen Stresemanns Außenpolitik. Adolf Müller und Deutschlands Eintritt in den Völkerbund. In BENZ, Wolfgang – GRAML, Hermann (eds.). *Aspekte deutscher Außenpolitik im 20. Jahrhundert*. Stuttgart : Deutscher Verlags-Anstalt, 1976.
- RÖßLER, Hellmuth (ed.). *Locarno und die Weltpolitik 1924–1932*. Göttingen; Zürich; Frankfurt : Musterschmidt Verlag, 1969.
- RUMAN, Ladislav. *Pol'sko „v tieni“ Pilsudského*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2001.
- RUMAN, Ladislav. „Ozbrojená demonstrácia sily“ Pilsudského v máji 1926 v Poľsku. In *Studia Historica Nitriensis*, 1993, roč. 1, č. 1, s. 75-96.
- RUPIEPER, Hermann J. *The Cuno Government and Reparations 1922–1923*. Hague; Boston; London : Martinus Nijhoff, 1979.
- SALZMANN, Stephanie. *Great Britain, Germany and the Soviet Union: Rapallo and After, 1922–1934*. Woodbridge : Boydell Press, 2003.
- SCHATTKOWSKY, Ralph. *Locarno und Osteuropa. Fragen eines europäischen Sicherheitssystems in den 20-er Jahren*. Marburg : Hitzeroth, 1994.
- SCHATTKOWSKY, Ralph. *Deutschland und Polen von 1918/1919 bis 1925. Deutsch-polnische Beziehungen zwischen Versailles und Locarno*. Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien : Peter Lang, 1994.
- SCHUKER, Stephen A. *The End of French Predominance in Europe. The Financial Crisis of 1924 and the Adoption of the Dawes Plan*. Chapel Hill : The University of North Carolina Press, 1976.
- SCHULZE, Hagen. *Weimar. Deutschland 1917–1933*. Berlin : Wolf Jobst Siedler Verlag, 1994 (aktualizované a doplnené vydanie).
- SCHWABE, Klaus (ed.). *Die Ruhrkrise 1923; Wendepunkt der internationalen Beziehungen nach dem Ersten Weltkrieg*. Paderborn : Schöningh, 1984.

- SCHWARZ, Gotthart. *Theodor Wolff und das „Berliner Tageblatt“*. Tübingen : J.C.B Mohr, 1968.
- SHARP, Alan. *The Versailles Settlement: Peacemaking in Paris 1919*. Basingstoke : Macmillan, 1991.
- SCOTT, George. *The Rise and Fall of the League of Nations*. London : Hutchinson of London, 1973.
- SIERPOWSKI, Stanisław. *Liga Narodów w latach 1919–1926*. Wrocław; Warszawa; Kraków : Zakład narodowy im. Ossolińskich, 2005.
- SZKLARSKA-LOHMANNOVA, Alina. *Polsko-Czechosłowackie stosunki dyplomatyczne w latach 1918–1925*. Wrocław; Warszawa : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1967.
- SIEBERT, Ferdinand. *Aristide Briand*. Erlench; Zürich; Stuttgart : Eugen Rentsch Verlag, 1975.
- SLÁDEK, Milan. *Němci v Čechách. Německá menšina v českých zemích a Československu 1848–1946*. Praha : Pragma, 2002.
- SLÁDEK, Zdeněk. *Malá Doboda 1919–1938*. Praha : Karolinum, 2000.
- SLÁDEK, Zdeněk. Akce československých a polských vládních kruhů proti sovětsko-německé neutralitní smlouvě v dubnu 1926. In *Slovanský přehled*, 1975, roč. 61, č. 3, s. 255-264.
- SLNEKOVÁ, Veronika. Československo na rokovaniach Parížskej mierovej konferencie. In *Studia Historica Nitriensia*, 1993, roč. 1, č. 1, s. 96-124.
- SPENZ, Jürgen. *Die diplomatische Vorgeschichte des Beitritts Deutschlands zum Völkerbund*. Göttingen; Berlin; Frankfurt; Zürich : Musterschmidt Verlag, 1966.
- STAMBROOK, Frederick George. „Das Kind“ – Lord D’Abernon and the Origins of the Locarno Pakt. In *Central European History*, 1968, roč. 1, č. 2, 1968, s. 233-263.
- STEEGMANS, Christoph. *Die finanziellen Folgen der Rheinland- und Ruhrbesetzung 1918–1930*. Stuttgart : Steiner, 1999.
- STEINER, Zara. The League of Nations and the Quest for Security. In AHMANN, Rolf – BIRKE, Adolf M. – HOWARD, Michael Eliot (eds.). *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918–1957*. London; Oxford : German Historical Institute London; Oxford University Press, 1993, s. 35-70.
- ŠEPTÁK, Miroslav. Julius Curtius a německo-rakouská celní unie v roce 1931. In *Slovanský přehled*, 2008, roč. 94, č. 3, s. 357-371.
- TIŠLIAR, Pavol. *Mimoriadne sčítanie ľudu na Slovensku z roku 1919*. Bratislava : STATIS, 2007.
- TRÁVNÍČKOVÁ, Zuzana. Edvard Beneš a Společnost národů. In VESELÝ, Zdeněk (ed.). *Edvard Beneš – Československo – Evropa*. Praha : Professional Publishing, 2005, s. 56-64.
- VAÏSSE, Maurice. Security and Disarmament: Problems in the Development of the Disarmament Debates 1919–1934. In AHMANN, Rolf – BIRKE, Adolf M. – HOWARD, Michael Eliot (eds.). *The Quest for Stability. Problems of West European Security 1918–1957*. London; Oxford : German Historical Institute London; Oxford University Press, 1993, s. 173-200.
- VIEFHAUS, Erwin. *Die Minderheitsfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzverträge auf der Pariser Friedenskonferenz 1919*. Würzburg : Holzner, 1960.

- VOURKOUTIOTIS, Vasilis. *Making common Cause: German-Soviet secret relations, 1919–1922*. Basingstoke; Hampshire : Palgrave Macmillan, 2007.
- WALSDORFF, Martin. *Westorientierung und Ostpolitik. Stresemann's Rußlandspolitik in der Locarno-Ära*. Bremen : Schünemann, 1971.
- WALTERS, Francis Paul. *A History of the League of Nations*. London : Oxford University Press, 1952, zv. I.
- WANDYCZ, Piotr S. *Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti*. Praha : Academia, 1998.
- WANDYCZ, Piotr S. *The Twilight of French Eastern Alliances 1926–1936*. New Jersey : Princeton University Press, 1988.
- WANDYCZ, Piotr S. Die Außenpolitik von Edvard Beneš 1918–1938. In MAMATEY, Viktor S. – LUZA, Radomir (eds.). *Geschichte der Tschechoslowakischen Republik 1918–1948*. Wien : Böhlau, 1980, s. 232-256.
- WANDYCZ, Piotr S. *France and Her Eastern Allies*. Minneapolis : University of Minneapolis, 1962.
- WATSON, David R. The Franco-Soviet Negotiations of 1924–1927. In JOHNSON, Gaynor (ed.). *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920–1929*. London; New York : Routledge, 2004, s. 108-121.
- WHITE, Stephen. *The Origins of Detente: the Genoa Conference and Soviet-Western Relations 1921–1922*. Cambridge : Cambridge University Press, 1985.
- WINKLER, August Heinrich. *Weimar 1918–1933*. München : Beck, 1993.
- WURM, Clemens. Deutsche Frankreichpolitik und deutsch-französische Beziehungen in der Weimarer Republik 1923/1924–1929: Politik, Kultur, Wirtschaft. In SCHWABE, Klaus – SCHINZINGER, Francesco (eds.). *Deutschland und der Westen im 19 und 20 Jahrhundert*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1994, zv. II, s. 137-157.
- WURM, Clemens. *Die französische Sicherheitspolitik in der Phase der Umorientierung 1924–1926*. Frankfurt am Main; Bern; Las Vegas : Peter Lang, 1979.
- ZINNER, Paul E. Czechoslovakia: The diplomacy of Eduard Beneš. In GRAIG, Gordon – GILBERT, Felix (eds.). *The Diplomats*. Princeton : Princeton University Press, 1953, s. 100-122.
- ŽÁČEK, Václav (ed.). *Češi a Poláci v minulosti*. Praha : Academia, 1967, zv. 2.
- ŽUDEL, Juraj. Utváranie hraníc Slovenska. In *Slovenská archivistika*, 1995, roč. 30, č. 2, s. 222-234.

SUMMARY

Since the end of the war, after eight years, the Versailles system did undergo significant changes. Czechoslovakia and Germany were neighbours in turbulent Europe. These two countries negotiated on different levels. Czechoslovakia had an immense desire for stabile and „fair“ relationships with its greatest neighbour. However, positions of both countries were completely different. Czechoslovakia was one of the winners of the war. Germany was a defeated country that balanced at the edges of poverty in the first years after war. It was a country that was threatened by economical instability on one hand and by attacks of radicals from right and left parties on the other hand. The attitudes of both countries towards changes on the international scene were different. A determining point was the attitude to the condition that regulated the embedded peace treaties. As far as Czechoslovakia is concerned, there were series of documents that integrated the republic into post-war world. „Status quo“ was a prerequisite for a quiet and stabile development. Germany, though, was the biggest revisionist power that was waiting for the right moment to deconstruct the foundation of post-war order. Changes that existed in German policy during 1924-1926 promised to strengthen fragile democracy in the Weimar Republic. It was a promise that Germany would become a stabile country with transparent policy where unpredictable errors would be eliminated. By reincorporation into international structures German policy was becoming more courageous. The issue of German minorities started to be little by little subject of discussions. Also, the vision of eastern borders during negotiations in Locarno has clearly shown the Berlin's opinion on this problem.

What was the security system like in 1926? It was marked out by compromises, compromises and compromises. After Germany's accession to the League of Nations everybody was satisfied with the achieved state. However, the process of negotiations showed a lot of complications that came with the changes in the system. Not all the players involved were completely satisfied. Germany had a good capacity for a recovery in the following years and it might have become not only a strong competitor, but also a potential threat of the existing order. Beneš expected and calculated with reincorporation of Germany into international policy. Even though, character of the process could not have been anticipated. Six years after the conference of Versailles there was a clear consensus that guaranties offered by the Peace treaty of Versailles were not adequate and so it was necessary to confirm and supplement them by other guaranties. Already in the preparation process of negotiations Germany was not only an object of international policy in the hands of superpowers, but it was also an active subject. The change of its position became more visible. The German result of negotiations in Locarno was that fight against the Versailles order could have been more active and could have had more chances for success. Locarno symbolised a raised forefinger for Versailles and for those countries that have tied basic directives of their policy with the Versailles system. Locarno showed that anti-revisionist course of France does not have

to last forever and that Paris can retreat from their initial tough conception. The French space of a superpower started to be looser and so there were suddenly new applicants for the succession.

Although the Czechoslovak foreign minister tried to act as an active participant of negotiations, his part in the preparation of Locarno treaty or Germany's accession to the League of Nations was minimal. In his statements Beneš openly declared that from the Prague perspective he considered Locarno for a temporary solution. It was evident that he wished to supplement the Western Locarno with the so called Eastern Locarno. He tried to proceed in accord with the allies. He wanted to prevent the case when his standpoint would have been in a discrepancy to the attitudes of France or Great Britain. The steps of Czechoslovak minister confirmed the fears of uncontrolled processes in Germany. The reaction to completion of the Berlin treaty, eventually to the comeback of crown prince shows that he did not trust the German representatives totally. In the presence of German representatives Beneš did not act from a position of an excessive respect. In some cases, when necessary, he did not hesitate to use even tougher words. During negotiations with German diplomats he tried to have an image of a potential intermediary. His relation to Weimar Republic was very alert. However, there was mistrust not only on his side, but also on the German side. Steps of the Czechoslovak minister and his statements were often analysed in the internal materials of *Auswärtiges Amt* in detail. From the point of view of German ministry the Czechoslovak foreign policy was in principle personalized in Beneš. Others perceived him with scepticism and so they often mocked him in internal records of the ministry. In the German press there were very often seditious campaigns and alarming news about Czechoslovakia's intentions, such as militarization and plans to attack Germany. Treaties that signed Czechoslovakia were automatically considered as suspicious. The words like anti-German, enemy, detection were often in use. Doubts about honest manners were on both sides. These doubts, though, were always expressed in the presence of a third party and as if by the way. A straight confrontation did not occur. Mutual relations were marked by mistrust, but none of the parties considered that situation as a problem. Czechoslovakia strived in their bilateral relations more for „correct“ relations, whereas Germany could profit from its position of a power.

Beneš had an immense desire to incorporate Germany into political structures. We can say that it happened much earlier than he had expected and also, under different circumstances than he had preferred before. Countries like Czechoslovakia had often no other choice than to do with unofficial assurances and statements. This fact brought certain hidden risks. That is why Beneš could not be satisfied with the results in 1926. Initially Beneš was convinced that western countries would be more interested in destiny of Central Europe. However, since security overlapped with the Rhine, that did not happen. In spite of that, on the assumption that institutions and institutes of international guaranties had been functioning according to agreements – without complications and obscurities – Czechoslovakia might have felt secure. In a complicated

system of treaties, legal formulations and political ambiguities it was always possible to find another meaning, eventually another argument about a particular decision. When two or more countries were signing one treaty, their objectives and also their interpretations on its content were different. Each of the parties believed that later they would get a general interpretation on their side. Compromise and agreement were cloudy, for someone it was the furthest borderline to retreat, for another one it was a space for taking next steps.

The international system was considerably modified in the years 1922-1926. Even though, a more complicated phase began, when the single elements of system was about to come into effect. Negotiations without cameras were more difficult, and so the solutions and applications of concrete agreements were postponed for later. Treaties of Locarno were signed up after one year of negotiations. However, in 1936 short before their application, no one wanted to support them. The Czechoslovak-German arbitration treaty was coming into existence with difficulty and it was never used in practise. Negotiations about Germany's accession to the Genevan organisation were very difficult. In a few years, after a lot of compromises Berlin left the organisation. Supplementations of security system in the middle of the 20th corresponded with this period. After several years they turned out to be inadequate. The system did not trust good intentions of its signatories. Initiators of changes in international system became friends who trusted each other and who rather preferred to discuss about various matters face to face. This principle of verbal promises and personal contacts proved to be insufficient at the moment when some persons were replaced in their important positions by new representatives. New representatives did not feel to be bound by oral agreements made by their predecessors. Spirit of Locarno that was meant to have a greater value than the treaties themselves was neither strong, nor stable enough. Formally, the problem did not arise at the time of regulation of post-war order. Yet it was a result of plenty of compromises that finally no one wanted to stand up for. When it came to fulfilment of obligations, no one wished to be reminded of them.

In 1926 there was not a relevant reason to feel menace or threat. A space for discussion and solutions of conflicts were set up. Created mechanisms, though, never entered into force and were never used. Czechoslovakia succeeded in laying foundations of state security. It happened due to a fact that international situation was favourable. However, a course of negotiations showed that the conditions were not ideal and final results differed from their primary intentions. In a few years Czechoslovakia's security pillars started to collapse. Weakening of strategic defensive alliances, continuing conflicts with neighbouring countries, building of the fifth column in the form of German minority, failure of the collective security system. These were signals that could not remain without notice and consequences. The year 1926 gave optimistic hopes for the future. A seemingly optimistic perspective did not result in a permanent appeasement and stabilisation of the old continent. A few years later Europe and actu-

278 • ally the whole world faced an economic crisis that brought a political crisis, too. These circumstances turned out to be fatal because their consequences were immense. The system that was being modified for several years attributed to Germany a more active role in the international relations that matched its capacity much better. Owing to that fact we can better understand belief that Germany will feel tied to post-war world and its order because Locarno, alike accession to the League of Nations, offered Germany an option to become its active co-creator. Thus, Europe and the world had been allowed to take a short breath before they started to fall into a doom.

ZUSAMMENFASSUNG

Nachdem acht Jahre seit Kriegsende vergangen waren, wurden an dem Versailler System viele Änderungen vorgenommen. Die Tschechoslowakei und Deutschland waren Nachbarn im bewegten Europa. Diese zwei Länder hielten Kontakte auf verschiedenen staatlichen Ebenen. Die tschechoslowakische Seite hatte großes Interesse an den stabilen und „korrekten“ Beziehungen mit ihrem größten Nachbarn. Beide Länder befanden sich jedoch in einer unterschiedlichen Position. Die Tschechoslowakei gehörte zu den Siegern des Krieges. Deutschland war ein besiegtes Land, das in den frühen Nachkriegsjahren oft über die Trümmer balancierte, bedroht sowohl durch seine wirtschaftliche Instabilität, als auch durch die Angriffe der extremistischen Rechts- und Linksradikalen. Unterschiedlich waren politische Standpunkte beider Länder zu den auf der internationalen Szene sich abspielenden Änderungen. Ausschlaggebend war die Einstellung zu dem Stand, der in den Friedensverträgen verankert wurde. Bezüglich der Tschechoslowakei handelte sich um eine Reihe von Dokumenten, die die Republik in die Nachkriegswelt eingliederte. Die Aufrechterhaltung des „Status quo“ war die Voraussetzung für eine ruhige und stabile Entwicklung. Deutschland war hingegen die größte revisionistische Großmacht, die auf den Moment wartete, in dem die Fundamente der Nachkriegsordnung in Zweifel gestellt würden. Änderungen, die im Laufe der Jahre 1924-1926 in der deutschen Position zustande kamen, versprachen eine Stärkung der zerbrechlichen Demokratie in der Weimarer Republik. Es war die Intention, dass Deutschland ein stabiles Land wird, wo unvorhersehbare Abläufe eliminiert sein werden, es sollte schließlich ein Land mit transparenter Politik werden. Durch die Wiedereingliederung in die internationalen Strukturen wurde die deutsche Politik jedoch kühner. Gegenstand der Diskussionen bildete immer öfter die Frage der deutschen Minderheiten. Auch die Vision der östlichen Grenzen während der Verhandlungen in Locarno hat deutlich gezeigt, welche Einstellung Berlin zu dieser Problematik hatte.

Wie sah das Sicherheitssystem im Jahre 1926 aus? Er zeichnete sich durch Kompromisse, Kompromisse und noch einmal Kompromisse aus. Nachdem Deutschland dem Völkerbund beigetreten war, wurde eine allgemeine Zufriedenheit mit dem erreichten Stand zum Ausdruck gebracht. Der Verlauf der Verhandlungen deutet auf zahlreiche Komplikationen hin, die die Systemänderungen mit sich brachten. Nicht alle Beteiligten waren ganz zufrieden. Deutschland besaß die Fähigkeit, sich innerhalb der folgenden Jahre zu erholen und somit ein starker Konkurrent, als auch eine potentielle Gefahr für die bestehende Ordnung zu werden. Beneš erwartete und kalkulierte die Wiedereingliederung Deutschlands in die internationale Politik. Den Charakter des Prozessverlaufs konnte man jedoch nicht voraussehen. Sechs Jahre nach der Versailler Konferenz gab es eine breite Übereinstimmung darüber, dass die durch den Versailler Friedensvertrag gewährleisteten Garantien nicht mehr ausreichten und deshalb durch weitere Garantien ergänzt und bestätigt werden sollten. Bereits im Vorbereitungspro-

zess war es nicht nur ein Objekt der internationalen Politik, über die Großmächte entschieden, sondern es war ein aktives Subjekt. Diese Stellungsänderung war mehr und mehr sichtbar. Das Verhandlungsergebnis in Locarno aus deutscher Sicht war, dass der Kampf gegen die Versailler Ordnung aktiver werden konnte und mehr Chancen auf Erfolg hatte. Locarno bedeutete einen erhobenen Zeigefinger für Versailles, und gleichzeitig auch für die Länder, die mit dem Versailler System die fundamentalen Richtlinien ihrer Politik verbanden. Locarno hat gezeigt, dass der antirevisionistische Kurs nicht für ewig bleiben muss und Paris von seiner ursprünglich harten Konzeption abweichen kann. Der französische Großmachtraum hat nachgelassen und so gab es plötzlich viele Fortsetzungsinteressenten.

Obwohl sich der tschechische Außenminister Edvard Beneš bemühte, als aktiver Verhandlungspartner aufzutreten, sein unmittelbarer Anteil an der Vorbereitung der Verträge von Locarno oder an dem Beitritt Deutschlands zum Völkerbund war minimal. Beneš deklarierte offen, dass er Locarno aus der Prager Perspektive nur für eine vorübergehende Lösung hielt. Es war offensichtlich, dass er sich wünschte, das westliche Locarno mit dem so genannten östlichen Locarno zu ergänzen. Er versuchte, dem Abkommen gemäß, mit den Alliierten vorzugehen. Er wollte gerade die Situation meiden, in der sein Standpunkt in diametraler Kontradiktion zu dem Standpunkt Frankreichs oder Großbritanniens wäre. Die Befürchtungen vor unkontrollierbaren Prozessen in Deutschland bestätigten sich durch die einzelnen Schritte des tschechoslowakischen Ministers. Die Reaktion auf die Unterzeichnung des Berliner Vertrags, bzw. auf die Rückkehr des Kronprinzen, zeugt davon, dass sein Vertrauen auf Ehrenhaftigkeit und auf den Freimut seiner Absichten gegenüber den deutschen Partnern nicht absolut war. Im Kontakt mit den deutschen Partnern handelte er nicht aus der Position eines übertriebenen Respekts. In Fällen, wo er es für wichtig hielt, war er bereit, sich auch härter zu äußern. Vor den deutschen Diplomaten versuchte er sehr oft, in der Position eines potentiellen Vermittlers aufzutreten. Seine Beziehung zu der Weimarer Republik war sehr umsichtig. Misstrauen gab es aber nicht nur auf seiner, sondern auch auf deutscher Seite. Die Handlungen des tschechoslowakischen Ministers und seine Äußerungen wurden in den inneren Materialien des Auswärtigen Amtes sehr oft einer detaillierten Analyse unterzogen. Aus dem Blick des deutschen Ministeriums verkörperte eigentlich die Person von Beneš die tschechoslowakische Außenpolitik. Er wurde skeptisch wahrgenommen und einige Mal wurde er in den internen Materialien des Ministeriums ironisch beschrieben. In der deutschen Presse gab es oft aufhetzende Kampagnen, alarmierende Nachrichten über die Absichten der Tschechoslowakei, über die Mobilisation und über die Angriffspläne gegen Deutschland. Alle Verträge, die Deutschland geschlossen hatte, hielt man automatisch für verdächtig. Sehr häufig waren Wörter wie antideutsch, feindlich, Entdeckung, usw. in Gebrauch. Aufrichtiges Handeln wurde in beiden Ländern bezweifelt. Die Verdachtsmomente wurden aber beiläufig und immer nur von einer dritten Partei formuliert. Zu einer direkten Auseinandersetzung kam es nicht. Die gegenseitigen Beziehungen waren

durch Misstrauen gekennzeichnet, aber keine der Parteien hatte den aktuellen Stand der Dinge für ein unmittelbares Problem gehalten. Die Tschechoslowakei strebte in den bilateralen Beziehungen mehr nach den „korrekten Beziehungen“, wohingegen Deutschland mehr von seiner Großmacht-Position profitieren konnte.

Beneš hatte ein starkes Interesse an der Eingliederung Deutschlands in die politischen Strukturen. Man kann jedoch behaupten, dass es dazu noch früher gekommen war, als er erwartete, und unter anderen Umständen, als er ursprünglich bevorzugt hätte. Länder wie die Tschechoslowakei mussten sich oft mit inoffiziellen Zusicherungen und Erklärungen zufrieden geben. Diese Tatsache trug gewisse versteckte Risiken. Deshalb konnte Beneš mit dem im Jahre 1926 fertigen Stand der Verhandlungen nicht zufrieden sein. Ursprünglich war er überzeugt, dass die westlichen Länder an dem Schicksal Mitteleuropas mehr interessiert sein würden. Dazu kam es aber nicht, denn die Sicherheit war mit dem Rhein überlagert. Nichtsdestotrotz, unter der Annahme, dass die Institutionen und Institute der internationalen Garantien den Vereinbarungen gemäß funktioniert hätten – ohne Komplikationen und Unklarheiten – hätte sich die Tschechoslowakei sicher fühlen können. In einem komplizierten System der Verträge, juristischen Formulierungen und politischen Ambivalenzen konnte man immer eine andere Bedeutung finden, bzw. eine andere Argumentation für die jeweilige Handlung. Wenn zwei oder mehrere Länder einen Vertrag unterzeichneten, verfolgten sie unterschiedliche Ziele und interpretierten sie es auch unterschiedlich. Jede der Parteien glaubte, dass die allgemeine Interpretation mit der Zeit auf ihre Seite kommen würde. Ein Kompromiss und Übereinkommen lagen in Ungewissheit, für den einen war es die fernste Grenze zum Rückzug, für den anderen war es eine Ausgangsstelle, um die weiteren Schritte unternehmen zu können.

Das internationale System wurde in den Jahren 1922-1926 beträchtlich modifiziert. Eine noch viel komplizierte Phase kam dann, als die einzelnen Sicherheitselemente wirksam werden sollten. Dort, wo es keine Kameras gab, konnten die Handlungen viel schwieriger realisiert werden, und die Anwendung der konkreten Abkommen wurde auf unbestimmte Zeit verschoben. Die Verträge von Locarno wurden nach fast einem Jahr Verhandlungen beschlossen. Als sie im Jahre 1936 in Kraft treten sollten, wollte sie niemand unterstützen. Der tschechoslowakisch-deutsche Arbitragevertrag wurde unter schwierigen Umständen geschaffen und in der Praxis nie angewandt. Die Verhandlungen über den deutschen Beitritt zur Genfer Organisation waren sehr mühsam und von vielen Kompromissen begleitet. Nach einigen Jahren trat Berlin aus der Organisation aus. Die Ergänzungen des Sicherheitssystems in der Mitte der zwanziger Jahre entsprachen der Zeit, in der sie auch realisiert wurden. Nach ein paar Jahren erwiesen sie sich als ungenügend. Das System vertraute zu sehr auf die guten Absichten der Signatäre. Die Initiatoren und Ausführenden der Änderungen im internationalen System wurden Freunde, die ihr gegenseitiges Vertrauen genossen und über alle Angelegenheiten lieber persönlich diskutierten. Diese Devise der mündlichen Zusagen und persönlichen Kontakte erwies sich in dem Moment als ungenügend, als es zu

Änderungen auf den wichtigen Posten kam. Die neuen Vertreter fühlten sich an die mündlichen Vereinbarungen ihrer Vorgänger nicht gebunden. Der Locarnogeist, der von höherem Wert als die einzelnen Verträge sein sollte, war weder stark, noch beständig genug. In der Zeit der Regelungen der Nachkriegsordnung ergab sich kein Problem, was die formale Seite angeht. Es war jedoch das Ergebnis vieler Kompromisse, für die sich letztendlich niemand einsetzen wollte. Wenn es an das Einhalten von Verpflichtungen kam, wollte sie keiner berücksichtigen.

Im Jahre 1926 gab es keinen Grund, die Gefahr oder Bedrohung zu spüren. Ein Raum zur Diskussion und Streitlösung wurde geschaffen. Die bewerkstelligten Mechanismen wurden aber nie gültig und nie genutzt. Der Tschechoslowakei ist es gelungen, die Fundamente der Staatssicherheit zu legen. Dazu hat auch die besonders günstige internationale Situation beigetragen. Der Verhandlungsverlauf deutet jedoch darauf hin, dass es sich um keinen idealen Zustand handelte und die Ergebnisse abweichend von den primären Absichten waren. Aber schon nach einigen Jahren stürzten die Pfeiler, auf denen die Sicherheit des tschechoslowakischen Staates ruhte, ein. Die Abschwächung der strategischen Bündnisse, andauernde Streitigkeiten mit den Nachbarländern, der Aufbau der fünften Kolonne in Form der deutschen Minderheit, die Funktionsunfähigkeit des Kollektivsicherheitssystems. All das waren Signale, die nicht unberücksichtigt und ohne Folgen bleiben konnten. Das Jahr 1926 bot Hoffnungen auf Optimismus und Zukunft. Die optimistisch-leuchtende Perspektive mündete jedoch nicht in eine dauernde Stabilisierung des alten Kontinents. Bereits nach ein paar Jahren musste Europa und die ganze Welt einer Wirtschaftskrise, die auch eine politische Krise mit sich brachte, standhalten. Diese Umstände erwiesen sich als fatal und hatten immense Folgen. Das während einiger Jahre gültige System hat Deutschland eine aktivere Rolle in den internationalen Beziehungen beigemessen, die seinem Potenzial und seinen Eventualitäten entsprach. Auf Grund dessen versteht man besser die Hoffnung darauf, dass Deutschland sich eher mit der Nachkriegswelt und ihrer Ordnung verbunden fühlen wird, da es mit Locarno und mit dem Beitritt zum Völkerbund ihr aktiver Mitgestalter wurde. So konnten Europa und die Welt noch kurz Atem holen, bevor sie sich dann endgültig ins Verderben stürzten.

<i>Auswärtiges Amt (AA)</i>	nemecké ministerstvo zahraničných vecí
<i>Foreign Office (FO)</i>	britské ministerstvo zahraničných vecí
<i>Quai d'Orsay</i>	francúzske ministerstvo zahraničných vecí
<i>Zamini</i>	československé ministerstvo zahraničných vecí
<i>Wilhelmstrasse</i>	ulica v Berlíne, kde sa nachádzala väčšina vládnych budov

MENNÝ ZOZNAM

- BALDWIN Stanley:** britský politik, vodca konzervatívnej strany, v rokoch 1923, 1924 – 1929 a 1935 – 1937 britský premiér
- BENEŠ Edvard:** československý minister zahraničných vecí v rokoch 1918 – 1935, 1921 – 1922 predseda vlády, 1935 – 1938 a 1945 – 1948 prezident republiky
- BÉRENGER H.:** francúzsky senátor
- BERTHELOT Philippe:** francúzsky diplomat a politik, od roku 1925 zastával funkciu štátneho tajomníka francúzskeho ministerstva zahraničných vecí
- BOSDARI A.:** taliansky veľvyslanec v Berlíne
- BRIAND Aristide:** francúzsky politik, minister zahraničných vecí, po vojne v rokoch 1921 – 1922, 1925 – 1932, po prvej svetovej vojne predsedom vlády v rokoch 1921 – 1922, 1925 – 1926
- BROCKDORFF-RANTZAU Ulrich:** nemecký diplomat, 1922 – 1928 nemecký veľvyslanec v Moskve
- BROŽ Jan:** 1923-1924 československý chargé d'affaires v Londýne
- BÜLOW Bernhard von:** nemecký politik a diplomat, od roku 1923 vedúci európskeho oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí
- CECIL Robert:** britský konzervatívny politik, zástupca Veľkej Británie v Spoločnosti národov
- CLEMENCEAU Georges:** francúzsky politik a štátnik, 1906 – 1907, 1917 – 1920 francúzsky premiér
- CLERK George Russel –** britský vyslanec v Prahe
- COUGET Fernand:** v rokoch 1920 – 1927 francúzsky vyslanec v Prahe
- CUNO Wilhelm:** nemecký kancelár 1922 – 1923,
- CURZON George:** popredný člen britskej konzervatívnej strany, 1922 – 1924 britský minister zahraničných vecí
- ČIČERIN Georgij Vasiljevič:** sovietsky komisár zahraničných vecí 1918 – 1930
- D'ABERNON Edgard Vincent:** britský veľvyslanec v Berlíne 1920 – 1926
- DAWES Charles:** americký ekonóm, expert reparačnej komisie
- DIRKSEN Herbert von:** pracovník východného oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí
- DRUMMOND Eric:** 1919 – 1933 generálny tajomník Spoločnosti národov
- EBERT Friedrich:** 1919 – 1925 nemecký prezident
- ESHER Reginald:** britský zástupca v Dočasnej zmiešanej komisii pre odzbrojenie
- FIERLINGER Zdeněk:** československý diplomat, 1921 – 1924 vyslanec v Haagu, 1924 – 1925 vyslanec v Bukurešti, 1925 – 1928 vo Washingtone, 1929 – 1932 v Berne, ďalšie tri roky vo Viedni a od roku 1938 v Moskve
- FLEURIAU Aimé:** francúzsky diplomat, od roku 1924 veľvyslanec v Londýne
- FLIEDER Robert:** československý diplomat, 1924 – 1928 československý vyslanec vo Varšave

FOCH Ferdinand: francúzsky maršál

FROMAGEOT Henri: francúzsky právny expert na Quai d'Orsay

GAUS Friedrich: nemecký právny expert na ministerstve zahraničných vecí

GIRSA Václav: pracovník čs. ministerstva zahraničných vecí, do roku 1927 zastupoval ministra Beneša

HASSE Otto: pracovník nemeckého ministerstva obrany

HAVLÍČEK František: československý chargé d'affaires v Berlíne, neskôr vyslanec v Bruseli a Tokiu

HERRIOT Edouard: francúzsky politik, premiér v rokoch 1924 – 1925 a 1932

HIRSCHAUER A. E.: francúzsky generál

HINDENBURG Paul von: počas vojny náčelník nemeckého generálneho štábu, 1925 – 1934 ríšsky prezident

HOESCH Leopold von: 1924 – 1933 nemecký veľvyslanec vo Francúzsku

HOFFMANN E.: nemecký zástupca v Berne

HOUGHTON Alanson: americký politik a diplomat, 1922 – 1925 americký vyslanec v Berlíne

HUGHES Charles Evans: americký minister zahraničných vecí

HURST Cecil: britský právny expert na ministerstve zahraničných vecí

CHAMBERLAIN Austen: britský konzervatívny politik, postupne minister financií, minister pre Indiu, 1924 – 1929 minister zahraničných vecí

CHŁAPOWSKI Alfred: od r. 1924 poľský vyslanec v Paríži

ISHII: japonský delegát v Spoločnosti národov

JUSSERAND Jean: francúzsky veľvyslanec vo Washingtone

KNICKERBOCKER Hubert R.: berlínsky korešpondent novín New York's Evening post

KOCH Walter: 1921 – 1934 nemecký vyslanec v Československu

KÖPKE Gerhard: šéf II. oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí

KÖSTER Roland: pracovník nemeckého vyslanectva v Prahe

KRAMÁŘ Karel: čs. politik, v rokoch 1918 – 1919 československý premiér

KRČMÁŘ Jan: právny expert československého ministerstva zahraničných vecí

KRNO Ivan: československý diplomat, pracovník čs. vyslanectva v Paríži

KROFTA Kamil: – čs. vyslanec vo Vatikane, Viedni, 1925 – 1927 v Berlíne

LANSING Robert: člen americkej delegácie na mierovej konferencii

LAMPSON Miles W.: pracovník Foreign Office s pôsobnosťou pre strednú Európu

LOUCHEUR L.: francúzsky diplomat

LLOYD GEORGE David: britský politik, postupne minister obchodu, financií, vojny, niekoľkonásobný predseda vlády 1916 – 1919, 1920 – 1922

LUTHER Hans: nemecký minister financií 1923 – 1924, 1925 – 1926 nemecký kancelár

MACDONALD Ramsay: 1924 – 1925 britský premiér a minister zahraničných vecí

- 286 • **MALTZAN Ago:** štátny tajomník na nemeckom ministerstve zahraničných vecí do roku 1924, následne vyslanec vo Washingtone
- MARGERIE Bruno J.:** francúzsky diplomat, 1922 – 1931 francúzsky vyslanec v Berlíne
- MARTIUS Georg:** poradca na nemeckom ministerstve zahraničných vecí
- MASARYK Tomáš Garrigue:** 1918 – 1935 československý prezident
- MASARYK Jan:** čs. vyslanec vo Washingtone 1919 – 1922, vyslanec v Londýne 1925 – 1929
- MASTNÝ Vojtěch:** 1920 – 1925 vyslanec v Londýne, následne v Ríme a Berlíne
- MARX Wilhelm:** nemecký kancelár 1923 – 1924, 1926 – 1928
- MILLET P.:** francúzsky diplomat
- MÜLLER Adolf:** nemecký zástupca vo Švajčiarsku
- NAUMANN Friedrich:** nemecký filozof, autor knihy Mitteleuropa
- NINČIČ Momčilo:** 1921 – 1926 juhoslovanský minister zahraničných vecí
- OLZSOWSKI Kazimierz:** poľský vyslanec v Berlíne
- ORLANDO Vittorio:** taliansky politik, zastával pozície predsedu vlády aj rôzne ministerské posty
- ORLOV Vladimír:** ruský falšovateľ
- OSUSKÝ Štefan:** dlhoročný československý vyslanec v Paríži
- PAINLÉVE Paul:** francúzsky politik, 1925 francúzsky predseda vlády, následne minister vojny, minister pre leteckú dopravu
- PAUL-BONCOUR Joseph:** francúzsky politik, dlhoročný pracovník ministerstva zahraničných vecí, v tridsiatych rokoch niekoľkokrát minister zahraničných vecí
- PIŁSUDSKI Józef:** poľský maršál a politik, od prevratu 1926 na čele autoritatívneho režimu
- POINCARÉ Raymond:** dlhoročný francúzsky politik, zastával početné vlády a štátnické posty, 1922 – 1924 predseda vlády a minister zahraničných vecí
- RATHENAU Walter:** nemecký politik, 1922 minister zahraničných vecí, obeť politickej vraždy
- RAUSCHER Ulrich:** nemecký diplomat, od roku 1922 vyslanec vo Varšave
- RÉQUINE E.:** francúzsky plukovník
- ROLIN Henri:** právny znalec belgického ministerstva zahraničných vecí
- SALLER Hans:** pracovník tlačového oddelenia Auswärtiges Amt
- SCIALOJA Vittorio:** taliansky politik, minister spravodlivosti, neskôr taliansky zástupca v Rade Spoločnosti národov
- SCHEIDEMANN Phillip:** predstaviteľ nemeckej SPD, muž, ktorý vyhlásil republiku
- SCHUBERT Carl von:** pracovník nemeckého ministerstva zahraničných vecí, od roku 1924 štátny tajomník ministerstva
- SKIRMUT Konstanty:** poľský politik a diplomat, 1921 – 1922 minister zahraničných vecí

SKRZYŃSKI Aleksander: poľský politik a diplomat, 1923 – 1926 minister zahraničných vecí

STHAMER, Friedrich: 1920 – 1930 nemecký veľvyslanec Londýne

STRESEMANN Gustav: nemecký politik, kancelár 1923, v rokoch 1923 – 1929 nemecký minister zahraničných vecí

ŠVEHLA Antonín: čs. politik, vedúca osobnosť agrárnej strany, v rokoch 1922 – 1926 predseda čs. vlády

TUSAR Vlastimil: do roku 1924 čs. vyslanec v Berlíne

UNDÉN, Östen: švédsky ministr zahraničných vecí

VANDERVELDE, Emil: belgický minister zahraničných vecí 1925 – 1927

VEVERKA, Ferdinand: čs. vyslanec v Bukurešti, 1925 – 1928 v Berne, následne vo Washingtone a opäť v Bukurešti

WIELFELDT Otto: nemecký veľvyslanec v USA

WILSON Woodrow: 1913 – 1921 americký prezident

WOLFF Theodor: redaktor denníka Berliner Tageblatt

ZECHLIN Ernst: pracovník východného oddelenia nemeckého ministerstva zahraničných vecí

OBSAH

PROLÓG	7
Československo a Nemecko v povojnovej Európe	
K tvorbe a východiskám zahraničnej politiky	
Bezpečnosť po prvej svetovej vojne	
BEZPEČNOSŤ V ROKOCH 1922 – 1923	35
Britsko-francúzska aliancia?	
Zmluva o vzájomnej pomoci	
Nemecké iniciatívy 1922 – 1923	
ÚSILIE O KONSOLIDÁCIU POMEROV	63
Zmluva s Francúzskom	
Dawesov plán	
Ženevský protokol	
LOCARNSKÝ MEDZNÍK	117
Je riešením arbitrážna zmluva?	
Československo-poľská medzihra	
Mesiace náročných príprav	
Na locarnskej pôde	
Pár slov o Locarne	
LOCARNSKÝ EPILÓG	183
Nemecká cesta do Ženevy	
Prekvapenie z Berlína	
Hľadanie kompromisu	
Úspech na druhý pokus	
NA ZÁVER	251
PRAMENE A LITERATÚRA	259

(Ne)nájdená bezpečnosť

Československo, Nemecko a úpravy medzinárodného systému v Európe
1922 – 1926

Alena Feriancová

Schválené Edičnou komisiou FF UKF v Nitre

Vydavateľ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Trieda Andreja Hlinku 1, 949 01 Nitra
www.ukf.sk

Recenzenti

PhDr. Jindřich Dejmek, DrSc.
Doc. PhDr. Ladislav Ruman, CSc.

Jazyková úprava

Mgr. Petra Macharová

Preklad resumé do anglického a nemeckého jazyka

Mgr. Jozef Štefčík, PhD.

Návrh obálky

Daniela Bačová

Sadzba a grafická úprava

Ing. Dušan Neubauer

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2010

ISBN 978-80-8094-689-0

EAN 9788080946890

Původní práce o širších tématech evropského vývoje moderní doby, v tomto případě jednoho z klíčových problémů dvaceti let mezi světovými válkami, nejsou až dosud ani na Slovensku, ani v Česku příliš časté (...). Tím více je třeba přivítat zdařilý pokus autorky, která si ve své práci vytkla nesnadný cíl, analyzovat vývoj bezpečnosti ve střední Evropě od r. 1922 do r. 1926 s důrazem na přístup Československa a vymarského Německa. Význam tématu, do jisté míry ostatně po skončení studené války znovu aktuálního, ještě umocňuje skutečnost, že jde v prostředí českém i slovenském o stále celkem málo probádanou problematiku, bez jejíhož důkladnějšího studia lze přitom jen obtížně pochopit mnohá z problémů a tendencí následující dekády (...). Studie Aleny Fariancové je nesporně zdařilou prací začínající historičky. Zatímco v pasážích týkajících se politiky československé, potvrzuje a namnoha cenným způsobem doplňuje dosavadní práce českých, slovenských i zahraničních historiků, v částech týkajících se přístupů berlínské Wilhelmstrasse často prezentuje problémy v české a slovenské literatuře dosud podrobněji netraktované.

PhDr. Jindřich Dajmek, Dr.Sc.

Předmětem zkoumání monografie sú nové bezpečnostné aspekty po skončení Veľkej vojny. Autorka túto problematiku sleduje predovšetkým z pohľadu dvoch protagonistov, ocitajúcich sa – v dôsledku historického vývoja – v odlišnej pozícii. Jeden na strane víťazov, nesúci sa na vlna eufórie z vlastnej štátnosti, druhý na strane porazených, vojnou zdevastovaných a demoralizovaných, kde prevládala skutočne minimálna eufória z rozpadu predsoľgých mocenských štruktúr (...). Neznamená to, že práca sleduje „iba“ aspekty bipolárnych vzťahov Nemecka a Československa v prvých povojnových rokoch. Autorka sa usiluje – a veľmi zdarilo – sledovať oveľa širšiu bázu vytváraných vzťahov, aspektov a problémov, ktoré vytvárali povojnový kolonit mocenských usporiadaní v celej jeho šírke a návšnosti (...). Musím zdôrazniť prínos pre historické poznanie predmetnej problematiky. Práca je dôkazom, že autorka obohacuje poznanie tejto prelomovej doby a posúva hranicu poznania o ďalšiu interpretačnú úroveň.

Doc. PhDr. Ladislav Ruman, CSc.

